

ΧΡΥΣΟΥΛΑ ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗ

**Παλαιά παιχνίδια της Λευκάδας
για μικρούς και για μεγάλους
στο lexikolefkadas.gr
και τις πηγές του**

Μια μικρή καταγραφή των παιχνιδιών του νησιού μου

Μάιος 2020

Εισαγωγή - Σκεπτικό

Με αφορμή την ενασχόλησή μου με το ψηφιακό λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος, lexikolefkadas.gr, αλλά και το περίφημο "Μένουμε σπίτι", που άλλαξε πολλά από τα δεδομένα της καθημερινότητάς μας, ξεκίνησα στα μέσα του Μάρτη (2020) μια καταγραφή (με βάση πηγές -βιβλία από τη βιβλιοθήκη μου, τα περισσότερα από τα οποία παράλληλα αποτελούν και πηγές στο lexikolefkadas.gr, και κάποιες που ανακάλυψα στο διαδίκτυο) των παλαιών παιχνιδιών του νησιού μας.

Ένα μικρό αφιέρωμα στα παιχνίδια, κυρίως παιδικά - αλλά και όσα ενηλίκων¹ έπεσαν στην αντίληψή μου - τόσο της πόλης όσο και των χωριών της Λευκάδας.

Ξεκίνησα με τη λογική της αλφαβητικής παρουσίασης τους, στην πορεία ωστόσο πρόσθετα κάθε φορά και τις παραλλαγές του κάθε παιχνιδιού και έτσι η αλφαβητική σειρά στην ουσία χανόταν.

Έτσι έκανα μια απόπειρα να κατηγοριοποιήσω τα παιχνίδια με διαφορετικό τρόπο ακολουθώντας **εν μέρει** κάποια πρότυπα που συνάντησα στις πηγές μου αλλά κυρίως τη λογική μου (τη δική μου λογική, που δε σημαίνει ότι συνάδει με την κοινή λογική ή τη λογική των αναγνωστών -και ζητώ προκαταβολικά τη συγνώμη τους γι' αυτό!)

Σε κάθε παιχνίδι ξεκινώ αρχικά με τις πληροφορίες που μου δίνει η βασική πηγή μου, το lexikolefkadas.gr, και στη συνέχεια προσθέτω τις περιγραφές από άλλες "Λευκαδίτικες" πηγές. Προτίμησα να κρατήσω, όσο το δυνατόν, ατόφια τις περιγραφές (όχι την ορθογραφία) των πηγών μου και τυχόν δικά μου σχόλια τα προσθέτω με πλάγια γράμματα στη συνέχεια ή στις σημειώσεις.

Βέβαια να σημειώσω εδώ ότι θα συναντήσετε και παιχνίδια που ΔΕΝ υπάρχουν στο lexikolefkadas.gr.

Αμέσως μετά κάνω μια περιληπτική αναφορά σε παρόμοια παιχνίδια από άλλες περιοχές της Ελλάδας (ή και του κόσμου).

Κάποιες φορές είναι απλά αναφορά ονομασιών γιατί δεν θέλησα να επεκταθώ σε συγκρίσεις ή περιγραφές των παιχνιδιών καθώς εδώ, έτσι κι αλλιώς, μας ενδιαφέρει η/οι λευκαδίτικη/ες εκδοχές των παιχνιδιών. Όμως σε λίγες περιπτώσεις που θεώρησα ότι το υλικό για τη Λευκάδα, δεν καλύπτει το συγκεκριμένο παιχνίδι, πρόσθεσα και κάποιες επιπλέον πληροφορίες.

Στη συνέχεια κάνω ένα ταξίδι στην αρχαιότητα (όπου υπάρχει σχετικό υλικό) και αναφέρω τον μακρινό πρόγονο του παιχνιδιού που περιγράφεται.

Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχω ανατρέξει σε παλιά και νέα λεξικά δίνοντας κάποιες επιπλέον πληροφορίες για την προέλευση της λέξης που αποτελεί κάθε φορά την ονομασία του περιγραφόμενου παιχνιδιού ή λέξης συμπληρωματικής του παιχνιδιού. Αυτές τις πρόσθετες πληροφορίες θα τις βρείτε στις σημειώσεις.

Να σημειώσω εδώ, ότι σε αυτή τη μικρή καταγραφή, δεν υπάρχει αναφορά σε πολλά από τα πανελλήνια παιχνίδια που παίζονταν και στη Λευκάδα, είτε με τους ίδιους, είτε με παραλλαγμένους κανόνες. Αναφέρονται μόνο αυτά που υπήρχε η περιγραφή τους σε κάποια από τις πηγές μου.²

Η μικρή αυτή καταγραφή κλείνει με δυο παραρτήματα -αφιερώματα: το πρώτο περιγράφει τα παιχνίδια των ενηλίκων στη Λευκάδα, πάντα με βάση τη λογική που περιέγραψα παραπάνω.

Το δεύτερο αφορά στη "**μάννα**" των παιχνιδιών, τους τρόπους που "**τα έβγαζαν**" και μια μικρή συλλογή από λαχνίσματα και κουρμπανιές από διάφορα μέρη της Ελλάδας και τέλος στα "**βραβεία**" των νικητών και τις "**τιμωρίες**" των χαμένων.

1. Βλ. σελ.
2. Στη Λευκάδα έχει κυκλοφορήσει από το Δημοτικό Σχολείο Σφακιωτών το βιβλίο "**Φτου Ξελευθερία, Παλιά αγαπημένα παιχνίδια**", το οποίο δυστυχώς δεν έχω στη βιβλιοθήκη μου και **ΔΕΝ** το έχω χρησιμοποιήσει σε αυτή εδώ την καταγραφή.

Πηγές

Χωρίζω τις πηγές μου σε τρεις κατηγορίες: αυτές που σχετίζονται με τη Λευκάδα, αυτές που αφορούν σε παιχνίδια απ' την υπόλοιπη Ελλάδα και τον κόσμο και τέλος τα λεξικά.

Λευκάδα

Η κύρια πηγή μου για το νησί είναι αρχικά το lexikolefkadas.gr, και οι, σχετικές με παιχνίδια, πληροφορίες που αναφέρονται στα λήμματα του, εμπλουτισμένες με επιπλέον πληροφορίες από κάποιες από τις αρχικές πηγές της πλατφόρμας που είναι:

- τα ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ ΛΕΥΚΑΔΑΣ του μοναδικού Λευκαδίτη δάσκαλου και λαογράφου Παναζή Κοντομίχη
- τα άρθρα του Δημήτρη Κατωπόδη (Παλαιού Καρσάνου) με τίτλο: "ΠΑΛΙΑ ΠΑΙΓΝΙΑ ΚΑΡΣΑΝΩΝ" που δημοσιεύτηκαν σε τεύχη της εφημερίδας "Η ΗΧΩ της Λευκάδας" (του Συλλόγου Λευκαδίων Αττικής "Η Αγία Μαύρα").
- το εξαιρετικό "ΑΠ' ΤΟΝ ΑΗ ΜΗΝΑ ΙΣΑΜΕ ΤΟΝ ΠΟΝΤΕ" του Παναγιώτη Ματαφιά
- το αυτοβιογραφικό "ΑΝΘΙΑ ΑΗΠΕΤΡΙΤΙΚΑ" του Στάθη Μαργέλη
- το "ΕΓΚΛΟΥΒΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ..." του Μιλτιάδη Κακλαμάνη
- και από το Μεγανήσι, το τόσο νοσταλγικό "ΜΠΟΛΙΤΣΑ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ" των Χαράλαμπου Ζαβιτσάνου και της Φωτεινής Παπαναστασίου Καββαδά.

Επίσης, θα βρείτε υλικό (δεν υπάρχει στο lexikolefkadas.gr):

- από την καταγραφή του Σπυρίδωνα Ζ. Φίλιππα: "ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΡΥΜΩΝΑ ΛΕΥΚΑΔΑΣ" που δημοσιεύτηκε επίσης σε συνέχειες στην εφημερίδα ΗΧΩ της Λευκάδας.
- και μια μικρή καταγραφή που αφορά στη Λευκάδα από το "ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ - ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΓΥΝΑΣΤΙΚΗΣ -(ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ -ΑΓΩΝΕΣ) του Θωμά Βασ. Γιαννάκη, Αθήνα 1991
- το ΜΕΓΑΝΗΣΙ ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ του Παναγιώτη Κονιδάρη, 2013
- και σχετικό άρθρο (+ τα σχόλια των αναγνωστών) του ίδιου στο <http://www.meganisitimes.gr/2011/12/13/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B9/>

- το αυτοβιογραφικό ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ του Ανδρέα Λάζαρη, Αθήνα 2016
- την εισήγηση του Γεωργίου Π. Ροντογιάννη "Παραδοσιακές Παιδιές στη Λευκάδα" στο Α' Συμπόσιο της ΕΛΜ "Τοπική Παράδοση και Πολιτισμικός Τουρισμός", Λευκάδα 1997
- το golefkas.gr

Ελλάδα -Κόσμος

Πληροφορίες επίσης χρησιμοποίησα από τα εξής:

- "ΑΣ ΠΑΙΞΟΥΜΕ ΠΑΛΙ", Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Κέδρος, 1979
- "ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΑΠ΄ ΟΛΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ", Μητέρες παιδικού χωριού SOS, Τζιαμπίρης Πυραμίδα, 1994
- "ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΜΑΣ", Γεωργία Ταρσούλη, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979
- "ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ" (Διδακτορική Διατριβή), Βασιλοπούλου Ειρήνη, Θεσσαλονίκη 2003
- "ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ", Λήδα Τσενέ - Βασιλεία Βαξεβάνη, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2018

Λεξικά

- Γ. Μπαμπινιώτη, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας
- Liddel & Scott Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας, εκδ. Πελεκάνος 2007
- Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής Τριανταφυλλίδη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1998
- Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669 του Εμ. Κριαρά, (επιμέλεια Ιωάννη Καζάζη), Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2006
- J. B. Hofmann Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής, Εν Αθήναις 1974

Εικονογραφικό υλικό

Οι εικόνες που συνοδεύουν αυτή την προσπάθεια είναι από:

- το αυτοβιογραφικό ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΜΟΥ του Ανδρέα Λάζαρη, Αθήνα 2016
- το "ΑΣ ΠΑΙΞΟΥΜΕ ΠΑΛΙ" των Μαρούλα Κλιάφα -Ζωή Βαλάση, Κέδρος 1979
- το "ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ ΜΑΣ", Γεωργία Ταρσούλη, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979
- την Εφημερίδα "ΗΧΩ της Λευκάδας"
- το "ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟΝ ΧΡΟΝΟ", Λήδα Τσενέ - Βασιλεία Βαξεβάνη, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2018

Για λόγους ευκολίας, όλες οι πηγές και τυχόν σημειώσεις θα αναγράφονται αμέσως μετά την περιγραφή κάθε παιχνιδιού.

Φυσικά η καταγραφή αυτή είναι ελλιπής. Οι λόγοι είναι γιατί οι πηγές μου ήταν περιορισμένες, αλλά και γιατί οι αναμνήσεις μου περιορίζονται στα αμιγώς πανελλαδικά παιχνίδια, μιας και, κακά τα ψέματα, παλεύω να βρω θύμισες μέσα από τα λεγόμενα και τα γραφόμενα άλλων.

Γι' αυτό και πρόθυμα θα δεχτώ τις δικές αναμνήσεις, αν επιθυμείτε να τις μοιραστείτε μαζί μου.

Ατομικά παιχνίδια, αυτοσχέδια και του εμπορίου

Για τα παιδιά στα χωριά κυρίως, αλλά και στην πόλη της Λευκάδας, δεν ήταν το αυτονόητο τα παιχνίδια του εμπορίου. Έτσι έπρεπε να αυτοσχεδιάζουν στο παιχνίδι χρησιμοποιώντας τη φαντασία τους, ό,τι αντικείμενο είχαν τη διάθεσή τους, τις εμπειρίες των μεγαλύτερων και το ένστικτό τους για να δημιουργούν παιχνίδι από το τίποτα. Φυσικά πάντα υπήρχαν και οι τυχεροί που αποκτούσαν το πολυπόθητο "μπαμπίνι¹", ή μια "μπάλα" (συνήθως) που όμως είχαν πάντα την καλή διάθεση να τα μοιραστούν με τα γειτονόπουλα και τους φίλους τους.

Ατομικές "κατασκευές" - παιχνίδια

Βρούτσα

Καροτσίνι

Κλωστές ή πριονάκι

Μπαμπίνι

Στεφάνι

Στριφογέροντας ή Τρογυρίστρα

Σφυρίχτρες

Χαρταετός

Ζιζί και Λιλί

Ατομικές "κατασκευές" - παιχνίδια²

Στα ατομικά παιχνίδια συγκαταλέγονται οι ατομικές "κατασκευές" των παιδιών από διάφορα υλικά, όπως:

- ψάθα (ψαθί), χορτάρι δηλ. του εμπορίου, όπου έφτιαχναν καθίσματα, κοφίνια, πανέρια, διακοσμητικά τοίχων, σε διάφορα μεγέθη και σχήματα, κ.ά.
- μάλλινο νήμα, όπου έφτιαχναν πλεκτά κορδόνια που τα κρεμούσαν στα σακούλια τους, όπως έλεγαν τότε τις σχολικές τσάντες, που τις κρεμούσαν διαγώνια στους ώμους. Για την κατασκευή αυτών των κορδονιών χρησιμοποιούσαν τις ροκέλες ή ορκέλες, ξύλινες τότε. Γύρω στην άνω τρύπα της κουβαρίστρας κάρφωναν 3-4 πρόγκες της ογγιάς και με βάση αυτές έκαναν το πλέξιμο, μετρώντας πόντους και σιγά σιγά πρόβαιναν από την κάτω τρύπα το κορδόνι, που το μάκραιναν, όσο ήθελαν.
- ξύλο, όπου έφτιαχναν ξύλινα γαϊδουράκια, αλογάκια, καμήλες
- πηλός ή άμμος ή βρεγμένο χώμα ανακατεμένο με στάχτη κάποιες φορές και χαλίκια, όπου έφτιαχναν σπίτια, φούντους κ.λπ.³
- χιόνι, όταν χιόνιζε, όπου έφτιαχναν χιονάνθρωπους και έπαιζαν χιονοπόλεμο

Εικόνα 1 Ταξίδι στον χρόνο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης

1. η κούκλα (δες παρακάτω)
2. Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη
3. Με πηλίνα ομοιώματα ζώων έπαιζαν και τα παιδιά στην αρχαία Ελλάδα, συχνά είχαν και τροχούς, όπως π.χ. ομοίωμα περιστεριού με τροχούς του 5ου π.Χ. αι ου βρίσκεται στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (Λήδα Τσενέ, Βασιλεία Βαξεβάνη, Ταξίδι στο χρόνο, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, σελ. 21)

Βρούτσα¹

Το Λευκαδίτικο νεροπίστολο

Διάλεγαν ένα γερό και χοντρό καλάμι από το οποίο έκοβαν ένα, όσο πιο μακρύ κομμάτι γινόταν, με μόνο ένα κόμπο στη μια άκρη του. Στον κόμπο έκαναν μια μικρή τρύπα, ενώ από την άλλη ανοιχτή πλευρά έβαζαν, σαν έμβολο, ένα λεπτό ξύλο που στην άκρη του είχαν τυλίξει [κροκίδα](#)², ώστε να εφαρμόζει ακριβώς μέσα στο καλάμι.

Βουτώντας σε νερό την τρύπα τραβούσαν πίσω το έμβολο, οπότε το καλάμι γέμιζε νερό, όπως η σύριγγα. Μετά σημάδευαν και πίεζαν απότομα το έμβολο προς τα εμπρός οπότε το νερό πετάγονταν με δύναμη από την τρύπα και βρουτσουλίζονταν³ μεταξύ τους.

Η βρούτσα ήταν ο πρόγονος του νεροπίστολου.

1. Πηγή: Στάθης Μαργέλι Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 126
2. <https://lexikolefkadas.gr/krokidi-ia/>
3. Στο [lexikolefkadas.gr](#) εξηγείται το **βρουτσουλίζω** παράλληλα με τα **μπροτσαλίζω** και **μπροτσαλίζω**, ενώ γίνεται και απόπειρα ετυμολογίας από τον Λάζαρη:

βρουτσαλάω:

παίζω με τα νερά, πετώντας έτσι ενοχλητικές σταγόνες σε άλλους.

Φράση: “σταμάτα, τώρα, γιατί μας βρουτσαλάω” – “Μη, παιδί μου, και βρουτσαλάω τον τοίχο” – “μου βρουτσαλάω το φόρεμα, θα σε δείρω”.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

Βρουτσα(ι)λάω (l. grizzare, procellare) = έκτινάσσω μόρια ύγρου οίουδήποτε.

Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

μπροτσαλίζω:

Μπροτσαλίζω (l. grizzare, procellare) = παίζω έκτινάσσω υδωρ εις τὰ πέριξ, παίζω με τὰ νερά.

Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Ο Κοντομίχης έχει μπροτσαλίζω, “παίζω με το νερό”. Συνώνυμο το βρουτσουλάω. Λέμε “με βρουτσουλάω”. Ακόμα για κακοπλυμένα ρούχα λέμε “τα μπροτσαλάω”.

Θέλει έρευνα.

Καρσάνικα Γλωσσικά Ιδιώματα – Δημ. Κατωπόδης

μπροτσαλίζω: παίζω με το νερό, τριγυρνώ βρέχοντας στα λασπόνερα. φράση: “Πώς μπροτσαλίζεις παιδί μου, με τέτοιον καιρό, θα πουντιάσεις”

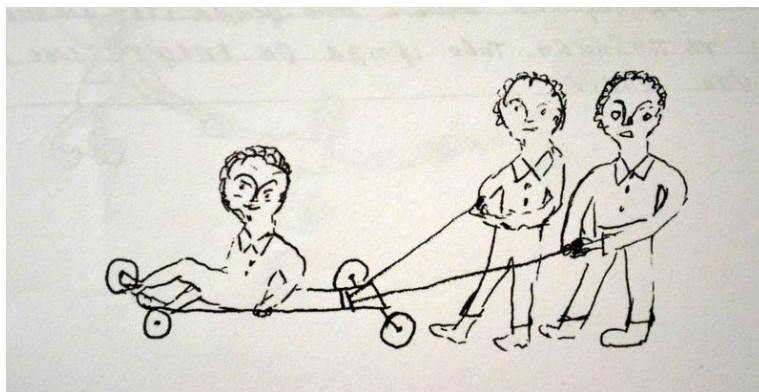
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

<https://lexikolefkadas.gr/vroutsalao/>, <https://lexikolefkadas.gr/broutsalizo/>

Καροτσίνι¹

Γραμμένο ως καροτσίνη το περιγράφει ο Ανδρέας Λάζαρης, και μας δίνει και το σχετική **σκίτσο**.

Τα έφτιαχναν με την βοήθεια κάποιου μεγαλύτερου με μια σανίδα κυπαρισσένια 25 πόντους περίπου και 120 μάκρος. Τις ρόδες από ελιά ή πουρνάρι συμπαγή σαν τους πρωτόγονους τροχούς. Τρύπαγαν τους τροχούς και πέρναγαν κλωστή και ένα σίδερο για άξονα. Ο άξονας στις πίσω ρόδες ήταν μεγαλύτερος, όσο να χωρούν τα πόδια τους. Αριστερά από τη σανίδα του μπροστινού άξονα στερέωναν μια πρόκα που ανάλογα με το πώς την πατούσαν ή έστριβαν ή φρέναραν. Για τις ανηφόρες χρειάζονταν βοήθεια από άλλα παιδιά να τους σπρώχνουν ενώ η κατηφόρα ήταν το καλύτερό τους.

Εικόνα 2 Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Παιχνίδια με τροχούς βρίσκουμε και στην αρχαιότητα

Αμαξάκι ή αμαξίς²

Το "αμαξάκι" ή "αμαξίς" ήταν πολύ αγαπημένο παιχνίδι των παιδιών μικρής ηλικίας.

Κατασκευαζόταν συνήθως από ξύλο και το μέγεθός του ποίκιλλε από πολύ μικρά αμαξάκια - με τα οποία τα παιδιά μετέφεραν γλυκά ή άλλα μικρά αντικείμενα – μέχρι και μεγαλύτερα στα οποία μπορούσαν να καθίσουν ή να στέκονται όρθια και μεταφέρονταν από τον συμπαίκτη τους ή από κάποιο ζώο, όπως έναν σκύλο, μια κατσίκα, ένα ελάφι κτλ. Παιζόταν ομαδικά αλλά και ατομικά

Αμαξάκια ήταν το δώρο που έπαιρναν κυρίως τα παιδιά στην γιορτή των Χωών στα Ανθεστήρια και επίσης στην γιορτή Διάσια προς τιμήν του Δία.

Ο Αριστοφάνης έκανε μια ωραία αναφορά σε αυτό το παιχνίδι: "*κάμε την γνώμη του πατέρα σου κι ας σφάλει. Κι εγώ την γνώμη σου έκανα σαν ήσουν έξι χρονών και τραύλιζες. Στα Διάσια σου αγόρασα αμαξάκι με τα πρώτα λεφτά που ως δικαστής είχα κερδίσει*" (Αριστοφ. Νεφέλαι 864 και 880). Αργότερα γίνεται αναφορά του στον Πολυδεύκη (Πολυδ. Ονομαστικόν, ΙΧ, 168)

Κάλαμος με ρόδα ή τροχίσκος

Τον "κάλαμο με ρόδα" ή "τροχίσκο", που κατασκευάζονταν από ξύλο και συνήθως αποτελούνταν από μια ράβδο και μία ρόδα ή δύο ρόδες και ήταν ένα "συρόμενο παιχνίδι"

Το παιχνίδι αυτό ήταν ένα από τα σημαντικότερα δώρα που έπαιρναν τα αγόρια την ημέρα των Χοών στην γιορτή των Ανθεστηρίων κι έχουν βρεθεί γύρω στις πενήντα απεικονίσεις του παιχνιδιού κυρίως σε αγγεία και σπάνια σε επιτύμβιες στήλες.³

1. Ανδρέας Λάζαρης, *Αναμνήσεις από τη ζωή μου*, σελ. 311

2. Στο λεξικό Liddell Scott:

ἀμαξίς, ἴδος, ἢ, ὑποκορ. τοῦ ἀμαξα, = μικρὸν ἀμάξιον. Λατ. plostellium, Ἡρόδ. 3.113: καὶ ὡς παιγνίδιον διὰ παιδιά, Ἄριστοφ. Νεφ. 864.

3. *Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 44, 56*

Κλωστές ή πριονάκι¹

Πρόκειται περισσότερο για συνήθεια αγαπημένη τα παλιά χρόνια, παρά για παιχνίδι των κοριτσιών, κατά την οποία έπλεκαν τις κλωστές μέσα στα δάχτυλά τους, με πολύπλοκο και συμμετρικό τρόπο και με επιδέξιες κινήσεις των δαχτύλων, άλλαζαν σχηματισμούς δημιουργώντας διάφορα σχέδια.

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, σελ. 122, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στο χρόνο*.

Μπαμπίνι¹

Μπαμπίνι στη Λευκάδα, λέμε το παιχνίδι **κούκλα**. Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr:

- Μπαμπίνι /τò/ (l. bambino) = πλαγγών τέχνης, κούκλα, κούκλος, άγγελόμορφος, ώραϊος.
Λεξικό: Λεξικό Χριστόφορου Λάζαρη

Ήταν περισσότερο συνηθισμένο στα κορίτσια της Χώρας.²

Κούκλες φυσικά συναντάμε σε κάθε πολιτισμός, σε κάθε μέρος του κόσμου και κάθε εποχή. Θεωρείται το κατεξοχήν αγαπημένο παιχνίδι των κοριτσιών. Υπήρχαν κούκλες του εμπορίου (το μεγάλο όνειρο κάθε κοριτσιού) και οι αυτοσχέδιες. Συνήθιζαν να τις φτιάχνουν με κομμάτια από ύφασμα παραγεμισμένες με βαμβάκι ή άλλο υλικό και για μαλλιά είχαν κλωστές πλεξίματος. Συνηθισμένες ήταν επίσης οι κούκλες από τις μάλλινες κλωστές που τις έπλεκαν μεταξύ τους, με τη βοήθεια ενός μικρού χαρτονιού για να σχηματίσουν το σώμα, το κεφάλι κλπ.³

Στην αρχαία Ελλάδα είχαμε τις **πλαγγόνες**.

Οι μινιατούρες ανθρώπινων μορφών, ζώων και αντικειμένων ήταν πολύ αγαπητές στα παιδιά. Οι νέες γυναίκες αφιέρωναν τις κούκλες τους πριν την τελετή του γάμου τους στην Ήρα (προστάτιδα του γάμου), στην Άρτεμη (θεά της παρθενίας), στις νύμφες ή στην Αφροδίτη. Οι κούκλες ήταν αντικείμενα που συμμετείχε στην κοινωνική και θρησκευτική ζωή των αρχαίων Ελλήνων. Η κούκλα παριστάνοντας τον ίδιο τον άνθρωπο, την πραγματικότητά του, τις εμπειρίες και τα γεννήματα της φαντασίας του, αποτέλεσε μαζί με τις μάσκες ένα θρησκευτικό-τελετουργικό αντικείμενο για την αναπαράσταση της ζωής των θεών, για θεραπευτικές και ταφικές τελετές κ.ά.

Η κούκλα συναντάται σαν παιχνίδι-αντικείμενο για ομαδικό ή ατομικό παιχνίδι. Για τα δεδομένα της εποχής, είχε και εκπαιδευτικές προεκτάσεις, π.χ. την προετοιμασία για την μελλοντική μητρότητα.

Οι πρώτες τερακότες κούκλες-παιχνίδια εμφανίστηκαν γύρω στον 10 αι. π.Χ. ή κατά άλλους μελετητές γύρω στον 6ο αι. π.Χ. Γενικά σε όλη την διάρκεια των ειδωλολατρικών χρόνων, οι περισσότερες κούκλες είχαν έναν συμβολικό χαρακτήρα. Έτσι, π.χ. τα "Δαίδαλα" του 10ου αι. π.Χ. και οι "καθιστές γυναίκες με πέπλο", σχετίζονταν με την προσφορά της παρθενίας των μικρών κοριτσιών στην Άρτεμη.

Οι κούκλες ήταν από τους προϊστορικούς χρόνους χειροποίητες κι αρχικά η κατασκευή της τερακότας-κούκλας ήταν δευτερεύουσα απασχόληση του κεραμοποιού (ο οποίος κατασκεύαζε κυρίως αγγεία).

Από τους μινωικούς, όμως χρόνους ως και την βυζαντινή περίοδο, υπήρξε ξεχωριστό επάγγελμα και οι τεχνίτες αυτοί ονομάστηκαν - από τους Αττικούς - κοροπλάθοι, κοροπλάστες ή κηροπλάστες από τους υπόλοιπους Έλληνες. Η ονομασία αυτή προέρχεται από το πλάσιμο της "κόρης", χαρακτηριστικό όνομα της κούκλας. Γενικά ο τροχός (γνωστός από τα ομηρικά κίολας χρόνια) βόηθησε περισσότερο στην κατασκευή ενός βασικού σχήματος, όπως π.χ. ήταν το κορμί μιας κούκλας ή το σχήμα του φουστανιού. Γύρω στον 7ο αι. π.Χ. διαδόθηκε (από την Ιωνία σ' όλον τον ελλαδικό χώρο και στην Μ. Ελλάδα) η τεχνική του καλουπιού, δεν έπαψε όμως να είναι χειροποίητη.

Πλαγγόνα ήταν το κοινότερο όνομα για μια κούκλα, ενώ άλλες ονομασίες ήταν: *κόρη*, *νύμφη*, *γλύνη*. Όταν οι κοροπλάθοι επεξεργάζονταν τις κούκλες σε κερί, πηλό ή γύψο, τις ονόμαζαν "*κοροκόσμια*" ή "*κοράλλια*". Όταν τις έφτιαχναν από οστόν (κόκκαλο) ή ξύλο, τις ονόμαζαν "*γλύνες*" κι όταν τις έφτιαχναν από κερί - με πρόθεση την άσκηση μαγείας- "*δάγυνα*" (ιωνική διάλεκτος) ή "*δαγύες*" (δωρική διάλεκτος). Με τις λέξεις "*νύμφη*" και το συνώνυμο "*κόρη*", αποκτούσαν οι κούκλες έναν συμβολικό χαρακτήρα. Οι αρθρωτές κούκλες ονομάζονταν "*νευρόσπαστα*" ή "*νευρόσπαστα αγάλματα*". Γενικά όλες οι κούκλες πουλιόνταν στην αγορά από τους κοροπλάστες.

Αρθρωτές ήταν οι κούκλες με κινητά μέλη και πιστεύεται ότι ο Δαίδαλος ήταν ο εφευρέτης τους. Αυτές οι κούκλες κατασκευάζονταν από ποικίλα υλικά: ξύλο, πηλός, έβενος, μάρμαρο, αλάβαστρο, κερί, δέρμα, γύψο, λινάρι και μέταλλο και τα κινητά μέλη της πήλινης κούκλας συνδέονταν μεταξύ τους με λεπτά σκοινιά ή νήματα από έντερα ζώων.

Οι πήλινες αρθρωτές κούκλες ήταν γενικά οι πιο δημοφιλείς. Κατασκευάζονταν από "οπτή γη" (απλό πηλό), που απλά στέγνωσε ή ψήνονταν σε ειδικούς φούρνους (οπότε ονομάζονταν τερακότες) και θεωρούνταν θεϊκές, διότι τα δύο βασικά τους στοιχεία, δηλ. η φωτιά και το χώμα, είχαν θεϊκή καταγωγή.

Όταν φτιάχνονταν από ξύλο, τότε χρησιμοποιούνταν κυρίως οξιά και δρυ. Αυτή ήταν και η αγαπημένη ύλη των αρχαίων Ελλήνων για την κατασκευή ξόανων, όπως ονομάζονταν αυτές οι ξύλινες κούκλες ή ειδώλια, ενώ τις πήλινες και τις κέρινες κούκλες τις χρωμάτιζαν "τω μίλτω και τω κυανώ" (ιδιαίτερα το σώμα της αρθρωτής πήλινης κούκλας καλύπτονταν συχνά μ' ένα λευκό χρώμα ή στο χρώμα του δέρματος εσώρουχου και τα μαλλιά ζωγραφίζονταν με κίτρινο ή κόκκινο χρώμα). Μια κούκλα μάλιστα, που έχει βρεθεί, έχει ζωγραφισμένα μπλε μάτια.

Οι κούκλες χωρίζονται σε διάφορους τύπους:

- στις πήλινες βοιωτικές κωδωνόσχημες κούκλες του 10ου αι. π.Χ. Αυτές οι κούκλες ονομάζονταν "δαίδαλα" ή "δαιδαλικά", θεωρούνται ως ο παλιότερος τύπος κούκλας και στα χρόνια του Ησιόδου και του Ομήρου ως αντικείμενα θρησκευτικής χρήσης. Όμως και τότε, αλλά και μετέπειτα δεν έχασαν την φύση τους ως κούκλες-παιχνίδια. Χαρακτηριστικά αυτού του τύπου κούκλας αποτελούν το κωδωνόσχημο σώμα, ο μακρόστενος λαιμός, το μικρό κεφάλι, τα ακίνητα άνω άκρα και τα λεπτά κινητά κάτω άκρα. Δείγματα αυτού του τύπου κούκλας προέρχονται από την ύστερη γεωμετρική εποχή.
- στον αρχαϊκής και πρώιμης κλασικής εποχής τύπο κούκλας. Αυτές οι κούκλες προέρχονταν από την Αθήνα, την Κόρινθο, την Ρόδο και τα χαρακτηριστικά τους είναι τα κινητά άνω και κάτω άκρα, το μικρό κεφάλι, το λοφίον ή πόλος (είδος καπέλου), ο κοντός χιτώνας που αποδίδεται πλαστικά ή ζωγραφικά. Στην κορυφή του κεφαλιού ήταν δυνατόν να υπήρχε ένα είδος κρίκου, απ' όπου ήταν δυνατή η ανάρτηση. Σχεδόν όλες οι κούκλες αυτού του τύπου κρατούν στα χέρια τους κρόταλα (αυτές ειδικά ονομάζονταν "χορεύτριες" ή "χορευτικές")

- στον κλασικής και ελληνιστικής εποχής τύπο κούκλας. Τα χαρακτηριστικά αυτού του τύπου είναι παρόμοια με του τύπου της πρώιμης κλασικής εποχής: τα άκρα είναι κινητά και δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην όμορφη απόδοση των χαρακτηριστικών της (πρόσωπο, κόμμωση, κοσμήματα, κρόταλα στα χέρια).
- στον τύπο της στατικής κούκλας με "τα κουτσουρεμένα μέλη". Αυτές οι κούκλες ήταν ένας τύπος όρθιας (χωρίς άνω και κάτω άκρα-κούκλας) που εμφανίστηκε στην Βοιωτία, στην Σικελία και στην Κυρήνη, γύρω στα 450-440 π.Χ. Ήταν σκόπιμα γυμνές - για να τις ντύνουν τα παιδιά με διάφορα ρούχα -. Ο τύπος αυτός της κούκλας υπήρξε κι ένα είδος αναθήματος.
- στον τύπο της κούκλας με κινητά μόνο τα άνω άκρα και μια ελαφριά καθιστική στάση σώματος. Μελετητές υποστηρίζουν, ότι ήταν "θεατρικές", δηλ. για χρήση σε σκηνές ιδιωτικών σπιτιών, για διασκέδαση, είτε ήταν γαμήλιες προσφορές (κάποιες φορές μια πρόωρα χαμένη νύφη ενταφιαζόταν με την κούκλα της), είτε ήταν παιχνίδι παιδικό. Οι κούκλες αυτού του τύπου (τύπου "Μύρινας") αποτελούσαν καθαρά θρησκευτικές προσφορές.
- στον τύπο της καθιστής κούκλας . Ο τύπος αυτός είναι όμοιος με τον προηγούμενο, με την διαφορά ότι σ' αυτόν κάθετα η κούκλα σ' ένα είδος θρόνου, κρατά κρόταλα, φρούτα κτλ. Συνήθως προέρχεται από τον 4ο. αι. π.Χ.
- στον τύπο της κούκλας με ένδυση χορεύτριας. Προέρχεται κυρίως από την πρώιμη ελληνιστική εποχή και το κύριο χαρακτηριστικό της είναι η πλαστική απόδοση φούστας και ότι το πάνω μέρος του κορμού είναι γυμνό
- στον τύπο της μαριονέτας, που πιθανόν πρόκειται για παιδικό παιχνίδι κι αυτό αποδεικνύεται από παράσταση επιτύμβιας στήλης κοριτσιού να κρατά κούκλα αυτού του τύπου.

Κατά την Αργυριάδη υπήρχαν και οι μηχανικές κούκλες ή ρομπότ. Η αναφορά τους γίνεται κιόλας στον Όμηρο. Αργότερα στους ελληνιστικούς χρόνους, οι μηχανικοί κατασκεύαζαν μηχανικές κούκλες ή ολόκληρα συμπλέγματα με την χρήση υδραργύρου ή άμμου ("μέθοδος κλεψύδρας").

Οι κούκλες που καθαγιάζαν ή πρόσφεραν οι έφηβες και οι νέες γυναίκες (βλ. παραπάνω) ήταν αυτές που είχαν ένα έντονο συμβολικό χαρακτήρα. Αυτές ήταν οι κωδωνόσχημες δαιδαλικές του 10-8ου αι. π.Χ., οι καθιστές μορφές με πέπλο των κλασικών χρόνων κι ελληνιστικών χρόνων και οι κούκλες χωρίς άκρα του 5ου αι. π.Χ. Η αυστηρότητα των περισσότερων - ειδικά των καθιστών μορφών με πέπλο - είχαν τον συμβολισμό της προστασίας της αγνότητας των κοριτσιών μέχρι την στιγμή του γάμου τους.

Γενικά όλοι οι τύποι κούκλων παρίσταναν γυναίκες και δεν υπήρχαν κούκλες που να απευθύνονταν ιδιαίτερα σε μικρότερες ηλικιακές ομάδες, όπως υπάρχουν σήμερα. Οι κούκλες είχαν γενικά τον ρόλο θηλυκών θεοτήτων γάμου και θανάτου. Στην περίπτωση του πρόωρου θανάτου ενός κοριτσιού ή μιας έφηβης, έπαιρνε η κούκλα τον ρόλο της θηλυκής θεότητας που τις συνόδευε και προστάτευε στην άλλη ζωή και ίσως και τον ρόλο του παιδιού που ποτέ δεν θα μπορέσει να γεννηθεί.

Σε σχέση με τα αντικείμενα που συνόδευαν το παιχνίδι με την κούκλα, έχουν βρεθεί σε ανασκαφές (σαν κτερίσματα παιδικών τάφων): μινιατούρες επίπλων, σκευών, ενδύματα. Η ύπαρξή τους μαρτυρείται και σε φιλολογικές πηγές και γενικά έχουν βρεθεί σε ανασκαφές πάνω από 1000 κούκλες ή άλλες φιγούρες, που προφανώς έπαιζαν τον ρόλο της κούκλας.

1. <https://lexikolefkadas.gr/babini>
2. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας, σελ.570
3. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι: σελ. 89
4. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική παιδαγωγική τέχνη, Παιδαγωγική Προσέγγιση (Διδακτορική Προσέγγιση), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 62

Στεφάνι

Πανάρχαιο παιχνίδι, πολύ αγαπητό στα παιδιά σε όλη την Ελλάδα.

Πληροφορίες για το στεφάνι στη Λευκάδα παίρνουμε από το lexikolefkadas.gr και άλλες λευκαδίτικες πηγές.

- παιδικό αυτοσχέδιο παιχνίδι¹.

Ένα σιδεροστεφάνο βαγενιού ή βαρελιού που το κυλούσαν στους δρόμους με τη βοήθεια σιδερένιας βέργας, που στο κάτω μέρος της είχε μίαν υποδοχή, όσο το πλάτος του στεφανιού. Γι' αυτό το παιχνίδι, συνήθως μαζεύονταν παρέες και συναγωνίζονταν στη γρηγοράδα, αλλά και στο ποιος θα κυλήσει το μεγαλύτερο και βαρύτερο στεφάνι.

Το παιχνίδι αυτό το συνήθιζαν οι αρχαίοι, οι ρωμαίοι και οι Βυζαντινοί.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

- Παιδικό παιγνίδι. Ένα σιδερένιο στεφάνι από παλιό βαρέλι, που τα παιδιά το κύλαγαν με τη βοήθεια ενός χοντρού σύρματος κατάλληλα γυρισμένου στο ένα άκρο. Αυτό έδωκε και το όνομά του στο παιγνίδι.

Απλό παιγνίδι που παιζότανε το ίδιο από τους αρχαίους προγόνους μας, όπως δείχνουν οι σχετικές παραστάσεις πάνω σε αγγεία, αγαπητό ακόμα και σε μυθικά πρόσωπα.

Το στεφάνι είναι η αρχαία **κριηλασία** και *ετυμολογείται από τη λέξη κρίκος και το ρήμα ελαύνω*. Περιγραφή του παιγνιδιού μας δίνει στη βυζαντινή εποχή ο σύγχρονος του Ιουλιανού, ιατρός Οριβάσιος (ή Ορειβάσιος, διάσημος Έλληνας γιατρός, μαθητής του Ζήνωνα από την Κύπρο), ο οποίος το βλέπει και από υγιεινής πλευράς όταν λέγει: *"Η κριηλασία μπορεί να μαλάξει τα σκληρυμένα μέλη του σώματος και να τα κάμει περισσότερο αποδοτικά με τις διάφορες κινήσεις που γίνονται με το παιγνίδι και τα νεύρα ακόμη να βοηθήσει. ... Γι' αυτό –συνεχίζει– ο κρίκος, δηλ, το στεφάνι, πρέπει να έχει μικρότερη διάμετρο από το μήκος του ανθρώπου, ώστε το ύψος του να φτάνει μέχρι το ύψος των μαστών... Ο δε ελατήρ, δηλ. η βέργα, που σπρώχνεται, ας είναι σιδερένιος με ξύλινη λαβή. Και πρέπει λέει στην αρχή όρθιους ελαύνειν τους κρίκους",* δηλ. να σπρώχνουμε το στεφάνι όρθιοι και όταν το σώμα θερμανθεί και ιδρώσει, τότε (μπορούμε) να κάνουμε πηδήματα και τρεχάματα, και πάλι στο τέλος "όρθιους ελαύνειν", όρθιοι να σπρώχνουμε για να καλμάρουμε Και -τέλος – κατάλληλος καιρός για το παιγνίδι είναι "ο προ τροφής ή προ λουτρού..". (Ιατρικαί συναγωγαί, βιβλ. ς' κεφ. Κς 56-59. Στον Παρασκευαΐδη, ΠΛΑΤΩΝ ΜΒ' 29)

Να σημειώσουμε εδώ και την παρατήρηση του Ευστράτιου Παρασκευαΐδη (σελ. 29): *"Συχνάκις (οι παίχτες) ήλαυνον τον τροχόν μαιανδρικός (=ζικ-ζακ) προς επίδειξην μείζονος δεκιότητος. Τοιουτοτρόπως το παίγνιον ήτο ατομικούς ή ομαδικούς, με βραβεύσεις ή στοιχήματα. Μικηταί ανεδεικνύοντο οι διαδραμόντες την μακροτέραν πορείαν χωρίς να πέσει ο τροχός"*.

Πάμπολλα αρχαία αγγεία παριστάνουν, όπως στην αρχή είπαμε την κριηλασία, δηλ, το στεφάνι. Κι αυτό φανερώνει πόσο αγαπητό ήταν το παιγνίδι αυτό όχι μόνο στα μικρά παιδιά, αλλά και στους "παρήβους", δηλ. και στα μεγαλύτερα., σ' αυτά που πέρασαν την ήβη.

Η "παιδιά" αυτή στους αρχαίους είναι γνωστή και με το όνομα **κρίκος** ή **κίρκος** (circus) αλλά και τροχός-οί (υπάρχουν σχετικές ανάγλυφες παραστάσεις ή σε μωσαϊκά, που παριστούν ακτινωτούς τροχούς κυλιόμενους από παιδιά. Σε μια απ' αυτές το παιδί κυλάει δυο τροχούς, χρησιμοποιώντας και τα δυο του χέρια.)

Σε μας έφτασε και με το όνομα "**τσέρκια**" (λέξη τούρκικη ή ενετική εκ του Circus =κρίκος)

Πάντως όσον αφορά τους αρχαίους, επικρατέστερη είναι η ονομασία, που αναφέρει και ο Οριβάσιος, κρίκος (Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινών Βίος ... Α1/167) (εξού κρικηλασία). Οι Βυζαντινοί φαίνεται χρησιμοποιούσαν για το παιγνίδι την ρωμαϊκή λέξη **trochus**, που φυσικά είναι η ελληνική τροχός (τρέχω) και σπανιότερα τη λέξη **circus** (=κρίκος)

Και μια άλλη σχετική πληροφορία. Στην περιφέρειά τους οι τροχοί είχαν κρίκους (από δω και το όνομα) ή **κωδωνίσκους**, "*οι οποίοι κατά την διαδρομήν τριβόμενοι προεκάλουν θόρυβον*". Ακόμη ο "ελατήρ" αρχικά ήταν ξύλινος, αργότερα αντικαταστάθηκε με μεταλλικό κυρτό (κάποτε και διπλά κυρτό) για να κανονίζει έτσι καλύτερα την ταχύτητα και την διεύθυνση του τροχού.

Στην **Καρυά** τα παιδιά του χωριού έπαιζαν πολύ αυτό το παιχνίδι. Έβρισκαν το στεφάνι στο σπίτι τους, παλιό και μεταχειρισμένο ή έξω από τα βαρελάδικα που ήταν ευάριθμα στην Καρυά που κάθε σπίτι είχε τα βαγένια και τις βαρέλες του.

Έπειτα από χονδρό σύρμα τηλεγράφου έκαναν τον "ελατήρα" με τη βοήθεια του οποίου θα κύλαγαν το στεφάνι. Τις περισσότερες φορές το 'βαζαν διπλό το σύρμα και στριμμένο για να μη λυγίζει κατά τη διαδρομή, αλλά και για να γίνει η χειρολαβή πιο δυνατή και η κουτάλα στο κάτω μέρος, που θα κράταγε το στεφάνι, πιο οργανική. (Ελλείψει ελατήρα, κυλούσαν το στεφάνι με το χέρι ή μια βέργα). Αυτό το στεφάνι δεν είχε φυσικά πρόσθετα εξαρτήματα, όπως κρίκους ή κωδωνίσκους. Ήταν απλό και σπάνια αντικαθιστούσαν με άλλες ρόδες από τίποτα καρτσάκια ή ποδηλατάκια, αν εύρισκαν. Η πορεία του στεφανιού, στα υποτυπώδη γήπεδα του χωριού ή στο χώρο που προσφέρονταν, ήταν -τουλάχιστον από τους πιο έμπειρους -με πολλές φιγούρες, κύκλους και άλλα σχήματα.

Συνηθέστερη φιγούρα ήταν ο μαϊάνδρος, όπως το συνήθιζαν οι αρχαίοι και ανέφερε πιο πάνω ο Ευστρ. Παρασκευαΐδης, "*προς επίδειξιν μείζονος δεξιότητος*". Ο παίχτης δηλ. που είχε τον αέρα του παιγνιδιού οδηγούσε το στεφάνι του επιδέξια με τον ελατήρα σχηματίζοντας στο έδαφος μαϊάνδρους, δηλ. ευθείες γραμμές που συνδέονται με ορθές γωνίες ή καμπύλες. Αυτό απαιτούσε μεγαλύτερη αγωνιώδη προσπάθεια και ιδρώτα.

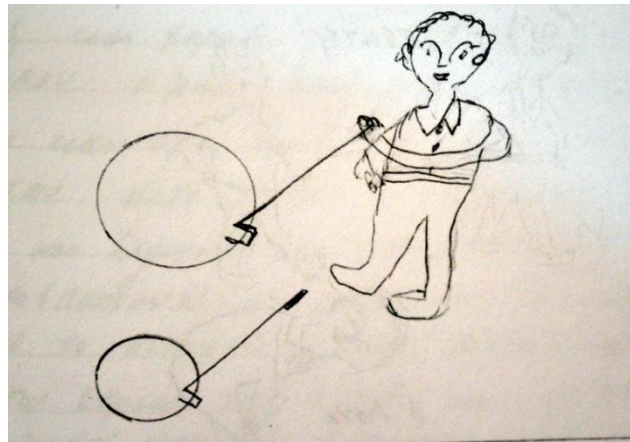
Αλλά και η παράσταση με τα δυο στεφάνια-τροχούς στα χέρια του παίχτη, σε μωσαϊκό του δαπέδου του ιερού παλατιού στο Βυζάντιο συναντάται στην Καρυά. Παιδιά δηλ. κυλούσαν δυο στεφάνια και έτσι το παιγνίδι έπαιρνε άλλη διάσταση, γινόταν πιο εντυπωσιακό.

Στεφάνια κύλαγαν και στην πλατεία τα παιδιά., γινόμενα ενοχλητικά πολλές φορές και προκαλώντας την οργή νευρικών θαμώνων και περιπατητών

Παίγνια παλαιών Καρσάνων – Δημ Κατωπόδης

Το στεφάνι το λέμε και **τσέρκι**. Στο Μεγαλήσι ονομάζεται **δραγκαμίνα** και το έφτιαχναν από τις ρόδες από τα παλιά ποδήλατα, χωρίς τις αντένες τους.²

Σαν μοναχικό παιχνίδι το περιγράφει ο Ανδρέας Λάζαρης³ και μας δίνει και το σχετικό **σκίτσο**, που όμως μπορούσε να γίνει και ομαδικό καθώς έκαναν αγώνες για το ποιο παιδί θα κατάφερνε να το πάει όρθιο μέχρι το τέλος της διαδρομής που καθόριζαν.

Εικόνα 3 Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Εκτός από την ονομασία **Στεφάνι** ή **Τσέρκι**, χρησιμοποιούσαν σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, με επιρροές προφανώς από την αρχαία ονομασία του παιχνιδιού, ονόματα όπως "**Κρικέλι**" ή "**Κρικέλας**". Αλλά και "**Ρόδα**" ή "**Τροχός**"^{4,5}

Συμπληρώνουμε λίγα στοιχεία (έχει ήδη κάνει αναφορά ο Δημ. Κατωπόδης παραπάνω) σχετικά με την αρχαία μορφή του παιχνιδιού:

Κρίκος⁶

Ο "**κρίκος**" ήταν ξύλινος, χάλκινος ή ορειχάλκινος κι έφτανε περίπου στο ύψος του παίκτη κι είχε διάμετρο 0,80-0,90 μέτρι 1,30μ.

Οι παίχτες χτυπούσαν τον κρίκο με μια μικρή σιδερένια ράβδο, τον "**ελατήρα**", που είχε ξύλινη χειρολαβή. Ο "ελατήρ" άλλοτε ήταν γυριστός, για να σπρώχνουν τον κρίκο κι άλλοτε ίσιος, για να τον κτυπούν. Πολλές φορές τοποθετούσαν σε αυτόν μικρά κρικάκια κι από το θόρυβο που έκανε κατά το κύλισμά του, προήλθε και η ονομασία του παιχνιδιού "**κρικηλασία**"⁷.

Ο κρίκος ή τροχός ήταν καθαρά ελληνικής προέλευσης. Οι Ρωμαίοι, μάλιστα το καλούσαν "**το ελληνικό παιχνίδι**" και το αγαπούσαν κι αυτοί ιδιαίτερα. Επίσης ο Ευριπίδης στην "**Μήδεια**" (Ευρ. Μήδεια, 45) παρουσίασε τα παιδιά της ηρωίδας να επιστρέφουν στο σπίτι τους, αφού "**έπαιξαν με τον τροχόν**" ("**αλλ'οίδε παίδες εκ τροχών πεπαυμένοι**").

Γενικά ο κρίκος ή τροχός ήταν ένα παιχνίδι-αντικείμενο για αγόρια και άνδρες και ένα από τα δώρα που έπαιρναν τα παιδιά την ημέρα των Χοών στα Ανθεστήρια και υπάρχει πολλές απεικονίσεις του. Το άθυρμα αυτό ήταν αγαπητό, διότι εξυπηρετούσε άμεσα την γύμναση του σώματος.

Κατά την μυθολογία όμως, ήταν ένα από τα αγαπημένα παιχνίδια του Διονύσου, τον οποίον και απεικόνιζαν συχνά με το άθυρμα σε ανάγλυφα, αγγεία και σφραγιδόλιθους και γενικά έγινε σύμβολο του Έρωτα και γι' αυτό το λόγο απεικονίστηκε συχνά ο Γανυμήδης να το κρατά ή να παίζει μ' αυτό.

Επίσης χαρακτηριστικά συμβούλευε ο Ιπποκράτης την χρήση του, "για να μπορεί να ιδρώνει κανείς με υγιή τρόπο" και "για να διατηρεί την καλή φυσική του κατάσταση".

Κατά τον Πολυδεύκη: "τροχός και τροχίλια και δι' ών οι κάλοι δείρονται, κρίκοι το γάρ κρίκοι ποιητικόν, ίδιον δε το κύκλοι" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 94).

Υπήρχε κι ένα παιχνίδι, στο οποίο τα παιδιά κυλούσαν με τα χέρια τους τον κρίκο ή τροχό (τροχόν μιμείσθε). Στα νεότερα χρόνια είχε την ονομασία "χειροτροχός".

1. <https://lexikolefkadas.gr/stefani>
2. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 128
3. Ανδρέας Λάζαρης *Αναμνήσεις από τη ζωή μου*, σελ. 311
4. Μαρούλα Κλιάφα, *Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 75
5. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 71, 72, 205
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου *Το Παιδί και το Παιχνίδι στην Αρχαία Ελλάδα, Παιδαγωγική Προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή)*, Θεσσαλονίκη,, 2003, σελ. 57
7. Αυτό βέβαια έρχεται σε αντίθεση με την ετυμολογία της λέξης που μας δίνει ο Κατωπόδης στο lexikolefkadas.gr

Στριφογέροντας ή Τρογυρίστρα

ή αλλιώς **σβούρα**...

Παρουσιάζουμε τις λευκαδίτικες εκδοχές της:

- Παιγνίδι ανάλογο της παιδικής σβούρας, που το κατασκεύαζαν μόνο τους τα παιδιά, ή με τη βοήθεια των μεγαλύτερων ξεπερνώντας έτσι την αδυναμία πρόσβασης τους στα παιγνίδια της αγοράς. Για την κατασκευή του χρειαζόνταν απλά υλικά από την φύση. Ένα βελάγγι (=βελανίδι, ο καρπός του πουρναριού) και μια παλούκα (=μεγάλη ακίδα, αγκάθι από ένα άγριο δέντρο, όπως η αγραπιδιά), ήταν αρκετά για την κατασκευή του.

Από το βελανίδι κόβονταν εγκάρσια το μέρος που προεξείχε από το κέλυφος και το τμήμα αυτό διαπερνιόταν κάθετα από την παλούκα. Έτσι ο **Στριφογέροντας** ήταν έτοιμος για χρήση. Το παιδί κρατώντας την παλούκα από το πάνω, πιο χοντρό άκρο της, μεταξύ αντίχειρα και δείκτη, έδινε μια περιστροφική κίνηση στον Στριφογέροντα. και ταυτόχρονα τον έριχνε με τη μύτη προς τα κάτω, πάνω σε μια επίπεδη επιφάνεια.

Ανάλογα με την επιδεξιότητα του παίχτη ο Στριφογέροντας έφερνε λίγες ή περισσότερες στροφές που ήταν και επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Εναλλακτική λύση στη δημιουργία του Στριφογέροντα, ήταν η χρήση του σφοντυλιού (από το αδράχτι της ρόκας που έγνεθαν οι γυναίκες του χωριού), διαπερασμένου από ένα επίμηκες ξύλο, πελεκημένου έτσι ώστε να εφαρμόζει σφιχτά στον τρόπο του σφοντυλιού και να είναι μυτερό στο ένα άκρο του για να μπορεί να περιστρέφεται, όταν το παιδί το έριχνε στην ανάλογη επιφάνεια¹

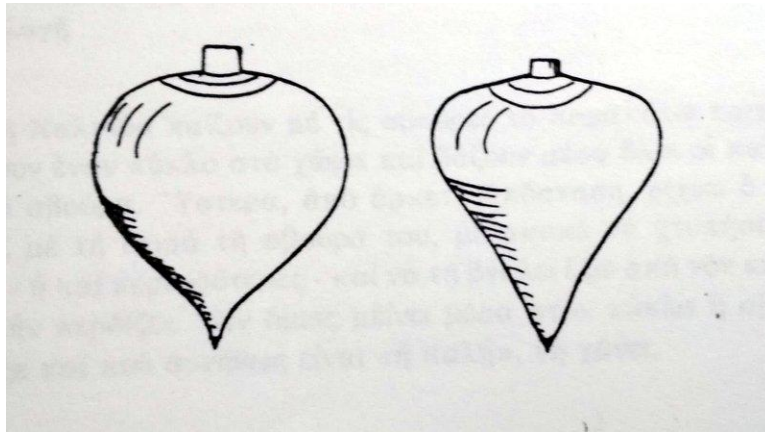
Το συναντάμε και σαν...

- **Τρογυρίστρες²**
Ή σβούρες. Υπήρχαν πολλών ειδών.

Η πιο απλή γινόταν με μια κομμένη στη μέση ξύλινη ρουκέλα (κουβαρίστρα), που στην τρύπα της προσάρμοζαν σφιχτά ένα ξυλάκι το οποίο περίσσευε πάνω για να την πιάνουν και κάτω, που το έκαναν μυτερό, για να ακουμπάει στο έδαφος. Πιάνοντας τη σβούρα με τα δάχτυλα την έστριβαν και αφήνοντας την απότομα αυτή γύριζε τρελά.

Οι σβούρες στριφογύριζαν παντού στην Ελλάδα και τον κόσμο ... , άλλοτε με το όνομα σβούρα, άλλοτε με σαν **Βουρβούρες**, **Μυγούλες** (η λεπτή, καλοζυγιασμένη σβούρα στην Χαλκίδα), **Καντάρια** (όχι καλοζυγιασμένη, αλλά με ευστάθεια), **Ταρτάρια** (βαριά που διέγραφε κύκλους), **Πατάτες** (οι χοντρές και βαριές), **Παπατρέχας** (αυτές που έτρεχαν γρήγορα).

Παίζονταν με διάφορες παραλλαγές: "**γκουρμπίτσα**, **βούγκος**, **κατακεφαλίες**, **καφασόνια**"^{3,4}

Εικόνα 4 Ας παίξουμε πάλι

Στην Κένυα λέγονται **Μπιρούρι**⁵.

Ας δούμε τη σβούρα στα αρχαία χρόνια:

Βέμβιξ ή στρόβιλος, στρόμβος, κώνος ή ρύμβος⁶

Τη συναντάμε σαν "*βέμβιξ ή στρόβιλος, στρόμβος, κώνος ή ρύμβος*" (στην αττική διάλεκτο) και παιζότανε από παιδιά έξι ετών. Ήταν πολύ διαδεδομένο παιχνίδι σε όλον τον ελλαδικό χώρο.

Από τον Σχολιαστή του Αισχύλου καλείται "**στρόμβα**" και από τον Σχολιαστή του Πινδάρου "**στρούμβα**".

Είχε κωνικό σχήμα (κυλινδρικός με κωνική βάση) και ήταν από ξύλο -"εκ πύξου", από πηλό ή και χαλκό.

Ανάλογα με το μέγεθός του έπαιρνε και κάποιο όνομα, π.χ. "**βεμβικίδιον**", κλπ.

Ο πιο απλός **βέμβικας** ήταν το κουκουνάρι του πεύκου το οποίο χρησιμοποιούσαν οι φτωχότεροι. Η ονομασία του ήταν τότε "**κώνος**".

Στην Ιλιάδα (XIV 413) γίνεται μια αναφορά για αυτό το παιχνίδι: "*στρόμβον δ'ως έσσευεν βαλών,περί δ'έδραμε πάντη*". Επίσης αναφέρεται κι από τον Σχολιαστή του Πινδάρου στο Βυζάντιο (Schol. Pind.Isth.III, 65, 286b): "*ρόμβος ή κοινώς στρούμβα, ήτις και βέμβιξ λέγεται, αφ' ου στρομβηδόν*".

Στον Αριστοφάνη (Αριστοφ. Όρνιθες, 1461) αναφέρεται σαν "**βέμβιξ**", ενώ στο λεξικό του Ησυχίου σαν "**κώνα**". Ο Σουίδας ο παροιμιολόγος αναφέρει αυτό το παιχνίδι με την λέξη "βέμβιξ ή ξύλινος στρόμβος και κατά τον Πλάτωνα (Plat.Repl.436d): "*οι στρόβιλοι όλοι εστάσι τε άμα και κινούνται*".

Τον βέμβικα τον έστρεφαν με δερμάτινο λουρί ("*δια μάστιγος σκυτίνης*") και με κάθε χτύπημα φώναζαν "*την κατά σαυτόν έλα*". Αυτή μάλιστα η επιφώνηση παρέμεινε σαν παροιμία.

Λόγω του μύθου, ότι ο Διόνυσος έπαιζε συχνά με τον βέμβικα, έπαιζαν με αυτόν τα αγόρια στα διονυσιακά πανηγύρια.

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικά παιχνίδια από το Δρυμώνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ. 172)
2. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 121
3. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 62-66
4. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 34, 51, 172, 204, 211, 430 κ.ά
5. Παιδικά Παιχνίδια απ' όλον τον κόσμο, σελ. 67
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου Το Παιδί και το Παιχνίδι στην Αρχαία Ελλάδα, Παιδαγωγική Προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 50

Σφυρίχτρες¹

Ας δούμε τη λευκαδίτικη εκδοχή από τον **Άγιο Πέτρο**²:

Ένας τύπος γινόταν από ένα λεπτό, σαν το μικρό δάχτυλο, λοξοκομμένο κλαρί συκιάς 8-10 εκατοστών, που σε ένα σημείο του έκαναν μια χαρακιά γύρω γύρω και έβγαζαν τη φλούδα ολόκληρη, αφού με χτυπηματάκια την έκαναν να ξεκολλήσει

Μετά στο ξύλινο μέρος έκαναν μια μακρόστενη λακκούβα και αφαιρούσαν και λίγο ξύλο από το μέρος που σφύριζε.

Τοποθετούσαν ξανά τη φλούδα στη θέση της, αφού της έκαναν μια τρύπα και η σφυρίχτρα ήταν έτοιμη να σφύριξει.

Ένας άλλος τύπος γίνονταν από ένα κομμάτι λεπτό καλάμι με τον ένα κόμπο στην άκρη του. Κάτω από τον κόμπο χάραζαν, με προσοχή χωρίς να την κόψουν, μια γλωσσίτσα που την λέπταιναν λίγο με το μαχαίρι, ώστε να πάλλεται εύκολα

Βάζοντας το καλάμι, με όλη τη γλώσσα, μέσα στο στόμα και φυσώντας, αυτό σφύριζε.

Στην Ήπειρο τις κατασκεύαζαν από κλωνάρι κουτσουπιάς, αφού το ξεφλούδιζαν.

Στη Θεσσαλία από ξύλο ιτιάς ή από το χοντρό μίσχο του φύλλου της κολοκυθιάς².

1. Στο **Λεξικό Τριανταφυλλίδη** διαβάζουμε:

σφυρίχτρα η [sfirixtra]: μικρό, μεταλλικό ηχητικό όργανο, με κυλινδρικό ή κυκλικό σχήμα, που καταλήγει σε στόμιο· όταν φυσήξουν μέσα στο στόμιο παράγεται ένας δυνατός, διαπεραστικός ήχος που ρυθμίζεται από ένα κινητό σφαιρίδιο στο εσωτερικό του οργάνου. || τμήμα συσκευών ή μηχανών που λειτουργούν με ατμό, το οποίο παράγει έναν ήχο σαν της σφυρίχτρας και που χρησιμεύει για να δίνει σήματα προειδοποίησης: Η ~ του πλοίου / του τρένου.

[σφυρικ- (σφυρίζω) -τρα με ανομ. τρόπου άρθρ. [kt > xt]]

2. *Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 122*

3. *Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 79*

Χαρταετός

Αν και σχετίζονται με την Καθαρά Δευτέρα, οι χαρταετοί αποτελούν αγαπημένο παιχνίδι και συνήθεια των παιδιών κάθε μέρα του χρόνου, παντού στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο.

Για τη **Λευκάδα** έχουμε την παρακάτω περιγραφή¹:

Χαρταετούς δεν πετούσαν μόνο την Καθαρή Δευτέρα και τη σαρακοστή αλλά και άλλες φορές και βέβαια τους έφτιαχναν μόνο τους τα παιδιά.

Άνοιγαν καλάμια και έπαιρναν τρία ομοιόμορφα και ισομεγέθη κομμάτια τους, περίπου μισό μέτρο, που στο καθένα έκαναν τρύπες στη μέση και εγκοπές στις άκρες τους.

Τα έδεναν, πρώτα στο κέντρο και μετά ακτινωτά, στις άκρες στις κορυφές του εξάγωνου που σχημάτιζαν. Άνοιγαν ένα κομμάτι χαρτί, από σακούλες με λίπασμα συνήθως, και έπαιρναν λίγο παραπάνω από το περίγραμμα του χαρταετού και κολλούσαν με αλευρόκολλα γύρω γύρω όσο περίσσευε κλείνοντας μέσα και το σπάγκο της περιμέτρου.

Τρυπούσαν μετά το χαρτί στο κέντρο του και έδεναν ένα σπάγκο, που ένωναν με δυο άλλους που ξεκινούσαν από τις δυο διπλανές κορυφές στο πάνω μέρος, για να κάνουν τα ζύγια που σχημάτιζαν έτσι την περίμετρο τριγωνικής πυραμίδας.

Στις δυο κάτω κορυφές έδεναν την ουρά, που έφτιαχναν κόβοντας λουρίδες από κάνα παλιό τετράδιο και δένοντας τες σε τούφες σε κοντινά μεταξύ τους διαστήματα.

Ζύγιζαν τον αετό, ώστε ο κεντρικός σπάγκος να πλησιάζει στο πάνω μέρος και οι παράπλευροι να είναι ίσοι, τον έδεναν στο κουβάρι και ήταν έτοιμος να πετάξει.

Χαρταετούς πέταγαν στο Ξαμίλι, στο Σταυρό, στον Ανεμόμυλο, στο Ανεμίδι κ.τ.λ.

Καμιά φορά έστελναν μηνύματα στον ουρανό που έγραφαν σε χαρτάκια που τους έκαναν μια τρύπα στη μέση και τα περνούσαν στο πάγκο για να ανέβουν με τον αετό.

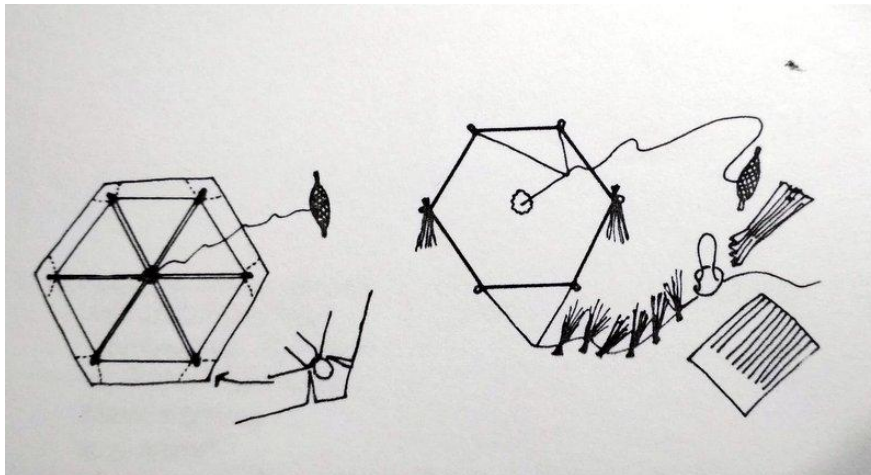
Δεν ήταν λίγες οι φορές που άφηναν τον χαρταετό, δεμένο στο φραγκιάτο (κληματαριά) όλη νύχτα και τον έβρισκαν να πετάει ακόμα το πρωί.

Μια πολύ πιο εύκολη κατασκευή που πέταγε επίσης, ήταν η σαμαντούρα (σαΐτα) που γίνονταν με ένα φύλλο χαρτί, που τσάκιζαν με ειδικό τρόπο και από το ίδιο το χαρτί έκαναν και την ουρά της.

Την έδεναν με ελαφρύ σπάγκο, από καμιά κουβαρίστρα και πέταγε ζωηρά και παιχνιδιάρικα.

Πατρίδα του χαρταετού θεωρείται η Κίνα. Συνήθη υλικά εκεί ήταν το μετάξι και το ινδικό καλάμι και είχε τη μορφή δράκων. Αναφέρεται ότι ο πρώτος χαρταετός πέταξε στα 1000 π.Χ. Από την Κίνα πέρασε στην Κορέα, στην Ινδονησία, στη Μαλαισία, στην Ιαπωνία. Τον 13ο αι. ταξίδεψε με τον Μάρκο Πόλο στη δύση. Στα τέλη του 19ου αι. τον έφεραν στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη και από κει στη Θράκη, στα νησιά και την υπόλοιπη Ελλάδα.

Οδηγίες για την κατασκευή χαρταετού και το μικρό αυτό ιστορικό το βρίσκουμε στο "Ας παίξουμε κάτι"²

Εικόνα 5 Ας παίξουμε πάλι

Μια πιο απλή μορφή χαρταετού είναι η **Σαΐτα**: με χασαπόχαρτο, κουβαρίστρα και κλωστή³.

1. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 124
2. Μαρούλα Κλιάφα και Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε κάτι, σελ. 91-93
3. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 27

Ζιζί¹ και Λιλί²

Προσωπικά τη λέξη δεν την έχω ακούσει εκτός Λευκάδας. Και σε μια σύντομη διαδικτυακή αναζήτηση δεν βρήκα κάτι σχετικό.

Στο lexikolefkadas.gr τη συναντάμε σε δυο λεξικά:

- Το παιχνίδι του μωρού.
"Δωσ' του τα ζιζιά του να μην κλαίει".
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Ζιζί /τò/ (Γλ. joujou) = παίγνιον νηπίου, άθυρμα.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Το συναντάμε όμως και σαν **λιλί /ιά:**³

1. λιλί (το):

τα μικροπράγματα που κρεμούν στη κούνια του μωρού (αθύρματα). "Παίζει με τα λιλιά του".
μεταφορικά: τα ψεύτικα στολίδια, παράσημα, μετάλλια κλπ που κρεμούν μερικοί στο στήθος τους.
"Έβαλες τα λιλιά σου βλέπω".

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

Στα **ζιζιά ή λιλιά** του μωρού συγκαταλέγονται οι **κουδουνίστρες** και τα **κουκλάκια** (ομοιώματα ανθρώπων ή ζώων), τα γνωστά στη Λευκάδα [μπαμπίνια](#) (δες παραπάνω).

Οι κουδουνίστρες σαν παιχνίδι για μωρά ήταν γνωστές από την αρχαιότητα ως:

Πλαταγές⁴

Εφευρέτης του υπήρξε ο Αρχύτας και ήταν διαφόρων ειδών και μορφών: στεφάνι ή χάλκινος δίσκος γύρω από το οποίο κρέμονταν κρόταλα, κουδουνάκια και στη μέση υπήρχε ένας ξύλινος άξονας. Άλλοτε ήταν ένα μικρό ειδώλιο από πηλό ή χαλκό με την μορφή ενός στρόγγυλου φρούτου ή ενός ζώου μέσα στο οποίο έβαζαν μικρές ψηφίδες, για να προκαλούν θόρυβο. Η πλαταγή ήταν αγαπητή στα μωρά και στα πολύ μικρά παιδιά.

Οι μητέρες τις χρησιμοποιούσαν, κυρίως τις πήλινες, για να προκαλέσουν το ενδιαφέρον τους, για να τα ησυχάσουν, είτε απλά για να παίξουν μαζί τους. Επίσης πλαταγές χαρίζονταν στα 3χρονα και 4χρονα παιδιά στην γιορτή των Χοών στα Ανθεστήρια, και ήταν γενικά η πλαταγή το "πρώτο παιχνίδι, που τα παιδιά μπορούν συνειδητά να αντιληφθούν" -λόγω της ακουστικότητάς του.

Γενικά οι πλαταγές ήταν κατεξοχήν παιδικά παιχνίδια, παρ' όλο που χρησιμοποιούνταν από τους ιερείς του Διονύσου, για να διώξουν - με το θόρυβό τους-τα κακά πνεύματα κι αυτό αποδεικνύεται από τον μεγάλο αριθμό χάλκινων και ξύλινων πλαταγών – ιδιαίτερα σε σχήμα ζώων - που έχουν βρεθεί σε παιδικούς τάφους. Ο χάλκινες και οι ξύλινες πλατάγες ήταν λόγω υλικού, οι καταλληλότερες για τα παιδικά χέρια, ενώ αυτές από πηλό για τους ιερείς και για τους ενήλικους (για να ηρεμούν τα μωρά).

Ο Αριστοτέλης έγραψε χαρακτηριστικά: "πρέπει τα παιδιά να είναι απασχολημένα και δίκαια θεωρούν σαν μια ωραία εφεύρεση του Αρχύτα, την πλαταγή που δίνουν στα μικρά παιδιά, γιατί όσο παίζουν μαζί της, δεν σπάνε τίποτα στο σπίτι, γιατί τα παιδιά δεν μπορούν ούτε στιγμή να σταθούνε φρόνιμα. Είναι, λοιπόν ό,τι πρέπει γι' αυτά".

Οι περισσότερες πλαταγές που έχουν βρεθεί χρονολογούνται από τον 6ο αι. π.Χ. και ύστερα.

1. <https://lexikolefkadas.gr/zizi-to/>

2. <https://lexikolefkadas.gr/lili-to/>

3. Λεξικό Μπαμπινιώτη:

(το) (συνηθ. στον πληθ.) λιλιά (τα)

1. (στη νηπιακή γλώσσα) τα παιχνίδια νηπίου
2. (σκωπτ.) τα παράσημα: στρατηγός με περισσά
3. (σκωπτ.) τα χρήματα

ΦΡ. (παρομ.) έχεις λιλιά, έχεις λαλιά όποιος έχει χρήματα, έχει τη δυνατότητα να μιλάει άνετα για ο,τιδήποτε.

4. (σκωπτ.) τα στολίδια και ειδικότ. τα κοσμήματα: τα - που κοσμούν το στέμμα

5. (στον εν. λιλί, το -ευφημ.) το γεννητικό όργανο του μικρού αγοριού

ΕΤΥΜ. Ονοματοποιημένη λέξη της παιδικής γλώσσας

Λεξικό Τριανταφυλλίδη

λιλί το [lilí]: (οικ.)

1. (παιδ.) α. κάθε μικροαντικείμενο που εκλαμβάνεται ως παιχνίδι. β. το γεννητικό όργανο του μικρού αγοριού· πουλάκιII.

2. (πληθ.) τα στολίδια. || (ειρ.) τα κοσμήματα, τα παράσημα.

[λ. νηπιακή]

4. *Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική τέχνη, παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 65*

Ατομικά και ομαδικά αυτοσχέδια παιχνίδια με διάφορα αντικείμενα

Κάθε αντικείμενο μπορούσε να αποτελέσει παιχνίδι για τα παιδιά.

Από ένα απλό καλάμι, μέχρι άχρηστα χαρτάκια, ή καπάκια. Από ένα δέντρο μέχρι τα βότσαλα της θάλασσας.

Η ανάγκη του παιδιού να παίζει, ειδικά αν ζει στην εξοχή, τη τόσο γεμάτη ερεθίσματα, ενεργοποιεί τη φαντασία του και απελευθερώνει τη δημιουργικότητά του.

Αμπάτσα -αμπατσόνα

Δεντροβατείν

Καβάλημα καλαμιού

Πηδήματα (με πέτρες στο νερό)

Ποταμάκι

Τσιγκάκι

Στρομπούλι

Τσετσεροδρομία

Φούσκα

Χαρτί

Αμπάτσα -αμπατσόνα¹

Παρόμοιο παιχνίδι δεν εντόπισα κάπου στις πηγές μου σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Στο lexikolefkadas.gr συναντάμε περιγραφή του συγκεκριμένου παιχνιδιού:

- Παιδικό παιχνίδι, κατά το οποίο μαντίλι καμωμένο "σφαίρα" εκτινάσσεται με την παλάμη από παίκτη της μιας ομάδας και το οποίον οι παίχτες της άλλης ομάδας που στέκονται αντίκρυ προσπαθούν να το στείλουν πίσω.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Άμπάτσα - άμπατσόνα: /ή/ (άπ-ώθέω, άπωσις) = παιδιά έγκειμένη εις τήν διά τής παλάμης έκτίναξιν σφαιρώματος έκ μανδηλίου τὸ ὁποῖον ἄλλοι κατέναντι παῖκτα προσπαθοῦν ν' ἀποκρούσωσιν ὁμοίως.

Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Ο Λάζαρης γράφει ότι η ονομασία του παιχνιδιού, προέρχεται από το άπ-ώθέω, άπωσις με τη λογική προφανώς ότι ωθείτε το μαντήλι με δύναμη από το ένα παιδί στο άλλο.

Η λογική του θυμίζει λίγο την πετοσφαίριση, (το γνωστό βόλει), μπορούμε να πούμε, χωρίς σφαίρα (μπάλα, τόπι) βέβαια, αλλά με μαντίλι, ακριβώς επειδή το να βρεθεί μπάλα την εποχή εκείνη ειδικά στα χωριά ήταν πολύ δύσκολο.

1. <https://lexikolefkadas.gr/abatsa-abatsona-i/>

Δεντροβατείν¹

Αρχαία ονομασία της αγαπημένης, συνήθειας περισσότερο (και όχι παιχνιδιού) , να σκαρφαλώνουν τα παιδιά, αγόρια συνήθως αλλά και κορίτσια, στα δέντρα, είτε για ψυχαγωγικούς λόγους είτε για να κόψουν φρούτα.²

Το να σκαρφαλώνουν τα παιδιά στα δέντρα αποτελούσε (και σπάνια βέβαια, σήμερα, αποτελεί ειδικά για όσα παιδιά μένουν στην επαρχία) αγαπημένη συνήθεια, όχι μόνο στη Λευκάδα, αλλά παντού στην Ελλάδα και τον κόσμο.

1. Στο λεξικό Liddell Scott:

δενδρο-βάτιω, = ἀναβαίνω ἐπὶ τὰ δένδρα, Ἐνθ. Π. 11. 348.

2. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας, σελ. 571

Καβάλημα καλαμιού¹

Τα παιδιά στη Λευκάδα (στην πόλη και τα χωριά της) καβαλούσαν τα καλάμια κι έκανα ότι ιππεύουν άλογο. Αρκετά επικίνδυνο βέβαια καθώς μπορούσαν να έχουν σοβαρούς τραυματισμούς με τυχόν απροσεξία στις κινήσεις τους

Σαφώς πρόκειται για συνήθεια των παιδιών όλου του κόσμου που έρχεται από τα αρχαία χρόνια.

Κάλαμος (κάλαμον περιβαίνειν):

Πρόκειται για το παιχνίδι-αντικείμενο "κάλαμος", μιμητικό και διασκεδαστικό για τα αγόρια κυρίως. Ένα απλό καλάμι ή ξύλο, γίνεται στην φαντασία του παιδιού ένα άλογο και το παιδί γίνεται ένας αναβάτης. Πολλές φορές έπαιρναν κάποια βέργα για "μαστίγιο".

Ο Αλκιβιάδης έμεινε έκπληκτος, βλέποντας τον Σωκράτη να παίζει μαζί με τα παιδιά του "κάλαμον περιβαίνειν", ενώ ο Πλούταρχος, στο "Βίος Αγησιλάου" έγραψε και περιέγραψε πώς ο βασιλιάς Αγησίλαος έπαιζε με τα παιδιά του με τον "κάλαμον": "*ήν δε και φιλότεκνος ο Αγησίλαος διαφερόντως. Και περί εκείνου...οτι μικροίς τοις παιδίσις ούσι κάλαμον περιβεθηκώς ώσπερ, ίππον συ νέπαιζεν... αυτός πατήρ παίδων γένηται*".

Στα νεότερα χρόνια και σήμερα παρέμεινε με την ονομασία "αλογατάκι"²

1. Γεώργιος Ροντογιάννης, *Παραδοσιακές παιδιές στη Λευκάδα, Πρακτικά Α Συμποσίου, ΕΛΜ, σελ. 185*
2. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη, Παιδαγωγική Προσέγγιση (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 56*

Πηδήματα (με πέτρες στο νερό)

Αν και εγώ το ήξερα ως "ψαράκια" διατηρώ την ονομασία του Κοντομίχη. Αγαπημένο παιχνίδι της θάλασσας. Παίζεται παντού σε κάθε παραθαλάσσιο μέρος της Ελλάδας και του κόσμου.

Τα παιδιά, που ζούσαν σε παραθαλάσσιες περιοχές, συνήθιζαν να πετούν στο νερό μικρές πλατιές πέτρες ή θραύσματα κεραμιδιών.

Τα έριχναν οριζόντια και μετρούσαν πόσα πηδήματα θα κάνει το λιθαράκι στο νερό μέχρι να βουλιάξει. Το έπαιζαν και ατομικά και ομαδικά σαν διαγωνισμό.

Το παιχνίδι έρχεται από την αρχαιότητα και είχε την ονομασία εποστρακισμός. Παιζόταν και από τους Βυζαντινούς¹.

Εποστρακισμός

Στην αρχαία εκδοχή του παιχνιδιού, τον "εποστρακισμό", έχουμε ένα διασκεδαστικό παραθαλάσσιο παιχνίδι, που παίζεται σε ολόκληρο τον κόσμο κι από όλες τις ηλικίες και είναι το ρίξιμο πλατιών λιθαριών στην επιφάνεια της θάλασσας. Ο στόχος είναι να αναπηδήσουν πολλές φορές μέχρι να βυθιστούν.

Κατά τον Πολυδέη: "ο δε εποστρακισμός, όστρακον των θαλαπτιών κατά του ύδατος επί πολλής αφιάσιν, αριθμούντες αυτού τα προ του καταδύναι πηδήματα εν τη υπέρ τω ύδωρ, επιδρομή εκ γαρ του πλήθους των αλμάτων η νίκη τω βάλλοντι" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ,118)

Ο Ησύχιος σημείωσε: "εποστρακίζειν. Οστράκοις παίζειν".

Ο Ευστάθιος (Eusth.ad.Iliad.XVIII543) έγραψε: "και ο εποστρακισμός. Είδος δε ούτος παιδιαίς, καθ'ην φασίν όστρακα πλατέαέως ατονίσαντι δυώσι κατά θαλάσσης, ηδίστην ποιούντα πρόσοψιν"

Στα νεότερα χρόνια, αλλά και σήμερα ο εποστρακισμός ονομάζεται: "δεκαλίστρες", "πεταλίδια", "σταταρίδες", "τσουκαλάκια", "ψαράκια", "πίπτες", "ψωμάκια" ή "παξιμαδάκια", "καρβέλια" και "κουταλάκια".

1. Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας σελ. 572 +σημείωση
2. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική τέχνη Παιδαγωγική προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 53

Ποταμάκι¹

Αρκούσαν τα καπάκια κάθε είδους και μια δυο γραμμές στο έδαφος για να δημιουργηθούν οι συνθήκες ενός αυτοσχέδιου παιχνιδιού.

Σε ένα ίσωμα, στρωμένο με τσιμέντο χάραζαν, με ένα κεραμίδι ή ένα κάρβουνο, δυο παράλληλες γραμμές σε απόσταση 25-30 πόντους η μια από την άλλη. Το μεταξύ τους διάστημα ήταν το ποταμάκι που έκανε στροφές, στενέματα, γωνιές κ.τ.λ.

Στην αρχή του ποταμιού τοποθετούσαν από ένα καπάκι [τα έπαιρναν από τελειωμένα κουτιά βερνικιού] ο κάθε παίχτης. Όποιος είχε σειρά να παίξει χτυπούσε με τα δάχτυλα (αντίχειρα και μέσο) το καπάκι του με σκοπό να περάσει το ποταμάκι μέχρι το τέλος του. Κάθε παίχτης δικαιούνταν τρία χτυπήματα που καθένα του γινόταν από το σημείο που είχε σταματήσει το προηγούμενο. Αν κάποιος έβγαине έξω από τη γραμμή ξεκινούσε από την αρχή, όπως και να τον έβγαζε, με το καπάκι του, άλλος παίχτης. Νικούσε αυτός που έφτανε πρώτος στο τέλος του ποταμιού.

Στην ίδια λογική με το ποταμάκι και με την ίδια "πρώτη ύλη" έχουμε και αυτό το παιχνίδι από το Μεγανήσι:

Τσιγκάκι²

Παιζόταν με τα "γκλόρια", δηλ καπάκια από μπουκάλια μπύρας ή αναψυκτικού τα οποία τα παιδιά συνέλεγαν και ήταν ιδιαίτερα χαρούμενα όταν πετύχαιναν κάποιο σπάνιο. Τα πιο κοινά τα χτυπούσαν με αγούλια (στρογγυλές πέτρες) και τα έκαναν επίπεδα.

Στο τσιγκάκι νικητής ήταν όποιος έφτανε με διαδοχικά σπρωξίματα το γκλόριο του σε έναν προκαθορισμένο τέρμα. Παιζόταν συνήθως σε πεζούλια και το όριο ήταν εκεί που ξεκινούσε το ασβεστωμένο κομμάτι.

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα σελ, 116
2. Παναγιώτης Κονιδάρης, Μεγανήσι, Ένα ταξίδι στον χρόνο, σελ. 129

Στρομπούλι¹

Το συναντάμε στο lexikolefkadas.gr:

Μικρή, στρογγυλή εκ φύσεως πέτρα, που θεωρούνταν εύρημα για τα παιδιά της σχολικής ηλικίας που έψαχναν σε ειδικά μέρη για να τα βρουν. Κι η χαρά τους δε λέγεται.

Τα στρομπούλια είναι διαφόρων μεγεθών, από μικρά ρεβίθια μέχρι το μέγεθος μιας γυάλινης μπάλας.

Τα στρομπούλια ήταν και παιδικό παιχνίδι.

Λεξικό: *Λεξικό Πανταζή Κοντομίχη*

Στο λεξικό περιγράφεται το αντικείμενο, αλλά όχι το παιχνίδι, στο οποίο ωστόσο γίνεται ονομαστική αναφορά. Σχετικά με τη λέξη στρομπούλι, η αναζήτησή στα λεξικά που έχω στη διάθεσή μου, δεν έφερε κάποιο αποτέλεσμα. Το εντόπισα ωστόσο σε ένα διαδικτυακό λεξικό της τσακωνικής διαλέκτου ([εδώ](#)) ως "μικρό τόπι"

1. <https://lexikolefkadas.gr/strobouli-to>

Τσέτσεροδρομία¹

Αγωνιστική παιδιά (;) που παιζόταν από κορίτσια που τοποθετούσαν στο κεφάλι τους μια ποδολόγα² και σε αυτόν τοποθετούσαν μια τσέτσερη^{3,4} και έκαναν αγώνα μεταξύ τους ποια θα φτάσει πρώτη το τέρμα

Εικόνα 6 Φωτογραφία Θανάσης Κατωπόδης

1. Θωμάς Γιαννάκης Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, σελ. 484

Το γεγονός ότι οι Λευκαδίτισσες γυναίκες προχωρούν καμαρωτές κουβαλώντας στο κεφάλι τους βαρέλες, τσέτσερέδες κι ό,τι άλλο πάνω σε μια ποδολόγα, δεν ξέρω κατά πόσο είναι παράλληλα και παιχνίδια για μικρά κορίτσια.

Η συγκεκριμένη πηγή παρουσιάζει τον κο Γαντζία Θωμά σαν αφηγητή του μελετητή. Το πιθανότερο είναι να πρόκειται για μιμητική συνήθεια μικρών κοριτσιών.

2. ποδολόγα: <https://lexikolefkadas.gr/podologa-i/>
3. τσέτσερης: <https://lexikolefkadas.gr/tsentzeri/>
4. Ο τσέντσερης στα λεξικά (με διάφορες ορθογραφίες)

Λεξικό Τριανταφυλλίδη

τέντζερης ο [téndzeris] (χωρίς πληθ.) & **τεντζερές** ο [téndzerés] πληθ. και **τεντζερέδια** : (παρωχ.) κατσαρόλα συνήθ. χάλκινη: *Βάζω τον τέντζερη στη φωτιά.* || (επέκτ., πληθ.) όλα τα σκεύη της κουζίνας. ΠΑΡ *Κύλησε ο ~ και βρήκε το καπάκι*, για δύο ανθρώπους με τις ίδιες συνήθ. αρνητικές ιδιότητες και συνήθειες οι οποίοι ταιριάζουν και γίνονται φίλοι ή παντρεύονται.

[τουρκ. tencer(e) μεταπλ. -ης· τουρκ. tencere -ς]

Λεξικό Μπαμπινιώτη

τέντζερης και τέτζερης και τζέντζερης και τσέντζερης (ο) (λαϊκ) η χάλκινη χύτρα ΦΡ. (παροιμία ειρών.): *κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι.*

Επίσης τεντζερές

ΕΤΥΜ. < τουρκ. tencere < περσ. tangtra

Φούσκα¹ και μπαλίνια

Πρωτότυπη ονομασία του μπαλονιού! Από το lexikolefkadas.gr

- Μπαλόνια από ελαστικό, γιομάτο αέρα.
 - Ουροδόχος κύστη των ζώων, ως παιδικό παιχνίδι. Κατά το σφάξιμο του οβελία για το Πάσχα τα παιδιά έπαιρναν τη φούσκα του ζώου και έπαιζαν “**τα μπαλίνια**”².
- Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης*

1. <https://lexikolefkadas.gr/fouska-i>

2. Τα μπαλίνια υποθέτουμε είναι τα μπαλόνια και τα έπαιζαν πετώντας τα στον αέρα.

Χαρτιά¹

Αυτοσχέδιο παιχνίδι με χαρτάκια και κουτιά από τσιγάρα

Μαζεύαμε τα τσιγαρόκουτα και τα κόβαμε όπως είναι η τράπουλα.

Αυτά που είχαν χρώμα, είχαν πιο πολύ αξία. 2 ή 3 χαρτιά από τα λευκά (πάντα μου άρεσε ο Ματσάγγος² και το Σάντε³ με τα χρώματά τους).

Όσοι παίχτες έπαιζαν έβαζαν από ένα χαρτί κάτω στο χώμα σε μικρή απόσταση από ένα σταθερό σημείο (δέντρο, μεγάλη πέτρα ή τοίχο). Ο κάθε παίχτης χτυπούσε ένα χαρτί στο σταθερό σημείο, με κατεύθυνση προς τα χαρτιά που είχαμε ρίξει κάτω. Όποιος κατάφερνε να αγγίξει τα χαρτιά ήταν και ο νικητής και έπαιρνε όλα τα χαρτιά. Αν δε νικούσε κανείς ξανά από την αρχή, με όλα τα χαρτιά που έχουν πέσει κάτω. Ήταν φορές που το χώμα γέμιζε άσπρα χαρτιά.

1. Ανδρέα Λάζαρη σελ. 308 Αναμνήσεις από τη ζωή μου
2. Ματσάγγος: Τσιγάρα από την Ελληνική Καπνοβιομηχανία Ματσάγγου, που ιδρύθηκε το 1890 από τον Νικόλαο Ματσάγγο στον Βόλο. Μια σειρά από ατυχίες από το 1955 σήμαναν την αντίστροφη μέτρηση για την εταιρεία που έπαψε οριστικά τη λειτουργία της στις αρχές της δεκαετίας του '70. Δημοφιλές πακέτο ήταν η κασετίνα "άριστα". Τα κουτιά των τσιγάρων ήταν μικρά αριστουργήματα... (κάποια μπορείτε να δείτε εδώ: <https://gr.pinterest.com/pin/69102175511718905/>)
3. Sante: Πολλοί θυμούνται το κόκκινο πακέτο με την εντυπωσιακή ξανθιά (η διάσημη ηθοποιός και χορεύτρια Ζωή Νταλμάς) που κυκλοφορούσε μέχρι και το 2016. Δημιουργήθηκε από την εταιρεία Αφοί Κωνσταντίνου το 1931. Το 1990 η εταιρεία εξαγοράστηκε από την ελληνική τότε Παπαστράτος που στη συνέχεια το 2003 εξαγοράστηκε από την Philip Morris που τα μετονόμασε σε Ζαντέ. Έπαψε η κυκλοφορία τους το 2016

Παιχνίδια με βώλους και "αστραγάλους"

Βώλοι ή βόλοι

Κότσια

Βώλοι ή Βόλοι¹

Όλοι θυμόμαστε εκείνους του γυαλιστερούς βόλους σε διάφορα μεγέθη, που ήταν η αιτία για ατελείωτες ώρες παιχνιδιού.

Ας δούμε πώς έπαιζαν μαζί τους στη Λευκάδα.

1. Βώλοι² (ορθογραφία του συγγραφέα της πηγής)

Ελάχιστοι ήταν εκείνοι που είχαν αγοραστούς γυαλιστερούς βόλους.

Συνήθως τους έφτιαχναν από πηλό, έπλαθαν μικρές στρογγυλές μπαλίτσες που τις ξέραιναν στον ήλιο ή στο φούρνο.

Επειδή όμως έσπαγαν εύκολα έφτιαχναν πιο γερές μπάλες τις "τσατσαρένιες" από παλιά πεταμένα πλαστικά (ξεδοντιασμένες πλαστικές [τσατσάρες](#)³ συνήθως, απ' όπου και το όνομα), που έλιωναν στη φωτιά και καυτά ακόμα τα τρίβανε ανάμεσα στις παλάμες και τα στρογγυλοποιούσαν.

Τελευταία λύση ήταν τα [βελάγκια](#)⁴ που μάζευαν από τα πουρνάρια.

Οι γυαλένιες εμφανίστηκαν αργότερα, αλλά ήταν ακριβές και σπάνιζαν.

Οι βώλοι παίζονταν, ως εξής:

Στήνονταν σε μια γραμμή μια σειρά από βώλοι, όσοι είχαν συμφωνήσει για τον καθένα, με το μεγαλύτερο (**μπαζ**) αριστερά, το μικρότερο, **παραμάννα**, δίπλα του και μετά τους υπόλοιπους. Αυτούς τους βόλους σημάδευαν οι παίχτες, με τη σειρά που είχαν βγει, από μια απόσταση με ένα μεγαλύτερο βώλο.

Όποιος πετύχαινε το μπαζ τους έπαιρνε όλους, αν πετύχαινε άλλον έπαιρνε όλους όσοι ήταν δεξιά του.

Ένας άλλος πιο τεχνικός τρόπος, ήταν να στήνουν τους βόλους σε μια απόσταση τον ένα από τον άλλο και οι παίχτες, με τη σειρά που βγήκαν, να προσπαθούν να τους χτυπήσουν με έναν άλλο πιο μεγάλο που στρίμωχναν ανάμεσα στον αντίχειρα και το δείκτη. Αφού σημάδευαν, τον έσπρωχναν απότομα με τον αντίχειρα και πήγαινε στο στόχο. Αν πετύχαιναν το βώλο τον έπαιρναν και ξανάπαιζαν από τη θέση που είχε σταματήσει ο βώλος, άλλωστε έπαιζε ο επόμενος ώσπου να πετύχουν όλους τους βόλους.

Γενικά πρόκειται για πολύ διαδεδομένο παιχνίδι σε όλη την Ελλάδα.

Ανάλογα την περιοχή τους έλεγαν **μπίλιες**, **γκαζές** (γυάλινες και πετρένιες), **κοϊνάκια**.

Όπως παραπάνω στην περιγραφή από τον Άγιο Πέτρο Λευκάδας, που ονόμαζαν το μεγάλο βώλο **μπαζ** και το μικρό **παραμάννα**, έτσι και σε άλλες περιοχές ονόμαζαν το μεγάλο βόλο, "**αμερικανάκι**" ή "**διπλό**".

Τους έπαιζαν με πολλές παραλλαγές, συνήθιζαν να τους τσουγκρίζουν μεταξύ τους με διάφορους τρόπους ή με βάση διάφορα σχέδια στο έδαφος, όπως μια ευθεία, ή σχήματα κυκλικά και τριγωνικά^{5,6}.

Φυσικά με βόλους παίζουν τα παιδιά σε όλο τον κόσμο. Όπως για παράδειγμα το παιχνίδι "πέλις" από η Βολιβία ή "η πέτρα της τύχης" στη Γερμανία⁷

Αν ψάξουμε το παρελθόν του παιχνιδιού, θα πάμε τα αρχαία χρόνια και στους αστράγαλους, που εκτός από τα οστά από τα πόδια των ζώων (κυρίως αρνιών) σαν ατομικό παιχνίδι, τους κατασκεύαζαν επίσης από πηλό, πέτρα, γυαλί ή και μέταλλο. Βέβαια στη πιο διαδεδομένη τους μορφή σχετίζονται με το παιχνίδι κότσι.

Συναντάμε όμως και τα σφαιρίδια σε αναφορές των Κουρκουλέ και Λακόπουλου που ωστόσο δεν παραπέμπουν σε κάποια αρχαία πηγή, οπότε θεωρείτε με την καθαυτή μορφή τους σε νεότερο, σε σχέση με τα αρχαία χρόνια παιχνίδι.⁷

1. Ο βόλος και ο βώλος στα λεξικά:

Λεξικό Τριανταφυλλίδη:

βόλος ο [νόιος]: μικρή σφαίρα συνήθ. από γυαλί ή πορσελάνη· μπίλια, γκαζιά. || (πληθ.) ονομασία παιδικών παιχνιδιών που παίζονται με μπίλιες.

[αρχ. βῶλος ἰσβόλος χώμα' (σύγκρ. σβόλος) (ορθογρ. απλοπ.)]

Λεξικό Κριαρά:

βόλος ο.

Ρίξιμο (βλ. και κόττος φρ.): «κόττου βόλου» (Προδρ. IV 491 χφφ ΡΚ κριτ. υπ).

[αρχ. ουσ. βόλος. Η λ. και σήμ. ιδιωμ.]

Λεξικό Σκαρλάτου:

Βόλος, ὁ, <βῶλλω>, = Βολή, ρίξιμον (καρ-
τῶν κύβων καὶ τοῦ δικτύου), (καιν.)
βόλασμα (καὶ ῥήμα Βολάζω). » Βόλον
πρίσσει, = Πλ. 2) (συνκδχ.) τὸ δι-
κτυον. » Γυναικίς, ἀνὴρ εἰς βόλον κα-
θίσταται, « Εὐρ. 3) τὸ κίριμον (ἄλ-
λαγμα) τῶν ὀδόντων τοῦ νέου ζώου. »
Ἀκμάζει δὲ ἵππος ἢ ἡμίονος μετὰ τοῦ
βόλου, « Ἀριστ.

Λεξικό Liddell Scott:

βόλος, ὁ, ρίξιμον τοῦ «πεζυβόλου», ἤτοι τοῦ ῥιπτομένου ἀπὸ τῆς
χειρὸς δικτύου, Χρησμ. παρ' Ἡροδ. 1. 62 (πρὸς βλ. ῥίπτω I) —
μεταρ., εἰς βόλον καθίστασθαι, ἔρχεσθαι, εἶναι ἐντὸς τοῦ δια-

στήματος ὅπερ δύναται νὰ φθάσῃ τὸ δίκτυον, Εὐρ. Βάγχ. 847, Πήρ. 730. — ἐντεῦθεν, δίκτυον, Διλ. Ζ. I. 8. 3· διὰ πτηνά, Ἄθ. II. 6. 184. 2) τὸ συλλαμβανόμενον πρᾶγμα, ἰχθύων βόλος, μία ἄγρα ἰχθ., Δισχύλ. Πέρσ. 424· βόλον ἐκπαῖσθαι, εἰς τὴν ἔσπρην ἐκβάλλω τὴν ἄγραν τῶν ἰχθύων, Εὐρ. Ἦλ. 582. III. ἡ ἀλλαγὴ τῶν ὀδόντων, Ἄριστ. Ἰ. Ζ. 6. 22, 12, π. Ζ. Γ. 2. 8, 18. III. ρίξιμον τῶν κύβων, Πολυδ. Ζ', 204.

Λεξικό Κριαρά:

βώλος ο.

1) Μικρή μάζα χώματος, σβώλος: (Ιερακοσ. 50326).

2) Σφαίρα: (Αιτωλ., Μύθ. 582).

3) Τμήμα γης: (Βίος Αλ. 2330).

4) Εκφρ. αρμένικος ή αρμένιος βώλος ή απλώς βώλος = ποικιλία αργίλου με κοκκινωπό χρώμα, σε φαρμακευτική χρήση (ως αιμοστατικό, στυπτικό, κ.ά.): (Ιατροσόφ. 883), (Ορνεοσ. 5809-10), (Ιατροσόφ. 792)·

βάλε ... πηγανέλαιον και βώλον τριμμένον (Σταφ., Ιατροσ. 120).

[αρχ. ουσ. βώλος. Η λ. και σήμ.]

Λεξικό Σκαρλάτου:

Βώλος· ὀρέω-ῶ, Μ. ἤτω. (ὀργόνων) Στρέ-
φω τὰς βώλους, ἢ ὀργένω ἐκ δευτέ-
ρου, (κοιν) διδολί·ω.

Λεξικό Lidell Scott:

βώλος, ἡ, σπανιότερον ὁ (ἴδε ἐν τέλ.), ὄγκος γῆς ἢ χώματος, Λατ. gleba, εἴκοι δ' ὑπὸ βώλος ἀρότρῳ Ὀδ. Σ. 374· ὑγρὰς ἀρούρας β. Σοφ. Αἴ. 1286· ὡς βαλῶ ταύτη τῇ βώλῳ Ξεν. Κύρ. 8. 3, 28· συγν. ἐν τῇ Ἀ·θ. καὶ παρὰ μεταγ. πεζοῖς· βώλος ἀρουραν, παροιμία ὡς ἡ ἀγγλική· carrying coals to Newcastle, Παροιμιογρ. Σουίδ. 2) παρὰ ποιηταῖς, ὡσαύτως ὡς τὸ Λατ. gleba, γῆ, χωράφι, ἔδαφος, Μόσχ. 4. 37, Ἀ·θ. II. 9. 561, κτλ.·— ὑποστατικόν, κτῆμα, Συνέσ. Ἐπ. 38. 3) καθόλου, ὄγκος παντὸς πράγματος, οἷον χρυσοῦ, Ἀριστ. Θαυμασ. 45, Ἀποσπ. 248, Στράβ. 146· οὕτως ὁ Εὐρ. ὡς μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου (ἴδε μύθος) ἀπέδιδεν εἰς τὸν ἥλιον τὸ ὄνομα χρυσεῖα βώλος, παρὰ Διογ. Α. 2, 10, πρβλ. Ὀρ. 983 καὶ Πέρσ. ἐν τόπῳ (975)· β. μολιθόου Διόδ. 3. 14.— Τὸ γένος εἶναι ἠγλ. κατὰ τοὺς ἀρίστους γραμμ., ὡς Φρόν. ἐν Α. Β. 30, Μοῖρ. 95· καὶ τὸ ἀρσ. διωρθώθη πολλαχοῦ· μένει δὲ παρ' Ἀριστ. ἐνθ' ἄνωτ., Δίων. Κ. 40. 47, καὶ παρὰ πολλοῖς τῶν μεταγεν. συγγρ.— Ἐν Ἀ·θ. II. 7. 719, ὑπὸ βώλεω ὑπάρχει ἐν τῷ χφω, ὁ κλει κε βώλακι.

2. Στάθης Μαργέλης, Ἄνθια Αηπετρίτικα (σελ. 113)

3. <https://lexikolefkadas.gr/tsatsari-i-tsatsara-i/>

4. <https://lexikolefkadas.gr/velagki-to/>

5. Πηγή: Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 58-60

6. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 28, 29 (Τρίγωνο, μπαζ), 5, 61, 365

7. Παιδικά Παιχνίδια απ' ὅλο τον κόσμο, σελ 46-47

8. Βασιλοπούλου Ειρήνη, Τα Παιδί και το παιχνίδι στην Αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 46, 68

Κότσι 1

Πανάρχαιο παιχνίδι.

Κότσι² είναι το κόκαλο που βρίσκεται στην άρθρωση των πρισινών ποδιών δίχηλων ζώων. Το έβρισκαν στο αρνί ή το κατσίκι του Πάσχα.

Οι περιγραφές του παιχνιδιού από το lexikolefkadas.gr:

- Το κόκαλο που βρίσκεται στην άρθρωση των πρισινών ποδιών δίχηλων ζώων. Στους αρχαίους και βυζαντινούς χρόνους ήταν γνωστό ως **αστράγαλος**³ και ως κότσια αντίστοιχα. Με το **κότσι** παίζεται σ' όλη τη Λευκάδα και το ομώνυμο σκληρό παιχνίδι, κυρίως από έφηβους. Το κότσι που χρησιμοποιούμε βγαίνει από το "αρνί/κατσίκι της Λαμπρής", οπότε παιζόταν κυρίως το Πάσχα.

Το κότσι έχει σχήμα εξάπλευρου παραλληλόγραμμου, που οι πλευρές του δεν είναι επίπεδες, ομαλές. Οι δυο μικρότερες μάλιστα - στα άκρα - είναι κεκαμμένες και απολήγουν σε καμπυλοειδείς κεραίες και δεν έπαιζαν κανένα ρόλο στο παιχνίδι.

Στο παιχνίδι λαμβάνονται υπ' όψιν οι 4 μεγάλες πλευρές (οι δυο πλατιές, οι άλλες δυο στενές) που η καθεμιά έχει το όνομά της και ιδιαίτερη βαρύτητα:

- α) **γάιδaros** (πλατιά, κυρτωμένη)
- β) **λίμπα**⁴ (η απέναντι της πρώτης, κοίλη)
- γ) **βασιλιάς** (στενή με υπερέχοντα γύρο)
- δ) **σκρομπατσάρης**⁵ (η αντίστοιχή της τρίτης) = λέξη μάλλον τούρκικη που θα πει ο ραβδούχος, ο εξουσιαστής, ο βεζίρης

Τις ονομασίες αυτές στην αρχαιότητα τις δίνει ο Αριστοτέλης ως εξής: " Πάντα δε τα έχοντα αστράγαλον έχει αυτόν ορθόν ... το μεν πρανές (=γάιδaros) έξω, το δ' ύπιον (=λίμπα) έσω, και τα μεν κώα (=η μια των στενών) εντός εστραμμένα προς άλληλα, τα δε χία (η δεύτερη εκ των στενών) καλούμενα έξω, και τας κεραίας άνω"

Παιζόταν σε ίσιο μέρος, κατά προτίμηση πλακόστρωτο, όπου έπαιρνε τη θέση της καθιστή κυκλικά η ομάδα. Στη μέση έβαναν το κότσι και δίπλα τα δυο απαραίτητα **συμβολικά όργανα**:

- α) το **βασιλιά**, ένα ξύλο 10-20 εκ. που συμβόλιζε την εξουσία (η βασιλική ράβδος θα λέγαμε) και
- β) το **σκρομπατσάρη** ή **γρομπατσά**⁶ ή **σκορδομπάτση**⁷ ή ακόμα και **βεζίρη**, που ήταν ένα μαντήλι της μύτης, που το στριβαν διαγώνια, από τις δύο άκρες, στη μία εκ των οποίων ή και στις δύο έκαναν σφιχτό κόμπο.

Ύστερα άρχιζε το παιχνίδι κι ένας ένας με τη σειρά του έριχνε το κότσι. Το ποιος θα 'ταν πρώτος, ρυθμιζόταν από κοινού με τους γνωστούς τρόπους.

Σκοπός του κάθε παίχτη ήταν, ρίχνοντας το κότσι να φέρει βασιλιά ή σκρομπατσάρη. Αν έσπινε το

κότσι βασιλιά ο πρώτος, τότε έπαιρνε το ξύλο, τη ράβδο και γινόταν ο πρώτος εξουσιαστής, κι αν ο δεύτερος ή ο τρίτος έφερνε το σκρομπατσάρη, τότε έπαιρνε το μαντήλι και γινόταν το εκτελεστικό όργανο του βασιλιά, ο δερνάτορας του, ο βασανιστής, ο εκδικητής, ο τιμωρός ή και ο επιβάλλον του δίκαιο, αν θέλετε.

Εάν ο επόμενος έφερνε γάιδαρο, τότε ο βασιλιάς διάταζε το σκρομπατσάρη να του δώσει μια στη παλάμη, που έπρεπε να 'ναι καλά τεντωμένη, τόσες (5-6) ξυλιές με τον κόμπο του μαντηλιού, που βάσταζε.

Σειρά τώρα ο άλλος που πετύχαινε, ας πούμε βασιλιά. Ε, τότε έπαιρνε το βασιλιά ξεγυμνώνοντας από τις εξουσίες του τον συμπαίκτη του. Το ίδιο αν έφερνε αυτός ή ο επόμενος σκρομπατσάρη, οπότε έπαιρνε το μαντήλι.

Όποιος έφερνε λίμπα, δεν πάθαινε, ούτε έπαιρνε τίποτα.

Σιγά, σιγά άναβε το παιχνίδι, οι ξυλιές ήταν δυνατώτερες και περισσότερες. Κάποια μάτια δάκρυζαν κιόλας. Αν ο βασιλιάς θύμωνε για τον Α' παίκτη διάταζε το πολύ 10-12 ξυλιές, την ανώτερη δηλ. ποινή απαγγέλλοντας συγχρόνως με στόμφο: "δέκα και το παχύ τ' αρνί" (Παχύ αρνί εννοούσε την δέκατη ξυλιά που έπρεπε να δοθεί πιο δυνατά) Και με το "παχύ αρνί" κανείς δεν άντεχε να μην δακρύσει. Εδώ βέβαια έπαιζε ρόλο και ο σκρομπατσάρης, που ανάλογα με τη συμπάθεια ή αντιπάθεια που είχε σ' εκείνον που έφερε γάιδαρο, κανόνιζε και το χτύπημα της δέκατης κατεβασιάς.

Περιττό να λεχθεί πως η επιείκεια και η αυστηρότητα ήταν αμοιβαίες. Οι ξυλιές συνήθως δίνονταν και στα δυο χέρια, μια στο ένα, μια στο άλλο. Μερικοί έκαναν τον γενναίο και τις έτρωγαν όλες από την ίδια παλάμη. Άλλοι έκαναν γλήγορη και πονηρή εναλλαγή κι όταν δεν άντεχαν τις ξυλιές το 'βαναν ξαφνικά στα πόδια και οι άλλοι τους κυνηγούσαν λοιδορώντας τους για τη δειλία που έδειξαν.

Φράσεις: "Δεν το λένε τα κότσια μου" - "Αν σου βαστάνε τα κότσια, τρέχομε ως εκεί" - "Έχει γερά κότσια κι ας φαίνεται έτσι" - "Παίζουμε το κότσι;"

μτφρ.: "τα κότσια θα παίξουμε τώρα;" = δηλ. θα αστείευτούμε τώρα;
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης /
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

- Κότσι /τό/ (κόττος, Άλ. κόσκ-α, Σ. κόστ) = τὸ μικρὸν ὀστοῦν τοῦ ὀπισθίου γόνατος τῶν οἰκοσίτων τετραπόδων μὲ τὸ ὁποῖον παίζεται τὸ ὁμώνυμον παιχνίδι, τὸ σκέλος: "δὲ βαστᾶν κότσια του".
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Είναι το αρχαίο κόττος (μεσαιωνικό κόττιον), ο αστράγαλος.
Στον πληθυντικό τα κότσια είναι αφ' ενός το γνωστό παιγνίδι (με το κόκκαλο του αρνιού) και αφ' ετέρου οι δυνάμεις. (γερά κότσια, [κοτσιανάτος](#)⁸).

Το παιχνίδι στην **Καρυά** παιζόταν κυρίως το Πάσχα (και όχι μόνο) με το κότσι του ψητού αρνιού, από μεγάλους και μικρούς, κορίτσια και αγόρια. Στο παιχνίδι λάβαιναν μέρος όσοι ήθελαν. Χώρος του παιγνιδιού, μια γωνιά του σπιτιού, η αυλή, το πεζούλι, ή χάνω στο έδαφος.

Η ονομασία των τεσσάρων πλευρού αυτού του μικρού οστού ήταν:

- α) Η κοίλη πλευρά, ήταν ο "**βασιλιάς**", κοινή ονομασία.
- β) Η αντίθετη πλευρά ήταν ο "**γορμπατσάς ή γρομπατσάς**", σε μας (άλλες ονομασίες: **βεζίρης** (Λακωνία), **δερνάτορας, στρουμπάς** (Κρήτη, Χανιά) κλπ).
- γ) Η σαμαρωτή πλευρά ήταν ο "**γάιδaros**"
- δ) και η ακριβώς αντίθετη η "**λίμπα**".

Κότσι: το μεσαιών. κότσιν/κόττ-ιον, υποκ. του αρχαίου κόττος. Κατά G. Meyer N.S. 2, 35 σλαβ kostitsa (Ανδριώτης).

Ο Φιλίντας, εκ του σλαβικού cost (οστούν). Κότσι (εκ του) κόττιον (υποκ. του) κόττος (ο κύβος κατά τον Ησύχιον), ο αστράγαλος (είδος παιγνιδιού παιζόμενου κατά δυο τρόπους.

Αστρα-γαλισμός/παίζω το κότσι (Σκαρλάτος)

Κότσι (το) τουρκ. /δημ. ο αστράγαλος του ποδός / ομ. κτ. πληθ. το παίγνιο των αστραγάλων, αλ. βεζίρης. Παίζομεν τα κ. (Δημητράκος).

Σημείωση: Μερικοί υποστηρίζουν ότι η λέξη κόττια είναι τούρκικης ή σλαβικής προελεύσεως. Τούτο είναι αναληθές, διότι η λέξη κόττος- κεφαλή, όπισθεν της κεφαλής κλπ. είναι ελληνική

(Παρασκευαΐδης σ. 91/41 και σελ 37/42 κόττο/κόττια/κότσια)

Καρσάνικα Γλωσσικά Ιδιώματα - Δημ. Κατωπόδης

- Κότσι, το: (αρχ. κόττιον, παίγνιον).

Το οστό του αστραγάλου των αμνοεριφίων, όπου η κάθε επιφάνεια αναλόγως του σχήματός της ονομάζεται "**βασιλιάς**", "**σκορδομπάτσι**", "**λύμπα**" και "**γάιδaros**".

Αποτελούσε πανάρχαιο παίγνιο χιλιετιών, το οποίο ακόμη διασώζεται στα χωριά της Λευκάδος. Υπήρξε και σύνηθες χαρακτηριστικό κτερίσματος στους παιδικούς τάφους, της κλασικής και της προκλασικής εποχής...

Γλωσσάριο Ιωάννας Κόκλα

Και άλλες λευκαδίτικες πηγές:

- Το κότσι αποτελούσε κι αυτό ένα παιχνίδι που δεν απαιτούσε καμία δαπάνη για να αποκτηθεί, και παίζονταν το Πάσχα και μάλιστα μετά το σφάξιμο των κατσικίων και αρνιών που γινόταν το Μεγάλο Σάββατο.

Για τη διεξαγωγή του παιγνιδιού αυτού χρησιμοποιούταν το κότσι (ο αστράγαλος) από τα αμνοερίφια. Το παιχνίδι παιζότανε από μικρούς και μεγάλους. Το κότσι είναι ένα από τα οστά του ταρσού των ποδιών.

Από τις έξι επιφάνειες του, στο παιχνίδι χρησιμοποιούνταν οι τέσσερις.

Οι δυο πλατύτερες (που βρίσκονται απέναντι η μια στην άλλη) και οι δυο στενότερες (απέναντι η μία στην άλλη επίσης).

Οι δυο πιο μικρές πλευρές δεν χρησιμοποιούνταν καθόλου.

Από τις χρησιμοποιούμενες η κάθε μια έχει το όνομά της και το ρόλο της:

α) Από τις στενόμακρες πλευρές η πιο ανάγλυφη ονομάζεται "**βασιλιάς**"

β) και η λιγότερο ανάγλυφη ονομάζεται "**σκορδομπατσάς**".

γ) Από τις πλατιές πλευρές, εκείνη με τη καμπυλωτή (κυρτή) επιφάνεια ονομάζεται "**γάιδαρος**"

δ) κι εκείνη με τη βαθουλωτή (κοίλη) επιφάνεια "**λύμπα**" (από το λούμπα, λόμπα-λύμπα =λακκούβα)

Το παιγνίδι παίζεται ομαδικά από περισσότερους από τρεις παίκτες που κάθονται κυκλικά. Ένας ικανοποιητικός αριθμός είναι 5-7 παίκτες. Αρχικά γίνεται κλήρωση (με διάφορους τρόπους) για το ποιος παίκτης θα παίξει πρώτος και στη συνέχεια το παιγνίδι διεξάγεται δεξιόστροφα.

Ο κάθε παίκτης, με τη σειρά του, ρίχνει το κότσι στο πάτωμα. Ανάλογα με την πλευρά προς τα πάνω που θα σταθεί το κότσι, εξελίσσεται το παιγνίδι.

Στην αρχή οι παίκτες με τις ριζές τους διεκδικούν τα προνομιά αξιώματα του βασιλιά και το σκορδομπατσά.

Ο βασιλιάς είναι εκείνος που διατάζει και ο σκορδομπατσάς εκείνος που εκτελεί.

Ο γάιδαρος είναι εκείνος που "πληρώνει τα σπασμένα" αφού είναι αυτός που δέχεται τις ποινές που διατάζει ο βασιλιάς και εκτελεί ο σκορδομπατσάς.

Οι ποινές είναι ένας αριθμός χτυπημάτων μ' έναν αυτοσχέδιο βούρδουλα. Παλιότερα ως βούρδουλας χρησιμοποιούνταν μια τελειωμένη πλεξούδα από σκόρδα και εκεί οφείλει την ονομασία του ο σκορδομπατσάς, ως χρήστης πλεξούδας σκόρδων.

Η λύμπα ήταν το αδιάφορο στοιχείο, αφού ούτε εξουσία είχε, ούτε ποινές της επιβάλλονταν.

Όταν τα δυο προνομιά αξιώματα κατέληγαν στα χέρια κάποιων παιχτών, άρχιζε το πραγματικό παιγνίδι.

Αν ένας από τους μη προνομιάχους παίκτες, έφερνε λύμπα δεν είχε καμία επίπτωση.

Αν έφερνε γάιδαρο, δέχονταν από τον σκορδομπατσά τα χτυπήματα που διέταζε ο βασιλιάς, που μπορούσαν να είναι όσα ήθελε αυτός και τόσο δυνατά όσο ήθελε ο σκορδομπατσάς.

Επειδή όμως η εξουσία δεν είναι παντοτινή και ο ένας και ο άλλος κρατούσαν πισινή διατάσσοντας συνήθως μικρές ποινές και εκτελώντας τις με σχετικά ήπια ένταση, για να αποφύγουν την μήνιν των "γαιδάρων" όταν αυτοί θα έρχονταν στην εξουσία.

Κι αυτό γινόταν όταν κάποιος από τους παίκτες χωρίς εξουσία, στη διάρκεια του παιγνιδιού, έφερνε "βασιλιά" ή "σκορδομπατσά" οπότε η ανάλογη εξουσία περνούσε στα χέρια του και ο πρώην αξιωματούχος έρχονταν σε δυσχερή θέση κάθε φορά που ρίχνοντας το κότσι έφερνε γάιδαρο. Η απώλεια των αξιωμάτων του βασιλιά και του σκορδομπατσά για τους κατόχους τους, γινόταν όταν

κάποιος από τους άλλους παίχτες που έριχνε το κότσι έφερνε αντίστοιχη πλευρά. Ήταν όμως δυνατόν όλη η εξουσία να μαζευτεί στα χέρια ενός αν ένας παίχτης που κατείχε ένα από τα δυο αξιώματα, ρίχνοντας το κότσι έφερνε την ένδειξη του άλλου αξιώματος, οπότε ο ίδιος παίχτης διέταζε και εκτελούσε.

Η διάρκεια του παιχνιδιού ήταν ακαθόριστη και κερδισμένος ήταν εκείνος που έτρωγε το λιγότερο ξύλο.⁹

- Ο Ανδρέας Λάζαρης¹⁰, που μας δίνει και το σχετικό σκίτσο, αναφέρει τις πλευρές ως:

α) ο **βασιλιάς** που διατάζει,

β) ο **σκορδόμπατσης** (χωροφύλακας, αγροφύλακας, δεσμοφύλακας που εκτελούσε τις διαταγές του βασιλιά,

γ) η **λύμπα** (ούτε χάνει, ούτε κερδίζει)

δ) και ο **γάιδαρος** που χάνει και τρώει το ξύλο που διατάζει ο βασιλιάς και εκτελεί ο σκορδόμπατσης. Υπάρχουν και άλλες δυο πλευρές που δεν έρχονται σχεδόν ποτέ και όποιος τις φέρει γίνεται βασιλιάς ή σκορδόμπατσης.

Ξυλιές υπάρχουν **ξιδάτες και λαδάτες** (δυνατές και ελαφριές)

Εικόνα 7 Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου

- Στο **Μεγανήσι**¹¹ περιγράφεται σαν **Κασελάτα**: παραλλαγή ή "μετεξέλιξη", όπως αναφέρεται, του "ογουρμπατσή"¹²

α) Ο ένας παίχτης ήταν κι εδώ ο "**βασιλιάς**", που είχε το σκήπτρο και διέταζε,

β) ο άλλος, ήταν ο **δήμιος** που είχε τη βίτσα

γ) και οι υποψήφιοι αξιωματούχοι όλοι οι υπόλοιποι της παρέας οι οποίοι έτρωγαν πολύ ξύλο.

Στο συγκεκριμένο παιχνίδι λοιπόν ο "**βασιλιάς**" ήταν όποιος έφερνε την **κασελέτα**¹³ από τα σπύρα

στρίβοντας την να καθίσει με το μείγμα όρθια.

"**Δήμιος**" γινόταν όποιος κατάφερνε να την στήσει όρθια με τη μικρή πλευρά, αυτήν που ανοίγει για να βγουν τα σπίρτα, και το ξύλο το έτρωγε όποιος έφερνε "**φάτσα**" από το σπιρτόκουτο. Όποιος έφερνε "**γράμματα**" απλά τη γλίτωνε προς το παρόν....

Στο συγκεκριμένο παιχνίδι, υπήρχαν κλίκες και το πολύ βρωμόξυλο το έτρωγαν ένα η δυο άτομα.

Η διαβάθμιση της έντασης της ξυλιάς είχε ως εξής:

- α) **Λαδάτες**: η βίτσα απλά χαϊδεύει την παλάμη του παίχτη για να τον γλυκάνει από προηγούμενες ξυλιές, η αν ο παίχτης είχε βύσμα το βασιλιά που τον διέταζε να τρώει (προκλητικά) μόνο λαδάτες
- β) **Ξυδάτες**: Μετρία έντασης ξυλιές που δινόταν για πλάκα η για "ξεκάρφωμα" στους αυλικούς όταν ο συνήθης ξυλοφορτωμένος έθετε θέμα εύνοιας προς συγκεκριμένο παίχτη. Ήταν δηλαδή "κάτι σαν ξυλιές, για τα μάτια" που λέμε.
- 3) **Γουρνάτες**: Ο αντικειμενικός σκοπός του παιχνιδιού. Πολύ δυνατές ξυλιές με ζήλο και ένταση που κινάνε την παλάμη γαλάζια και τούμπανο. Τις γουρνάτες ξέρουμε όλοι ποιος ή ποιοι τις τρώγανε συστηματικά.
- 4) **Κατεψυγμένες**: Κατηγορία έξτρα γουρνάτων που δημιουργήθηκε από την "διεστραμμένη" δημιουργική σκέψη κάποιων παιχτών προκειμένου να βασανίσουν αλύπητα τα συνήθη θύματα.

Ο εκάστοτε Δήμιος φυσικά και εκτελούσε πρόθυμα τα καθήκοντα του

Το παιχνίδι παίζεται με μικρές παραλλαγές σε όλη την Ελλάδα.

Η ονομασία των πλευρών εμφανίζεται ως: "**βασιλιάς**", "**βεζιρης**", "**κλέφτης**" ή "**ξυλιάς**" (αντί για γάιδαρς), "**ψωμάς**" (λύμπα).

Σε κάποιες περιπτώσεις το ίδιο το παιχνίδι παίρνει τις ονομασίες "**βασιλιάς**" ή "**βεζιρης**". Κάποτε το λένε και "**αλώνι**".

Γενικά παίζεται ανά περιοχή με διάφορους τρόπους.

Αλλού λέγεται "**βασιλιάδια**" (Καρδίτσα) και παίζεται με πολλά κότσια και παρόμοιους με το κλασικό παιχνίδι κανόνες, όσον αφορά τις ποινές, αλλά πιο περίπλοκα μιας και οι παίχτες χρησιμοποιούν παράλληλα και αμάδες. Εδώ τα ονόματα είναι "**ντουτ**", "**λακ**" ή "**λάκι**", "**τσούρλα**", "**γκάζα**".

Σε παραλλαγή της Άρτας οι ονομασίες των πλευρών είναι "**Μάρω**", "**Κίσω**", "**Ζάφτρα**", "**Λάκκα**", ενώ όταν σταθεί όρθιο το κότσι η θέση λέγεται "**Γκάρκουλας**".

Ενώ οι ξυλιές εκτός από "**ξιδάτες**" και "**λαδάτες**", είναι και "**σφυριχτές**"^{14, 15}

Το παιχνίδι, όπως ήδη είπαμε είναι πανάρχαιο. Πρόδρομος του παιχνιδιού ήταν οι **αστράγαλοι**. Ενήλικοι και κυρίως γυναίκες έπαιζαν με μεγάλη ευχαρίστηση και ενδιαφέρον με τους αστραγάλους. Η αρχαία ονομασία τους ήταν "**άστριχος**" και "**όστρις**".

Οι αστράγαλοι κατασκευάζονταν από πηλό, πέτρα, γυαλί, ακόμη και μέταλλο και σπάνια από χαλκό. Συνήθως όμως χρησιμοποιούσαν τους φυσικούς αστραγάλους, δηλ. εκείνους που προέρχονταν από τα κόκκαλα των ποδιών διαφόρων ζώων (κυρίως αρνιών). Δηλαδή τα σημερινά "κότσια"

"**Αστραγαλίζειν**" ήταν το ρήμα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι για την απασχόληση με αυτό το παιχνίδι.

Αναφορά του παιχνιδιού υπάρχει στον Όμηρο (Όμηρ.Ιλ. ραψ.ψ', στιχ.87-88) και αναφορά του γίνεται από τον Πλάτωνα και τον Αριστοφάνη. Μάλιστα ο Σχολιαστής του Πλάτωνα στο Βυζάντιο έγραψε: "*αστραγαλίζειν τους αστραγάλους παίζειν, όπερ και αστρίζειν έλεγον, επει και τους αστραγάλους άστριας εκάλουν*" και κατά τον Πολυδεύκη ήταν ένα παιχνίδι κυρίως κοριτσιών και γυναικών (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ,116).

Οι αστράγαλοι χρησιμοποιούνταν συχνά σαν ζάρια και ήταν αριθμημένοι στις τέσσερις πλευρές τους. Το κοίλο μέρος είχε τον αριθμό 1 και ονομαζόταν "**κύων**", ενώ το άλλο μέρος είχε τον αριθμό 6 και ονομαζόταν "**κώος**" ή "**Αφροδίτη**", Τα άλλα δυο μέρη είχαν τους αριθμούς 3 και 4

Κατά τη βυζαντινή εποχή οι αριθμοί 1 και 6 είχαν επίσης τις ονομασίες "**όνος**" και "**βασιλεύς**".

Σε αυτό το παιχνίδι οι παίχτες κάθονταν συνήθως οκλαδόν στο πάτωμα ή στέκονταν γύρω από ένα τραπέζι. Οι αστράγαλοι παίζονταν συνήθως με τα χέρια ή τους έβαζαν μέσα σε ένα αγγείο - τον λεγόμενο "**πύργο**", ενώ ο πιο απλός τρόπος παιξίματος με τους αστραγάλους ήταν: ο κάθε παίχτης είχε από έναν αστράγαλο και προσπαθούσε να τον ρίξει στο έδαφος με τέτοιο τρόπο, ώστε να πέσει με την πλευρά "**κώος**" ή "**βασιλεύς**". Πολλές φορές κάθε παίχτης χρησιμοποιούσε τέσσερις αστραγάλους

Σε πολλές περιπτώσεις οι αστράγαλοι δίνονταν στα παιδιά σαν έπαινος για την καλή τους συμπεριφορά ή για την πρόοδο τους στα σχολεία. Το γεγονός ότι έχουν βρεθεί σε τάφους ή για την απεικόνιση παιχτών σε νεκρικές ληκύθους, κάνει μελετητές να υποθέσουν ότι οι αστράγαλοι συμβόλιζαν την αντίθεση μεταξύ της ομορφιάς και της νεότητας των παιχτών και της μοίρας που τους έστελνε τόσο νωρίς στον Άδη

Στα νεότερα χρόνια ονομάστηκαν "**κότσια**", "**βασιλιάδες**" "**σίκια**" και "**ασίκια**", "**βώλοι**", "**βεζίρης**" και "**κουρμέσι**", στην Αιτωλοακαρνανία οι αστράγαλοι ονομάζονταν "**σκορδόμπατσος**", στην Αιτωλία "**βεζίρης**", στην Καστοριά "**πίντο**", ενώ μερικές ονομασίες από τα παιχνίδια με αστραγάλους των νεότερων χρόνων ήταν "**τα τρία ποδαράκια**", "**το αλωνάκι**" (Δομοκός Θεσσαλίας) και "**τα αματάκια**" (Κρήτη).

Τα παιχνίδια με αστραγάλους ήταν αγαπητά κυρίως στον κύκλο των αγοριών και των ανδρών με εξαιρέσεις κάποια παιχνίδια που παίζονταν κυρίως από κορίτσια, όπως π.χ τα πεντάλιθα.¹⁶

1. Λεξικό Τριανταφυλλίδη

κότσι το [κότσι]: 1. (οικ.) ο αστράγαλος, ιδίως των ζώων. || σε ΦΡ με τη σημασία της φυσικής ή ηθικής αντοχής σε κτ.: δε βαστούν τα κότσια μου. αν έχεις κότσια. δεν έχει κότσια. θέλει (γερά) κότσια αυτή η δουλειά. || (πληθ.) παλιό παιδικό παιχνίδι. 2. οστέινο εξόγκωμα, παραμόρφωση που παρατηρείται συνήθ. στα άκρα. 3. τμήμα σφαγίου που αντιστοιχεί στο μυώδες τμήμα της κνήμης του ζώου. [μσν. κότσι(ν) < κόττιον 'αστράγαλος' ίσως < ελνστ. κόττι(ος) 'κύβος' (δες στο κοτώ), επειδή χρησιμοποιόταν ως τυχερό παιχνίδι, με ισχυροπ. της άρθρ. [ti > tsi], ή < σλαβ. kost 'κόκαλο' -ιον και αντιμετάθ. των συμφ.]

Λεξικό Κριαρά

κότσι(ν) το.

1) Αστράγαλος: τα κότσια του φαριού (Αχιλλ. L 809).

2) Κάλος, τύλος: (Ιατροσ. 7179).

[<ουσ. κόττιον <κόττος. Η λ. τον 9. αι. (κότζιον) και σήμ. (-ι)]

Λεξικό Μπαμπινιώτη:

..... **κότσια**: (παλαιότ.) παιχνίδι που παίζεται με τον αστράγαλο ζώου, ο οποίος χρησιμοποιείται σαν ζάρι

ΕΤΥΜ< μσν. κότιν < κόττιον, υποκ. του αρχ. κόττος. Κατ' άλλη άποψη η λ. προέρχεται από το σλάβ. kostitsa "κοκαλάκι"

2. <https://lexikolefkadas.gr/kotsi-to/> & <https://lexikolefkadas.gr/kotsa-i-i-kotsi-to/>

3. Λεξικό Τριανταφυλλίδη

αστράγαλος ο [astrágalos]: 1α. μικρό οστό που βρίσκεται στο πίσω μέρος του ταρσού, ανάμεσα στην κνήμη και στη φτέρνα: Κάταγμα αστραγάλου. || το αντίστοιχο τμήμα του ποδιού: Έχει λεπτούς / φίνους αστραγάλους. Μακριά φούστα που φτάνει ως τον αστράγαλο / ως τους αστραγάλους. β. μικρό οστό στο γόνατο του πίσω ποδιού των δίχληλων ζώων· κότσι1: Αστράγαλοι από κασίκι / από αρνί. || (συνήθ. πληθ.) παιχνίδι με αστραγάλους· τα κότσια. 2. (συνήθ. πληθ.) στην αρχαία αρχιτεκτονική, ανάγλυφα, συνήθ. ωσειδή, κοσμήματα στο επιστύλιο και στους κίονες οικοδομημάτων ιωνικού ή κορινθιακού ρυθμού. 3. (βοτ.) γένος φυτών.

[1: αρχ. αστράγαλος· 2, 3: λόγ. < ελνστ. αστράγαλος]

Λεξικό Κριαρά

αστράγαλος ο· αστράγγαλος· 'στράγγαλος.

Ο αστράγαλος, το σφυρό: (Πανώρ. Α' 425).

[αρχ. ουσ. αστράγαλος. Η λ. και σήμ.]

Λεξικό Liddell Scott:

ἀστράγαλος [-τρά-], ὁ, (ἴδε **δάστιον**) εἰς τῶν σπονδυλῶν, ἰστικῶς τοῦ τραχήλου, τὸν ῥ' ἔδωκεν κεφαλῆς τε καὶ αὐχένος ἐν συνουσίᾳ, νεώτερον ἀστράγαλον, «τοῦτον δὲ ἔπρωτον ἐν τῷ συνδέσμῳ καὶ τῇ συναρῆ τῶν τραχήλου καὶ τῆς κεφαλῆς κατὰ τὸν ἕσχατον σπόνδυλον» (μετὰφρ. Θ. Γαζή), Ἰλ. Σ. 406, Ὀδ. Α. 63. **II**, τὸ κατὰ τὴν ὀρθρῶσιν τῆς κνήμης καὶ τοῦ ἄκρου ποδὸς ἐξέγκωμα ἔνθα τὰ σφυρά, Λατ. talus: «παρὰ δὲ τὴν πίζαν ἐκτετέρωθεν πρῶτον ἀστράγαλοι, εἰς οὓς αἱ πείροι καταλήγουσιν· οἱ δὲ ἀστράγαλοι οὗ τὰ πρῶτοντα, ἀλλὰ τὰ ἔνδοι κρυπτόμενα ὑπὸ σφυρόν» (Πολυδ. Β', 192), Ἠρόδ. 3.129, Ξεν. Ἰππ. 1, 15, Ἀριστ. Ἰστ. Ζ. 2. 1, 25· ὁ Θεόφρ. 10. 36 παραδίδει κυμφοῦς πόδας πρὸς ἀστραγάλους, οἱ μὲν πόδες ἀστράγαλοι τευς, «οἶον εὐρύθοι καὶ ἄρ'οἱ· ἡ λευκοὶ ὡς οἱ ἀστράγαλοι (τῶν κυβευόντων)· Σχόλ. αὐτόθι. **III**, κλ. ἀστράγαλοι, οὓς μετεχειρίζοντο ἀστραγάλιζοντες, ἡ ἢ διὰ τῶν ἀστραγάλων παιζομένη παιδιὰ, ἀμφ' ἀστραγάλουσι γολωθεῖς Ἰλ. Ψ. 88, πρὸλ. Ἠρόδ. 1.94· διερρίπτουσι εἰς τὴν ὁδὸν ἀστραγάλους τέ τινας διασείστους κελ. Διοσχ. 9. 9· «διασείστους (ἀστραγάλους)·— πρὸ τὸ κινεῖσθαι καὶ διασείσθαι πρότερον, εἴτε βάλλεσθαι... Μένανδρος Πυλομαίνος· Ἀρπυκρ. — ἀστρ. μεμολιδωμένοι, ὡς ποιοῦσι καὶ νῦν οἱ παῖδες, ἀνοίγοντες ὀπὴν εἰς το κοίλον μέρος τοῦ ἀστραγάλου καὶ ἔχοντες ἐντὸς αὐτῆς ἀνακλιμένον μέλουθον], Ἀριστ. Προβλ. 16. 3· πρὸλ. ἀρτιάζουσι·— κατὰ πρῶτον ἦσαν ἄπλως οἱ φυσικοὶ ἀστράγαλοι οὓς συχνὰ μετεχειρίζοντο οἱ παῖδες καίτοις καθὼς φαίνεται ἐν μαρμαρῶντι ἐν τῷ Πρωτ. Μουσείῳ, (ἴδε καὶ Λεξ. Ἑλλ. Ἀρχ. Α. Ραγκαβῆ σ. 143), πρὸλ. Λατ. tali· ὁλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ λέξις ἀστράγαλοι καθήκτως νὰ σημαίη ἄπλως κύβους — ἀντ' ἀστραγάλων κονδυλοῖσι παίζετε Φιλεκρ. ἐν «Δουλοδιδασκάλους» 9. Ἄλλ' οἱ ἀστράγαλοι ἐγκλινοῦσιν νὰ ἔχωσι μόνον τέσσαρας ἐπιπέδους πλευρὰς τὰς δὲ ὑπολοίπους δύο στρογγύλας. Αἱ ἐπιπέδοι πλευραὶ ἔφερον στίγματα· ἡ δὲ πλευρὰ ἡ φέρουσα τὸ ἐν στίγμα ἦτο ἐν τῇ ἐναντίᾳ πλευρᾷ τῆς φέρουσας· τὰ εἴ, ἡ δὲ φέρουσα τὰ τρία ἐν τῇ ἐναντίᾳ τῆς ἐγούσας τὰ τέσσαρα· οἱ ἀριθμοὶ τέσσαρα καὶ πέντε ἐλείπον. Οἱ κυρίως καλούμενοι κύβοι εἶχε στίγματα καὶ εἰς τὰς εἴς πλευρὰς. Ἐπιπέδον δὲ ῥίπτοντες τέσσαρας ἀστραγάλους ἐκ τῆς παλάμης τῆς χειρὸς ἢ ἀπὸ πυλίδος ἦτις ἐκαλεῖτο πύργος. Ὁ ἄριστος βολός, δηλ. ἡ βίβησ διὰ ἑκάστου ἀστράγαλος εἶχε διάφορον ὄσιν τῶν ἄλλων, δηλ. διὰρ. ἀριθμῶν, ἐκαλεῖτο Ἀφροδίτη, Λατ. iactus Venetis, ὡσαύτως Μίθρας καὶ Ἡρακλῆς· ὁ δὲ χειριστὸς διὰ πάντες εἰδείκνυσεν τὴν αὐτὴν πλευρὰν, κύων, Λατ. canis, canicula. ἴδε Εὐστ. 1397. 34 κέξ. καὶ Πολυδ. Θ', 99 κέξ., ἔνθα οὐκ ὀλίγη ὑπάρχουσι περὶ ἀστραγάλων. — Τὴν παιδιὰν τῶν ἀστραγάλων ἐπαιζοῦν καὶ κατ' ἄλλου τρόπον, ὅστις ὠνομάζετο **τρόπα** (τροῦπα νῦν ἐν Κυζίκῳ)· «ἡ δὲ τρόπα καλουμένη παιδιὰ γίνεται μὲν ὡς τὸ πολὺ δι' ἀστραγάλων, οὓς ἀπέντες στοχάζονται βόθρου τινὸς εἰς ὑποδοχὴν τῆς τοιαύτης βίψεως ἐξεπίτηδες πεποιθμένου· πολλὰκις δὲ καὶ ἀκύλους καὶ βολάνους ἀντὶ τῶν ἀστραγάλων οἱ ῥίπτοντες ἐχρῶντο» Πολυδ. Θ', 103. Ὑπῆρχε καὶ ἄλλη παιδιὰ παιζομένη διὰ πάντες ἀστραγάλων ἢ λαθρίων, ἴδε **πενετέλιθος**. **IV**, ἡ ἐκ τῶν ἀστραγάλων μᾶστιξ, μαστιγιονάποτέλουμενον ἐκ κομβολογίου ἀστραγάλων. Λουκ. Ὀν. 38· καλεῖται προσίτι, ἀστραγαλωτῆ μᾶστιξ, «παρὰ δὲ Κρήτην ἐν ταῖς Τόλμαις καὶ ἀστραγαλωτῆς μᾶστιξ ὠνομάσθη» Πολυδ. Γ', 54· ἴμασιν ἀστραγαλωτοῖς μαστιγιούνται Ποσειδώνος παρ' Ἀθην. 153Α. **V**, κόσμημά τι περὶ τὸν κινεῶσαν Ἰωνικοῦ

ῥυθμοῦ, Ἑπιγρ. Ἀττ. ἐν Συλλ. Ἑπιγρ. 160. 35 κέξ. (§ 11). Βιτροῦδ. 3· 3· πρὸλ. Λεξ. Ἀρχαιοτήτων. **VI**, εἶδος φυτοῦ, «δάμνος ἐστὶ μικρὸς, ἐπὶ γῆς φύομενος, φύλλοις καὶ κλωνίοις ὅμοιος ἐρεθίνθω· ἄνθη παραφυρᾶ, μικρὰ ῥίζα ὑπεστὶ στρογγύλη, ὡσπερ βάρανος ευμεγέθης, παραφυρῆς ἔχουσα στερεὰς, μελαίνας, σκληροτέρας ὡς κέρατα ἀντερπυλγμέναν ἀλλήλαις, γευσασμένω στυπτικῶς» Διοσχ. 4. 62. **VII**, μέτρον τι παρ' ἱατροῖς ἐν χρήσει.

4. <https://lexikolefkadas.gr/lyba/>
5. <https://lexikolefkadas.gr/skrobatsaris-o/>
6. <https://lexikolefkadas.gr/qormpatsi/>
7. <https://lexikolefkadas.gr/skordobatsi-to/> & <https://lexikolefkadas.gr/skorobatsi/>
8. <https://lexikolefkadas.gr/kotsanatos/>
9. Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικὰ παιγνίδια ἀπὸ το Δρυμώνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ. 168
10. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις ἀπὸ τῆ ζωὴ μου, σελ. 304
11. Ἀπὸ σχόλιο σε σχετικὴ με τα παιδικὰ παιχνίδια του Μεγανησίου, ἀνάρτηση (<http://www.meganisitimes.gr/2011/12/13/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B9/>)
12. Πιθανόν ἔτσι να ἔλεγαν το παιχνίδι "κότσια" στο Μεγανησι.

13. <https://lexikolefkadas.gr/kassetta-i/>, έτσι αναφέρεται στο *lexikolefkadas.gr*
14. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 51-56
15. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 81, 146, 169, 199, 233
16. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003*, σελ. 44

Πεντόβολα

Έρχεται από τα αρχαία χρόνια, είναι περίπλοκο, με πολλούς τρόπους παιχνίματος και αξίζει να είναι μια κατηγορία μόνο του

Πεντόβολα¹

Πανάρχαιο παιχνίδι.

Για τη Λευκάδα έχουμε περιγραφές στο lexikolefkadas.gr...

- Παιδικό παιχνίδι που παίζεται με 5 χαλίκια (βώλους). Το παιχνίδι παιζόταν με 2 ή και περισσότερους παίκτες.

Αρχή έκανε εκείνος ή εκείνη που μάντευε τα “μονά-ζυγά” που έκρυβε στην παλάμη του ένας συμπαίκτης. Όποιος άρχιζε πρώτος έκανε το εξής, **αρχικά**:

Τοποθετούσε τα πέντε χαλίκια στο ανάποδο της παλάμης του, σχεδόν πάνω στα πέντε δάχτυλά του, τα πετούσε ψηλά σε ύψος 20-30 εκ. και τα έπαινε στην παλάμη του κατά την κάθοδό τους. Αν αποτύχαινε έστω και κατά ένα, τότε έπαιρνε τους βώλους ο δεύτερος, κάνοντας κι αυτός το ίδιο.

Αν όμως πετύχαινε, τότε άρχιζε η **δεύτερη** φάση του παιχνιδιού:

έστρωναν τέσσαρους βώλους κάτω, κοντά τον ένα στον άλλον και βαστούσαν απάνω του ένα βώλο. Πετούσε κατόπιν το βώλο αυτό ψηλά κι έπαινε από κάτω ένα χαλίκι, χωρίς όμως να αγγίξει τα άλλα. Αυτό γινότανε τέσσαρες φορές ώσπου να σηκώσει όλους του βώλους.

Και σ’ αυτή τη φάση δεν έπρεπε να παραβεί τους κανόνες του παιχνιδιού αλλιώς τον καθαιρούσαν.

Τέλος έβανε πάλι τους τέσσαρους βώλους κάτω και έπρεπε τώρα να τους σηκώσει όλους μαζί, πετώντας συγχρόνως τον ένα βώλο απάνω, που κανονικά θα τον έπαινε στον αέρα μέσα στην απαλάμη του.

Εδώ τελειώνει συνήθως το παιχνίδι, από τον πρώτο παίκτη, και συνέχιζαν οι άλλοι ή ο άλλος κάνοντας το ίδιο.

Σημειώνουμε πως όταν ο παίκτης τα πήγαινε καλά, ο συμπαίκτης του, που δήθεν, φουρκιζόταν έλεγε το εξής ξόρκι:

*“Άγια Κατερίν’ ν’ αγιάσει
το πεντόβολο να σπάσει...”*

Σε μερικά χωριά όμως, όπως και στη Χώρα, που το παιχνίδι παιζόταν μετά μανίας, το παιχνίδι δε σταματούσε εδώ, στο επιτυχές δηλ. φούχτωμα των τεσσάρων βώλων από κάτω. Συμπληρωνόταν με τη “γωνία” και τον “κύκλο”, που σχημάτιζε ο παίχτης με το αριστερό του χέρι:

Έβανε τέσσερα χαλίκια κάτω, σχημάτιζε με τ' άλλο χέρι μια γωνία με τον αντίχειρα και το δείκτη, που ακουμπούσαν στο έδαφος, κι άρχιζε, πετώντας ψηλά το ένα χαλίκι να σπρώχνει με το μεσαίο δάχτυλο, ένα-ένα τα κάτω να περάσουν ανάμεσα από τη γωνία, κι ύστερα να τα αδράξει πάλι όλα μαζί, βγάνοντας από πάνω τους το χέρι του. Κατόπιν με τα ίδια δάχτυλα σχημάτιζε κύκλο, και περνούσε τα πεντόβολα ένα-ένα από μέσα (κάπως δύσκολο), ακολουθώντας την ίδια, όπως και πριν διαδικασία. Αν έκανε είχε σειρά ο επόμενος.

*Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης /
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη*

- Πεντόβολα /τά/ = ή διὰ πέντε βώλων (χαλίκων) παιζομένη παιδιά.
Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

- Ή πεντοχάλικα.

Διαδεδομένο και ευρύτατα γνωστό, κοριτσίστικο μάλλον, παιγνίδι, που ξυπνάει μέσα μας – των “παλαιών” – αναμνήσεις και εμπειρίες των δύσκολων τότε, αλλά ανέμελων παιδικών μας χρόνων, είναι και τα πεντόβολα. Το παιγνίδι έχει τις ρίζες του στην αρχαιότητα. Λεγόταν “**πεντάλιθα**” ή “**πεντάλιθοι**”.

Και σε μας κοριτσίστικο ήταν το παιγνίδι, χωρίς όμως ν' αποκλειόταν και η συμμετοχή αγοριών, με δυο πάντα παίχτες (παίχτριες). Και λέω “ήταν” γιατί δε νομίζω πως σήμερα παίζεται. Έσβησε και χάθηκε κι αυτό μαζί με τόσα άλλα με την πάροδο του χρόνου, την αλλαγή συνθηκών και τρόπων ζωής των ανθρώπων ακόμα και στα χωριά. Ζει και υπάρχει μόνο στις μήμες των μεγαλύτερων από μας, που κάπου κάπου τα θυμόμαστε και συγκινούμαστε.

“**Παίζομε τα πεντόβολα;**” καλούμε η μια την άλλη παίχτρια. Και στηνόταν το παιχνίδι!

Τα σύνεργα όλα κι όλα **πέντε διαλεγμένα λιθαράκια (ή χαλίκια)** που συνήθως τα διάλεγαν εκείνη την ώρα. Τόπος, το πλακόστρωτο ή το πεζούλι της αυλής κι όχι πάντως μακριά από το σπίτι. Τσιμεντένιες αυλές δεν εύρισκες εύκολα τότε. τα δε κορίτσια δεν απομακρύνονταν εύκολα απ' τα όρια του σπιτιού.

Τοποθετούσαν λοιπόν στο έδαφος αραιά και ασύμμετρα τα τέσσερα πεντοχάλικα. Το πέμπτο τόπαιρνε η παίχτρια και τόρριχνε ψηλά και κατακόρυφα. Και πριν αυτό πέσει προσπαθούσε να το πιάσει στον αέρα αφού μάζευε με επιδεξιότητα και με μια κίνηση με το ίδιο χέρι όσα περισσότερα (ή και τα τέσσερα) χαλίκια μπορούσε από το έδαφος. Η λεπτότητα των γυναικείων δακτύλων ευνοεί αυτές τις κινήσεις και το ταυτόχρονο μάζεμα των χαλικιών.

Η δεύτερη παίχτρια με τη σειρά της επαναλάμβανε τις ίδιες κινήσεις από την αρχή. Όποια μάζευε με μια κίνηση περισσότερα ή και όλα είχε τους περισσότερους πόντους που την αναδείκνυαν νικήτρια.

Και το παιχνίδι συνεχιζόταν μέχρι να κουραστούν ή τις φωνάξει η μάνα τους.

Η λέξη πεντόβολα ετυμολογείται από το αριθμ. **πέντε + βόλος** (και ορθ. βώλος).

Το λ. της νεοελληνικής ΣΤΑΜΑΤΑΚΟΥ ορίζει ως εξής το παιχνίδι: *Πεντό-βολα, τα. δημ (και πεντόβωλα), παιδιά παιζομένη δια πέντε λίθιδίων (βώλων) τα οποία ρίπτει εναλλάξ προς τα άνω και κατά την πτώσιν των τα συλλαμβάνει. Συνεκδ. τα πέντε λιθίδια, οι πέντε βώλοι δια των οποίων παίζεται η παιδιά, άλλως πεντάλιθα (παίζω τα πεντόβολα: πενταλιθίζω, πενταλίθους παίζω).*

Κατά τον σχολιαστή Ευστάθιο: *βόλι: (=βόλια κυβευτών, τους πέσους (=ζάρια) φασιν οι παλαιοί. Βολίς (=έπεμπε γαρ εις αυτούς βολίδας μολυβδίνας, όσον καρύον ποντικού το μέγεθος> Δουκ. ιτορ. Δ'), βέλος, βολή (μτγν) balle θ. (Σκαρλάτου του Βυζαντίου).*

Κατά το λ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ: *πεντόβολα (τα) δημ. παιδιά δια πέντε βώλων ή λιθιδίων άτινα αναρρίπτων συλλαμβάνει ο παίκτης κατά την πτώσιν, πεντάλιθα, πενταλιθίζω, αμφ. αναγν, αντί πεντέλιθα, πεντελιθίζω βλ. λ. Πολυδ. 9 126)*

Παίγνια παλαιών Καρσάνων – Δημ Κατωπόδης

- Πεντόβολα παιδιά δια πέντε χαλίκων γινομένη.
Γλωσσάριον – Γ.Χ. Μαραγκός

Συνεχίζουμε με άλλες λευκαδίτικες περιγραφές

- Από το Δρυμώνα²

Τα πεντόβολα είναι παιδικό παιχνίδι με πανελλήνια εμβέλεια και με μεγάλο αριθμό παραλλαγών, παρουσιάζοντας από τόπο σε τόπο σημαντικές διαφορές, αλλά και διαφορετική ονομασία. Για παράδειγμα στα Ρεκατσινάτα ήταν γνωστό με το όνομα "**πεντοχάλικα**".

Εδώ παρουσιάζουμε το παιχνίδι όπως παίζονταν για αρκετές γενιές στο Δρυμώνα και ήταν ένα από τα λίγα παιχνίδια που παιζόντανε κι από κορίτσια.

Για τη διεξαγωγή του παιχνιδιού χρειάζονταν πέντε μικρές πέτρες (χαλίκια) - πέντε βόλοι, εξ ου και το όνομα **Πεντόβολα**, περίπου στρογγυλές, διαμέτρου 1.5-2 εκατοστών του μέτρου και με επιφάνεια όχι λεία, για να μπορούν να ισορροπούν τα πεντόβολα και να μην μετακινούνται (κυλώντας) πάνω στο έδαφος, παράγοντας πολύ σημαντικός για την επιτυχή έκβαση του παιχνιδιού.

Το παιχνίδι παίζονταν πάνω σε επίπεδη και ομαλή επιφάνεια, κατά κανόνα στο χώμα του εδάφους (μπορούσε όμως να χρησιμοποιηθεί και το πάτωμα ή μια τσιμεντένια βάση). Οι παίκτες 3-4 στον αριθμό, καθότανε γύρω γύρω και το παιχνίδι διεξάγονταν στη μέση του κύκλου.

Τα πεντόβολα περιλάμβαναν 11-14 στάδια κι αυτό συνέβαινε επειδή όλα τα στάδια δεν ήταν υποχρεωτικά, και κάποια αποφεύγονταν από τους παίκτες λόγω της μεγάλης δυσκολίας τους.

Από τα 14 στάδια, το ένα ήταν το προκαταρτικό για τον καθορισμό της σειράς που θα έπαιζαν οι παίκτες, τα 12 ήταν του κυρίως παιχνιδιού και το ένα (το τελευταίο) αποτελούσε τα επινίκια του νικητή.

Προκαταρτικό στάδιο

Μ' αυτό καθορίζονταν η σειρά που θα έπαιζαν οι παίχτες. Κάθε παίχτης, με τη σειρά του, κρατώντας στην παλάμη του ενός χεριού όλα τα πεντόβολα (και τα πέντε), τα εκσφενδόνιζε προς τα πάνω, σ' ένα ύψος περίπου 25 εκατοστών του μέτρου, και στο διάστημα που αυτά βρίσκονταν στον αέρα, γυρίζοντας προς τα πάνω την εξωτερική πλευρά του χεριού, προσπαθούσε να συγκρατήσει πάνω σ' αυτή, όσο περισσότερα από τα πεντόβολα.

Το μυστικό για να το πετύχει αυτό, ήταν να προσέχει να μη διασπείρονται τα χαλίκια στον αέρα και να διατηρούνται κοντά το ένα στο άλλο (όσο χαμηλότερα εκσφενδονίζονταν τα πεντόβολα, τόσο μικρότερη ήταν η διασπορά τους) και να προσπαθεί να αυξήσει στο μέγιστο την επιφάνεια του χεριού του πράμα που εξασφαλιζονταν με μικρό άνοιγμα των δακτύλων, σε βαθμό όμως που να μην χωρούν να περάσουν ανάμεσα τους τα πεντόβολα.

Σημαντικό ήταν επίσης η λήψη μέριμνας για να εμποδιστούν οι πέτρες που προσγειώνονταν στην ραχιαία επιφάνεια του χεριού, να κυλίσουν πάνω σ' αυτή και να πέσουν κάτω. Αυτό εξυπηρετούνταν σε μεγάλο βαθμό με την υπερέκταση των δακτύλων, οπότε δημιουργούνταν μια μικρή κοιλότητα που βοηθούσε στην συγκράτηση των πεντόβολων. Ο παίχτης που συγκρατούσε τα περισσότερα χαλίκια στο χέρι του, έπαιζε πρώτος και ακολουθούσαν κατά σειρά οι άλλοι.

Σε όλα τα στάδια του παιχνιδιού, ανάλογα με το βαθμό δυσκολίας που ήθελαν να προσδώσουν σ' αυτό οι παίχτες, εφαρμόζονταν αυστηροί κανόνες διεξαγωγής. Η εφαρμογή ή όχι των κανόνων, αποφασίζονταν από τους παίχτες πριν την έναρξη του παιχνιδιού, όπως αποφασίζονταν και ποια στάδια του δεν θα εκτελούνταν.

Στη πιο δύσκολη εκδοχή του, **γενικοί κανόνες** που ίσχυαν σε όλα τα στάδια ήταν:

K1

κατά τη διασπορά των πεντόβολων στο έδαφος, αυτά έπρεπε να διατάσσονται έτσι ώστε το ένα να μην καθαλικεύει το άλλο. Αν αυτό συνέβαινε ο παίχτης έχανε τη σειρά του. Επιτρέπονταν οι επαφές μεταξύ των χαλικιών, εφ' όσον η μετακίνηση του ενός ή του άλλου δεν επέφερε την παραμικρή κίνηση στο άλλο.

K2

κατά την προσπάθεια συλλογής των χαλικιών από το έδαφος, δεν επιτρέπονταν η μετακίνηση ή το παραμικρό κούνημα του άλλου πεντόβολου απ' αυτό που προσπαθούσε να συλλέξει ο παίχτης. Παράβαση αυτής της αρχής συνεπάγονταν χάσιμο της σειράς του παίχτη. Εκτός αυτών των κανόνων που εφαρμόζονταν σε κάθε στάδιο, υπήρχαν και κανόνες αυστηρότητας που εφαρμόζονταν σε επί μέρους στάδια

K3

στη δύσκολη εκδοχή ο παίχτης κρατά στο χέρι όλα τα πεντόβολα, πετάει στον αέρα ένα από αυτά, κατά την ώρα που αυτό βρίσκεται στον αέρα σκορπάει τα χαλίκια στο έδαφος και στη συνέχεια πρέπει να πιάσει το χαλίκι που είναι στον αέρα πριν αυτό να πέσει στο έδαφος. Αν δεν το πιάσει χάνει τη σειρά του. Στην εύκολη εκδοχή ο παίχτης πετάει όλα τα χαλίκια στο έδαφος και στη συνέχεια διαλέγει αυτό που τον βολεύει καλλίτερα να κρατήσει στο χέρι του για τη συνέχιση του παιχνιδιού.

Ένα-ένα

Ο παίχτης σκορπάει 4 χαλίκια στο έδαφος και κρατάει ένα στο χέρι του, εφαρμόζοντας τον εύκολο ή

δύσκολο τρόπο ανάλογα με τον συμφωνημένο βαθμό δυσκολίας.

Στη συνέχεια ρίχνοντας προς τα πάνω το χαλίκι που κρατάει στο χέρι του, μαζεύει ένα χαλίκι από το έδαφος. Με τον ίδιο τρόπο μαζεύει ένα ένα και τα υπόλοιπα τρία χαλίκια

Η αποτυχία οποιασδήποτε προσπάθειας συνεπάγεται χάσιμο της σειράς, όταν ξανάρθει η σειρά του. Η επιτυχής ολοκλήρωση του σταδίου αυτού, επιτρέπει την συνέχιση του παιχνιδιού από τον ίδιο παίχτη, στο επόμενο στάδιο

Δυο-δυο

Στο στάδιο αυτό τα χαλίκια συλλέγονται από το έδαφος δυο την πρώτη φορά και δυο τη δεύτερη. Στην εύκολη εκδοχή ο παίχτης έχει την ελευθερία να επιλέξει τα ζεύγη των χαλικιών όπως αυτός θέλει, ενώ κατά την δύσκολη εκδοχή απαγορεύεται να τέμνονται τα ευθύγραμμα τμήματα που ενώνουν τα χαλίκια κάθε ζεύγους. Κατά τα υπόλοιπα ισχύει ό,τι στο στάδιο ένα-ένα.

Τρία-τρία

Η συλλογή των πεντόβολων γίνεται σε δύο προσπάθειες και κατά την πρώτη φορά συλλέγονται τρία ενώ στην δεύτερη μαζεύεται το ένα ή αντίστροφα.

Και στο στάδιο αυτό εφαρμόζονται οι γενικοί κανόνες των άλλων σταδίων

Τέσσερα-τέσσερα

η συλλογή των χαλικιών γίνεται σε μια προσπάθεια, τηρουμένων και σ' αυτό των παραπάνω κανόνων

Τα αλλαμμένα

Το όνομα είναι παραφθορά της λέξης "**αλλαγμένα**" που προέρχεται από την διαδικασία αλλαγής των χαλικιών που εφαρμόζεται σ' αυτό το στάδιο.

Στα αλλαμμένα ο παίχτης με την εύκολη ή τη δύσκολη διαδικασία του παιχνιδιού, σκορπάει στο έδαφος τρία πεντόβολα και κρατάει στο χέρι του τα άλλα δυο.

Στην εύκολη διαδικασία, τα δυο που κρατάει στα χέρια του, τα διαλέγει από τα πέντε που έχει σκορπίσει στο έδαφος.

Στη δύσκολη διαδικασία ο παίχτης κρατάει στο ένα χέρι και τα πέντε πεντόβολα, πετάει το ένα προς τα πάνω, αφήνει τα τρία από τα τέσσερα που μένουν στο χέρι του κάτω στο έδαφος, κρατώντας το τέταρτο και συλλαμβάνει με το ίδιο χέρι και το πεντόβολο που είχε ρίξει στον αέρα. Έτσι κρατάει δυο πεντόβολα στο χέρι. Από τα πεντόβολα που έχει στο χέρι το ένα το πετάει στον αέρα, ενώ το άλλο το αλλάζει με ένα από αυτά που βρίσκονται στο έδαφος, αφήνοντας στο έδαφος αυτό που κρατάει και παίρνοντας στο χέρι του ένα απ' αυτά που βρίσκονται κάτω.

Πριν πέσει κάτω το αιωρούμενο πεντόβολο ο παίχτης πρέπει να το πιάσει και να το ζευγαρώσει με κείνο που πήρε από το έδαφος, ειδάλλως η προσπάθεια του είναι αποτυχημένη και θα ξαναδοκιμάσει όταν ξαναέρθει η σειρά του.

Η ίδια διαδικασία γίνεται και με τα υπόλοιπα χαλίκια μέχρι να αλλαχτούν όλα.

Όμως το στάδιο αυτό δεν τελειώνει εδώ.

Ο παίχτης πρέπει να μαζέψει στα χέρια του και τα πεντόβολα που είναι κάτω. Τη διαδικασία, όμως σε αυτό το στάδιο από δω και πέρα δεν τη καθορίζει ο ίδιος, αλλά ο παίχτης που έχει σειρά να παίξει μετά από αυτόν. Έτσι σύμφωνα με παραγγελία του επόμενου παίχτη, η συλλογή των πεντόβολων μπορεί να γίνει ένα-ένα, ή όλα (και τα τρία δηλαδή που βρίσκονται στο έδαφος) μαζί. Στην πρώτη περίπτωση ενώ ο παίχτης ρίχνει προς τα πάνω το ένα από τα χαλίκια, κρατώντας τα άλλα που έχει

στη χούφτα του, συλλέγει αυτά που βρίσκονται στο έδαφος, ένα την κάθε φορά, ώστε στο τέλος της προσπάθειας να βρεθούν όλα τα πεντόβολα στο χέρι του.

Στη δεύτερη περίπτωση η συλλογή των πεντόβολων από το έδαφος γίνεται με μια μόνη προσπάθεια με την οποία συλλέγονται όλα.

Ο σταυρός

Στον σταυρό ρίχνονται στο έδαφος τέσσερα πεντόβολα, ενώ ένα κρατιέται στο χέρι. Η συλλογή τους από το έδαφος γίνεται δυο δυο, και για να είναι έγκυρη η προσπάθεια πρέπει τα ευθύγραμμα τμήματα που ενώνουν τα χαλίκια κάθε ζευγαριού να τέμνονται μεταξύ τους.

Τα ξαναλλαμένα

Στα ξαναλλαμένα η διαδικασία είναι ίδια με αυτή των **αλλαμένων**, μόνο που κάθε πεντόβολο αλλάζεται τρεις φορές αντί μιας.

Όλα μέσα

Τέσσερα πεντόβολα ρίχνονται στο έδαφος, ένα παραμένει στο χέρι και η συλλογή τους από κάτω γίνεται με τη γνωστή διαδικασία, όπου ένα πεντόβολο την κάθε φορά ρίχνεται στον αέρα, ένα συλλέγεται από κάτω, και όσα έχουν συλλεχθεί παραμένουν στο χέρι, μέχρι και τα πέντε μαζί να βρεθούν στην χούφτα.

Όλα πάνω

Κι εδώ τέσσερα πεντόβολα ρίχνονται στο έδαφος, ένα κρατιέται στο χέρι, η συλλογή όσων βρίσκονται στο έδαφος γίνεται ένα-ένα, αλλά εδώ ρίχνονται σε κάθε προσπάθεια, στον αέρα όλα τα πεντόβολα που βρίσκονται στο χέρι, δηλαδή στην πρώτη προσπάθεια το ένα, στη δεύτερη τα δύο, στην τρίτη τα τρία και στην τελευταία και τα τέσσερα.

Σ' αυτό το στάδιο χρειάζεται ιδιαίτερη τεχνική για να είναι δυνατόν να πιαστούν όλα τα πεντόβολα που ρίχνονται στον αέρα. Γι' αυτό τα πεντόβολα ρίχνονται προς τα πάνω με μια κοφτή κίνηση και σε μικρό ύψος, ώστε να μην σκορπιστούν, πράγμα που δυσχεραίνει τη συλλογή τους.

Η καμάρα

Ο παίχτης σχηματίζει μια καμάρα μεταξύ του αντίχειρα και του μέσου δακτύλου του αριστερού χεριού (αν είναι δεξιόχειρας) ή του δεξιού, (αν είναι αριστερόχειρας).

Για να δώσει το δυνατότερο εύρος στην καμάρα, γεγονός που τον διευκολύνει στο παιγνίδι του, περνάει τον δείκτη του ίδιου χεριού πάνω από το μεσαίο δάχτυλο και τον διατηρεί σ' αυτή τη θέση σ' όλη τη διάρκεια αυτού του σταδίου. Ακουμπάει το χέρι στο έδαφος, έτσι ώστε να εφάπτονται μ' αυτό τα άκρα των δακτύλων που σχηματίζουν την καμάρα, όσο πιο κάθετα μπορεί στο έδαφος. Η καλλίτερη τοποθέτηση είναι αυτή που τα δυο δάχτυλα σχηματίζουν ορθή γωνία με το έδαφος. Ο παίχτης σκορπάει τέσσερα πεντόβολα μπροστά από την καμάρα προσέχοντας αυτά να παραμείνουν μπροστά της γιατί η κατάληξη ενός χαλικιού πίσω ή στα πλάγια της καμάρας, δυσχεραίνει τον παίχτη στην διεξαγωγή του παιγνιδιού.

Ακόμα πιο δύσκολο γίνεται το παιγνίδι αν ένα πεντόβολο καταλήξει μέσα στην κάμαρα.

Το πέμπτο πεντόβολο ο παίχτης το κρατάει στο χέρι του και το χειρίζεται όπως στις άλλες φάσεις του παιγνιδιού.

Από τα πεντόβολα που βρίσκονται στο έδαφος ο επόμενος παίχτης "ορίζει" ένα επιλέγοντας εκείνο που βρίσκεται πιο μακριά ή πιο λοξά σε σχέση με τη καμάρα.

Ο παίχτης που παίζει πρέπει να σπρώξει τα τέσσερα πεντόβολα που είναι στο έδαφος, προς την

καμάρα και να τα περάσει κάτω από αυτή ένα-ένα.

Για τα τρία "μη ορισμένα" πεντόβολα τα οποία πρέπει να τα περάσει πρώτα έχει μέχρι τρεις προσπάθειες για το καθένα και το καθένα από αυτά θεωρείται ότι πέρασε επιτυχώς αν περάσει απλά την γραμμή της καμάρας.

Για το "ορισμένο" πεντόβολο όμως τα πράγματα είναι πιο δύσκολα. Ο παίχτης πρέπει να το περάσει με μια μόνο προσπάθεια και να το στείλει όσο βαθύτερα γίνεται μέσα σ' αυτή, για να εμποδίσει τον αντίπαλο να το κλέψει. Η προσπάθεια του δυσκολεύει ακόμα περισσότερο αν το "ορισμένο" βρίσκεται σε άβολη θέση. Κατά την προσπάθεια να περάσει το "ορισμένο" ο παίχτης πρέπει να προσέξει να έχει τα άλλα δύο δάχτυλα (που δεν χρησιμοποιεί, το τέταρτο και το πέμπτο) του χεριού της καμάρας, ανασηκωμένα στον αέρα για να μην εμποδίζουν τη δίοδο του ορισμένου.

Μετά την ολοκλήρωση προσπάθειας του περάσματος του "ορισμένου" ακολουθεί προσπάθεια του παίχτη που παίζει μετά να κλέψει το "ορισμένο". Μπορεί να επιχειρήσει για αυτό τρεις φορές. Συνήθως τις δυο πρώτες φορές ο αντίπαλος που επιχειρεί, προσπαθεί σπρώχνοντας την καμάρα του αντιπάλου του, να την μετακινήσει έτσι ώστε να αποκαλύψει το "ορισμένο" ή να κάνει πιο εύκολη την πρόσβαση σε αυτό και να μπορέσει με την τρίτη προσπάθεια να το κλέψει. Αν το καταφέρει ο παίχτης που παίζει χάνει και επαναλαμβάνει το στάδιο όταν ξανάρθει η σειρά του.

Το ψαλίδι

Η διαδικασία είναι ακριβώς ίδια με αυτή της καμάρας, μόνο που ο παίχτης αντί για καμάρα, σχηματίζει με το δείκτη και το μεσαίο δάχτυλο του χεριού του ένα κεφαλαίο Λ που θυμίζει τα σκέλη του ψαλιδιού και γι' αυτό το στάδιο ονομάστηκε ψαλίδι.

Οι τρυπίτσες

Το πιο δύσκολο στάδιο του παιχνιδιού και γι' αυτό τις περισσότερες φορές (σχεδόν πάντα) παραλείπονταν. Παίζονταν μόνο από παλιούς πεπειραμένους και επιδέξιους παίχτες.

Η διαδικασία είναι ίδια με της Καμάρας και του Ψαλιδιού., αλλά ο παίχτης σχηματίζει με τον αντίχειρα και το δείκτη του μια κλειστή στρογγυλή τρύπα μέσα στην οποία πρέπει να σπρώξει τα πεντόβολα.

Ο βαθμός δυσκολίας του σταδίου είμαι πολύ μεγάλος ιδιαίτερα για τους αρχάριους γιατί ο παίχτης πρέπει να προφτάσει στο ελάχιστον διάστημα που το πεντόβολο που ρίχνει επάνω, βρίσκεται στον αέρα, να πιάσει ένα πεντόβολο από κάτω, να το σηκώσει και να το τοποθετήσει μέσα στην τρυπίτσα. Το πεντόβολο δεν μπορεί να μπει στην τρυπίτσα γλιστρώντας πάνω στο έδαφος γιατί το στόμιο της τρυπίτσας είναι πιο ψηλά από αυτό και πρέπει απαραίτητα να σηκωθεί για να ξεπεράσει το εμπόδιο. Υπενθυμίζεται πως όλες οι προσπάθειες σε όλη τη διάρκεια του παιχνιδιού πρέπει να ολοκληρωθούν στο διάστημα που το πεντόβολο που ρίχνεται επάνω, βρίσκεται στον αέρα και η προσπάθεια θεωρείται επιτυχημένη και με το πιάσιμο αυτού, στο χέρι με το οποίο παίζει ο παίχτης.

Η κοπάνα

Η επιτυχής ολοκλήρωση των 12 σταδίων (ή των 13, όταν περιλαμβάνεται και το στάδιο τρυπίτσες) δίνει στον παίχτη μια επιτυχία που ονομάζεται κοπάνα.

Η κοπάνα δεν αποτελούσε κύριο στάδιο του παιχνιδιού και πολλές φορές παραλείπονταν.

Αποτελούσε μια πράξη επιβεβαίωσης της επιτυχούς ολοκλήρωσης της προσπάθειας του παίχτη και μια πράξη επιβολής επί των αντιπάλων του αφού του έδινε τη δυνατότητα να επιβάλει ποινές.

Όμως επειδή με τη σειρά του ο καθένας δεχόταν τις κυρώσεις από τις επιτυχίες των αντιπάλων, επέβαλε ελαφριές ποινές προκειμένου να δεχτεί κι αυτός ήπιες ποινές από τις επιτυχίες των αντιπάλων του. Διαμορφώνονταν έτσι συμμαχίες, σιωπηλές, συμφωνίες και συμπάθειες, που έκαναν

τα Πεντόβολα εκτός από παιγνίδι ταχτικής και επιδεξιότητας και παιγνίδι πολιτικής. Πολλές φορές η εκτέλεση της κοπάνας, ανάλογα με την αυστηρότητά της, οδηγούσε σε διαπληκτισμούς και γι' αυτό αποφεύγονταν η πραγματοποίησή της.

Στην κοπάνα ο αντίπαλος του κερδισμένου παίχτη τοποθετούσε το ένα του χέρι με ανοιχτά δάχτυλα στο έδαφος. Ο κερδισμένος τοποθετούσε μπροστά από κάθε δάχτυλο ένα πεντόβολο. Στη συνέχεια παίρνοντας κάθε φορά ένα πεντόβολο στο χέρι του (και ξεκινώντας από τον αντίχειρα) το έριχνε πάνω και ταυτόχρονα επέβαλε τις ποινές του, που ήταν διαφορετικές για κάθε δάχτυλο και έλεγε κάποιες προτάσεις (κι αυτές διαφορετικές σε κάθε δάχτυλο).

Οι **ποινές** επιβάλλονταν σε τρεις προσπάθειες σε κάθε δάχτυλο.

α) Στο πρώτο δάχτυλο (αντίχειρας) ο παίχτης έριχνε τρεις διαδοχικές φορές το πεντόβολο στην αέρα και ταυτόχρονα αναφώνουσε κάθε φορά "**κόβει η σπάθα**" και κατάφερνε ένα χτύπημα με την κόψη του χεριού του (δίκην χτυπήματος σπαθιού) στο χέρι του αντιπάλου.

β) Στο δεύτερο δάχτυλο (δείκτης) ο παίχτης αναφώνουσε "**η δαγκάνα**" και έπιανε τραβώντας το δέρμα της ραχιαίας επιφάνειας του χεριού του αντιπάλου του, σαν να το δάγκωνε.

γ) Στο τρίτο δάχτυλο (μέσος) αναφώνουσε "**η κοπάνα**" και κατάφερνε μια [γρομπανιά](#)³ (-γροθιά-κοπανιά) στο χέρι του αντιπάλου του.

δ) Στο τέταρτο δάχτυλο (παράμεσος) ο παίχτης γίνονταν σπλαχνικός προς τον αντίπαλο αναφωνώντας "**το χαϊδεύω**", ενώ ταυτόχρονα χαϊδευε το χέρι του αντιπάλου.

ε) Στο πέμπτο δάχτυλο (μικρός) στις δυο πρώτες προσπάθειες αναφώνουσε "**το χαϊδεύω**", χαϊδεύοντας το αντίπαλο χέρι και στην τρίτη και τελευταία φωνάζοντας "**και στις τρεις το σακατεύω**" κατάφερνε μια τσιμπιά στη ράχη του αντιπάλου, που μπορούσε να είναι ελαφριά και ανώδυνη, μέχρι δυνατή στριφτή και επώδυνη, ανάλογα με τις σχέσεις που είχαν αναπτύξει οι αντίπαλοι στη διάρκεια του παιχνιδιού

- Από τους Σφακιώτες³, όπου έχουμε και το σκίτσο του Ανδρέας Λάζαρη

Παιζόταν με 10 χαλίκια από τον κάθε παίχτη

Παιζόταν με 5 χαλίκια από τον κάθε παίχτη

Παιζόταν με 3 χαλίκια από τον κάθε παίχτη

Το παιγνίδι προπάντων ήταν των κοριτσών.

Βάζαμε τα πεντόβολα στην φούχτα, τα πετάγαμε ψηλά, γυρίζαμε στην παλάμη. ανάποδα και με αυτά που έμεναν πάνω στο χέρι, επετούσαν από ένα ψηλά και ώσπου να πέσει έπρεπε να πάρει χαλίκια αλλά και να πιάσει και αυτό που είχε ρίξει ψηλά.

Εικόνα 8 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Ανάλογα με το πόσα χαλίκια χρησιμοποιούσαν στις διάφορες παραλλαγές του παιχνιδιού τα έλεγαν και "εννιάρες". Στην Ικαρία το λένε και "ψώρα"⁵

Στην αρχαιότητα τώρα, τα **πεντάλιθα** ή **πεντέλιθα** ήταν ατομικό ή ομαδικό παιχνίδι που παιζόταν κυρίως από κορίτσια και γυναίκες.

Σε περίπτωση που δεν είχαν **αστραγάλους** (για τους αστραγάλους στην αρχαιότητα αναφέρουμε παραπάνω), χρησιμοποιούσαν **βότσαλα** και **λιθίδια** (πεντελιθίζειν, πενταλιθίζειν).

Σύμφωνα με τον Πολυδέκη: "τα δε πεντάλιθα, ήτοι λιθίδια ή ψήφοι ή αστράγαλοι, πέντε ανερριπτούντο ώστε επιστρέψαντα την χείρα δεξιάσθαι τα αναρριφθέντα κατά το οπισθέναρ ή ει μη πάντα επισταίη των επιστάντων επικειμένων αναιρείσθαι τα λοιπά τοις δακτύλοις. Το δε ρήμα πενταλιθίζειν έστιν τοις Ερμίπτου θεοίς, το δ' όνομα πεντάλιθα εν ταις Αριστοφάνους Λημνιάις. Πενταλιθιοισι θ' όμου λεκάνης παραθρα' θμασιν. Γυναικών δε μάλλον εστι η παιδιά" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 126).

Το παιχνίδι αυτό διασώθηκε και στα νεότερα χρόνια με διάφορες ονομασίες: **πεντεγούλια** (Παξοί), **αλεκαφίδες** (Χανιά), **πετράδια** (Χίος) και **γούλια** (Κέρκυρα, Παξοί).^{6,7}

1. <https://lexikolefkadas.gr/pentovola-ta/>
2. Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικά παιχνίδια από το Δρυμώνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ. 170
3. <https://lexikolefkadas.gr/groympnania-kai-goyrmpni-i/>
4. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου του, σελ. 300
5. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 33, 92, 449
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική τέχνη Παιδαγωγική προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 47
7. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ 56

Παιχνίδια με μπάλα

Η μπάλα είναι ένα από τα πολύ αγαπημένα παιχνίδια για κορίτσια και αγόρια, αλλά και για μεγάλους (ποδόσφαιρο, μπάσκετ). Ένα απλό σφαιρικό αντικείμενο που εξάπτει τη φαντασία και τη δημιουργικότητα και παίζεται με χίλιους δυο τρόπους. Εδώ θα δούμε τους λευκαδίτικους τρόπους

Τόπι (γενικά)

Κορόιδο

Μήλα

Τόπι¹

Η μπάλα... Αγαπημένο παιχνίδι μικρών και μεγάλων.

- Πληροφορίες μας δίνει ο Δημ. Κατωπόδης².

... έχει κι αυτό τις ρίζες του στην αρχαιότητα (μαλακή σφαίρα), όπως άλλωστε τα περισσότερα παιχνίδια. Αυτό μάλιστα θεωρείται από τα αρχαιότερα και πολύ αγαπητά παιχνίδια του κόσμου.

Η ετυμολογία

Η λέξη "τόπι" (ουδ.) και **τόπα** προέρχεται από το τούρκικο **top** που σημαίνει **σφαίρα**³, συνήθως από ελαστικό δέρμα ή ύφασμα, που χρησίμευε για παιχνίδι.

Μεταφορικά λέμε: "Την έκανα τόπι (την κοιλιά μου) από φαΐ ή τον έκανα τόπι στο ξύλο, τον τουμπάνιασα", όπως δηλ. την κοιλιά μου με το φαγητό. (Λεξικά Δημητράκου, Σταματάκου της Ν.Ε.)

Ως προς τη λέξη μπάλα και την ετυμολογία της ενδιαφέροντα είναι όσα αναφέρει όσα αναφέρει ο λεξικογράφος Ησύχιος (450 μ.Χ.): η λέξη **πάλλα**: *σφαίρα εκ ποικίλων νημάτων πεποιημένη. Εξ αυτής η μπάλλα ην τινες -επεξηγεί ο ερευνητής (α) -θέλουν ιταλικής προελεύσεως (balla και παλαιότερον palla). Η λέξη **πάλλα** του Ησύχιου, εκ του πάλλεσθαι προφανώς, κατά το λεξικό Δημητράκου. Τέλος υπάρχει και η λέξη **μάππα** εν χρήσει στο Βυζάντιο (β), σε μερικά μέρη της Ελλάδας η "μπάλλα" λέγεται και μάππα (γ)*

Το ιστορικό του παιχνιδιού

Έχουμε πολλές μαρτυρίες που ξεκινούν από τη μυθολογία, Ο Δίας π.χ. σαν παιδί έπαιζε τόπι (μαλακή σφαίρα). Το παιχνίδι ήταν διαδεδομένο και στην Αίγυπτο.

Στον Όμηρο (Οδύσσεια Ζ'100) βλέπουμε τη Ναυσικά, κόρη του βασιλιά των Φαιάκων Αλκίνοου να "σφαιρίζει", δηλ. να παίζει το τόπι με τις δούλες της όταν πήγε να πλύνει στο ποτάμι, που συνάντησε και το ναυαγό Οδυσσέα (δ)

Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στην Σπάρτη έπαιζαν σφαίρα και ονομάζονταν **σφαιρείς**, υπήρχαν δε ειδικοί χώροι για το παιχνίδι στις παλαιστές και τα γυμναστήρια.

Αντίστοιχο στο Βυζάντιο ήταν τα **τζυκανιστήρια (τζυκάνιο)**, παιχνίδι όμως επικίνδυνο, παρόμοιο με το σημερινό έφιππο πόλο (ε)

Και στο Βυζάντιο (μαρτυρία Ευσταθίου Θεσσαλονίκης) είχε μεγάλη διάδοση το παιχνίδι. Συνηθισμένο παιχνίδι νέων ήταν και στους Ρωμαίους.

Η μαλακή λοιπόν σφαίρα, το τόπι, που λέμε σήμερα, την έπαιζαν τα αρχαία παιδιά αγόρια και κορίτσια και ξέρουμε πως ήταν ελαστική κενή (αδειανή).

Μάλιστα ο γιατρός Σωρανός (στ) συμβουλεύει τις τροφούς (παραμάνες) να απασχολούν τα παιδιά με "σφαίραν διάκενον" ή από δέρμα. Έπρεπε να είναι μαλακή η σφαίρα -εξηγεί ο ερευνητής (ζ) διότι ήταν κατ' εξοχήν παιδικό και γυναικείο παιχνίδι. Και υγιεινό προσθέτει ο Ορειβάσιος (η)

Το ότι οι Βυζαντινοί πρέπει να χρησιμοποιούσαν σφαίρες -τόπια από δέρμα (πρόδρομοι των σημερινών του μπάσκετ και του ποδοσφαίρου) μπορούμε να το συμπεράνουμε, λέγει ο μελετητής, από την πληροφορία, που μας δίνουν οι συγγραφείς, σύμφωνα με την οποία ο βασιλιάς Ιωάννης

Τσιμισκής αρεσκόταν να χτυπάει με ραβδί και να κάνει να αναπηδά μέσα σ' ένα γυάλινο **σκύφο** (=ποτήρι με δυο οριζόντιες λαβές) "*σφαίρα εκ σκύτους κατειργασμένου*" δηλ. δερμάτινη. Ακόμα -προσθέτει- και πολύχρωμες μπορούσαν να είναι οι σφαίρες. Δεν έχουμε μόνο πληροφορίες για το πώς ακριβώς παιζότανε από τους βυζαντινούς αυτή η δερμάτινη σφαίρα. Έχουμε πάντως πολλές πληροφορίες για την ύλη κατασκευής γενικά των σφαιρών και του τρόπου που επαιζέτο το παιγνίδι στην αρχαιότητα.

Στην Καρυά ("τω καιρώ εκείνω")

Να πούμε κατ' αρχήν ότι ήταν προνόμιο τότε ένα παιδί να διαθέτει αληθινό τόπι, ελαστικό άσπρο μικρού ή μεγάλου μεγέθους, που το εξασφάλιζε ως δώρο στις γιορτές από κάποιον δικό του,, συνηθέστατα το νονό του.

Τις περισσότερες φορές το τόπι ήταν εγχώριας σπιτικής παραγωγής, από κουρελόπανα σε στρογγυλό σχήμα, που 'μοιαζε με τόπι κι οποιοδήποτε άλλο στρογγυλό αντικείμενο γινότανε τόπι (θ) Στο σημείο αυτό να πούμε ότι και στους αρχαίους η πρώτη ύλη κατασκευής της σφαίρας ήταν λωρίδες από δέρμα και την παραγέμιζαν με βαμβάκι και κουρέλια από ύφασμα. Ο Πλάτων στο Φαίδωνα, 110 Β, την ονομάζει "*δωδεκάσκυτον*" επειδή αποτελούνταν από δώδεκα διαφορετικού χρώματος δερμάτινες λουρίδες. Και το γέμισμα ήταν τρίχες ζώων ή ανθρώπων. Οι Ρωμαίοι τη γέμιζαν με πούπουλα για να είναι ελαφριά.

Ο τρόπος που παιζότανε στο χωριό ήταν ανάλογος με το υλικό κατασκευής. αν ήταν ελαστικό το τόπι τότε ήταν πιο εύκολο και πιο ευχάριστο το παιγνίδι. Αν όμως ήταν πρόχειρης κατασκευής, δυσκόλευε τα πράγματα και ήταν περιορισμένη η χρήση του στο παίξιμο. πάντως και στη μια και την άλλη περίπτωση ο τρόπος που παιζότανε μας πήγαινε πάλι στους αρχαίους και στους τρόπους που αυτοί "*εσφαίριζον*". Η σφαίρα -αναφέρει ο Πολυδέυκης (ι) ερρίπτετο ψηλά προς τον ουρανό και ο παίχτης (ή οι παίχτες) προσπαθούσε να την πιάσει πριν πέσει στη γη. Έτσι γινότανε και σε μας.

Άλλος τρόπος ήταν αυτός που θυμίζει το σημερινό ποδόσφαιρο. Σχηματίζονταν δυο ομάδες και η μια προσπαθούσε να την περάσει τη σφαίρα στο τέρμα της αντίπαλης ομάδας, με τα χέρια όμως κι αυτό μας πάει περισσότερο στην καλαθοσφαίριση (χωρίς καλάθι). Αν η σφαίρα παιζότανε με τα πόδια δεν έχουμε μαρτυρίες. Σε μας όμως χρησιμοποιούνταν και τα πόδια, είτε για να κλωτσήσουν το τόπι κατακόρυφα ψηλά, είτε για πάσες κ.ο.κ που μας πάει στο ιδιαίτερα προσφιλές στα παιδιά μέχρι και σήμερα ποδόσφαιρο.

Άλλος τρόπος ήταν ο παίχτης να κρατάει τη σφαίρα με τα δυο χέρια του και να προσποιείται ότι θα τη ρίξει στον τάδε, ενώ την έριχνε σε άλλον. Το ίδιο κάναμε κι εμείς τότε με το τόπι. Κι ήταν πολύ διασκεδαστικό

Και χίλιοι δυο άλλοι τρόποι, κοινοί στην αρχαιότητα και μέχρι σήμερα, εξασφαλίζονται με τη σφαίρα -τόπι.

Όταν ο παίχτης διέθετε ελαστικό τόπι στο χωριό, έπαιζε με πολλούς τρόπους και εφεύρισκε και άλλους, αρκεί να είχε τόπι. Αν δεν είχε βουλευότανε και με το ψεύτικο.

Συνηθέστατος τρόπος ήταν να το χτυπάει στον τοίχο κι αυτό να επανέρχεται στα χέρια του ή στο έδαφος και με την παλάμη του να το επαναφέρει μετρώντας συγχρόνως μέχρι να αστοχήσει. Αλλά -όπως είπαμε-έκανε παιγνίδι και με τα πόδια του προετοιμαζόμενος για τα μετέπειτα προσφιλή

αθλήματα του μπάσκετ και του ποδοσφαίρου. Χρησιμοποιούσαν και τότε οι παίκτες υποτυπώδη γήπεδα με πρόχειρα τέρματα με πέτρες και μπασκέτες.

Και με τα εγχώρια τόπια έκαναν τα παιδιά τα ίδια παιχνίδια με την ίδια ποικιλία και έτσι διασκέδαζαν την πλήξη του στενού περιβάλλοντος του χωριού.

Πάντως και σήμερα -παρά την εξέλιξη και την πρόοδο, κυρίως όσον αφορά τα παιχνίδια της μπάλας, συναντάς στις γειτονίες των χωριών και τις αλάνες των πόλεων παιδιά να κλωτσάνε πρόχειρα τόπια κι ό,τι άλλο στρογγυλό βρουν μπροστά τους, γιατί -όπως λένε-οι εποχές αντιγράφουν η μια την άλλη και τα παιδιά είναι πάντα παιδιά.

Υποσημειώσεις (του Δημήτρη Κατωπόδη)

α. Ευστρατίου Παρασκευαΐδης, "Τα παιχνίδια...." ΠΛΑΤΩΝ τ. ΜΕ'σ.20

β. Φ. Κουκουλέ, "Βυζ. Βίος" Α'σ. 168 στον Ε. Παρ. σ. 24

γ. Ευστρατίου Παρασκευαΐδης, ο.π. σ 24

δ. "σφαίρη ται δ' αρ' έπαιζον από κρήδεμνα βαλούσαι τησί δε Ναυσικά λευκώλενος ήρχετο μολπής "(Οδ. Ζ'100) (Αφού απολαύσανε το φαγητό οι δούλες και αυτή -η Ναυσικά -παίζανε το τόπι, αφού βγάλανε το μαντήλι από το κεφάλι Το τόπι έριξε η βασιλοπούλα σε μια δούλα τη (δεν την πέτυχε όμως κι η μπάλα έπεσε στο βαθύ νερό)

ε. Ευστρατίου Παρασκευαΐδης ο.π. σ. 24

ζ. Εφέσιος γιατρός 2ος αι. μ. Χ.

η. Ευστρατίου Παρασκευαΐδης ό.π.σ. 21

θ. Έλληνας γιατρός 4ος αι. μ.Χ.

ι. οποιοδήποτε σφαιρικό αντικείμενο γινόταν πρόχειρο τόπι. Όπως λέγει ο ειδικός ερευνητής Ε. Παρασκευαΐδης "πάντοτε τα κυλιόμενα απεστρογγυλωμένα αντικείμενα αποσπούν μετ' ευφροσύνης την προσοχήν των νηπίων ή μικρών παιδιών, έτι δε και πολλών ζώων. Άλλως τε συνεχίζει -ετυμολογική σχέση της λέξεως σφαίρα προς το σκαίρω (=πηδώ, σκιρτώ, χορεύω) δηλοί το πρώτων των παιδικών παιχνίτων, τα πήδημα, το σκίρτημα. Δι' αυτής λοιπόν (της σφαίρας) επήρχετο μέσω του πηδήματος ασφαλής και θαθεία εκτόνωσις δυνάμεως"(ό.π σ. 18)

- Αν δεν υπήρχε μπάλα του εμπορίου, που συνήθως δεν υπήρχε ... είχαμε το ... **κλωτσοσκούφι τόπι**

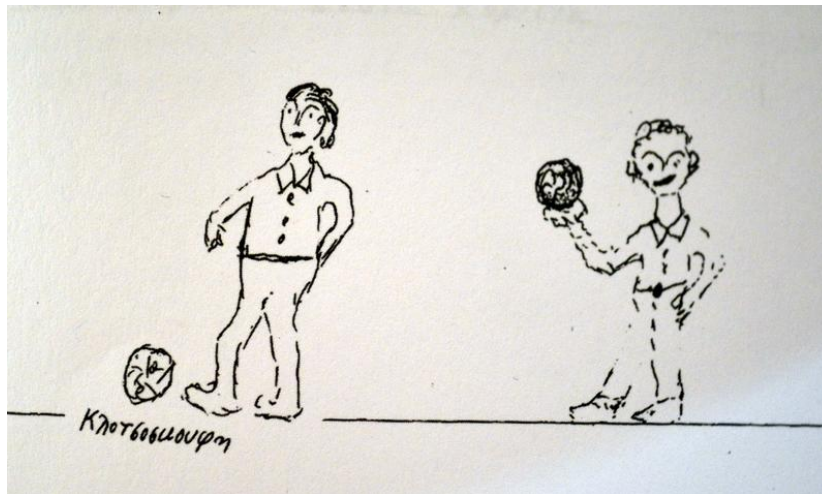
Το κλωτσοσκούφι το έφτιαχναν από μια παραγεμισμένη με άχυρο κάλτσα, ([σκαλτσούνι](#) ⁴)

Γήπεδα ήταν τα χωράφια συνήθως και τα μεγάλα ανοίγματα (πλατείες) στα χωριά και την πόλη).

Στον **Άγιο Πέτρο** έφτιαχναν γήπεδα σε διάφορες τοποθεσίες, όπως στο Χιλά, στο Σταυρό, στο Ξαμίλι και στον Ανεμόμυλο, σε χωράφια που τα καθάριζαν κάθε φορά από χόρτα και πέτρες.

Ξεχωριστές ομάδες είχε κάθε γειτονιά του χωριού, όπως Μπουμπουλιάς, Ράχη και Κατηφοράτα - ακόμα και ο Ρουπακιάς είχε ένα φεγγάρι τη δική του - και οι αγώνες που γινόταν μεταξύ τους είχε αρκετό φανατισμό. Όταν όμως ήταν να παίξουν με άλλο χωριό, Βασιλική ή Σύβρο κυρίως, μονιάζανε και κάνανε μια ενιαία ομάδα με τους καλλίτερους παίκτες. Κεραυνός, Ασραπή, Δόξα, Νίκη, Χείμαρρος και άλλα βαρύγδουπα ονόματα ήταν αυτά που διάλεγαν οι παίκτες για τις ομάδες τους ⁵.

- Ανδρική πλεκτή κάλτσα ([τσουράπι](#) ⁶) γεμισμένη με σανό ή άχυρο. Την φτιάχναμε όσο μπορούσαμε στρογγυλή και την κλωτσούσαμε συνήθως ξυπόλητοι.⁷

Εικόνα 9 Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Τα παιχνίδια με το τόπι (μπάλα) είναι αναρίθμητα και με πολλές παραλλαγές και παίζονται παντού σε όλη την Ελλάδα και τον κόσμο. Από το διάσημο ποδόσφαιρο ή την καλαθοσφαίριση μέχρι το ταπεινό παιχνίδι "**τα μήλα**", μια μπάλα κάνει τη διαφορά για μεγάλους και μικρούς. Παιχνίδια με τη μπάλα, έχουμε ατομικά και ομαδικά. Παιχνίδια απλά και πολύπλοκα. Παιχνίδια που συνοδεύονται με τραγουδάκια ή όχι^{8,9,10,11}

Συμπληρώνουμε πληροφορίες¹² για την ιστορία και την **προέλευση** της σφαίρας.

Η "**σφαίρα**" σαν παιχνίδι- αντικείμενο είχε ιδιαίτερη σπουδαιότητα στην καθημερινή ζωή και στις διάφορες γιορταστικές εκδηλώσεις με δημόσιο ή όχι χαρακτήρα, στην αρχαιότητα.

Η σφαίρα (ή **μπάλα, πάλλα, πύλος ή σφαιρίον**) ήταν ένα από τα κυριότερα αθύρματα στην αρχαιότητα.

Η λέξη "**πάλλα**" προέρχεται από το ρήμα **πάλλω** (=αναπηδώ). Μάλιστα ο Όμηρος περιέγραψε δύο όμορφες στιγμές παιχνιδιού με την σφαίρα: η Ναυσικά (όπως είδαμε παραπάνω) παίζει με τις "**θεραπαινίδες**" της κι ο Αλκίνοος στο παλάτι του οργανώνει μια γιορτή, στην οποία ο Λαοδάμας κι ο Ιλαλιός δείχνουν πόσο κατέχουν την "**σφαιριστική τέχνη**" (Οδύσσεια,VI,100&VIII).

Επίσης ο Πλάτωνας παρομοίαζε την Γη σαν μια μπάλα: "**είναι τοιαύτη η γη αυτή ιδείν, εις τις άνωθεν, ώσπερ αι δωδεκάσκυτοι σφαίραι, ποκίλοις χρώμασι διειλημμένη**" και η "**πάλλα**" ήταν αρχικά φτιαγμένη από νήμα, κομμάτια υφάσματος και δέρματος και μετέπειτα από δέρμα, ενώ η "**γέμισή**" της αποτελούνταν από φτερά και νήματα, τρίχες ζώων, κομμάτια υφάσματος και δέρματος. Επίσης οι σφαίρες ήταν δυνατόν να ήταν χρωματισμένες, βαμμένες με φυσικά χρώματα, ραμμένες με χρωματιστά κομμάτια υφάσματος, ακόμη και επιχρυσωμένες. Λέγεται ότι υπήρχαν και σφαίρες φουσκωμένες με αέρα

"**Σφαίρα**" ήταν η κοινή ονομασία για το άθυρμα, το οποίο έπαιρνε διάφορες ονομασίες, ανάλογα με τον τρόπο κατασκευής του, το μέγεθος, το χρώμα και την ιδιότητά του.

Κατά την Schmidt υπήρχαν πέντε είδη σφαιρών:

- οι μικρές
- οι μεσαίου μεγέθους
- οι μεγάλες
- οι πολύ μεγάλες
- και οι "ολοστρόγγυλες".

Ο Πολυδεύκης μάλιστα ονομάζει την μικρή σφαίρα "**αρπαστά**" (Πολυδ. Ονομαστικόν, ΙΧ, 105) και ονομασίες για τις άλλες σφαίρες ήταν:

- σφαιρίον
- μικρόσφαιρον
- μεσόσφαιρον
- αδρόσφαιρον

Ανάλογα με τον τρόπο κατασκευής της ονομαζόταν:

- "αγαθίς" ("σφαίρα εκ ποικίλων νημάτων πεποιημένη-Ησύχιος λ. "πάλλα")
- "συκαμινώδης
- δωδεκάσκυτος: ήταν σφαίρα με δώδεκα δερμάτινες "φέτες", ραμμένη όπως οι σημερινές.
- "ραπτή"
- "θύλακος"
- και "φούλικλον".

Ανάλογα με το χρώμα: "**πορφυρένι**" κι ανάλογα με τις ιδιότητές της: "**ευτρόχαλος**", "**αναβαλλίς**", "**εύκυκλος**"

Στην αρχαιότητα οι παίχτες των παιχνιδιών ονομάζονταν "**σφαιρισταί**", οι δάσκαλοι των σφαιριστικών παιχνιδιών "**σφαιριστικοί**" η τέχνη "**σφαιριστική**" ή "**σφαίρισις**" και οι χώροι "**σφαιριστήρια**" ή "**σφαιρίστραι**".

Ο Παυσανίας αναφέρει ότι οι έφηβοι όταν εισέρχονταν στην τάξη των "**σφαιρέων**", εννοούνταν, ότι εισέρχονταν στην τάξη των ανδρών ("*οι δε εισίν οι εκ των εφήβων εις άνδρας αρχόμενοι συντελείν*"). Αυτός ο συμβολισμός είχε προφανώς σχέση με την δυσκολία κάποιων σφαιριστικών παιχνιδιών.

Επίσης ο Πλούταρχος (όπως κι ο Παυσανίας) αναφέρουν την παρουσία "σφαιριστών" στην Σπάρτη

Οι Έλληνες στην αρχαιότητα συνέδεαν γενικά την "**σφαιριστική τέχνη**" με την τέχνη του χορού και με το τραγούδι.

Έτσι έχουμε σήμερα και τους όρους: "**Ball-Fest/ party**" για τους διάφορους χορούς, π.χ τους αποκριάτικους χορούς. Επίσης και ο χαρακτηρισμός "**Ballade**" για κάθε επικό τραγούδι, "**ballata**" για τα χορευτικά τραγούδια και το λατινικό ρήμα "**ballare**", που σημαίνει "χορεύω".

Ο Πλούταρχος αναφέρει την ύπαρξη "**Βαλλαχράδων**" στο Άργος, δηλ. την χορωδία αγοριών για τις διάφορες γιορτές που συμπεριλάμβαναν χορούς και σφαιριστικά παιχνίδια (Plutarch.Quaest.Gr.51), ενώ ο Ευστάθιος αναφέρθηκε επίσης στην σφαιριστική τέχνη: "*ως και πάλαι ποτέ το σφαιρίζειν δια σπουδής ήγετο ούχ απλούν όν ουδέ αυτό...*"

Σφαίρες συνήθιζαν να χαρίζουν ιδιαίτερα στα 3χρονα παιδιά στην γιορτή των Ανθεστηρίων.

Στην επιτύμβια στήλη της Τιμαρέτης γίνεται μια αναφορά στην σφαίρα, που ήταν ένα από τα αγαπημένα της παιχνίδια: "*Τιμαρέτα προ γάμοιο τα τύμπανα, την τ'ερατεινήν σφαίραν, τον τε κόμας ρύτορα ...ενδύματ'Αρτέμιδι*".

Ο Πολυδεύκης αναφέρει: "*ήν δε ης εν σφαίρα παιδιάς ονόματα, επίσκυρος, φαινίνδα, απόρραξις, ουρανία...έξεστι δε και σφαιρομαχίαν ειπείν την επίσκυρον της σφαίρας παιδιάν*" (Πολυδ. Ονομαστικόν, ΙΧ, 103). Ο ίδιος αναφέρθηκε επίσης στα είδη παιχνιδιών που παίζονταν στην αρχαιότητα με την σφαίρα.

Παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά με τη σφαίρα είναι:

- **Απόρραξις ή ανακρουσία**

Ο Πολυδεύκης περιγράφει το παιχνίδι αυτό: "*έδειν την σφαίραν ευτόνωσ πρόσ το έδαφος ρήξαντα, υποδεξάμενον το πήδημα της σφαίρης, τη χερί πάλιν αντιπέμψαι και το πλήθος των πηδημάτων ηριθμείτο*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 103 -105) κι ο Ευστάθιος αναφέρει: "*απόρραξις δε, όταν την σφαίραν μή πρόσ τοίχον αλλά πρόσ έδαφος σκληρώσ φασίν αράττωσιν, ώστε αποκρουομένην άλλεσθαι πάλιν*".

Στο παιχνίδι αυτό χρησιμοποιούνταν μια σφαίρα φουσκωμένη με αέρα και είχαν δύο επιλογές παιζίματος.

Η μια επιλογή ήταν να κτυπήσουν δυνατά τη σφαίρα στο έδαφος - ώστε να αναπηδήσει - και μετά την ξανακτυπούσαν με το χέρι και συνέχιζαν να "*κάνουν όσα περισσότερα πηδήματα της σφαίρας*".

Η άλλη επιλογή, ήταν να κτυπήσουν την σφαίρα σε έναν τοίχο κι "*αριθμούσαν το πλήθος των πηδημάτων της*". Το παιχνίδι αυτό ήταν ομαδικό - μπορεί να παιχθεί κι ατομικά -, και όποιος κατάφερνε να κτυπήσει την σφαίρα περισσότερες φορές γινότανε "*βασιλιάς*" κι ο άλλος παίχτης ή οι άλλοι παίχτες, "*όνος-όνιοι*". (Τέτοιους χαρακτηρισμούς συναντάμε και στα πεντόβολα) Σήμερα τα παιχνίδια αυτά τα συναντάμε ως "**ντριπλα**", "**γκέλ**" και "**απλόν μία - απλόν δύο**" - (όταν χτυπάει η σφαίρα στον τοίχο). Το παιχνίδι αυτό ήταν αγαπητό στα κορίτσια και παίζεται μέχρι σήμερα χωρίς κάποια ιδιαίτερη ονομασία.

- **Αρπαστόν.**

Παιζότανε με μια μικρή σφαίρα, που ονομαζότανε "**αρπάστιον**" και η ονομασία του παιχνιδιού προήλθε από το ρήμα "*αρπάζειν*", (κυριεύω, κατανικώ, καταβάλλω). Ο Πολυδεύκης αναφέρεται στην μικρή σφαίρα, στο αρπάστιον ή αρπαστά.

Ήταν ένα ομαδικό παιχνίδι, στο οποίο κάθε παίχτης έπρεπε να αρπάξει την σφαίρα, χωρίς να του πέσει κάτω στην γη.

Ο Όμηρος περιγράφει στην επίδειξη των παιδιών του Αλκίνοου μπροστά στον Οδυσσέα: "*οι δ'επεί ούν σφαίραν καλήν μετά χερσίν έλοντο, πορφυρέην, την σφιν Πόλυθος ποιήσε δαίφρων....ο δ' από χθονός οψόσ'αερθείς ρηιδίωσ μεθέλεσκε, πάρος ποσίν ούδας ικέσθαι*" (Ομήρου Οδύσεια Θ' 372-376), ενώ και ο Ευστάθιος αναφέρθηκε σε αυτό: "*το καλούμενον δια της σφαίρας αρπαστόν*" (Eusth. ad Odys.VIII, 376, 1601,52).

Ορισμένοι το συνδέουν με το παρακάτω παιχνίδι **ουρανία**.

Στα νεότερα χρόνια το συναντάμε ως "**βάρει-βάρει ντούπ**".

- **Επίσκυρος ή σφαιρομαχία**

Ομαδικό παιχνίδι που οι παίχτες χωρίζονταν σε δυο αντίπαλες ισάριθμες ομάδες. Χάραζαν μια γραμμή στο έδαφος, την λεγόμενη "**σκύρον**" ή "**λατύπη**" κι επάνω σ' αυτήν τοποθετούσαν μια

σφαίρα. Στη συνέχεια χάραζαν άλλες δύο παράλληλες γραμμές με την μεσαία και σε ίση απόσταση από αυτήν και με αυτόν τον τρόπο σχηματίζονταν δύο αντίπαλα "γήπεδα", δυο αντίπαλες ομάδες. Ένας παίχτης - προφανώς έβγαινε με κλήρο - πετούσε με δύναμη την σφαίρα, ώστε να περάσει την γραμμή της αντίπαλης ομάδας. Οι παίχτες έπρεπε να την πιάσουν, πριν προλάβει να περάσει την γραμμή της ομάδας τους κι όποιος παίχτης περνούσε την τελική γραμμή, δεν μπορούσε να γυρίσει στο γήπεδό του.

Νικούσε η ομάδα που κατόρθωνε να παρασύρει όλους τους παίχτες έξω από την τελική γραμμή. Ο Πολυδεύκης περιέγραψε το παιχνίδι: "**οι σφαιρίζοντες εις δυο διακριθέντες εξεδίωκον αλλήλους βολή σφάϊρας**" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 106) και ο Ευστάθιος: "*επίσκυρος δε η εχρώντο οι παίζοντες κατά πλήθη, καλουμένη δια τούτο και επίκοινος... βολή σφάϊρας αλλήλους εξεδίωκον*".

- **Ιππαστί σφαιρίσις**

Για αυτό το παιχνίδι έχουμε μόνο μια εικονογραφική σε αττική λήκυθο του 6ου αι.π.Χ, η οποία βρίσκεται στο Ashmolean Museum, Oxford.

Η εικονογράφηση δείχνει ότι ήταν ένα ομαδικό παιχνίδι, στο οποίο οι μισοί παίχτες γίνονταν "**ίπποι**" και οι άλλοι μισοί "**ιππείς**" (οι οποίοι και χρησιμοποιούσαν την σφαίρα).

- **Ουρανία**

Ομαδικό παιχνίδι, για αγόρια και κορίτσια και για κάθε ηλικία. Σε αυτό το παιχνίδι, ένας παίχτης πετούσε την σφαίρα ψηλά και οι υπόλοιποι προσπαθούσαν να την πιάσουν προτού να πέσει στο έδαφος.

Ο Όμηρος περιγράφει το παιχνίδι: "*τότε ο Αλκίνοος πρόσταξε τον Λαοδάμα και τον Άλιο, μόνοι να πιάσουν τον χορό, που δεν τους έφτανε κανένας. Κι αυτοί μια κόκκινη σφαίρα στα χέρια τους παίρνουν, που 'χε φτιαγμένη ο Πόλυβος κι ένας πετούσε, πίσω λυγώντας το κορμί στα σύννεφα τα μαύρα. Κι ο άλλος απ' τη γη πηδώντας ψηλά στον αέρα, την έπιανε εύκολα προτού στο χώμα πατήσει*" (Ομήρου Οδύσσεια, Θ', 106).

Κατά τον Πολυδεύκη: "*η δε ουρανία, ο μιν ανακλάσας αυτόν ανερρίπτει την σφαίραν εις τον ουρανόν, τοις δε ην αλλομένοις φιλοτιμία, πρίν εις γήν αυτήν πεσείν αρπάσαι*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 106-107), ενώ ο Αριστοφάνης στις "Σφήκες" αναφέρει: "*σκέλος ουρανίον γ' εκλακτίζων, ρίπτε σκέλος ουράνιον*" (Aristoph. Vesp. 1492 & 1530) και ο Ησύχιος: "*όταν την σφαίραν αναβάλλωσιν και την τοιαύτην δε καθόλου παιδιάν ουρανίον καλούσιν και ουρανίζειν*"

1. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

τόπι το [τόρι] : I. είδος μικρής μπάλας για παιδιά, που την παίζουν με τα χέρια. ΦΡ κάνω κπ. ~ (στο ξύλο), τον δένω άγρια και πολύ. II. μεγάλη ποσότητα από ύφασμα τυλιγμένο γύρω από έναν άξονα από ξύλο ή χαρτόνι: Αγόρασε ένα ~ ύφασμα για σεντόνια. III. (παρωχ.) σφαιρικό βλήμα κανονιού. || (επέκτ.) κανόνι: Βάλτε φωτιά στα τόπια. τοπάκι το ΥΠΟΚΟΡ στη σημ. 1.

[τουρκ. top -ι]

Λεξικό Μπαμπινιώτη

(το) (δυσchr. τοπ-ιού /-ιών)

1. μικρή σφαίρα, κυρ. από λάστιχο, που χρησιμοποιείται σε διάφορα παιχνίδια: Τα παιδιά έπαιζαν ~ ΣΥΝ. μπάλα.

2. η μπάλα του ποδοσφαίρου // ειρων. 11 άντρες που κλοτσούν ένα τόπι

ΦΡ. Κάνω κάποιον τόπι στο ξύλο: δένω κάποιον

.... ΕΤΥΜ < τουρκ. top σφαίρα

2. Δημήτρης, Κατωπόδης, Παίγνια παλαιών Καρσάνων, εφ, ΗΧΩ

3. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

σφαίρα η [sféra] : I1. (γεωμ.) στερεό που προκύπτει από την περιστροφή ενός ημικυκλίου γύρω από τη διάμετρό του και στο οποίο όλα τα σημεία της επιφάνειάς του απέχουν ίσα από ένα κέντρο. 2. αντικείμενο που έχει το σχήμα σφαίρας: Κρυστάλλινη ~. Λαστιχένια ~, μπάλα. α. Γήινη ~ / υδρόγειος ~, η γη. Ουράνια* ~. ΦΡ ~ είναι και γυρίζει, για να δηλώσουμε το ευμετάβλητο της τύχης. β. μεταλλική σφαίρα που χρησιμοποιείται σε αθλητικά αγωνίσματα. || η ρίψη της σφαίρας· σφαιροβολία. 3. (μτφ.) περιοχή δράσης, δικαιοδοσίας: Χώρες που ανήκουν στη ~ επιρροής των ΗΠΑ. Θέματα που ανήκουν στη ~ της δικής μου αρμοδιότητας. Υποθέσεις που ανήκουν στη ~ της φαντασίας. Έργα που ανήκουν στις υψηλές σφαίρες της διανοήσης. II. βλήμα πιστολιού, τουφεκιού ή πολυβόλου: Τραυματίστηκε / χτυπήθηκε από ~. Οι σφαίρες έπεφταν σαν βροχή. Σφύριζαν οι σφαίρες. Πετάχτηκε σαν ~, κινήθηκε με μεγάλη ταχύτητα. || (ως επίρρ.) πολύ γρήγορα: Να πας και να 'ρθεις ~. σφαιρίδιο το ΥΠΟΚΟΡ α. μικρή σφαίρα· μπίλια. || (ειδικότ.) η μικρή μολυβένια μπάλα που έριχναν στην κάλπη, στη θέση του σημερινού ψηφοδελτίου. β. στη σημ. II· σκάγι.

[λόγ.: I1: αρχ. σφαῖρα· I2α: ελνστ. σημ.· I2β: σημδ. αγγλ. shot· I3: σημδ. γαλλ. sphère < λατ. sphaera < αρχ. σφαῖρα· II: σημδ. γαλλ. balle· λόγ. < μσν. σφαιρίδιον < σφαίρ(α) -ίδιον]

Λεξικό Liddell Scott

σφαῖρα, ας, ὡς καὶ νῦν, ἢ πρὸς παιδιὰν χρήσιμος, κοινῶς «τόπι». σφαῖρη παίζειν Ὀδ. Ζ. 100· σφαῖραν ῥίπτειν αὐτόθι 115· σφ. καλὴν μετὰ χειρῶν ἔλοντο Θ. 372· σφαῖρη ἀν' ἰθὺν πείρισαντο αὐτόθι 377· ὡσπερ σφαῖραν ἐκδεξαμένους τὸν λόγον Πλάτ. Εὐθύδ. 277B· ῥαπτή σφ. (πρὸλ. δωδεκάσκυτος) Ἀνθ. Π. 12. 44, πρὸλ. Νικόμαχον ἐν «Εἰλειθυία» 1. 25· ἢ διὰ τῆς σφαίρας ὄρχησις Ἀθην. 14D· — μεταφορ., σφαῖραν ἐποίησε τὴν πατρῶαν οὐσίαν, ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἐφ' ἧς καὶ τὸ ῥῆμα συστρογγύλλω (δ ἴδε), Ἄλεις ἐν «Φαίδρω» 2. 3. — Περὶ τῆς παιδιᾶς ἴδε Meineke εἰς Ἄντιφ. ἐν Ἀδῆλ. 7. 2) πᾶν εἶδος σφαίρας. Παρμεν. παρὰ Πλάτ. ἐν Σοφιστ. 244E, κλπ· σφαῖρα, ὡς γεωμετρικὸν σχῆμα, Τίμ. Λοκρ. 95E, κλπ· — μάλιστα δὲ ἢ τῆς γῆς σφαῖρα, ἢ γῆ. Στράβ. 96· σφαῖρα ὑδρογείος, τεχνητή, Ἐρημισιάναις 88, Στράβ. 546· (ἢ δοξασία ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιρικὴ ἀπαντὰ πιθανῶς πρῶτον παρὰ Πλάτ., ἴδε Φαίδωνα 97D), καὶ πρὸλ. εἴλω V) — ὡσαύτως ἀστήρ, σφ. πλανωμένη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τό, σφ. ἀπλανῆς (ἀπλανῆς ἀστήρ), Πλούτ. 2. 1028A. 3) κοίλη σφαῖρα· κατὰ τοὺς ἀρχαίους φυσικούς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀναξιμάνδρου ἢ γῆ ἐνομιζέτο ὡς τὸ κέντρον πολλῶν κοίλων καὶ συγκεντρικῶν σφαιρῶν κυκλικῶς περὶ αὐτὴν κινουμένων ὧν μία μὲν ἐθεωρεῖτο ἀνήκουσα εἰς τοὺς ἀστέρας, ἑτέρα εἰς τὴν σελήνην, ἑτέρα εἰς τὸν ἥλιον, τὰ δὲ οὐράνια ταῦτα σώματα ἐνομιζόντο ὡς καθλωμένα ἐπὶ τῶν οἰκείων σφαιρῶν ἔσωθεν (πρὸλ. τὸ Ὀμηρικὸν οὐρανόν) — τὴν θεωρίαν ταύτην παρέλαβον καὶ ἐξεργάσθησαν οἱ Πυθαγόρειοι, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι αἱ σφαῖραι αὗται περιστρέφοντο περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ καὶ ἦσαν διατεθειμέναι κατὰ τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς κλίμακος, Στράβ. Ἐκλογ. 1, σ. 500, Πλούτ. παρ' Εὐσ. ἐν Εὐαγγ. Προπ. 22B κέξ., Cic. de Rep. 6. 18 (μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Μακρόβ.), Grote's Plato 1. σ. 6, 13 κέξ. Τὴν δοξασίαν ταύτην τῶν περιστρεφόμενων σφαιρῶν παρεδέξατο ὁ Εὐδόξιος καὶ ἄλλοι Ἕλληνες ἀστρονόμοι, Ἀριστ. Μετὰ τὰ Φυσ. 2. 8, 9 13, πρὸλ. περὶ Οὐραν. 2. 3 καὶ 4, Μετεωρ. 1. 4, 4., 2. 2, 6, Θεόφρ. περὶ Πυρ. 4. ἴδε Lewis' Astron. of Ancient· σελ. 209 κέξ. 4) ὄπλον πυκτῶν, πιθανῶς σιδηρᾶ τις σφαῖρα, ἣν ἔφερον μετὰ καλυμμάτων (ἐπισφαῖρια) ἀντὶ τῶν κυκλευτικῶν ἰμάντων κατὰ τὰς σφαιρομαχίας, Πλάτ. Νόμ. 830B, ἴδε Wyt. nb. εἰς Πλούτ. 2. 80B. 5) αἱ σφ. τοῦ ὀφθαλμοῦ, οἱ βολβοί, Ἀριστ. Προβλ. 31. 7. 6) σφ. θαλαττία, θαλάσσιος ἔχθρος, «ἀχινός», ὁ αὐτ. π. τὰ Ζ. Ἰστ. 9. 14, 2. 7) καταπόσιον, Ἀρχιγέιν. ἐν Meid. Vatt. 161, κτλ.

4. <https://lexikolefkadas.gr/skaltsouni-to/>
5. Στάθης Μαργέλης, Ἄνθια Αηπετρίτικα, σελ. 119
6. <https://lexikolefkadas.gr/tsorari/>
7. Ανδρέα Λάζαρη Αναμνήσεις ἀπὸ τῆ ζωῆ μου, σελ. 297
8. Γεωργία Ταρσοῦλη, Τα παιγνίδια μας, σελ. 66-72
9. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωὴ Βαλάση, Ἀς παίξουμε πάλι, σελ. 8, 133
10. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακὴ Φυσικὴ Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικῆς, σελ. 34, 35, 97, 218 κ.α
11. Παιδικὰ παιχνίδια ἀπ' ὅλο τον κόσμo, σελ. 18-29
12. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και ο παιχνίδι στην Αρχαία Ἑλληνικὴ Τέχνη Παιδαγωγικὴ Προσέγγιση, (Διδακτορικὴ προσέγγιση), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 68-72

Κορόιδο

Παιχνίδι που παιζόταν σε όλη την Ελλάδα και στη Λευκάδα φυσικά, όπως περιγράφεται στον **Άγιο Πέτρο**¹.

Δυο παιδιά στέκονται αντικριστά σε 5-10 μέτρα απόσταση και στη μέση, βρισκόταν άλλο ένα παιδί το "**κορόιδο**". Τα δυο παιδιά έριχναν, με τα χέρια, μια μπάλα ο ένας στον άλλο προσέχοντας να μην την πιάσει το κορόιδο και βάλει αυτόν που την έχασε στη θέση του.

Το κορόιδο έτρεχε πότε στον ένα και πότε στον άλλο προσπαθώντας να μπει μπροστά τους και να κλέψει την μπάλα. Αυτοί συνεννοούνται με νοήματα και την έριχναν λοξά, να τον ξεγελάσουν, και γινόταν χαμός.

Παιχνίδι με την ίδια ονομασία (κορόιδο) περιγράφεται με εντελώς διαφορετικό τρόπο. "**Μάνα**" και "**θύμα**" σκεπάζονται με ένα κάλυμμα (κουβέρτα ή άλλο). Τα υπόλοιπα παιδιά ρίχνουν βιτσιές από πάνω και προσπαθούν μάνα και θύμα να μαντέψουν ποιος ήταν ο δράστης. Όμως όλοι έχουν απομακρυνθεί ενώ η μάνα με μια κρυμμένη βίτσα χτυπά κρυφά την κουβέρτα με το θύμα να μην ξέρει τι ακριβώς συμβαίνει.²

Παρόμοιο παιχνίδι με μπάλα παίζεται και σε άλλες χώρες του κόσμου, όπως π.χ. στην Παραγουάη με την ονομασία "**ενοχλώ με τη μπάλα**"³

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 119
2. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση Ας παίξουμε πάλι σελ. 100
3. Παιχνίδι απ όλο τον κόσμο σελ. 21

Μήλα

Ένα από τα παιχνίδια που παίζεται παντού στην Ελλάδα..

Για τη Λευκάδα μας το περιγράφει ο Παναγιώτης Κονιδάρης¹.

Παιζόταν με μια μπάλα. δυο παιδιά κάθονται στις δυο άκρες και πετούσαν το ένα στο άλλο την μπάλα. Μια ομάδα άλλων παιδιών έστεκε ανάμεσά τους και προσπαθούσε να τσακώσει κάποια από τις μπαλιές. Κάθε παίχτης που έπιανε τη μπάλα, κέρδιζε "ένα μήλο".

Μπορεί να παιχτεί με τρεις και παραπάνω παίχτες. Το συναντάμε και με άλλες ονομασίες, όπως πχ. "**Μπάρμπα Νικολής**" στην Χαλκίδα ή "**Μηλαρόνια**" ή "**Μηλαράκια**" ή "**Φούκο**"^{2, 3, 4}

Εικόνα 10 Τα παιχνίδια μας

Με την ίδια λογική παίζεται και παντού στον κόσμο. Για παράδειγμα "**Σημαδεύω με τη μπάλα**" στη Φλόριντα και "**Ενοχλώ με τη μπάλα**" στην Παραγουάη.⁵

Ψάχνοντας το παρελθόν⁶ και των δυο παραπάνω παιχνιδιών, (**κορόιδο και μήλα**) πάει στα αρχαία χρόνια σαν τρόπος παιξίματος με τόπι και στην **Φαινίνδα ή Εφετίνδα**

Πήρε το όνομά του από τον **Φαινίνδα**, ενώ από τον Ησύχιο ονομάστηκε "**εφετίνδα**", γιατί είχε φενακική καταγωγή και οι παίκτες "**εφενάκιζαν**", δηλ. εξαπατούσαν τους αντιπάλους.

Ο ίδιος περιγράφει το παιχνίδι ως εξής: "**Εφετίνδα**, είδος παιδιάς, όταν σφαίραν προτείναντες αλλαγή βάλλωσι και πεπόνηται παρά το φενακίζειν" (Ησύχιος, λέξη "εφετίνδα") (και σημείωση: "φένακες" = προστάτες θεοί των απατεώνων).

Επίσης ο Όμηρος έκανε μια σύντομη αναφορά του παιχνιδιού: "*κι αφού χαρήκαν το φαΐ κι αυτοί και οι παρακόρες βγάλανε τις μαντηλωσιές, να παίζουνε το τόπι. Κι άρχισε πρώτη η Ναυσικά να ρίξει τραγουδώντας*" (Ομήρου Οδύσεια, Ζ', 101-103).

Πρόκειται για ένα ομαδικό παιχνίδι και παιζόταν ως εξής: οι παίκτες είναι σε κύκλο παραταγμένοι, εκτός απ' έναν που βρίσκεται στο κέντρο. Οι παίκτες "πετούν πάσες" ο ένας στον άλλον και προσπαθούν ταυτόχρονα να ξεγελάσουν τον παίκτη που είναι μέσα στον κύκλο. Ο κεντρικός παίκτης προσπαθεί με την σειρά του, να κτυπήσει την σφαίρα στα χέρια του παίκτη, στον αέρα ή στο έδαφος, οπότε αλλάζει θέση με εκείνον που ευθύνεται για το χτύπημα της σφαίρας.

Κατά τον Πολυδέυκη: "*ετέρω προδείξαντες ετέρω ρίπτουσιν, εξαπατώντες τον οϊόμενον*" και "*ή δε εφετίνδα, ως έστιν εικάζειν, όστρακον εφέντα εις κύκλον εχρήν συμμετρήσασθαι ως εντός του κύκλου στη*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 117). Επίσης κατά τον Ευστάθιο: "*σκοπητέον δε είπερη κατά σφαίραν αύτη παιδιά η λεγομένη εφετίνδα εστί... αφιάσι την σφαίραν, ώπερ φενακίζοντες*" (Eusth.ad Odys.VI, 115, 1554,35).

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο* σελ. 121
2. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 133-4
3. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα παιχνίδια μας*, σελ. 67
4. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 32, 119, 134
5. *Παιδικά Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο*, σελ. 20-1
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003*, σελ. 72

Παιχνίδια με ομάδες, χαλίκια, στόχους και σχέδια στο έδαφος

Αμάδα

Αντάνα

Βόλι

Γουρούνα (Μεγανήσι)

Δέκα δέκα

Λάκκοι

Κουτσοντέρι

Κουτσό ή Τριόδα

Ντάνα

Καλόγερος

Χάρακας

Μπόμπολας

Τριόδα ή Τρίλιαζα

Μπρίτσολας ή Πρίτσολας ή Πρίτσουλας

Αμάδα¹ και τσομάδα² και τσουμάδα³

Σύμφωνα με τα λεξικά⁴ και το lexikolefkadas.gr, η **αμάδα** είναι μια μικρή επίπεδη πέτρα η οποία χρησιμοποιείται στο παιδικό παιχνίδι "αμάδες" (στον πληθυντικό), αλλά και σε άλλα παρεμφερή παιχνίδια.

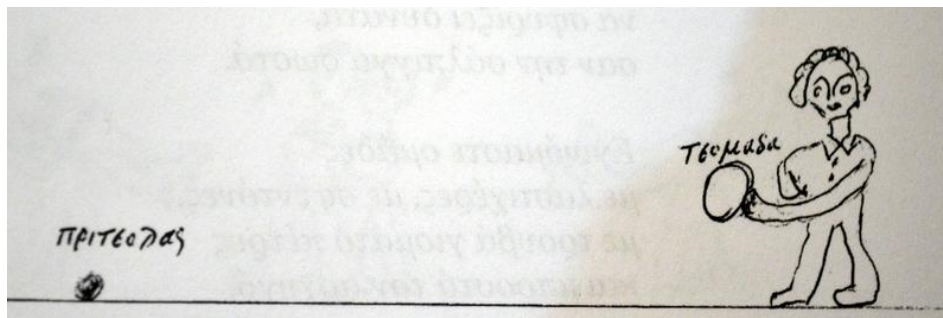
- Μικρή πλακίτσα, ή κρεμμύδι που χρησιμοποιείται στο παιχνίδι "αμάδες".
"Μην πετάς μακριά την αμάδα σου".
Η κανονική όμως ονομασία του παιχνιδιού (στη Λευκάδα εννοείται) είναι **χάρακας**⁵ (χάραξαν σε επίπεδη επιφάνεια ένα παραλληλόγραμμο που το χώριζαν σε 8 τετραγωνίδια. Κι έσπρωχναν με το 'να πόδι (κουτσό) την αμάδα, από τετράγωνο σε τετράγωνο..

μτφρ. = ενασχόληση με παιδαριώδη πράγματα, με ασειότητες:
"Τι, τις αμάδες θα παίξουμε τώρα;".
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Άμάδα: /ή/ (ήμα, ήμι <ήμας) = μικρός δισκοειδής λίθος χρησιμοποιούμενος πρὸς ρίψιν εἰς τὸ ὁμώνυμον παιχνίδι «τς ἄμάδες».
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Ἡ τσομάδα. Κομματί σπὸς ἐπίπεδη πέτρα ἢ κεραμίδι που χρησιμοποιοῦσαν σε παιχνίδια, ὅπως το κουτσό ἢ τὴν ντάνα.
Διον. Δ. Κοντογιώργης – Μια ζωὴ γεμάτη ὄνειρα
- **τσομάδα – ες**: Ἐνα ἀπὸ τα παιχνίδια, που παίζαμε μικροί. Το ὄνομα εἶναι αμάδες, ἀλλὰ με το τις (τς) ἐγίνε τσομάδες! Ο Κοντομίχης ταυτίζει με το "χάρακα", ἀλλὰ εἶναι κάτι διαφορετικό
Τα Καρσάνικα - Δημήτριος Κατωπόδης
- και **τσομάδα** ἢ **τσομάδα**.: Ἐνα μικρό ἴσο κεραμιδάκι ἢ μικρὴ πέτρα με τὴν ὁποία παίζοταν το παιχνίδι χάρακας.
Παίγνια παλαιῶν Καρσάνων – Δημ Κατωπόδης

Σε ἄλλες λευκαδίτικες πηγές:

- Με διαφορετικὴ λογικὴ (ἀπὸ τὸν χάρακα που ἀναφέρει ο Κοντομίχης -υπάρχει μεν στόχος, ἀλλὰ δεν ἀφορᾶ σχέδια στο ἔδαφος, ἀλλὰ ἕνα λίθινο πύργο), σαν ἀγορίστικο κυρίως παιχνίδι, το περιγράφει ο Μιλτιάδης Κακλαμάνης, για τὴν Εγκλουβή, στο ὁποῖο μάζευαν πλακουτσές πέτρες και τις τοποθετοῦσαν τὴ μια πάνω στην ἄλλη. Ἐνας ἕνας ρίχνανε, ἀπὸ μια ὀρισμένη ἀπόσταση, μια ἴδια περίπου πέτρα προσπαθώντας να ρίξουν τὸν πύργο.
Κέρδιζε αὐτὸς που σκορπούσε με τὴ ριζιά του τις πιο πολλές πέτρες του πύργου.⁶

- Σε προφορικές καταγραφές αναφέρεται η ονομασία **-τσομάδα-** (χωρίς ωστόσο να δίνεται η περιγραφή για να δούμε ποια από τις δυο παραπάνω παραλλαγές εννοούν) Στην ίδια πηγή ως παραλλαγή του παιχνιδιού (χωρίς να διευκρινίζεται σε ποια από τις δυο παραπάνω περιπτώσεις) αναφέρεται και η ονομασία **"τσαμί"** (χωρίς περιγραφή επίσης)⁷
- Ο Ανδρέας Λάζαρης⁸ μας δίνει ένα σχέδιο της τσομάδας.

Εικόνα 11 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Το παιχνίδι αυτό γενικά συναντάται με πολλές παραλλαγές (με κοινό χαρακτηριστικό, μια πλακουτσή πέτρα) και πολλές ονομασίες σε όλη την Ελλάδα. (π.χ. **"πίτσια"** στα Καλάβρυτα, **"τα τρία πετραδάκια"** και **"μούτσος"** στην Ήπειρο, **"τσοκαρία"** στην Πυλία Μεσσηνίας κ. ά).

Παράλληλα συναντάμε και παιχνίδι με την ονομασία **"αμάζες"** (δυστυχώς στην πηγή δεν αναφέρεται συγκριμένη περιοχή) όπου **αμάζα = αμάδα** και το παιχνίδι περιγράφεται όπως στον Κακλαμάνη, παραπάνω, με τη διαφορά ότι αντί για λίθινο στόχο, χρησιμοποιούν ντενεκεδάκι.

Σε κάποιες περιοχές οι αμάδες λέγονται και **"χάρχαλα"**, ενώ αλλού **"τσουμάδα ή τσομάδα"**^{9,10,11}

Παρόμοιο παιχνίδι παίζεται και σε άλλες χώρες του κόσμου, όπως παράδειγμα στη Γερμανία με την ονομασία **"Ντίπσεν"**, όπου οι παίχτες προσπαθούν να ρίξουν "τα φασόλια τους" μέσα σε ένα χαραγμένο στο έδαφος πλαίσιο.¹²

Ώμιλλα και Αφεντίδα

Αν ψάξουμε την **αρχαία καταγωγή**¹³ του παιχνιδιού "αμάδα" θα πάμε στην **"ώμιλλα"** ή στην **"αφεντίδα"** κατά τα οποία:

οι παίχτες είτε χάραζαν στο έδαφος έναν κύκλο και προσπαθούσαν να ρίξουν μέσα σε αυτόν μια μικρή πέτρα ή αστραγάλους, ή καρύδια ή ό,τι άλλο (**ώμιλλα**)

ή προσπαθούσαν να πετύχουν κάποιο στόχο χρησιμοποιώντας όστρακα και μικρές πέτρες (βότσαλα, λιθίδια) (**αφεντίδα**) - για να πιάσουμε και τις δυο παραπάνω (λευκαδίτικες) παραλλαγές.

Ο Πολυδεύκης αναφέρει: *"ώμιλλα, παιδιά τις, όταν κύκλον περιγράψαντεςβάλωσιν εις αυτόν κάρκα. Είτα ο εν τω κύκλω μένων λαμβάνει το έπαθλον"* (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 102) και ο Σουίδας: *"ώμιλλα παιδιά τις, εν η ο εις τον κύκλο βαλών κάρυον ώστε εμμείναι νικάν"*

Και επίσης: "Η δε αφεντίνδα, ως έστιν εικάζειν, όστρακον αφέντα εις κύκλον εχρήν συμμετρήσασθαι, ως εντός του κύκλου εστί" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ,117)

Στα νεότερα χρόνια, εκτός από "αμάδες", το παιχνίδι συναντάται με το όνομα "κύκλος καρυδιών" ή "σβίγα" ή "γκαζάκι" ή "λαμπάδες"

1. <https://lexikolefkadas.gr/amada-i>
2. <https://lexikolefkadas.gr/tsomada-es>
3. <https://lexikolefkadas.gr/tsoymada>

4. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη:**

- **αμάδα** η [ατάδα]: μικρή και συνήθ. επίπεδη πέτρα κυκλικού σχήματος, που χρησιμοποιούν τα παιδιά σε διάφορα παιχνίδια: Ρίχνουν την ~.

- (πληθ.) ομαδικό παιχνίδι που παίζεται με αμάδα: Τα παιδιά παίζουν (τις) αμάδες.

[μσν. αμάδα ίσως < ομάδα (επειδή είναι ομαδικό παιχνίδι) με υποχωρ. αφομ. [o-a > a-a]]

Λεξικό του Μπαμπινιώτη:

- μικρή επίπεδη πέτρα σε σχήμα δίσκου που παίζεται στο παιχνίδι αμάδες

- (οι) αμάδες: παιδικό παιχνίδι που παίζεται με πέτρες που έχουν επίπεδη επιφάνεια και στρογγυλεμένες γωνίες οι οποίες ρίχνονται προς συγκεκριμένο στόχο

Ετυμ. (πιθ). σαμάδα < σημάδα, παράλλ. τ. της λέξης σημάδι "στόχος βαλλόμενος με λίθινο δίσκο")

από ην αιτ. πληθ. τις σαμάδες < τις αμάδες, επειδή το α θεωρήθηκε εξαιτίας εσφαλμένου μορφολογικού χωρισμού ότι ανήκει στο άρθρο.

Λεξικό Liddel Scott, (στο οποίο βασίστηκε και η ετυμολογία του Χρ. Λάζαρη που βλέπουμε αμέσως μετά):

ἤμα. τό, (ἴημι) τό ῥιπτόμε-ο, βλήμα, βέλος, ἀκόντιον, ἤμασιν
ἐπ' εὐ ἄριστος, ἱκανώ-ατο, εἰς τό ἀκοντίζειν, Ἰλ. Ψ. 891· ἐντεῦ-
θεν ἤμων. ὁ ἴδε.

5. Το παιχνίδι **χάρακας** παρουσιάζεται αναλυτικά παρακάτω, καθώς και άλλες Λευκαδίτικες παραλλαγές του. Δείτε και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/charakas-o/>
6. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, Εγκλουβή, σελ. 114
7. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή - Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 483-4
8. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 305
9. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 126, 128
10. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 75
11. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 130, 453
12. Παιδικά Παιχνίδια απ' όλον τον κόσμο, σελ. 42
13. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το Παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (Διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 48-49

Άντανα ¹

Παιδικό παιχνίδι από το **Μεγανήσι**.

- "Στην Αμμούσα (τοποθεσία στο Μεγανήσι) μαζώναμε ελιές και σαν παιδιά παίζαμε κιάλας. Κάναμε κάτω τρία κουλουράκια κι ένα σταυρό και [σαλτάαμε](#)². Ρίχναμε τις λεμονόκουπες ή ένα κεραμίδι. Όσοι είμαστανε τόσες [λομπούλες](#)³ 5-6. Πετούσαμε τη λεμονόκουπα ποια θα πάει μέσα να κερδίσει." Μπολίτσα στο χρόνο

Αν και λιτή και χωρίς λεπτομέρειες η ανάμνηση αυτή στη "Μπολίτσα", μας αφήνει να καταλάβουμε ότι πρόκειται για παιχνίδι ομαδικό με σχέδια στο χώμα και με μια λεμονόκουπα ή κεραμίδι για "[αμάδα](#)" Πιθανόν να είναι παραλλαγή του χάρακα, της αμάδα κ.ά.

Παρόμοια παιχνίδια με σχήματα στο έδαφος και με πετρούλες που πετιούνται με διάφορους τρόπους σε αυτά, συναντάμε φυσικά στη Λευκάδα, σε όλη την Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο (πχ. "**Ο μικρός μύλος**" -Ζαΐρ, "**Σόλο Γκούντι**" -Μπαγκλαντες, "**Ντίπσεν**" -Γερμανία).⁴

1. <https://lexikolefkadas.gr/antana/>
2. <https://lexikolefkadas.gr/saltao/>
3. <https://lexikolefkadas.gr/loba-lobos-ke-louba/>
4. Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 38

Βόλι ¹

Πολύ απλά έχουμε λοιπόν έναν στόχο και το χτυπάμε με ένα **βόλι**. Ας δούμε λοιπόν το παιχνίδι βόλι, αλλά και την έννοια του στα διάφορα λεξικά.²

Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε για το παιχνίδι τα εξής:

- Παιζόταν είτε με μικρές πετρούλες δισκοειδείς και πλακοειδείς ή με ευτελή νομίσματα, δεκάρες, πενηνταράκια κ.λπ., αλλά και με κάρτες από πακέτα τσιγάρων (από ενήλικες)
Στήνουν την πέτρα ή ένα βάζο - βαζόγαλο το έλεγαν, (βόλι-στόχος) και κατόπιν οι παίχτες, σηματοδεύοντας με πλακουτσές πέτρες ή κεραμίδια, προσπαθούσαν να πλησιάσουν κοντά στο βόλι, ή να το ρίξουν μέσα στην περίπτωση του βάζου. Η βολή γινόταν βέβαια από κάποια απόσταση. Όποιος πήγαινε πιο σιμά ήταν ο νικητής.
Αν έπαιζαν με πέτρες, αυτός που πλησίαζε πιο πολύ τις έπαιρνε δικές του και τις εξαργύρωνε με καμιά δεκάρα που του έδιναν οι άλλοι απ' την ομάδα των παιχτών.
Αν χρησιμοποιούσαν για βόλι δεκάρες, τότε ο πλησιάσας περισσότερο ή τις έπαιρνε, συνήθως όλες τις γύρω από τη δική του, ή τις έβανε στην παλάμη του και τις έριχνε κορόνα-γράμματα. Αν έχανε, εν όλω ή εν μέρει, τότε τις έριχνε ο δεύτερος, ο τρίτος κ.λπ.
Αν το βόλι παιζόταν από μεγαλύτερα παιδιά, ή άντρες, αποκτούσε άλλο ενδιαφέρον γιατί γινόταν πλέον τυχερό παιχνίδι για χρηματικό κέρδος.
Τα τελευταία χρόνια που παιζόταν το παιχνίδι, αντί για πετρούλες ή νομίσματα τα παιδιά χρησιμοποιούσαν φιγούρες που έβρισκαν μέσα σε περιτυλίγματα από σοκολάτες, ξηρούς καρπούς κ.ά.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη
- Βόλι(ι) /τό/ (βάλλω) = ό λίθινος στόχος παιδιᾶς ἐγκειμένης εἰς τὴν εὐθυβολίαν ἢ τὴν προσέγγισιν δισκοειδῶν λίθων τοὺς ὁποίους βάλλουσιν οἱ παῖκται ἐξ ἀποστάσεως.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Σε άλλη Λευκαδίτικη εκδοχή, στο Μεγανήσι με την ονομασία "**γουρούνα**"³ περιγράφεται σχεδόν ίδιο παιχνίδι

Στην Ελλάδα το συναντάμε με μικρές παραλλαγές και με τις ονομασίες: "**χαλικάκι**", "**στριφτό**" (Καλάβρυτα), "**φίτσια**" (Ασπροπόταμος), "**γκαζοτενεκές**" (Θεσσαλία), "**μπούτης**" (Κρήτη), "**μπίκο**" (Μεκδονία)⁴

Με βασικές διαφορές ως προς τη λογική θυμίζει και το παιχνίδι "**τσοκαρία**" της Πυλίας Μεσσηνίας, "**πίτσια**" (Καλάβρυτα), "**τα τρία πετραδάκια**", "**μούτσος**" (Ηπειρος), "**αμάζες**", "**κούκος**" κλπ.^{5,6,7}

Εικόνα 12 Τα παιχνίδια μας

1. <https://lexikolefkadas.gr/voli-to/>

2. **Λεξικό Μπαμπινιώτη:**

(το), (χωρίς γενική), (λαϊκ.) το βλήμα πυροβόλου όπλου με συνώνυμα: βολίδα, σφαίρα, μπάλα, οβίδα (σχετ. φράση: καλό βόλι!)

Ετυμ. < μεσν. βόλιν < μγν. βόλιον, υποκ του αρχ. βόλος* πβ. και βάλλω

Λεξικό Liddel Scott:

βολίς, ίδος, ή. βλήμα, άκόντιον, Πλούτ. Δημητρ. 3. 2) ή βολίς δι' ής εξετάζουσι τὸ βάθος τῆς θαλάσσης (πρβλ. καταπειρα- τηρίτη), Σχολ. εις 'Ιλ. Ω. 80. 3) άστραπῶν βολίς, λάμψις άστραπῆς, 'Εβδ. 4) ρίψιμον τῶν κύδων, 'Ανθ. Π. 9. 767.— κύβος, αὐτότε 768.

Λεξικό

Τριανταφυλλίδη:

βόλι το [νόλι]: λαϊκότρ., λογοτ.) βλήμα πιστολιού, τουφεκιού, πολυβόλου· σφαίρα: Χτυπήθηκε / σκοτώθηκε από εχθρικό ~. || (μτρ.): Το ~ του Χάρου τον βρήκε στα είκοσί του χρόνια, ο θάνατος. [μσν. βόλι(ο)ν, υποκορ. του ελνστ. βόλος 'ρίξιμο των ζαριών' (δες στο βόλος)]

Λεξικό Κριαρά:

βόλι το· βόλιον· γεν. πληθ. βολέων.

1) Βλήμα, σφαίρα: ήρθε ένα βόλι απάνω του ... κι εχάθη (Τζάνε, Κρ. πόλ. 3278).

2) Ζάρι, κύβος:

Πεττοί ... τα βόλια λέγονται του ταβλίου (Λεξ. IV 558)·

φρ. γυρίζουν τα βόλια = μεταστρέφεται η τύχη: Γλυκά, Στ. 368).

[<ουσ. βόλος + κατάλ. -ι(ον). Ο τ. πιθ. τον 8. αι. (LBG). Η λ. στο Σομαν. και σήμ.]

Λεξικό Σκαρλάτου:

Βολίς <βάλλω>, ίδος (ή.) (ναυτ) τὸ μολύβι με τὸ ὄπ. μετροῦν τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, (κιν.) σκανδῆλι. 2) = Βολή ἢ βέλος. » Βολίδες άστραπῶν. » Σοφ. (περιφρ.) οἱ κεραυνοί. » Βολίδας μολυβδίνης, » Δουκ., τὰ βόλια.

3. Μαρούλα Κλιάφα -Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 62, 125, 127

4. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, ΟΕΔΒ σελ.75

5. Μαρούλα Κλιάφα -Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 128-129

6. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 88

Γουρούνα¹

Στο lexikolefkadas.gr στο λήμμα **Γουρούνα**, που περιγράφει ένα λευκαδίτικο παιχνίδι (που θα δούμε παρακάτω) υπάρχει και η αναφορά που συναντάμε εδώ και που ταιριάζει σε αυτή τη κατηγορία των παιχνιδιών.

- Στο Μεγανήσι το συναντάμε με άλλη μορφή² που μας θυμίζει όμως το παιχνίδι το [βόλι](#).³
Στήνανε ένα βάζο από γάλα και πετούσανε ένα κομμάτι από κεραμίδι ή μάρμαρο ή πέτρα και όποιος έριχνε το βάζο κέρδιζε
Μπολίτσα στο χρόνο

1. <https://lexikolefkadas.gr/goyrouna/>
2. Σε σχέση με αυτά που αναφέρονται στο λήμμα "γουρούνα" στο lexikolefkadas.gr
3. Το αμέσως προηγούμενο παιχνίδι που περιγράψαμε

Δέκα δέκα¹

Απλό παιδικό, κυρίως αγορίστικο παιχνίδι, που παίζονταν στους χωμάτινους δρόμους του χωριού (**Δρυμώννα**), από δυο παίκτες μόνο.

Κάθε παίχτης διάλεγε μια **πέτρα**, μεγέθους, σχήματος και βάρους σύμφωνα με τις προτιμήσεις του, ώστε να εξυπηρετείται καλλίτερα στο παιχνίδι. Οι παίκτες χάραζαν μια γραμμή στο χώμα, κι από το σημείο αυτό, ο πρώτος παίχτης έριχνε την πέτρα του (που την έλεγαν **ομάδα**², σε μια απόσταση που ο ίδιος τη διάλεγε, κυμαίνοντας όμως συνήθως στα 6-7 μέτρα.

Στη συνέχεια ο δεύτερος παίχτης, από την ίδια γραμμή, έριχνε τη δική του ομάδα, προσπαθώντας να χτυπήσει (να **κοκιάρει**³) την ομάδα του αντιπάλου του.

Αν το κατόρθωνε κέρδιζε δέκα βαθμούς και το πλεονέκτημα να συνεχίσει την προσπάθεια του. Για να είναι έγκυρη όμως η προσπάθεια του, έπρεπε η ομάδα του, μετά το κοκιάρισμα, να σταθεί σε απόσταση μεγαλύτερη από το μέγεθος του παπουτσιού του αντιπάλου του. Για κάθε κοκιάρισμα πρόσθετε άλλους δέκα βαθμούς.

Αν δεν κόκερνε την ομάδα του αντιπάλου του, έχανε την σειρά του, και συνέχιζε με τον ίδιο τρόπο, ο άλλος παίχτης.

Όταν ένας παίχτης έφτανε σε έναν αριθμό πόντων που είχε προσυμφωνηθεί, τότε κέρδιζε το προνόμιο μιας βόλτας στη ράχη του αντιπάλου, που ήταν υποχρεωμένος να τον μεταφέρει σε απόσταση 10-15 μέτρων. (κλασική τιμωρία των χαμένων από τα αρχαία χρόνια **)

Μετά τη βόλτα το παιχνίδι συνεχίζονταν, με τον κερδισμένο να αθροίζει δέκα δέκα τους πόντους του από την αρχή και τον αντίπαλο να συνεχίζει την προσπάθειά του από τον αριθμό των πόντων που είχε πριν. Το παιχνίδι παίζονταν χωρίς όριο επιτυχιών και η διάρκεια τους εξαρτιόνταν από τη διάθεση των παιχτών.

Το παιχνίδι είναι **παραλλαγή** πολλών παιχνιδιών στην Ελλάδα και τον κόσμο, που παίζονται με πέτρες και κάποιο στόχο, παιχνίδια που ξεκινούν από την αρχαιότητα (στη συγκεκριμένη περίπτωση η πέτρα του αντιπάλου), **Δες περισσότερες σχετικές πληροφορίες στο αμάδα και παραλλαγές, βόλι και παραλλαγές, κ.ά.**³

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας Παιδικά Παιχνίδια από το Δρυμώννα Λευκάδας ΗΧΩ αρ. φυλλ. 171
2. βλ. αμάδα
3. <https://lexikolefkadas.gr/kokkiaro-ke-kokierno/>
4. βλ. τα προηγούμενα παιχνίδια της κατηγορίας αυτής.

Λάκκοι¹

Μια ομάδα από 8-10 παιδιά έφκιναν το καθένα το **λάκκο** του κατά σειρά. Ο καθένας από τους παίκτες του παιχνιδιού είχε μπροστά από το λάκκο **10-12 πετραδάκια** στρογγυλά, Δύο από τους παίκτες, ο ένας από τη μια μεριά και ο άλλος από την άλλη, έπαιρναν τη μπάλα που ήταν από τυλιγμένα πανιά δεμένα με σπάγκο και την κυλούσανε πάνω από τους λάκκους εναλλάξ.

Οι παίκτες που είχανε προβάλει το ένα πόδι, πίσω δίπλα από το δικό τους λάκκο, περίμεναν να ιδούν που θα πέσει η μπάλα. Τότε εκείνος στον οποίο έπεφτε η μπάλα έπρεπε όσο πιο γρήγορα μπορούσε να πετάξει τη μπάλα, να χτυπήσει έναν από τους συμπαίκτες του και όσοι κυλούσαν τη μπάλα έφευγαν και αυτοί.

Αν έναν τον χτυπούσε, τότε έριχναν στο λάκκο το ένα από τα χαλικάκια, αν όμως όχι, τότε το χαλικάκι το έριχναν στο δικό του λάκκο.

Όταν εξαντλούσε όλα τα χαλικάκια ένας παίκτης, δηλ. ήταν όλα μέσα στο λάκκο του, φώναζαν "βγήκε ο δήμαρχος".

Τότε με γυρισμένα τα νώτα έριχναν στην πλάτη του ο καθένας όσες μπάλες όριζε ο αρχηγός. Αυτό ήταν η τιμωρία του. Αν τύχαινε στη διάρκεια του παιχνιδιού να βγαίνει ο ίδιος "δήμαρχος" θεωρούσε ότι η ομάδα κυνηγούσε όλο αυτόν και παραπονιόταν Πολλές φορές μάλιστα δάκρυζε

Σε παραλλαγές παιχνιδιών με λάκκους είτε για κάθε παίκτη, είτε έναν μεγάλο (με ομάδες, μπάλες,) συναντάμε και σε άλλα μέρη με διάφορες ονομασίες όπως "**Σκρόφα**", "**Γιαλάκα**" ή "**Μπίτσκα**" (Θεσσαλία) "**Ντομουζ**" ή "**γουρούνα**" ή "**γούρνα/ες**" ή "**γουρνούλες**"^{2,3}

Τρόπα

Η αρχαία εκδοχή του παιχνιδιού⁴ είναι η **τρόπα**. Ήταν ομαδικό παιχνίδι, στο οποίο κάθε παίκτης προσπαθούσε να ρίξει μέσα σε μια λακκουβίτσα – η οποία ήταν σκαμμένη από τα ίδια τα παιδιά στο έδαφος- τους αστραγάλους του.

Κατά τον Πολυδέυκη: "*η δε τρόπα καλουμένη παιδιά, γίνεται ως το πολύ δι' αστραγάλων ους αφιέντες στοχάζονται βάθρου τινός εις υποδοχήν της τοιαύτης ρίψεως εξεπίτηδες πεποιημένου. Πολλάκις δε και ακύλοις και βαλάνοις αντί αστραγάλων οι ρίπτοντες εχρώντο*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 193) και κατά τον Ησύχιο: "τρόπα, είδος παιδιάς, καθήν στρέφουσι τους αστραγάλους εις το έτερον μέρος". Το παιχνίδι αναφέρει και ο Αριστοτέλης: "*τρόπα δ' εστίν η εις βόθρινον εκ διαστήματος βολή*"

Η τρόπα παίζεται ακόμη και σήμερα με τις ονομασίες: "**γουβίτσα**", "**λακκουβίτσα**", "**τρούπα**", "**λάκκα**" και "**λακκουβάκια**".

1. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, *Εγκλουθή*, σελ 249
2. Μαρούλα Κιάφα - Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 122-3
3. Θωμάς Γιαννάκης *Παραδοσιακή Φυσική Γυμναστική ,Λαογραφία Γυμναστικής* σελ. 85, 95, 107, 136, 137, 138, 142, 146, 224, 253 κ.α
4. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση (Διδακτορική Διατριβή)*, Θεσσαλονίκη 2003 σελ. 48

Κουτσουντέρι¹

Ακόμα μια λευκαδίτικη παραλλαγή του χάρακα² από τον Άγιο Πέτρο.

Κοριτσίστικο, κυρίως, παιχνίδι για το οποίο σχεδιάζανε στο έδαφος το χάρακα, ένα σχήμα με τετράγωνα, παραλληλόγραμμα [μονά ή διπλά] και ημικύκλια και τον περνούσαν πότε κουτσό με το ένα πόδι, πότε με τα δύο χωρίς να τα "σπάσουν" να πατήσουν δηλ. τις γραμμές.

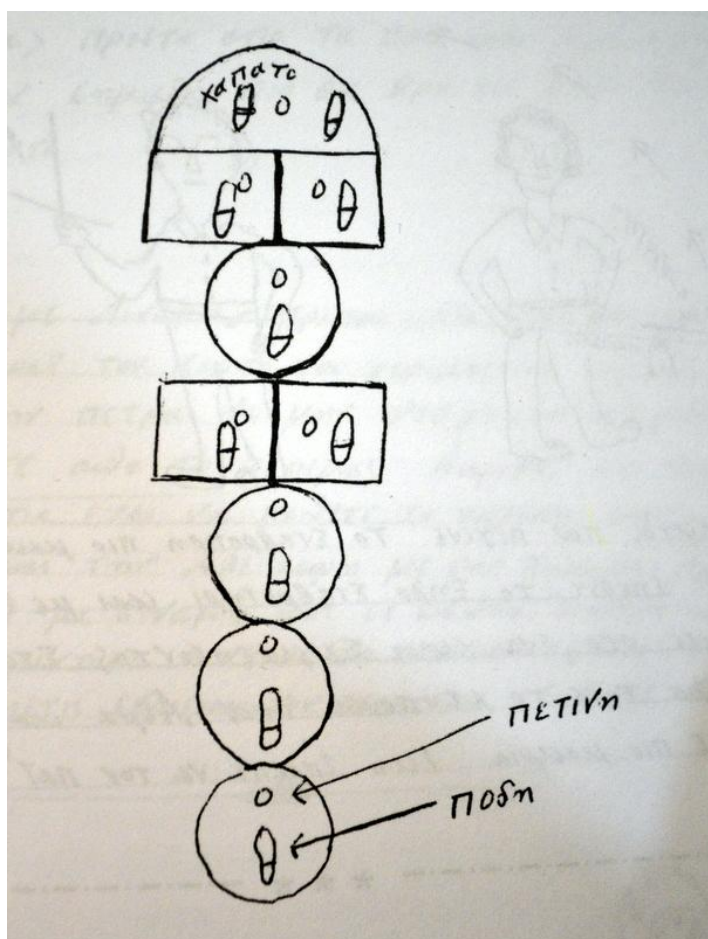
Τον χάρακα τον περνούσαν με ταχύτητα και συγχρόνως έλεγαν και ένα, σχετικό με το παιχνίδι, τραγουδάκι.³

Μια άλλη παραλλαγή του ήταν ένα παραλληλόγραμμο με τρία ίσα μέρη χωρισμένα στη μέση, το οποίο παιζόταν με μια πλακουτσή πετρούλα ή κεραμίδι που το έσπρωχναν με το ένα πόδι [κουτσό] στα διάφορα χωρίσματα προσέχοντας να μη ξεφύγει από τις γραμμές του χάρακα και χάσουν.

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 109-110
2. Περιγράφεται παρακάτω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/charakas-o/>
3. Δεν αναφέρεται στην πηγή ποιο τραγουδάκι έλεγαν

Τριόδα (Τρηόδα) ή Κουτσό¹

Παίζεται με ένα "πετήνι"² από κεραμίδι, το φτιάχναμε όσο το στόμιο ενός ποτηριού περίπου και όσο μπορούσαμε στρογγυλό και το κλωτσάγαμε με ένα πόδι, το άλλο δεν το ακουμπούσαμε στη γη, πλην εκεί που έχει τα τετράγωνα, αλλά και πάλι το "πετήνι" το κλωτσούσαν με ένα πόδι. Έπρεπε να περάσει απ' όλα τα κουτιά χωρίς να ακουμπά στη γραμμή, όταν σταματούσε. Παιζόταν και από κορίτσια, βέβαια χωριστά (από τα αγόρια εννοεί μάλλον)

Εικόνα 13 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

1. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 299
2. Δεν κατάφερα να βρω τίποτα σχετικά με αυτή τη λέξη

Κούτσι-κούτσι ή κούτσα-κούτσα ¹

Το κουτσό γενικότερα. Το συναντάμε στο lexikolefkadas.gr

- Το πηδηχτό βάδισμα με το ένα πόδι.
Παιγνίδι "το κούτσι-κούτσι" – "παίζουμε κούτσι-κούτσι;",
και έλεγαν παίζοντας:

"κούτσα μια, κούτσα δυο" ή

"ο κουτσός με το ένα πόδι

κυνηγάει το χταπόδι"

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Κοῦτσι-κοῦτσι (κόπτω, κουτσός) = χωλαίνων, πηδηχτά με τὸ ἕνα πόδι, κοῦτσα-κοῦτσα.

Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

- Κοῦτσι κοῦτσι, ἐπιρ. ἐκ τοῦ κουτσός (= χωλός): λέγεται δ' ἐν τῇ Φ. πάει κοῦτσι κοῦτσι = βαδίζει χωλαίνων. ΚΝ.
Σημ. Ἐκ τοῦ Αἰολ. Κοσσός, τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ κόσσω (= κόπτω), ὁ οἶονεὶ κεκομμένος τοὺς πόδας. (Σύλλ. 13. = πρβλ. καὶ Βυζ. ἐν λ. κουτσός).
Κοῦτσι κοῦτσι (τὸ) ὄν. ἄκλ. § τὸ χωλαίνειν· εὐχρ. εἰς μόνην τὴν Φ. παίζομαι τὸ κοῦτσι κοῦτσι (παιγνίδιον, ἐν ᾧ οἱ παῖδες βαδίζουσιν ἐπὶ ἐνὸς ποδός). Σημ. ἰδ. τὸ προηγούμεν.

Σύλλαβος – Ἰωάννου Σταματέλου

1. <https://lexikolefkadas.gr/koutsi-koutsi-to-i-koutsas-koutsas>

Ντάνα ¹

Ή κουτσό. Παιχνίδι που παίζεται συνήθως από κορίτσια. Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr:

- Χαράσσεται στο έδαφος το σχήμα της ντάνας – τετράγωνο σε συγκεκριμένο σχήμα – και κάθε κορίτσι με τη σειρά του κάνει το παιχνίδι του.

Ξεκινάει το πρώτο κορίτσι, τοποθετείται στην αρχή του σχήματος (της ντάνας), πετάει τη “**τσομάδα**”² ή “**αμάδα**”³, κρατάει στο χέρι, στο πρώτο τετράγωνο και με το κουτσό (με ένα πόδι) πηδάει από τετράγωνο σε τετράγωνο – χωρίς να πατήσει το τετράγωνο που έχει την αμάδα ή τις γραμμές του σχήματος – μέχρι να φτάσει στο τέλος της ντάνας. Από κει επανέρχεται στην αρχή της ντάνας με τον ίδιο τρόπο, μαζεύοντας συγχρόνως την αμάδα.

Συνεχίζει το ίδιο, πετώντας την αμάδα στο δεύτερο τετράγωνο, στο τρίτο ... μέχρι το τελευταίο τετράγωνο με προσοχή, γιατί αν η αμάδα, πετώντας την, βγει έξω από τετράγωνο, η παίκτρια χάνει τη σειρά της.

Τα άλλα κορίτσια παρακολουθούν. Όταν το πρώτο κορίτσι τελειώσει όλα τα τετράγωνα ή χάσει στην πορεία του παιχνιδιού, κάθετα στην άκρη και αρχίζει το επόμενο την ίδια διαδικασία.

Διον. Δ. Κοντογιώργης – Μια ζωή γεμάτη όνειρα

Ο Κονιδάρης συμπληρώνει ότι τα τετράγωνα ήταν αριθμημένα⁴

1. <https://lexikolefkadas.gr/ntana-paichnidi>
2. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/tsomada-es/>
3. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/amada-i/>
4. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στο χρόνο*, σελ. 123

Καλόγερος ¹

Κοινή ονομασία παιχνιδιού με κουτσό, αμάδα και σχέδια στο έδαφος.

Η Λευκαδίτικη εκδοχή του όπως την συναντάμε στο lexikolefkadas.gr

- Παιδικό παιχνίδι, παραλλαγή (και αυτό) του "[χάρακα](#)"² Σχεδιάζαν στο έδαφος δυο οριζόντια συνεχόμενα τετράγωνα στην κορυφή, ένα στο μέσον του από κάτω, άλλα δυο ισομεγέθη οριζόντια, πάλι, και τελείωνε το σχήμα με τρία τετράγωνα κάθετα στα προηγούμενα.

Ο καλόγερος παιζόταν κατά τον τρόπο που παιζόταν και ο "χάρακας", με [αμάδες](#),³ αλλά πάντα με κουτσό πρώτα κι ύστερα με κλειστά μάτια.

Στα χωριά που τον έπαιζαν, έλεγαν: "*Παίζουμε το χάρακα της Χώρας*";
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

1. <https://lexikolefkadas.gr/kalogeros/>
2. Περιγράφεται παρακάτω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/charakas-o/>
3. βλ. παραπάνω και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/amada-i/>

Χάρακας ¹

Ο περίφημος χάρακας που τόσες φορές αναφέρθηκε έως τώρα.

Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε:

- παιδικό παιγνίδι που παιζόταν από κορίτσια κυρίως. Παιζόταν με περισσότερες από δυο παίχτριες.

Πάνω σε μια επίπεδη επιφάνεια, κατά προτίμηση σε πλακόστρωτο, αλλά και στο έδαφος, χάραζαν ένα παραλληλόγραμμο σχήμα, που το διαιρούσαν με δύο ή ή τρεις οριζόντιες γραμμές σε έξι ή οκτώ τμήματα. Το κάθε τμήμα, είχε επιφάνεια, τόση ώστε να μπορεί να κινείται άνετα μέσα σε αυτό ένας παίκτης με το ένα πόδι.

Ο κάθε παίκτης εφοδιαζόταν μ' ένα κομμάτι κεραμίδι ή πλάκα, τη λεγόμενη **αμάδα**², και μ' αυτήν, όταν ερχόταν η σειρά του, άρχιζε από το πρώτο τετράγωνο δεξιά σπρώχνοντας κουτσά με το ένα πόδι την αμάδα από τετράγωνο σε τετράγωνο, χωρίς όμως να πατήσει τη γραμμή ή να σταθεί το κεραμίδι του πάνω στη γραμμή. Τότε έχανε.

Νικητής ήταν όταν έβγαζε την αμάδα του έξω από το χαραγμένο χώρο, χωρίς λάθος. Σ' αυτήν την προσπάθεια του μπορούσε να σταθεί σ' ένα τετράγωνο και με τα δύο πόδια, να "ξεκουραστεί".

Το παιχνίδι το συνέχιζε ο νικητής και δεύτερη και τρίτη φορά. Στη δεύτερη φορά πήγαινε όλο με "το κουτσό" πάντα με το ένα πόδι. Αν κέρδιζε κι έτσι, τότε έκανε την ίδια πορεία προωθώντας την αμάδα του με κλειστά μάτια. Την τρίτη όμως, αυτή, φορά σπάνια κέρδιζε.

Σε μερικά χωριά, όπως π.χ. στο **Καλαμίτσι**, και αλλού, αλλά κυρίως στη **Χώρα**, εκτός από το κανονικό παραλληλόγραμμο "χάρακα", έπαιζαν και μια παραλλαγή με το όνομα "**Καλόγερος**"¹³

*Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη*

- Μ' αυτήν την ονομασία – δική μας απ' όσο φαίνεται – σώζεται μέχρι και σήμερα το πολύ αγαπητό παιγνίδι των παιδικών μας χρόνων, το οποίο είναι παραλλαγή του αρχαίου "**ασκωλιασμού**" (δες παρακάτω), όπως αυτό εξελίχτηκε σε κουτσό.

Στην **Καρυά**, έχουμε τη δική μας παραλλαγή του χάρακα, με κοινά στοιχεία το "**κουτσό**" (δεξί και αριστερό πόδι εναλλάξ και το άλλο αιωρούμενο) και τα πεδημάτα.

Ο χάρακας ήταν (και είναι) παιδικό και μάλιστα κοριτσίστικο παιγνίδι.

"*Παίζομε το χάρακα;*" ήταν η συνηθισμένη πρόταση των μικρών παικτών. Και η ανταπόκριση άμεση.

Το παιγνίδι δεν είχε συνήθως θεατές, ούτε ποινές και έπαθλα. Ήταν ήσυχο, συγκριτικά με άλλα θορυβώδη. Οι παίχτες (παίχτριες), δυο συνήθως (χωρίς να αποκλείονται και περισσότεροι, οι οποίοι εναλλάσσονταν κατά τη διάρκεια του και αφού ο ένας "έχανε". Το "γήπεδο" στην αυλή ή το δρόμο, χωρίς κίνηση τότε. Χαράσσεται (από δω και το όνομα) στο έδαφος ένα ορθογώνιο παραλληλόγραμμο σχήμα, περίπου 2 επί 4, υποδιαιρούμενο σε 6 συνήθως τετράγωνα όμοια στις διαστάσεις. (Έχει το σχήμα της πινακωτής).

Το χάρακωμα γίνεται (ιστορικός ο ενεστώς) με ένα κομμάτι κεραμίδι ή κιμωλία, που την έκλεβαν από το σχολείο οι μαθητές.

Εκτός αυτού του κλασσικού σχήματος, υπάρχει και δεύτερο πολυπλοκότερο με περισσότερα "διαμερίσματα" και ένα (συνήθως) τρούλο στην κορυφή, για ομορφιά.

Στην πρώτη περίπτωση ο ένας απ' τους παίχτες τοποθετεί στο πρώτο τετράγωνο την "**τσουμάδα**"⁴, ένα μικρό ίσο κεραμιδάκι ή και πέτρα κατάλληλη. Και με το ένα πόδι σηκωμένο ("αιωρούμενο") προς τα πίσω, κουτσαίνοντας δηλαδή (από δω και το "κουτσό") σπρώχνει με το άλλο του και με κατάλληλη κίνηση το κεραμίδι, ώστε αυτό να περάσει στην άλλη (τετράγωνο) θέση, περνώντας όμως την διαχωριστική γραμμή (όρος του παιγνιδιού), χωρίς να σταματήσει πάνω σ' αυτή ή να "πηδήσει" δυο τετράγωνα. Ήταν υποχρεωμένος να κάμει το γύρω όλων των τετραγώνων μέχρι το τέρμα, μαζεύοντας πόντους. Λέμε πόντους αριθμητικά τις επιτυχίες.

Στον β πιο σύνθετο σχήμα, εκτός από την ίδια με το πρώτο διαδικασία, είχε επί πλέον φιγούρες με πηδήματα μέσα στα τετράγωνα με τα δυο πόδια και ανοιγμένα τα σκέλη (άλματα κατάλοιπα του αρχαίου ασκωλιασμού).

Πρέπει να σημειώσουμε και την εφευρετικότητα των παιδιών και την ικανότητα να αυτοσχεδιάζουν ώστε να ποικίλλεται το παιγνίδι. Μια τέτοια ποικιλία ήταν και το κλείσιμο των ματιών κατά την εκτέλεση του παιγνιδιού, οπότε αυτό γινόταν πιο εντυπωσιακό. Είναι φανερό, στην περίπτωση αυτή, η επίδραση της τυφλόμυγας.

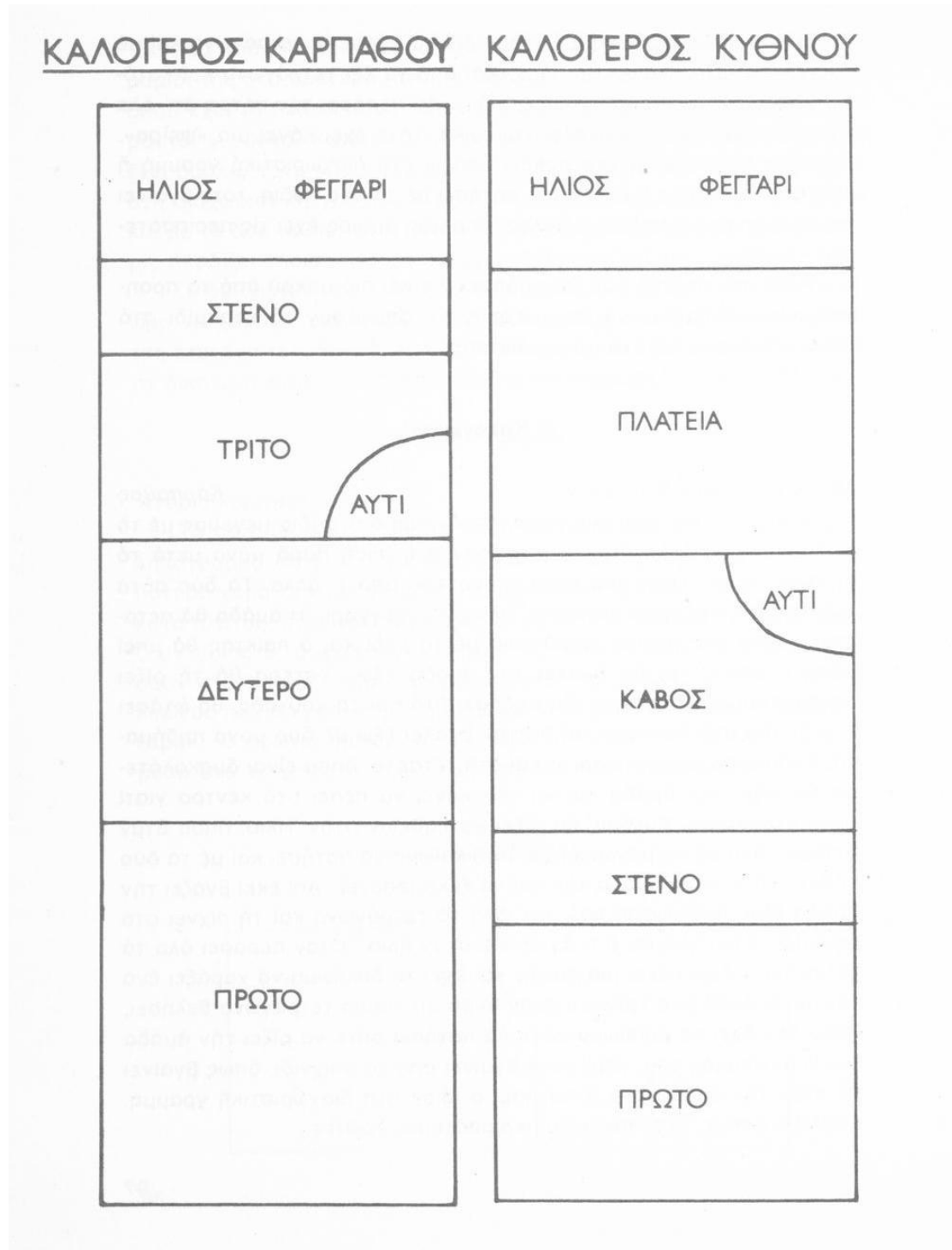
Παίγνια παλαιών Κερσάνων – Δημ Κατωπόδης

Ουσιαστικά, όλα τα παραπάνω, αφορούν στο κοινό παιχνίδι με πολλές παραλλαγές και την ίδια ή άλλες ονομασίες (**κουτσό, βίζας, βασιλιάς, ζούκα, πατώ, τζου, τζίβι, κουτσαλώνα** κ.ά.), σε όλη την Ελλάδα και τον κόσμο.

Η κοινή ονομασία τέτοιων παιχνιδιών ήταν γενικά "**κουτσό**" και παιζόταν σε διάφορα σχέδια στο έδαφος.

Οι διαφορές ανάμεσα στα παιχνίδια παρατηρούνται τόσο στα σχήματα στο έδαφος, στον τρόπο που πετούσαν την αμάδα, αλλά και στις κινήσεις πάνω στα σχήματα.

Αναφέρουμε τις παραλλαγές της Καρπάθου και της Κύθου με την ίδια ονομασία στα παρακάτω σχήματα⁵. Αλλά έχουμε και τον καλόγερο στη Λοκρίδα, στα Ιωάννινα, στην Πρέβεζα, την Αρκαδία κ.ά.^{6,7,8}

Εικόνα 14 Τα παιχνίδια μας

Ασκωλιασμός⁹

Αναζητώντας τις ρίζες του παιχνιδιού (για το παιχνίδι κουτσό γενικότερα) πάμε στον **ασκωλιασμό** - που όπως κι άλλα παιχνίδια στην αρχαιότητα- είχε θρησκευτικές ρίζες: αρχικά υπήρξε αγώνισμα για νέους στην διάρκεια της αγροτικής γιορτής των Ασκωλίων προς τιμήν του Διονύσου. Οι συμμετέχοντες φούσκωναν έναν ασκό και τον άλειφαν με λάδι ή λίπος. Ο στόχος ήταν να ισορροπήσουν πάνω σε αυτόν για λίγο χρονικό διάστημα και το έπαθλο ήταν ένας ασκός με κρασί

Η ονομασία του παιχνιδιού προέρχεται από τον ασκό που χρησιμοποιούνταν στη γιορτή των Ασκωλίων .

Κατά τον Πολυδεύκη: "*όπερ ασκωλιάζειν ονόμαζον, ήτοι εις μήκος ημιλλώντο, η ο μιν έδιωκεν ούτους, οι δ' υπέφευγον επ' αμφοίν θεόντες, εως τινός τω φερομένω ποδί ο διώκων δυνηθή τυχείν ή και πάντες επήδων αριθμούντες τα πηδήματα προσέκειτο γαρ τω πλήθει το νικάν*" (Πολυδ.Ονομαστικόν ΙΧ,122).

Ο ίδιος αναφέρθηκε σαφώς στις "**κουτσοδρομίες**", "**κουτσο-κυνηγητό**" και "**κουτσοαντοχή**" των νεότερων χρόνων .

1. <https://lexikolefkadas.gr/charakas-o>
2. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/amada-i/>
3. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/kalogeros/>
4. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/tsomada-es/>
5. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα παιχνίδια μας*, ΟΕΔΒ, 1979, σελ. 97
6. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 121,175
7. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία της Γυμναστικής*, σελ. 38,52, 64, 65,81, 86, 103,118,129, 147, 189, 191, 258, 264, 271,334, 341, 352, 375, 402 κ.ά
8. *Παιδικά Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο*, σελ. 105, 107
9. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 45*

Μπόμπολας ¹

Τι είναι ο μπόμπολας; Μα ένα σαλιγκάρι.

Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε:

- **μπόβολας και μπόβολος- μπόμπολας (ο)**
το σαλιγκάρι, που βγαίνει στον ήλιο μετά τη βροχή. Τα παιδιά το κυνηγάνε τρελά ... λέγοντας του:

*“μπόμπολα, μπόμπολα Νιόνιο,
βγάλ’ τα κέρατά σου
η μάνα σου επέθανε
και κλαίνε τα παιδιά σου”.*

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Μπόβολας /ό/ (l. buonolo) = κοχλίας, σάλιαγκας, σαλίγκαρος.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Μποβόλω. (Αφορά στα μάτια) γουρλώματα.
Η λέξη σχετίζεται με το λεγόμενο μπόβολα ή μπόμπολα, το σαλιγκάρι, ο σαλίγγαρος.

Στα ιταλικά υπάρχει η λέξη buonolo και σημαίνει “σχήμα σε κωνική σπειρά” (Mandeson).

Τα “εν χρήσει” λεξικά δεν καταγράφουν τη λέξη μπόβολας. Η εγκυκλοπαίδεια “Υδρία” στη λέξη σαλίγκαρος αναφέρει και την ονομασία μπόμπολος.

Πάντως επειδή τα μάτια κάποιας, στις μέρες μου, εξείχαν από τις κόγχες τους, όπως του σάλιαγκα, από το κέλυφος, όστρακό του, την “κάτσανε” μποβόλω.

Καρσάνικα Γλωσσικά Ιδιώματα – Δημ. Κατωπόδης

- Μπόβολος = μεγάλος σαλίγκαρος.
Το Γλωσσάρι της Λευκάδας – Ηλίας Γαζής

Το παιχνίδι περιγράφεται και στην ΗΧΩ της Λευκάδας για τον Δρυμώνα²

Σημείωση: οι αριθμοί στις παρενθέσεις αναφέρονται στο σχέδιο του Μπόμπολα που ακολουθεί την περιγραφή*

Ήταν ένα από τα δημοφιλέστερα και πιο διασκεδαστικά παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά στο **Δρυμώνα** τα παλιότερα χρόνια και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '60. Τότε η εσωτερική μετανάστευση ρήμωσε το χωριό, οι παιδικές φωνές σταμάτησαν ν' ακούγονται στα στενά και τις αλάνες του Δρυμώνα και αντάμα σταμάτησαν να παίζονται και τα παιδικά παιχνίδια που μαζί τους μεγάλωσαν γενιές και γενιές δρυμωνιωτόπουλων.

Ήταν κατ' εξοχήν αγορίστικο παιχνίδι.

Παίζονταν από ομάδες των 4-5 αγοριών και για τη διεξαγωγή του απαιτούνταν μια επίπεδη, ομαλή και ίσια επιφάνεια πάνω στο χώμα του εδάφους. Πάνω σ' αυτή την επιφάνεια χαράσσονταν το σχήμα ενός Μπόμπολα.

Ο Μπόμπολας είναι ένα είδος ευμεγέθους σαλιγκαριού που απαντάται στο Δρυμόνα, άσπρου χρώματος, μεγέθους όσο ένα μεγάλο καρύδι που το κέλυφος του φέρει χαραγμένες σπειροειδείς έλικες. Σ' αυτό το σπάνιο είδος οστρακοφόρου μαλακίου (που το φθινόπωρο αποτελούσε ένα νόστιμο μεζέ καθώς έκανε την εμφάνιση του με τα πρωτοβρόχια) οφείλεται το όνομα του παιχνιδιού.

Το σπειροειδές σχεδιάγραμμα που χαράσσονταν στο χώμα περιελάμβανε 2,5 - 3 έλικες πλάτους 40 εκ. του μέτρου περίπου η κάθε μια κι έχει συνολική διάμετρο περίπου 2,5 μ. Η χάραξη ξεκινούσε από ένα σημείο (1), το οποίο αποτελούσε και το κέντρο του Μπόμπολα κι εξελίσσονταν σπειροειδώς μέχρι να σχηματιστούν οι 2,5 - 3 σπείρες του σχεδιαγράμματος. Όταν συμπληρωνόταν ο αριθμός των σπειρών η χάραξη συνεχιζόταν σε ευθύγραμμα τμήματα, έτσι ώστε να σχηματιστεί ένα κεφαλαίο γράμμα Π, πλάτους 60 εκ. του μέτρου.

Η χάραξη αυτού του Π έδινε στο όλο σχήμα, την εικόνα ενός Μπόμπολα που με βγαλμένο το κεφάλι από το καβούκι του, γλιστρούσε στη γη, δικαιολογώντας έτσι τη ταύτιση του ονόματος του ζώου και του παιχνιδιού.

Η σειρά που έπαιζαν τα αγόρια καθορίζονταν με έναν από τους πολλούς γνωστούς τρόπους που χρησιμοποιούσαν και στα άλλα παιχνίδια (κλήρος με το τράβηγμα κρυμμένων κατά το ήμισυ στο χέρι ενός παίχτη ανισομεγέθων ξύλων, ή επιλογή με τη διαδικασία ποιος θα φωνάξει πρώτα "πρώτος", "δεύτερος", "τρίτος" κ.λπ ή με το "βάλσιμο ποδιών" όπου δυο παιδιά ξεκινούσαν αντικριστά και βάδιζαν το ένα προς το άλλο σ' ευθεία γραμμή, βάζοντας το ένα παπούτσι κολλητά μπροστά από το άλλο μέχρι κάποιος από τους δύο να πατήσει το παπούτσι του άλλου, οπότε κέρδιζε τη σειρά ή διάφορους άλλους τρόπους που όντως ήταν πολλοί.

Κάθε παίχτης χρειαζόταν μια ομάδα (αμάδα) κι αυτή ήταν μια πέτρα που τη διάλεγε ο καθένας σύμφωνα με την επιθυμία του ώστε να εξυπηρετεί καλύτερα το παιχνίδι του, κατά κανόνα όμως όλοι προτιμούσαν μια επίπεδη πέτρα, καθώς αυτή γλιστρούσε καλύτερα πάνω στο χώμα.

Κάθε παίχτης με τη σειρά του στεκότανε στο οριζόντιο τμήμα του Π (2) και έριχνε την ομάδα του στην είσοδο του Μπόμπολα (3). Στη συνέχεια κάνοντας "κουτσό", έσπρωχνε την ομάδα του προς το εσωτερικό του Μπόμπολα (μέσω των σπειρών). Κάθε φορά που ερχότανε η σειρά του, είχε δικαίωμα να κάνει τρεις προσπάθειες για να προωθήσει την ομάδα του. Αν όμως μετά από μια προσπάθεια του, η ομάδα του πατούσε πάνω σε γραμμή, έχανε τις υπόλοιπες προσπάθειες. Χειρότερη ήταν η τιμωρία αν η ομάδα του έβγαινε έξω από τις γραμμές, μέσα στις οποίες κινούνταν ο παίχτης, οπότε ήταν αναγκασμένος να αρχίσει πάλι από την αρχή (3).

Πρωώθηση της ομάδας έπρεπε να γίνει μέχρι το κέντρο του Μπόμπολα (1) απ' όπου στη συνέχεια προωθούσε την ομάδα του προς τα έξω με σκοπό να φτάσει στην έξοδο του Μπόμπολα (3). Όταν έφτανε στο σημείο αυτό έπρεπε να σπρώξει (με "κουτσό", πάντα) την ομάδα του ώστε να βγει έξω από τον Μπόμπολα.

Όμως για να θεωρούνταν επιτυχημένη η προσπάθεια του έπρεπε η έξοδος να γίνει από το οριζόντιο τμήμα του Π (4) και μάλιστα μεταξύ των "αυτιών" του Μπόμπολα (=δυο μικρά τρίγωνα που χαράσσονταν στις εσωτερικές γωνίες του Π και είχαν τις κάθετες πλευρές τους περίπου 12 εκ. τη κάθε μια (5), χωρίς να τα αγγίζει καθόλου. Αν η έξοδος γινόταν από τα αυτιά ο παίχτης ήταν υποχρεωμένος να γυρίσει στο κέντρο του Μπόμπολα (1) χάνοντας έτσι πολύτιμο κόπο και χρόνο.

Στη διάρκεια διεξαγωγής του παιχνιδιού, άλλοι παίχτες κινούνταν προς τα μέσα προς το κέντρο του Μπόμπολα και άλλοι προς τα έξω προς την έξοδο. Αυτές οι κινήσεις συνεπάγονταν αναπόφευκτες συναντήσεις, είτε αντίθετα κινούμενων παιχτών, είτε παιχτών που προσπερνούσαν ο ένας τον άλλο, κινούμενοι προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτές οι συναντήσεις ήταν ανεπιθύμητες γιατί μπορούσαν να δώσουν την ευκαιρία σε αντίπαλο "να σε πετάξει έξω", του έδινε δηλαδή τη δυνατότητα, χτυπώντας με το κουτσό την ομάδα του για να την προωθήσει, να πλήξει τη δική σου ομάδα και να την πετάξει έξω από τις γραμμές πράγμα που συνεπάγονταν την επιστροφή σου στην είσοδο ή στο κέντρο του Μπόμπολα ανάλογα με την κίνηση σου προς το κέντρο ή την έξοδο.

Επειδή όμως μια τέτοια προσπάθεια εγκυμονούσε κίνδυνο και γι' αυτόν που την επιχειρούσε, αν αυτός δεν μπορούσε να ελέγξει την δύναμή με την οποία κτυπούσε την ομάδα του, με αποτέλεσμα να βγει κι αυτός εκτός γραμμών και να υποστεί κι ο ίδιος την ίδια τιμωρία με τον αντίπαλό, αυτές οι "επιχειρήσεις" γίνονταν με μεγάλη περίσκεψη και σύμφωνα με την εξέλιξη του παιχνιδιού, με σκοπό να εμποδιστεί η επιτυχία του αντιπάλου αλλά ταυτόχρονα να μην κινδυνέψει η επιτυχία του ίδιου. Ήταν ανόητο κάποιος που βρισκόταν κοντά στην έξοδο να διακινδυνέψει να πετάξει έξω κάποιον που βρισκόταν μόλις στην αρχή της προσπάθειας του. Όπως ήταν ανόητο κάποιος που συναντούσε αντίπαλο στην έξοδο του Μπόμπολα, ενώ ο ίδιος μόλις ξεκινούσε να τον άφηνε ανενόητο να ολοκληρώσει την προσπάθεια του και να μη προσπαθήσει να "τον βγάλει έξω" και να τον ξαναστείλει στο βάθος του σαλιγκαριού. Στην εν λόγω προσπάθεια σημαντικό ρόλο έπαιζαν οι φιλίες, οι αντιπαλότητες, οι σιωπηλές συμμαχίες, οι υστεροβουλίες.

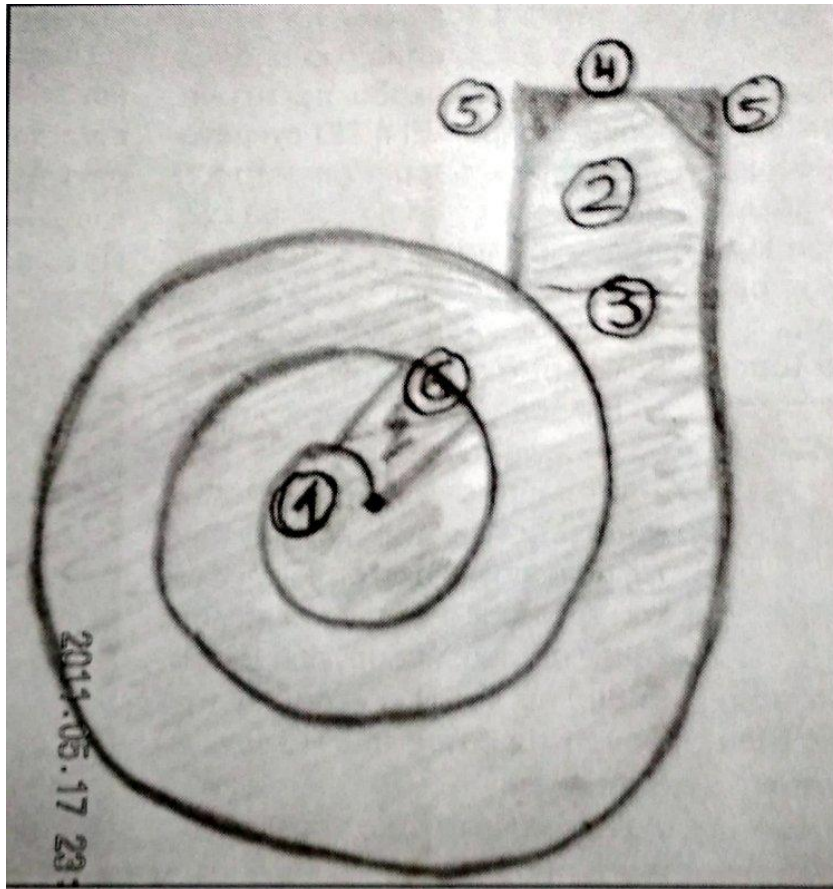
Κάθε φορά που ένας παίχτης ολοκλήρωνε επιτυχώς την προσπάθεια εισόδου και εξόδου στον Μπόμπολα κέρδιζε μια "κολοκύθα". Κάθε κολοκύθα έδινε στον παίχτη το δικαίωμα να χαράξει σ' όποιο σημείο του Μπόμπολα ήθελε, δυο κάθετες γραμμές σε απόσταση η μια από την άλλη όση το μήκος του παπουτσιού αυτού που την κέρδιζε (6). Μέσα σ' αυτό το χώρο ο παίχτης έγραφε το αρχικό γράμμα του ονόματός του και ο χώρος αυτός γινόταν ιδιωτικός χώρος δίνοντας σημαντικά πλεονεκτήματα στον ιδιοκτήτη του.

Όσο περισσότερες ήταν οι κολοκύθες ενός παίχτη τόσο περισσότερα ήταν τα πλεονεκτήματα γι' αυτόν. Κι αυτό γιατί η κολοκύθα ήταν χώρος απαγορευμένος για τους αντιπάλους και χώρος προστασίας του ιδιοκτήτη. Ο αντίπαλος που έπεφτε μέσα σε ξένη κολοκύθα έπρεπε να γυρίσει πίσω στην αρχή ή στο κέντρο του σαλιγκαριού ανάλογα με την κατεύθυνση της κίνησης του.

Για να κάνει πιο δύσκολο το έργο των αντιπάλων ο ιδιοκτήτης της κολοκύθας επέλεγε τις πιο δύσκολες θέσεις του Μπόμπολα (6) στο βαθύτερο σημείο που επιτρεπόταν η τοποθέτηση κολοκύθας. Ο ιδιοκτήτης της κολοκύθας όταν βρισκόταν μέσα σε αυτή ήταν απόλυτα προστατευμένος και δεν προτιπόταν να επιχειρήσει αντίπαλος να τον βγάλει έξω. Αποτελούσε λοιπόν κάθε κολοκύθα ένα κάστρο στα επιχειρησιακά σχέδια του κάθε παίχτη, γι' αυτό κάθε παίχτης προσπαθούσε να κερδίσει περισσότερα κάστρα-κολοκύθες και αναζητούσε στο εσωτερικό τους την ασφάλεια προσπαθώντας να περνάει από κολοκύθα σε κολοκύθα. Όμως όσο εξελισσόταν το

παιχνίδι οι κολοκύθες πλήθαιναν και η κίνηση ανάμεσα απ' αυτές γινότανε δύσκολη και ερχότανε μια στιγμή που γινότανε αδύνατη, και το παιχνίδι τελείωνε.

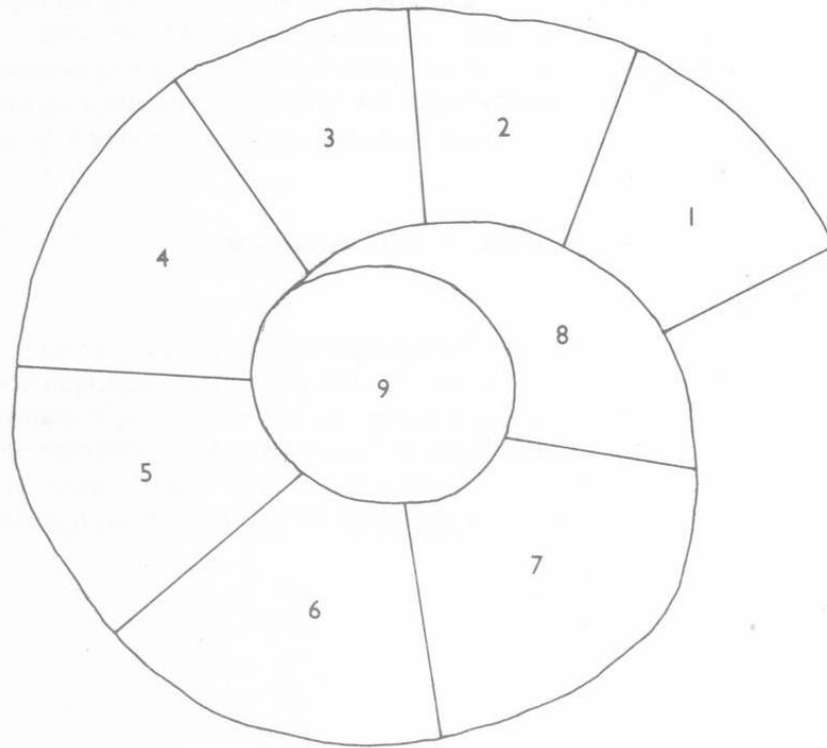
Νικητής ήταν ο κάτοχος των περισσότερων κολοκυθών. Πολλές φορές το παιχνίδι τελείωνε νωρίτερα όταν ένας παίχτης συμπλήρωνε έναν αριθμό κολοκυθών που συμφωνούνταν από την αρχή του παιχνιδιού.

* Εικόνα 15 Σπύρος Φίλιππας, ΗΧΩ της Λευκάδας

Το παιχνίδι γενικά ανήκει στην κατηγορία των παιχνιδιών που παίζονται με **αμάδες**³ και κουτσό και σχήμα στο έδαφος.⁴

Έχει το δικό του ιδιαίτερο σχήμα, που θυμίζει σαλίγκαρο και συναντάται σε παραλλαγές σε πολλές περιοχές στην Ελλάδα. Το όνομα του σχετίζεται σαφώς με τον σαλίγκαρο. "Σάλιαγκας", "Χοχλιός"^{5,6,7}

Εικόνα 16 Τα παιχνίδια μας

1. <https://lexikolefkadas.gr/bovolas-ke-bovolos-bobolas-o>
2. Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικά παιχνίδια από το Δρυμώνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ 169
3. Βλ. πληροφορίες παραπάνω
4. <https://lexikolefkadas.gr/amada-i/>
5. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 95
6. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 178
7. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικός, σελ. 106, 222

Τριόδα ή τρίλιζα ¹

Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr:

- Παιδικό παιχνίδι. Λέγεται και **τρίτσα**. Παίζεται από δύο παίκτες.

Σε πλάκα ή τσιμέντο χαράζουν με χρώμα ή φύλλα δέντρου ή και κιμωλία ένα τριπλό ορθογώνιο, το ένα μέσα σ' άλλο. Ύστερα ενώνουν διαγώνια τα 3 ορθογώνια, κάνοντας στο μέσον κάθε πλευράς ορθογωνίου μια τελεία. Κατόπιν τοποθετούν λιθαράκια (οι παίκτες είναι δύο) όπου θέλει ο καθένας, προσπαθώντας αυτός να κλείσει τον άλλον, βάνοντας τα χαλίκια του στην ίδια ευθεία, για να κάμει αυτό που λέμε "τριάρα" ή τρίλιζα.

Πρόκειται για ένα είδος σκακιού που ο κάθε παίχτης προσπαθεί να αποκλείσει τον άλλο. Νικητής βγαίνει όποιος κάμει πρώτος τριάρα.

Σε μερικά χωριά παιζόταν πιο σύνθετα. Το ίδιο και στη Χώρα. Εχάραζαν όχι τρία ορθογώνια, το 'να μικρότερο από το άλλο, -και πάντα σε ίση απόσταση -αλλά έξι ή και εννιά ακόμα ορθογώνια, ενώνοντας τα διαγωνίως και πάλι. Νικητής έβγαινε όποιος έκανε εξάρα ή εννιάρα, χρησιμοποιώντας βέβαια και τα αντίστοιχα χαλίκια, 6 ή 9.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Στον **Άγιο Πέτρο** ² παίζεται ως εξής:

- Σχημάτιζαν συνήθως τετράγωνο. Περιγράφεται επίσης ως "**εννιάρα**" μια παραλλαγή του παιχνιδιού, ποιο δύσκολη. Χάραζαν τρία διαδοχικά τετράγωνα, το ένα μέσα στο άλλο με ίσες αποστάσεις μεταξύ τους και ένωναν τις γωνίες τους και τα μέσα των πλευρών τους. Έπαιζαν με 9 διαφορετικά καθένας πιόνια και κάθε φορά που κάποιος έκανε τριάδα έπαιρνε ένα πιόνι του άλλου, εκτός από αυτά που ήταν σε τριάδα. Η τριάδα μπορούσε να ανοίγει και να κλείνει και με κάθε κλείσιμο να παίρνει πιόνι.

Εδώ μπορούσε να γίνει και δίπορτο, συνδυασμός δηλ. δύο τριόδων οπότε σε κάθε κίνηση άνοιγε η μία και αυτόματα έκλεινε η άλλη και αυτός που έκανε δίπορτο κάθε φορά που έπαιζε, έπαιρνε και πιόνι, οπότε και κέρδιζε γρηγορότερα.

1. <https://lexikolefkadas.gr/trioda-i-triliza-i>
2. *Στάθης Μαργέλι, Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 116*

Μπρίτσολας, Πρίτσολας και Πρίτσουλας

Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε:

- **Μπρίτσολας**¹ = παιδικό παιχνίδι με πέτρες.

Λεξικό Ηλία Π. Γαζή

- **Πρίτσολας**² (ο):

παιδικό αθλητικό παιχνίδι, που παίζεται από ομάδα παιδιών.

Στόχος του παιχνιδιού είναι η κατάρριψη ενός λίθου, του πρίτσολα, που στήνεται όρθιος σε μεγάλη πέτρα.

Ο παίχτης που θα γκρεμίσει τον **πρίτσολα** σημαδεύοντας τον από μακριά με μια πέτρα, είναι ο νικητής. Η αποκάτω μεγάλη πέτρα λέγεται **τσιρκαλος**.³

Σε αρκετή απόσταση από κει λάβαινε θέση ένας συμπαίχτης (που καθόταν με κλήρο) και, βαστώντας ένα “συμπεφωνημένο” λιθάρι, σημάδευε τον μπρίτσολα με σκοπό να τον εκσφενδονίσει πέρα από τη βάση του. Κι αν αποτύχαινε, να ρίξει τον μπρίτσολα, καθόταν άλλος στο σημάδι. Αν πετύχαινε, τότε έτρεχε αμέσως να μαζέψει το λιθαράκι του, για να μην του το πάρουν οι άλλοι, που караδοκούσαν γι’ αυτό.

Γιατί οι γύρω από τον πρίτσολα είχαν δύο υποχρεώσεις:

Πρώτον να ξαναστήσουν τον μπρίτσολα στη θέση του,

και δεύτερον να τρέξουν να πάρουν, όπου το βρισκαν, το βόλι της μάνας, κι αν το κατόρθωναν, η μάνα έχανε το παιχνίδι, ειδ’ άλλως ξαναγύριζε στη θέση της να ξαναρχίσει το σημάδι. Γι’ αυτό ο παίχτης έπρεπε να είναι σβέλτος, γρήγορος και ολίγον πονηρός.

Στη **Χώρα** έπαιζαν και έναν απλούστερο **πρίτσολα**:

Έστηναν ένα βάζο και χάραζαν μια γραμμή σε απόσταση δέκα μέτρων περίπου και από εκεί προσπαθούσαν να το κτυπήσουν. Όποιος το έριχνε περισσότερες φορές, ήταν ο νικητής.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης /

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

- Πρίτσολας /ό/ (l. prezzolare) = παιδιά έγκειμένη εις εϋστοχον βολήν διά λίθου πρὸς τὸν στόχον ὅστις καὶ καλεῖται ειδικώτερον πρίτσολας.

Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

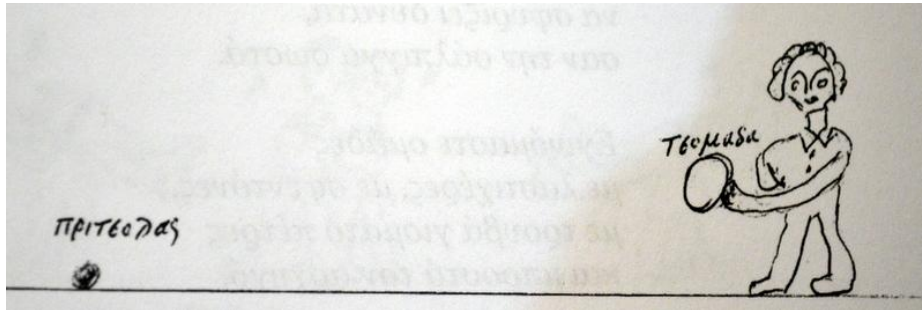
- Ο Παναγιώτης Ματαφιάς το αναφέρει και ως "ξύδι"

Παναγιώτης Τ. Ματαφιάς – Από τον Αη Μηνά ίσαμε το Πόντε

- **Πρίτσουλας**⁴ = παιδικό παιχνίδι με εϋστοχη βολή διά πέτρας επί άλλης πού εἶναι στημένη κάπου.

Λεξικό Ηλία Π. Γαζή

Για τους **Σφακιώτες**⁵ έχουμε την εξής περιγραφή:

Εικόνα 17 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

- Το παιχνίδι περιγράφει ο **Ανδρέας Λάζαρης**:

Στήναμε τον πρίτσολα σε ίσο και στερεό έδαφος και από απόσταση περίπου 5 μέτρα τραβούσαμε στο χώμα μια γραμμή και οι παίχτες στεκόταν όρθιοι και από εκεί πετούσαν με τη σειρά τις τσομάδες⁶ και προσπαθούσαμε να τον σημαδέψουμε αλλά και να πάμε πιο μακριά τον πρίτσολα. Σημειώνει επίσης ότι την τσομάδα του το κάθε παιδί την έπαιρνε σπίτι του.

- Επίσης αναφέρεται, για τη Λευκάδα, και ως **κρυφτομπρότζολας** ή **κρυφοτενεκές**⁷

Το παιχνίδι παίζεται με παρόμοιο όνομα και παρόμοιους κανόνες, σχεδόν παντού στην Ελλάδα. Για παράδειγμα "**πρίτσολας**".⁸

1. <https://lexikolefkadas.gr/britsolas>

2. <https://lexikolefkadas.gr/pritsolas-o>

3. <https://lexikolefkadas.gr/tsirkalos/>

4. <https://lexikolefkadas.gr/pritsoulas>

5. Ανδρέας Λάζαρης, *Αναμνήσεις από τη ζωή μου*, σελ. 305

6. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/tsomada-es>

7. Θωμάς Γιαννάκης *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής* σελ. 484

8. Θωμάς Γιαννάκης *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής* σελ. 448

Παιχνίδια με ξύλα και λακκούβες

Η γουρούνα και όλα οι παραλλαγές που ακολουθούν είναι παιχνίδια με ξύλα. Παίζονται πάνω στην ίδια λογική με πολύ μικρές παραλλαγές και διαφορετικές ονομασίες ανάλογα το χωριό

Γουρούνα

Λύμπες

Σκλέτζα

Σκλίτζα μίτζα

Τσελίκια

Γουρούνα

Ας δούμε τις Λευκαδίτικες εκδοχές του παιχνιδιού Γουρούνα¹, αρχικά, όπως περιγράφονται στο lexikolefkadas.gr:

- Παιδικό παιχνίδι, εντυπωσιακό και σκληρό. Παιζόταν μόνο από αγόρια, καμιά φορά και από μεγάλους.

Ένας παίχτης καθόταν "μάννα", κρατώντας ένα γερό και μακρύ ξύλο "αποκρούσεως". Μπροστά του υπήρχε μια μικρή λακκούβα, που μέσα, σε πλάγια θέση, έβανε το ξύλο. Γύρω του και σε κάποια απόσταση έστεκαν 2-3 συμπαίχτες του, που προσπαθούσαν να προωθήσουν, με γερά μπαστούνια κι αυτοί, προς το μέρος του ένα κομμάτι χοντρό ξύλο, τη γουρούνα, έτσι, ώστε να 'γγιάξει απάνω στα πόδια του και να τον "φάει".

Κι αυτός πάλι αγωνιζόταν να το αντισπρώξει μακριά και να αποφύγει το "δάγκωμα" της γουρούνας. Αν δεν το πετύχαινε έπαιρνε άλλος τη σειρά.

Το παιχνίδι αυτό γινόταν με θορύβους, φωνές και γιουχαΐσματα, όπως "θα σε φάει", "σ' έφαγε", "σε δάγκωσε" κ.ά.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

- Στο Μεγανήσι το συναντάμε με άλλη μορφή που μας θυμίζει όμως το παιχνίδι που παρουσιάσαμε ήδη, το [βόλι](#).²
Μπολίτσα στο χρόνο

Η εκδοχή του **Αγίου Πέτρου**³:

- Στον Άγιο Πέτρο για "γουρούνα", συνήθως, χρησιμοποιούσαν ένα παλιό μεταλλικό βαζάκι κονσέρβας, που έκανε αρκετό θόρυβο, καθώς το καθοδηγούσε η "μάννα" με ένα **μπαστούνι** και προσπαθούσε να ακουμπήσει με αυτό τους παίχτες, να τους "φάει", οπότε και έχαναν.

Οι υπόλοιποι παίχτες προσπαθούσαν να την αποφύγουν διώχνοντας την και αυτοί με τα δικά τους μπαστούνια ή πηδώντας ψηλά στηριζόμενοι προς στιγμήν σε αυτά οπότε, όσο ήταν στον αέρα, δεν μπορούσε να τους "φάει". Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού γινόταν αρκετός σαματάς.

Παραλλαγή αυτού του παιχνιδιού ήταν οι "Λύμπες"⁴

1. <https://lexikolefkadas.gr/goyrouna/>
2. Περιγράφεται παραπάνω.
3. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 114
4. Περιγράφεται αμέσως μετά.

Λύμπες¹

Παραλλαγή του παιχνιδιού "Γουρούνα" στο χωριό Άγιος Πέτρος.

Κάθε παίχτης έπρεπε υποχρεωτικά να έχει ακουμπισμένο το **μπαστούνι** του σε μια **λακουβίτσα** μπροστά στη Λύμπα, οπότε είχε μεγαλύτερο περιορισμό στις κινήσεις του.²

1. <https://lexikolefkadas.gr/lyba/>
2. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 114

Σκλέντζα¹

Για τη Λευκάδα μας το περιγράφει το Χρ. Λάζαρης στο lexikolefkadas.gr.

- **Σκλέντζα** /ή/ (σκύλλω) = παιχνίδια μικρών χωρικών
(ξυλάριον μήκους περί τὰ 0,50 έκατοστόμετρα τοποθετούμενον με τὰ δύο άκρα του επί δύο άφισταμένων λίθων, έκτινάσσεται μακράν πλησσομένον δια ράβδου, υπό τοῦ "φύλακος" ένῳ οί άλλοι παϊκται, άναμένοντες πρὸς τὸ μέρος τῆς έκτινάξεως επίσης με ράβδους, προσπαθοῦσιν έκαστος δια πλήγματος εἰς τὸν άέρα νὰ έπαναρίψουν τὴν "σκλέντζαν" πρὸς τὴν άφετηρίαν καὶ εἰς άπόστασιν άπό τῶν λίθων ὄχι μείζονα τοῦ μήκους τῆς ράβδου τοῦ φύλακος).
Λεξικό: Λεξικό Χριστόφορου Λάζαρη

1. <https://lexikolefkadas.gr/sklentza>

Σκλίτζα-μίτζα

Περιγράφεται στο lexikolefkadas.gr¹

- Παίζεται με 2 ή και περισσότερους παίκτες, ο ένας από τους οποίους κάθεται μάνα.

Στη θέση της μάνας κάνουν μικρή **λακούβα** στις δυο άκρες της οποίας τοποθετούν δύο πέτρες, που πάνω τους στηρίζαν ένα μικρό **ξύλο** γύρω στα 30-40 εκ.

Η μάνα με ένα πολύ μεγαλύτερο ξύλο (ραβδί) που το έβανε μέσα στη λακούβα, πετούσε το μικρό ξύλο στους αντιπάλους παίκτες. Ο αντίπαλος έπιανε το ξύλο και το ξαναπετούσε στη μάνα, προσέχοντας να πλησιάσει τη λακούβα όσο γινόταν περισσότερο. Η μάνα όμως με το ραβδί της το πετύχαινε στον αέρα και το απόδιωχνε. Τότε μετρούσαν, με μέτρο το ραβδί, πόσο μακριά πήγε το μικρό ξύλο από τη μάνα.

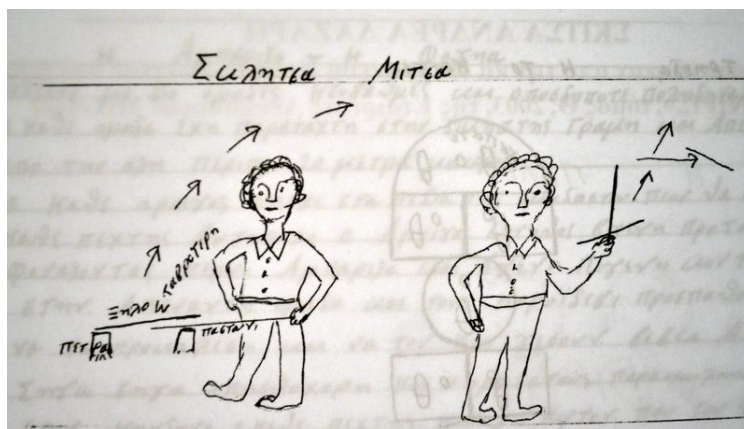
Αν η απόσταση ήταν λιγότερο από 12 ραβδιά, το παιχνίδι επαναλαμβανόταν.

Αν ήταν 12 ραβδιά, τότε η μάνα ξανάριχνε πέρα το μικρό ξύλο αλλά με άλλο τρόπο: Έκανε σταυρό στο χέρι της, βαστώντας το μεγάλο ξύλο όρθιο και βάνοντας το μικρό πάνω στη γροθιά του χεριού της οριζόντια, κι ύστερα πετώντας ψηλά το μικρότερο ξύλο το χτυπούσε στον αέρα και το 'ριχνε πέρα προς τον αντίπαλο. Αυτός το ξανάριχνε προς τη μάνα, που τώρα όμως δεν είχε το δικαίωμα να το αποκρούσει. Κι αν το ξύλο πήγαινε κοντά στις πέτρες σε απόσταση μικρότερη από το μήκος του ραβδιού αποκρούσεως, τότε, "τα 'χανε" η μάνα και πήγαινε απέναντι. Τη θέση της τότε έπαιρνε ο νικητής

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Τη Σκλίτζα Μίτζα, μας περιγράφει ο Ανδρέας Λάζαρης²:

- Κέρδιζε αυτός που πήγαινε το "στραβοτύρι" πιο μακριά. Ο νικητής έπαινε το **ξύλο "στραβοτύρι"** και με το μπασιούνη του το κρούσε στο ένα χέρι σχηματίζοντας σταυρό και το πετούσε ψηλά. Τότε το χτυπούσε στον αέρα και το πήγαινε όσο μπορούσε πιο μακριά. Εκεί έπρεπε να τον πάει καβάλα ο χαμένος.

Εικόνα 18 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

1. <https://lexikolefkadas.gr/sklitza-mitza-i>
2. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 300

Τσελίκια¹

Περιγραφή από τον Άγιο Πέτρο

- Παιζόταν από πολλά παιδιά και αυτός που έκανε τη "μάννα" με ένα **μπαστούνι** στο χέρι, κοντά στα "**βόλια**" δυο κάπως τετραγωνισμένες πέτρες τοποθετημένες σε απόσταση, 25 περίπου εκατοστών η μια από την άλλη, που πάνω τους ακουμπούσε ένα ξυλάκι σαν το αδράχτι.

Με το μπαστούνι η "μάννα" πέταγε με φόρα το ξυλάκι όσο μακριά μπορούσε και όποιος το έπιανε πρώτος το ξανάριχνε στα βόλια προσπαθώντας να το φτάσει ανάμεσά τους ή σε απόσταση μικρότερη από ένα μπαστούνι κοντά τους οπότε "βούλωνε". Η "μάννα" από τη μεριά της προσπαθούσε να το αποκρούσει και να το διώξει μακριά όσο αυτό βρισκόταν στον αέρα, χτυπώντας το με το μπαστούνι. Από τη νέα θέση που πήγαινε το ξυλάκι το ξανάριχναν ώσπου να "βουλώσουν" τη μάννα και να παραχωρήσει τη θέση της στο νέο παίχτη.

Κέρδιζε όποιος έμενε περισσότερο σα μάννα.

Μια **παραλλαγή** του παιχνιδιού ήταν να μετράνε πόσα μπαστούνια αποκρούσεις έκανε η κάθε μάννα ώσπου να τη "βουλώσουν". Σε αυτή την περίπτωση κερδισμένος ήταν αυτός που θα συγκέντρωνε τα περισσότερα παιχνίδια

Σε **παραλλαγές**, συναντώνται παιχνίδια και σε άλλα μέρη με διάφορες ονομασίες όπως "Σκρόφα", "Γιαλάκα" ή "Μπίτσκα" ή "Ξυλίκι" ή "Τσιλίκα", "Τσιλικάρι" "Σκούρτα" (Θεσσαλία), "Σκλέτζα" ή "Τσελίκι" στην Ήπειρο και Ακαρνανία, "Ξυλίκι" στη Κρήτη, στη Θεσσαλία, "Καζίκια" (Σάμος), "Τζουμάκα" ή "Τσουλίκα" (Μακεδονία), "Πίτσος" στη Χίο, "Πλίτσικας" στη Μάνη "Τσαλντίκα" στον Πόντο, "Τούρκα", "Ντάλια ή Τάλια" (Αιτωλία), "Λίγκα" (Αχαΐα), "Τσιελίγκα" (Ικαρία), "Μπίτσικλας" (Λακωνία) ή διατηρούν το "Γουρούνα".^{1, 2, 3}

Παίζεται με παραλλαγές παντού στον κόσμο.⁴

Κυνδαλισμό ή κυνδάλη⁵

Ψάχνοντας το παρελθόν το παιχνιδιού ανακαλύπτουμε τον "κυνδαλισμό" ή "κυνδάλη" εκ του "κύνδαλον" που θα πει **ξύλινος πάσσαλος**.

Ήταν ένα ομαδικό παιχνίδι, που από την φύση του, ήταν για αγόρια – κυρίως εφήβους-. Κάθε παίχτης έπρεπε να εφοδιαστεί με ξύλα μυτερά στο ένα άκρο. Οι πιο μακριοί πάσσαλοι είχαν μήκος μισό μέτρο. Στην αρχή ο παίχτης έπαιρνε έναν από τους πασσάλους του και τον έμπηγε στο υγρό έδαφος. Ένας άλλος παίχτης έμπηγε τον δικό του πάσσαλο και προσπαθούσε να βγάλει από την θέση του τον πάσσαλο του πρώτου παίχτη. Με αυτόν τον τρόπο γίνονταν νικητής. Νικητές γίνονταν κι αυτοί που μετακινούσαν απλά τους πασσάλους, δηλ. χωρίς να τους βγάλουν εντελώς απο την θέση τους.

Κατά τον Πολυδεύκη: "ο δε κυνδαλισμός δια παττάλων εστί παιδιά....κατά την κεφαλήν ετέρω παττάλω" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 120) και κατά τον Ησύχιο: "κυνδάλη, παιδιά τις και οι μεν υπομνηματισταί κυνδάλας τας σκυτάλας απέδοσαν....κυνδαλοπαίκτην τον πασσαλιστήν", ενώ ο Ευστάθιος αναφέρει: "ιστέον δε και οτι γλώσσα τις λέγεται κυνδάλου Τις δια πασσάλων γινομένη κυνδαλισμός ελέγετο" Μάλιστα από αυτό το παιχνίδι προήλθε και η παροιμία: "ήλω τον ήλον και παττάλω τον πάταλλον"

1. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 114
2. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ, 76-79
3. Μαρούλα Κιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. , 71, 72,122
4. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 45,96, 137,157, 165, 194, 205, 224, 230, 263,276, 282, 363, 388, 420, 452 κ.ά
5. Παιδικά παιχνίδια απ' όλον τον κόσμο: σελ. 110
6. Βασιλοπούλου Ειρήνη, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική Προσέγγιση, (Διδακτορική διατριβή) σελ. 58-59

Παιχνίδια με λουριά ή σχοινιά

Βασισμένα σε παραλλαγές του παιχνιδιού "Το λουρί της μάνας" είναι τα παρακάτω παιχνίδια, με κύριο "υλικό" τους ένα λουρί ή ένα σχοινί.

Γαϊδάρα

Κλώτσος

Λουρί της μάνας

Ξινή μυζήθρα

Γαϊδάρα

Ο Κοντομίχης, αναφέρει γυμναστική επίδειξη με αυτή την ονομασία (**γαϊδάρα**) , ως παραλλαγή του παιχνιδιού "**Πρώτη Ελιά**"¹. Προφανώς εννοεί κάτι διαφορετικό, ανεξάρτητα αν ένα από τα χαρακτηριστικά του παιχνιδιού είναι το καβάλημα του αντιπάλου.

Η περιγραφή που έχουμε είναι από την Εγκλουβή²

- Δυο ομάδες από 8-10 παιδιά με έναν αρχηγό η κάθε μια έριχναν μια δεκάρα. Όποια ομάδα μάντευε κορώνα ή γράμματα, η άλλη ήταν υποχρεωμένη να πιαστεί από το χέρι, να σχηματίσει ένα κύκλο και να ορίσει το φύλακα που θα τη φύλαγε.

Ο **φύλακας** κρατούσε ένα **σχοινί** από τα δύο άκρα. Οι παίχτες της αντίπαλης ομάδας, προσπαθούσαν με κόμπο που έκαναν στα **μαντήλια** τους, να χτυπούν τους παίχτες του κύκλου στις πλάτες και να ξεφεύγουν για να μην τους χτυπήσει ο φύλακας.

Οι παίχτες της αντίπαλης ομάδας, είχαν το δικαίωμα και να **καβαλικεύουν** τα παιδιά της ομάδας τους. Ο φύλακας προσπαθούσε να βρει ευκαιρία να χτυπήσει αυτόν που ήταν καβάλα όταν προσπαθούσε να κατέβει, γιατί εφ' όσον ήταν επάνω απαγορευόταν το χτύπημα.

Οι άλλοι βέβαια χτυπούσαν τα παιδιά του κύκλου, για να τον απασχολήσουν, ώσπου να βρουν ευκαιρία να κατέβουν και να απομακρυνθούν.

Αλλά και στο φύλακα επιτρεπόταν να τον καβαλήσει κάποιος παίχτης. Αν κι αυτός ξέφευγε με επιδεξιότητα να μην τον κρατήσει, τότε συνέχιζαν το παιχνίδι. Αν όμως ο φύλακας κατόρθωνε να χτυπήσει κάποιον από τους παίχτες της αντίπαλης ομάδας, τότε η ομάδα αυτή έμπαινε μέσα και το παιχνίδι συνεχιζόταν.

Παιχνίδια με τον ίδιο τρόπο παιχνιδιού, με μικρές παραλλαγές, συναντάμε, με την ονομασία "**γουμάρα**" στη περιοχή Φαλάνη της Λάρισας, "**αλογάκια**" στην Ήπειρο και "**τριμνίτσα**" στην Πυλία Μεσσηνίας.^{3,4}

1. <https://lexikolefkadas.gr/proti-elia/>

2. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, *Εγκλουβή*, σελ. 247

3. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 157

4. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα Παιχνίδια μας*, σελ 62

Κλώτσος¹

Παραλλαγή του παιχνιδιού "το Λουρί της μάνας"² παρουσιάζεται σαν αφήγηση της Μαρίας Βρεττού από μνήμες της γιαγιάς της.

Παίζεται από πολλά άτομα. Τα δυο άτομα βρίσκονται στο κέντρο και τα υπόλοιπα στην περιφέρεια ενός νοητού κύκλου.

Από τα δυο άτομα που είναι στο κέντρο το ένα κάθεται κάτω (στηρίζεται στα πέλματα και είναι μαζεμένο) και στο χέρι κρατά ένα σκοινί.

Το άλλο άκρο του σκοινιού το κρατά το άλλο άτομο του κέντρου που είναι όρθιο. Στο κεφάλι του το καθιστό άτομο έχει ένα μαντήλι. Τα άτομα που είναι στην περιφέρεια έχουν σαν στόχο τους να αρπάξουν το μαντήλι ενώ ο άλλος του κέντρου προσπαθεί να τους αποτρέψει με το σκοινί.

1. Θωμάς Γιαννακής Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 482
2. Περιγράφεται αμέως μετά.

Λουρί της μάνας

- Σκληρό ομαδικό παιχνίδι

Το παιχνίδι αρχίζει όπως όλα με το "ποιος θα κάτσει "μάνα" ή "ποιος θα τα φυλάει"

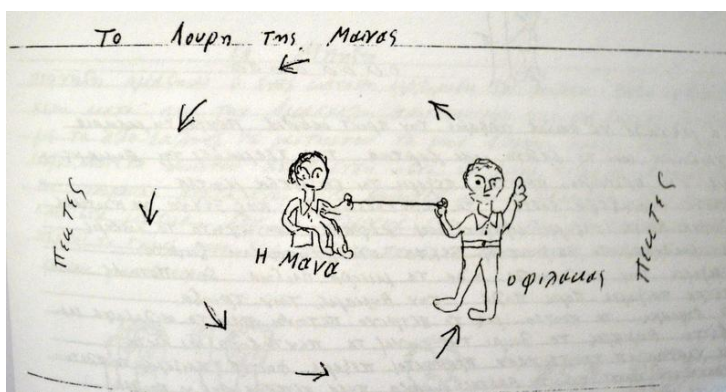
Συγκεντρώνονταν όλοι μαζί κι ένας "έριχνε το κεραμίδι" σημαδεμένο από τη μια πλευρά. Βέβαια από πριν κανόνιζαν ποιος θα ρίξει το κεραμίδι και ποιος θα είναι υποψήφιος να κάτσει μάνα. Κάθονταν λοιπόν ένας στη μέση της ομήγυρης σε μια πέτρα και "τα φύλαγε".

Και επειδή μιλήσαμε για **λουρί**, λέμε ότι ο καθένας έβανε το λουρί του (τη ζώνη του) πάνω στο κεφάλι της μάνας ριχτό και σταυρωτά με τ' άλλα. Απ' την αρχή όμως κανόνιζαν και τη μορφή του παιχνιδιού: "**γάντζος ή λουρί σκέτο**".

Αν δεχόταν τον όρο "**γάντζος**" το παιχνίδι ήταν πιο σκληρό., γιατί όποιος έπαιρνε το **λουρί**, όπως θα δούμε, χτύπαγε τον καθισμένο με τον γάντζο, αν δεχόταν το λουρί σκέτο, τότε η μάνα υπόφερε λιγότερο.

Αφού τοποθετούνταν τα λουριά ένας απ' όλους ο πιο ευέλικτος και γρήγορος έκανε το φύλακα της μάνας, κρατώντας την άκρη ενός σπάγκου, την άλλη άκρη του οποίου βαστούσε γερά η μάνα. Επομένως αυτός κινούταν κυκλικά γύρω από τη μάνα. Τότε ορμούσαν οι συμπαίκτες να πάρουν τα λουριά και όποιος το πετύχαινε χτυπούσε με αυτό, τον καθισμένο. Η μάνα λοιπόν έτρωγε τις λουριές και ο φύλακας προσπαθούσε να συλλάβει κάποιον. Και όταν τον έπιανε "τα φύλαγε" αυτός με τη σειρά του. Και ο φύλακας, φύλακας.¹

- Ο Ανδρέας Λάζαρης² (για τους **Σφακιώτες**), αναφέρει ότι οι παίχτες προσπαθούσαν να ρίξουν καρπαζιές στη μάνα και ο φύλακας στην προσπάθειά του να τους εμποδίσει τους χτυπούσε δυνατά. όποιο παιδί έπεφτε κατά τη διάρκεια του κυνηγητού γινόταν μάνα.

Εικόνα 19 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

1. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας, σελ. 583
2. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 307

Ξινή μυζήθρα

Για τα παιχνίδια αυτά διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr:¹

- Παιδικό παιχνίδι που μοιάζει με το πανελλήνιο "**το λουρί της μάνας**". Παιζόταν και σε πολλά χωριά και στη Χώρα.

Συμμετέχουν αρκετά παιδιά. Το μεγαλύτερο παιδί "**βάζει κούκο**", δηλ. τα φυλάει. Κάθεται κάτω, έχοντας όμως το δικαίωμα να διαλέξει ένα άλλο παιδί, τη μάνα, που κάθεται σε μια απόσταση από τον "κούκο". Συγχρόνως οι παίχτες βγάζουν όλοι τα **λουριά** τους και τα συνδέουν μεταξύ τους, κάνοντας έτσι ένα μεγάλο λουρί, που τη μια του άκρη πιάνει η μάνα και την άλλη το παιδί που είναι κάτω.

Τώρα επάνω στην πλάτη του παιδιού που έβαλε κούκο, ρίχνουν τα άλλα παιδιά τα σακάκια τους, πλην της μάνας, που το κρατάει στο χέρι της. Γύρω από το παιδί που είναι κάτω με τα σακάκια, χαράζουν έναν κύκλο. Τα γύρω παιδιά προσπαθούν να πάρουν τα σακάκια από την πλάτη του κούκου, χωρίς όμως να πατήσουν τη γραμμή που έκαμαν γύρω του κυκλικά ή να μπουν στον κύκλο.

Συγχρόνως όμως η μάνα του χτυπάει με το σακάκι που κρατά στα χέρια της για να τους απομακρύνει. Κι όποιον χτυπάει, θα κάτσει εκείνος στη θέση του παιδιού-κούκου., παίρνοντας ως συνεργάτη του άλλο παιδί-μάνα.

Όταν τύχει κι απολύσει κάποιος τα λουριά, από απροσεξία, τρέχουν οι άλλοι και παίρνουν τα ρούχα τους, αν δεν τα έχουν πάρει, αλλιώς χτυπούν τη μάνα και το παιδί που είναι κάτω, έως ότου καταφέρουν και πιάσουν πάλι τα λουριά οι δυο τους.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Κρατάμε την παραπάνω περιγραφή και συνεχίζουμε με το πώς παιζόταν το παιχνίδι στην Εγκλουβή.²

- Στο ξεκίνημα του παιχνιδιού έλεγαν τα παιδιά "**ρίξε αλάτι και πιπέρι**" και άρχιζε η μάνα να φέρνει βόλτες γύρω από το παιδί που φύλαγε για να μη του πάρουν το **μαντήλι**.

Για ν' αρχίσει το παιχνίδι έπρεπε όλα τα μαντήλια να παρθούν. Ο **φύλακας** προσπαθούσε να φτάσει με το πόδι κάποιον από τους επιτιθέμενους. Οι παίχτες χτυπούσαν ελαφρά το παιδί που καθόταν, αυτό προσπαθούσε να φτάσει κάποιον με το πόδι.

Ακόμα οι παίχτες μπορούσαν να **καβαλικέψουν** τη μάνα για να την κάνουν ανίκανη να έχει την ευκαιρία να χτυπήσει με το πόδι. Αυτό το έλεγαν και "**της μάνας καβάλα**". Αυτός που ήτανε καβάλα στη μάνα με επιδεξιότητα έπρεπε να ξεφύγει να χτυπήσει με το πόδι. Ακόμα πατούσε το πόδι του στη γη κατά το διάστημα που ήτανε καβάλα. Όποιον κατόρθωνε η μάνα να τον αγγίξει με το πόδι, αυτός πια έπρεπε να πιάσει τη θέση εκείνου που ήταν καθισμένος στην πέτρα και αυτός θα αναλάμβανε πια Μάνα.

Το παιχνίδι έχει πολλές **παραλλαγές** ή και **ονομασίες** και παίζεται παντού.

Στην **Κάρπαθο** για παράδειγμα η "**μάννα**" σχηματίζει αρχικά με το λουρί σχέδια στο έδαφος και καλεί τους παίκτες να τα μαντέψουν. Όποιος μαντέψει σωστά γίνεται ο φύλακας.

Σε χωριά της **Ηπείρου** εμφανίζεται εντελώς διαφορετικά. Εμφανίζονται δυο "**μάνες**" με καλυμμένα με ένα μαντήλι μάτια. Ο φύλακας κρατά ένα κονσερβοκούτι με πετραδάκια και τα ρίχνει κάτω ενώ οι "μάνες" προσπαθούν να μαντέψουν από τον ήχο που έπεσαν και να τα μαζέψουν μπου σουλώντας. Τα άλλα παιδιά γύρω γύρω τα βοηθούν ή τα παραπλανούν.

Το βρίσκουμε και ως "**τάλουρι**" (Αττική).^{3, 4, 5}

Ιμαντελιγμός⁶

Το παιχνίδι αυτό με πρωταγωνιστή τη μάνα το έπαιζαν οι αρχαίοι και οι βυζαντινοί. Το έπαιζαν όμως με άλλο τρόπο και το ονόμαζαν **ιμαντελιγμόν**. Πρόκειται για **διελκυστίδα με σχοινί**.

Ο παίχτης κάθε ομάδας παίρνει το σχοινί με το δεξί του χέρι και με το σύνθημα η κάθε ομάδα τραβά για να παρασύρει τους αντιπάλους τους προς το μέρος της. Μόλις ο πρώτος παίχτης της μιας από τις δύο ομάδες περάσει την γραμμή του κέντρου, η ομάδα του έχει νικηθεί .

1. <https://lexikolefkadas.gr/xini-myzithra-paichnidi>
2. Μιλτιάδης Κακλαμάνης Εγκλουβή σελ. 259
3. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 63
4. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 174
5. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία της Γυμναστικής, σελ. 69, 187, 198, 236, 246, 434
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 52

Παιχνίδια με έντομα και πουλιά

Τα παιδιά, από τα αρχαία χρόνια είχαν (και έχουν) τη κακή συνήθεια να βασανίζουν τα ζώα, στα πλαίσια του παιχνιδιού και της "ψυχαγωγίας" τους. Γάτες, σκύλοι, γαιδουράκια και άλλα συμπαθή τετράποδα, δεν περνούσαν και τις καλύτερες στιγμές στα χέρια των μικρών βασανιστών. Εκτός από τα μεγαλύτερα ζώα, την ίδια μοίρα είχαν τα πουλιά για τα οποία έφτιαχναν παγίδες και τα ζώφια, μικρά έντομα, όπως πεταλούδες, [μπούρμπουλες](#), τζιτζίκια, [κωλοφωτιές](#) κ.ά.

Μπούρμπουλας

Έντομα

Πετροπαγίδες

Μπούρμπ(ου)λας

Μπούρμπουλα¹ λέμε στη Λευκάδα τη μεγάλη άγρια μέλισσα. Κοινή ονομασία είναι η "μπούμπουρας ή "μπάμπουρας". Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε:

- **Μπούρμπουλας** /ό/ (Άλ. βρούμβουλι) = κάνθαρος, χρυσοκάνθαρος.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Πολλοί από μας στα παιδικά μας χρόνια διασκεδάσαμε πολλές φορές με τον μπούρμπουλα, που αφού τον δέναμε στο λαιμό με μια κλωστή, τον αφήναμε να πετά κάνοντας κύκλους στον αέρα με τον χαρακτηριστικό ήχο-βόμβο, που παράγει. Αυτό το παιγνίδι, που σήμερα βέβαια δεν παίζεται ούτε στα χωριά μας, ήταν γνωστότατο στους αρχαίους, αλλά και βυζαντινούς χρόνους.

Στους αρχαίους λεγόταν **βομβυλιός**, (ο, κ. νεώτ. βομβυλιός, είδος εντόμου βομβούντος, αγριομέλισσα, μπούμπουρας – Λεξ. ΔΗΜ.), ενώ στα μεσαιωνικά χρόνια **βόμβουλας** και **ζίνα**, για τον ήχο που το έντομο παράγει, όπως μας πληροφορούν οι σχολιαστές και λεξικογράφοι.

Ακόμα στους αρχαίους ήταν γνωστό με το όνομα **μηλολόνη** ή **μηλολόνη** (και **μηλόνη**, αγνώστου ετυμολογίας κατά τον Σταματάκο, μολονότι ο Πολυδεύκης – Θ' 125 – λέγει ότι λέγεται έτσι επειδή δημιουργείται από την/ή με την άνθηση των μήλων, "εκ της ανθήσεως των μήλων ή συν τη άνθηση γινόμενον").

(μηλολόνη, η – melolonthia – Ζωολ. γένος κολεοπτέρων εξαιρετικώς επιβλαβών, προκαλούντων μεγάλας καταστροφάς εις τα δένδρα, ιδίως τα οπωροφόρα – Λαρούς).

Στη δημοτική γλώσσα το όνομα του εντόμου (και του παγνιδιού) είναι **μπούμπουρας** ή **μπούμπουλας**² (ο, είδος κανθάρου, αρχ. βομβυλιός – Ανδριώτης - Μια παροιμία λέγει: "Αν κάναν κι οι μπουρμπούροι μέλι /θα τρώγανε κι οι κατσιθέλοι"). Στη συνέχεια με την πρόσληψη του "ρ", μπούρμπουλας και όπως λένε οι ειδικοί ετυμολογείται από τον δωρικό τύπο βόμβυρ της λέξεως βόμβυξ.

Ο Φιλίντας επεξηγεί λεπτομερέστατα: **Μπάμπουλας, βαβούλα**=σκάθαρος (κάνθαρος > κανθάριον > σκαθάρι (Ανδριώτης) ... **Χρυσοκάνθαρος**: "ένα των πολυαρίθμων ειδών κολεοπτέρων εντόμων αποτελούντων τμήμα της ευρυτάτης οικογένειας των σκαραβοειδών" – Λαρούς). Η παραγωγή του είναι συνεπαρμός του **βάβακος** (=ο τζίτζικας της αρχαίας Ήλιδας) και **βαβύλα** (=λάσπη, Σουίδας). Το πρώτο – συνεχίζει – επειδή μερικά είδη τους βουίζουν (πρβλ. ντάβανος, ζήνα κλπ), το δεύτερο γιατί κάτι σκαθάρια ανακατώνονται με ακαθαρσίες, βαβύλους.

Η ονομασία μπούρμπουλας, καταλήγει, είναι παρετυμολογία: μπρρ-μπρρ=η βοή τους. (Γλωσσογνωσία και γλωσσογραφία, Α'216).

Να σημειώσουμε ότι και σε μας ένα είδος μαύρου μπούρμπουλα αποκαλείται **σκαομπούρμπουλας**, για το ότι όπως παρατήρησε ο Φιλίντας, ανακατώνεται με τις ακαθαρσίες. Φυσικά για το παιγνίδι ως χρησιμοποιείται ο **χρυσο-μπούρμπουλας** και μάλιστα η **χρυσοάννα**.

Να δούμε τώρα τις σχετικές με τον τρόπο που παιζότανε αρχαίες μαρτυρίες σχολιαστών και

λεξικογράφων, όπως αυτές περιέχονται στα βασικά μας βοήθηματά: Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινών βίος και πολιτισμός, Α' 1 165 εξ. και Ευστρ. Παρασκευαΐδη, Παίγνια αρχαίων Ελλήνων, περιοδικό Πλάτων, ΜΔ' 18 εξ, αλλά και στα διάφορα λεξικά Δημητράκου, Σταματάκου κ.ά.

Ο Θεσσαλονικιός Ευστάθιος (Παρεκβ. 1329, 25) περιγράφει το παιγνίδι μας ως εξής: *“μηλάνθη ζώνων εστι μείζον σφηκός ... ου παίδες λίνον τρίπηχου εξάπτοντες εώσι πέτεσθαι και φερομένου δι' αέρος ελικοειδώς ηδόμενοι τη θεά παρέπονται τας χείρας κροτούντες”*. Δηλ... Η μηλάνθη είναι ζώο μεγαλύτερο της σφήκας το οποίο τα παιδιά αφού το δέσουν με τρεις πήχες κλωστή, το αφήνουν να πετάει σχηματίζοντας κύκλους στον αέρα, νοιώθοντας έτσι ευχαρίστηση βλέποντας το, που την εξεδήλωναν ακολουθώντας και τα χέρια τους κτυπώντας.

Ο δε Σουΐδας λέγει σχετικά: *“μηλολόνη: ζωΰφιον ως χρώνται εις παίδες, ο, τοις άνθησιν επικαθέζεται, οι δε παίδες λίνον του ποδός εξαρτώντες και ξυλύφιον, ο ουκ εξισχύουσιν ανακουφίσαι, εις τον αέρα αφιάσι”*. Δηλ.... Η μηλολόνη είναι ένα ζωΰφιο, το οποίο τα παιδιά το χρησιμοποιούν για παιγνίδι (και) το οποίο κάθεται πάνω στα λουλούδια (καιόχι μόνο, προσθέτου με). Τα δε παιδιά το δένουν από το πόδι με κλωστή και στην άλλη άκρη της έδεναν ένα ξυλάριο (“ξυλίφιον”) ώστε να είναι βαρύ και να δυσκολεύεται το ζωΰφιο να το σηκώσει και έτσι το αφήνουν να πετάξει στον αέρα.

Ο Σχολιαστής των Σφηκών του Αριστοφάνη (1352) παρατηρεί: *“Χρυσομηλολόνηον ζωΰφιων τι εστι κατά κάνθαρον, ξανθόν, ό και κατέχοντες οι παίδες δεσμεύουσιν εκ του ποδός και αφιάσι προς τον αέρα”*, το ζωΰφιο αυτό είναι ένα ξανθού κανθάρου, που το πιάνουν τα παιδιά και το δένουν από το πόδι αφήνοντάς το να πετά στον αέρα.³

Στην **Καρυά**, σαν παιγνίδι, παιζόταν όπως και στους αρχαίους και μεσαιωνικούς χρόνους, με μικρές μόνο διαφορές, από μικρά παιδιά.

Από το βόμβο και το χρυσίζον χρώμα έπιαναν εύκολα τα παιδιά τον μπούρμπουλα, τον ακινητοποιούσαν και τον έδεναν χαλαρά και με προσοχή με λεπτή κλωστή απ' το **λαιμό** (όχι “εκ του ποδός”, όπως οι αρχαίοι) και τον αφήναν να σχηματίζει κύκλους στον αέρα (**“φερομένου ελικοειδώς”**, όπως λέγει και ο αρχαίος σχολιαστής). Εμείς, απ' ότι θυμάμαι δεν δέναμε στην άκρη της κλωστής “ξυλύφιον” (όπως οι αρχαίοι), ξυλαράκι, ώστε να κάνουμε δύσκολο το πέταγμα και να ταλαιπωρούμε το ζωΰφιο. Το κρατούσαμε μόνο από την άκρη της κλωστής, που την τυλίγαμε στο δείκτη του χεριού και το κατευθύναμε οι ίδιοι.

Οι αρχαίοι σχολιαστές προσθέτουν και άλλες λεπτομέρειες όπως: Τα παιδιά τοποθετούσαν ανάμεσα στην ψαλιδωτή ουρά του εντόμου ένα κερύ το οποίο και άναβαν. Έτσι αν το πετύχαιναν – πράγμα δύσκολο -το θέαμα είναι εντυπωσιακό. (μαρτυρία Ευσταθίου 1243, 33). Σχετική και του Αριστοφάνη στους “Αχαρναίς” 920).

Σε μας δε συνέβαινε αυτό. Όμως στα παιδιά τότε υπήρχε η τάση να βασανίζουν με πολλούς τρόπους τα μικρά ζωάκια “χάριν παιδιάς”, όπως για παράδειγμα κάνανε με τα τζιτζίκια, πούχωναν στον πισινό τους ξυλαράκι και τ' αμόλαγανα να πετάξει.

Αξίζει ακόμα να σημειώσουμε ότι οι βυζαντινοί κάτι ανάλογο με τον μπούρμπουλα -που δεν το κάναμε εμείς -κάνανε με τα ωδικά πτηνά, τα οποία έδεναν από το πόδι και τ' αφήναν να ψευτοπετάνε.

Πολλές φορές με τον μπούρμπουλα ξαφνιάζαμε τους μεγαλύτερους δικούς μας με το να φέρουμε το ζωάκι στ' αυτί τους ή το μάγουλο για να κάνουμε "χάζι" και να γελάσουμε με το αθώο πείραγμα. Άλλα παιδιά δατηρούσαν τον μπούρμπουλα μέσα σ' ένα σπιρτόκουτο με λίγη ζάχαρη για τροφή.

Ο μπούρμπουλας προφανώς έδωκε το παρατσούκλι "" **μπουπούλιας**" και σε οικογένεια του χωριού (χωρίς το "ρ"). Το "ρ" το διατηρούν τα γνωστά "μπουρμπούλια", αποκριάτικη γιορτή της Πάτρας (ίσως από το πολύβουο μπουρ-μπουρ ...).

Παίγνια παλαιών Καρσάνων – Δημ Κατωπόδη

Το να βασανίζονται έντομα είναι κοινή συνήθεια των παιδιών σε όλη την Ελλάδα. Είτε τα τζιτζίκια, ή οι χρυσόμυγες και γενικά τα μεγάλα ζουζούνια που είχαν το γνώρισμα να κάνουν μεγάλο θόρυβο ήταν τα αγαπημένα των παιδιών.⁴

1. <https://lexikolefkadas.gr/bourboulas>
2. <https://lexikolefkadas.gr/bouboulas/>
3. Συμπληρώνουμε από το **λεξικό Τριανταφυλλίδη**:
μπούμπουρας ο [búburas] (χωρίς γεν. πληθ.) : είδος άγριας μέλισσας.
[ηχομιμ. (πρβ. αρχ. βομβυλιός (αρχική προφ. [bombul])) ίδ. σημ.]]
4. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 206

Έντομα¹

Αυτή δεν ήταν ονομασία παιχνιδιού, νοούνται τα κανονικά έντομα, αυτά που συλλέγαμε κυρίως την Άνοιξη και το Καλοκαίρι.

Τα πιο χαρακτηριστικά ήταν οι "**παπαδίτσες**" (πασχαλίτσες) οι οποίες όμως δεν μπορούσαν να παραμείνουν ως κατοικίδια για παραπάνω από μερικές ώρες, αφού από ένα σημείο και μετά βρωμούσαν ανυπόφορα.

Φυσικά και οι **πεταλούδες**, κυρίως κάτι μεγάλες κιτρινόμαυρες που τις λέγαμε «**λαμπριάτικες**». Τις κυνηγούσαμε ανελέητα και όποιος έβλεπε πρώτος μία έπρεπε να το δηλώσει εγκαίρως ("**Την έχω βλαστημημένη!**") για να κατοχυρώσει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Τα έντομα αυτά προσπαθούσαμε να τα ταΐσουμε με ζάχαρη (!) μέσα σε ένα κουτάκι. Τόσο μας έκοβε. Την επόμενη μέρα βέβαια τα βρίσκαμε «τούμπανο» και δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε αν πέθαναν από ανία ή από το υπερβολικό «φαί».

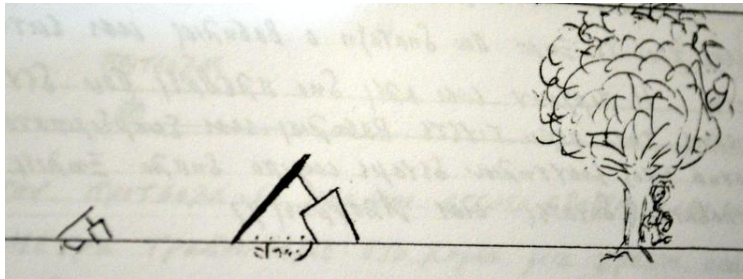
Άλλο είδος βασανισμένου εντόμου ήταν οι **τζιτζικες** (τζιτζίκια), τα οποία πιάναμε με μαεστρία πάνω στα δέντρα και μετά τους επιβάλαμε διάφορα ντροπιαστικά φορτία, όπως ένα κλαδάκι στο πίσω μέρος του σώματός τους που τα έκανε να πετάνε με αστείο τρόπο.

Ακόμα πιο δύσμοιροι ήταν οι "**χρυσομπούρμπολοι**" (σκαθάρια), στα οποία περνούσαμε μια κλωστή μεταξύ κεφαλιού και κορμού και τους αφήναμε να πετάνε "ελεύθεροι" με αποτέλεσμα μερικές φορές να караτομούνται. Το ξέρω, υπήρξαμε απέναντι στα κολεόπτερα και υμενόπτερα ασύγγνωστα αποτρόπαιοι και αδίστακτοι.

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στο χρόνο*, σελ. 125

Πετροπαγίδες¹

- Συνήθεια (κακή) περισσότερο και όχι παιχνίδι, των αγοριών ήταν να φτιάχνουν παγίδες στους κήπους και τους αγρούς για να πιάνουν σπουργίτια και άλλα μικρά πουλιά. Τα παιδιά είχαν την τάση από πάντα να βασανίζουν τα ζωντανά της φύσης.
- Και σε περιγραφή του Ανδρέα Λάζαρη² από τους Σφακιώτες, έχουμε τα εξής: Τα παιδιά έστηνα πέτρινες παγίδες στα αλώνια. Χρησιμοποιούσαν πέτρινες πλάκες, κι έσκαβαν μια μικρή λύμπα στο χώμα με ξυλάκια. Εκεί έβαζαν τροφή για τα πουλιά και όταν πήγαινε κάποιο πουλί να φάει το πλάκωνε η πέτρα.

Εικόνα 20 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Φυσικά ήταν συνήθεια πανελλαδική ειδικά για τα παιδιά που ζούσαν στην εξοχή.³

1. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας, σελ. 573.
2. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 303
3. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 28

Τυφλόμυγες

Μάτια ερμητικά κλειστά με ένα μαντήλι και για μάντεψε ποιος είναι δίπλα σου. Κλασικό παιχνίδι οι τυφλόμυγες. Με καταγωγή πολύ παλιά και κάμποσες παραλλαγές.

Τυφλόμυγα

Τυφλοπόντικας

Τυφλόμυγα¹

Κλασικό παιχνίδι που παίζεται παντού στην Ελλάδα.

Για τη **Λευκάδα** έχουμε την εξής περιγραφή:

Έβγαζαν ένα παιδί να κάνει την τυφλόμυγα, γι' αυτό και του έδεναν τα μάτια να μη βλέπει. Οι άλλοι σκορπούσαν γύρω του μιλώντας και πειράζοντάς τον και αλλάζοντας θέσεις για να τον παραπλανήσουν.

Η τυφλόμυγα προσπαθούσε να πιάσει κάποιον και αν τα κατάφερνε, τον ψηλάφιζε και προσπαθούσε να μαντέψει ποιος είναι. Αν το πετύχαινε έκανε εκείνος την τυφλόμυγα.²

Έχουμε και μια παραλλαγή από το Δρυμόνα:

Τυφλοπόντικας³

Σχεδόν αποκλειστικά σχολικό παιχνίδι, που παίζονταν στην σχολική αυλή στα διαλείμματα από το σύνολο των παιδιών του σχολείου, αγόρια και κορίτσια. Το παιχνίδι απαιτούσε μεγάλο αριθμό παιδιών, κι αυτός ο αριθμός μπορούσε να εξασφαλιστεί στο σχολείο όπου μαζεύονταν όλα τα σκολ'παρούδια του χωριού.

Ο αριθμός των μαθητών του μονοθέσιου Δημοτικού Σχολείου Δρυμόνα, στις δεκαετίες 1950-1960 κυμαίνονταν από 30-40 και αποτελούσε έναν ιδανικό αριθμό για τη διεξαγωγή του παιχνιδιού.

Από το σύνολο των παιδιών επιλέγονταν δυο που θα έπαιζαν τους δυο κυρίαρχους ρόλους του παιχνιδιού, του **Τυφλοπόντικα** και του **Στραβοπάνου**. Ποιο από τα δυο παιδιά θα έπαιρνε το κάθε ρόλο θα καθορίζονταν στην εξέλιξη του παιχνιδιού.

Αυτά τα δύο έδεναν τα μάτια τους με ένα μαντήλι έτσι που να μη βλέπουν και στέκονταν στη μέση του μεγάλου κύκλου που σχημάτιζαν πιασμένα από τα χέρια τα υπόλοιπα παιδιά. Ένα από τα παιδιά του κύκλου έκρυβε το λουρί (ζώνη παντελονιού) σε κάποιο σημείο, μέσα στον κύκλο των παιδιών.

Τα δυο παιδιά, μέσα στον κύκλο, άρχιζαν να ψάχνουν το λουρί, ψηλαφώντας το έδαφος, ενώ τα παιδιά του κύκλου με τις φωνές τους και τις οδηγίες τους που μπορεί να ήταν αληθινές ή παραπλανητικές, τους βοηθούσαν να πλησιάσουν το λουρί ή τους απομάκρυναν από αυτό.

Το παιδί που έβρισκε το λουρί, έπαιρνε το ρόλο του Τυφλοπόντικα και το άλλο έπαιρνε το ρόλο του Στραβοπάνου.

Από τη στιγμή αυτή, μέσα στον κύκλο γίνονταν ένας αγώνας, ανάμεσα τους, με την προσπάθεια του Τυφλοπόντικα να πλησιάσει τον Στραβοπάνο και να τον χτυπήσει με το λουρί και την προσπάθεια του τελευταίου να απομακρυνθεί και να αποφύγει τα χτυπήματα. Ο εντοπισμός της θέσης του ενός από τον άλλο, γίνονταν μέσω των άλλων αισθήσεων αφού τα μάτια ήταν δεμένα και κυρίως μέσω της ακοής που στηρίζονταν στις πληροφορίες, αληθινές ή ψεύτικες, που έδιναν τα άλλα παιδιά και που ήταν υποχρεωτικό να παίρνουν μέρος και οι δυο τους.

- Που είσαι *Τυφλοπόντικα*;
- *Εδώ είμαι Στραβοπάνο!*

Ο διάλογος αυτός επαναλαμβάνονταν συνεχώς, δίνοντας πληροφορίες στον καθένα για τη θέση του άλλου και στο μεν *Τυφλοπόντικα* την δυνατότητα να εντοπίσει και να χτυπήσει τον *Στραβοπάνο*, στο δε τελευταίο να αποφύγει τον διώχτη του.

Σε μια παραλλαγή του παιχνιδιού,, ο *Στραβοπάνος* είχε το δικαίωμα να πλησιάσει τον *Τυφλοπόντικα* και να παλέψει μαζί του με σκοπό να του πάρει το λουρί. Αν το κατάφερνε, οι ρόλοι άλλαζαν και ο διώχτης γίνονταν διωκόμενος και ο διωκόμενος, διώχτης. Συνήθως το παιχνίδι τελείωνε με τη λήξη του διαλείμματος και την επιστροφή των μαθητών στην τάξη.

Οι τυφλόμυγες είναι πανελλήνιο παιχνίδι με πολλές παραλλαγές κι ονομασίες (πχ **Στραβός καλόγερος**, **Τυφλοπάνι**, **Μαμίτσα**, **Τυφλός**, **Τυφλός σκοπός**, **Στραβογιώργος** κ.λπ) σε κάθε περιοχή της Ελλάδας, αλλά και του Πόντου (**Τζαμόγιαννης**).^{4, 5, 6}

Σε πολλές περιπτώσεις συνοδεύεται και από τραγουδάκια.

Για παράδειγμα:

*Στραβός καλόγερος
στέκει ολομόναχος
Κι όποιον βαρέσει
κρίμα δεν έχει.*

Εικόνα 21 Τα παιχνίδια μας

Παιχνίδια με κλειστά μάτια συναντάμε παντού στον κόσμο, όπως τα: **Γόρδιος Δεσμός** από τις Φιλιππίνες, **Σπάσε το κανάτι** από Σρι Λάνκα, **Παπουτσωμένες καρτέκλες** από το Παναμά, **Σλάλομ με δεμένα μάτια** από τη Τσεχία⁶

Το ιστορικό του παιχνιδιού:

Μυίνδα , Χαλκή Μυία⁷ και Ψηλαφίνδα⁸

Το συναντάμε σαν "**μυίνδα**" που είναι μια παραλλαγή της "**χαλκής μυίας**" και της **ψηλαφίνδας**.

Προέρχεται από την λέξη "μυ", δηλ. "χείλη" ή "μάτια κλεισμένα" κι όχι από την λέξη "μυία", δηλ μύγα. .

Ήταν ένα ομαδικό παιχνίδι και σε αυτό ένας από τους παίκτες έκλεινε τα μάτια του και κάποιος από τους άλλους παίκτες τον κτυπούσε. Αν κατάφερνε να μαντέψει ποιός ήταν, τότε κέρδιζε.

Σε σύγκριση με τα άλλα δύο παιχνίδια, στην μυίνδα, ο παίχτης δεν έκλεινε τα μάτια του με μία ταινία, δεν τον κτυπούσε κάποιος από τους παίκτες, και δεν χρησιμοποιούνταν ο μικρός διάλογος της χαλκής μυίας

Αναφορές υπάρχουν στον Θεόγνωστο: "*μυίνδα, απο το μύειν τους οφθαλμούς και ερωτώμενον λέγει τίνα τάδε και πόσα τάδε, εαν τις πετύχει*" (Θεόγν.1353), στον Πολυδέκη: "*ήτοι καταμύων τις φυλάττου βοά....μαντευόμενος λέγει, έστ'άν τύχη*", στον Ησύχιο: "*παιδιά τις, ούτω καλουμένη απο του συμβαίνοντος . Καταμύων γαρ τις τον ερωτώμενον....πάλιν καταμύει*".

Η "**ψηλαφίνδα**" ήταν μια μικρή παραλλαγή του παιχνιδιού όπου όταν η "μυία" έπιανε έναν παίχτη, έπρεπε ψηλαφώντας το πρόσωπο και το σώμα του να τον αναγνωρίσει. Εάν όχι δεν άλλαζαν θέσεις και η "μυία" συνέχιζε την προσπάθειά της

Σήμερα ονομάζεται "**τυφλόμυγα**", "**τυφλοπάνα**", "**μουζούρι**"

Η "**χαλκή μυία**" παιζότανε με τον ίδιο τρόπο, μόνο που σε αυτήν την περίπτωση ο τυφλός έχοντας τα μάτια του καλυμμένα με μια υφασμάτινη ταινία, φώναζε πως κυνηγάει να πιάσει την "χαλκή μυία", ενώ συγχρόνως οι άλλοι παίκτες του απαντούσαν, ότι δεν μπορεί να την πιάσει και τον κτυπούσαν με σκοινιά.

Κατά τον Πολυδέκη: "*η δε χαλκή μυία, ταινία τον οφθαλμόν περισφίξαντες ενός παιδός, ο μέν περιστρέφεται κηρύττων χαλκήν μυίαν θηράσων, οι δ' αποκρινάμενοι θηράσεις αλλ'ου λήψεις, σκύτεσι βυβλίνοις παίουσιν αυτόν, εως τινός αυτών λήψεται*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 21) και κατά τον Ευστάθιο: "*χαλκή μυία θηράσω. Οι δε κύκλω εσώτες βίβλους ή και ταις χερσί παίοντες αποκρίνονται, αλλ'ου λήψει. Ου δε αν λάβηται καθίστησιν εκείνοι εις την εαυτού χώραν*".

1. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

τυφλόμυγα η [tɪflómɪɣa] : ομαδικό παιδικό παιχνίδι, στο οποίο ένας από τους παίκτες, με δεμένα μάτια, προσπαθεί να πιάσει κάποιον από τους υπόλοιπους και ψηλαφώντας τον να τον αναγνωρίσει. [τυφλ(ός) -ο- + μύγα μτφρδ. ιταλ. mosca cieca(;)]

2. *Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 109*

3. *Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικά παιχνίδια από το Δρυμόνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ. 171*

4. *Γεωργία Ταρσούλη Τα παιχνίδια μας, σελ 54-59*

5. *Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση Ας παίξουμε πάλι, σελ. 149*

6. *Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 45, 48, 51, 340, 352*

7. *Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 14-17*

8. Λεξικό Liddel Scott

νας 'αύ-όθι 12. II. χαλκή μυῖα, παιδιά τις, ὡς καὶ νῦν, Θ
• τυφλομύγα, Ἰταλ. mosca seca, Πολυδ. Θ', 122· μυῖνδα παί- π
ζειν αὐτόθι 110, 113, Ἠσυχ. III. ἐν Λέοντ. Τακτ. 19, ἐπὶ τί
Ἰσπανῶν θηλοῦ ὡς ἐν τῷ νεοελληνικῷ παραφάσματι τυφλομύγα

9. *Ειρήνη Βασιλοπούλου: Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη. Παιδαγωγική Προσέγγιση, (Διδακτορική Διατριβή) σελ. 60, 75*

Κρυφό και Κυνηγητό

Αγαπημένα παιδικά παιχνίδια και τα δύο. Όλοι τα έχουμε παίξει.

"Κρύβομαι, ψάξε να με βρεις!", προσπαθώντας να βρούμε τις πιο ευφάνταστες κρυψώνες, να κάνουμε τόση ησυχία, ώστε να μην ακούγεται ούτε η ανάσα μας μη τυχόν και μας ανακαλύψει αυτός που τα φυλάει και μετά "φτου ξελευθερία" και πάμε απ' την αρχή.

Και το κυνηγητό, άλλοτε με αυστηρούς κανόνες, άλλοτε ελεύθερο ... απλά ... "πιάσε με, αν μπορείς ... "

Κρυφό

Ξυλωτό -Σιδερωτό

Τσιντό-τσιντό

Κρυφτούλι ή Κρυφτό

Κλασικό πανελλήνιο παιχνίδι που παίζεται ακόμα και σήμερα.

Ακολουθούν περιγραφές από διάφορες λευκαδίτικες πηγές:

- **Προέλευση:**

Το παιχνίδι παιζόταν στην αρχαιότητα και ήταν γνωστό με το όνομα **αποδρασκινίδα** ή **κρυπτινίδα**. Στο λαό μας διατηρείται με διάφορα ονόματα, όπως "**κρυφτό**", "**κρυφτούλι**", "**κρυφτάκια**", "**χωστός**" κ.λπ.

Ο λεξικογράφος Πολυδεύκης (180 μ.Χ) περιγράφει την αποδρασκινίδα ως εξής: "*Ο μιν εν μέσω καταμύων κάθηται ή και τους οφθαλμούς αυτού τις λαμβάνει, οι δ' αποδιδράκουσιν, έργον επήν εκάστω εις τον τόπον εκείνου φθάσαι*" (θ' 177).

Δηλ. σε ελεύθερη απόδοση: Ο ένας παίχτης κάθεται στη μέση με τα μάτια κλεισμένα (και τα φυλάει) ή του τα κρατά κάποιος κλειστά. Και ενώ οι άλλοι παίχτες τρέχουν να κρυφτούν, αυτός ψάχνει να τους βρει για να "φτύσει" στην έδρα του ή να "φτύσουν" όσοι και όποιοι τον προλάβουν.

Η παραλλαγή αυτή -όπως λέγει ο Παρσκευαΐδης - "*θυμίζει την σημερινή λειτουργικότητα του παιχνιδιού*".

Ο Σ. Σπεράντζας σε άρθρο του στην ΜΕΕ για το κρυφτό λέγει: "*... Μετά την δια κλήρου εκλογήν της Μάνας, αυτή κρύπτεται εις ωρισμένον μέρος, κλείουσα υποχρεωτικώς και τους οφθαλμούς και άρχεται απαγγέλουσα ωρισμένους στίχους η το "Πάτερ ημών, ίνα δώσει καιρόν εις τους άλλους παίκτας να κρυθούν έκαστος εις κατάλληλον μέρος. Μετά τούτο εξέρχεται της κρύπτης της και τίθεται εις αναζήτησιν των. Μόλις δ' ανακαλύψη τινά, άρχεται καταδιώκουσα αυτόν προς ό μέρος είχεν αύτη κρυβή. Και να μιν τον προφθάση και "πτύει" αύτη πρώτη εις το τέρμα της καταδιώξεως, ο παίχτης καταλαμβάνει τη θέση της μάνας. Αν όμως ο κατδιωκόμενος "πτυση" πρώτος εις το τέρμα, απαλλάσσεται της υποχρεώσεως ταύτης, η δε μάνα τρέπεται εις καταδίωξιν άλλου παίκτου κατά τον αυτόν τρόπον, μέχρις ου επί τέλους ηττηθεί τις των παικτών και καταλάβη την θέση της μάνας. Η παιδία τότε επαναρχίζει*".

Στην Καρυά:

Όπως τα περισσότερα, έτσι και το κρυφτό ή κρυφτούλι, είναι υπαίθριο και ομαδικό παιχνίδι. Χώρος του κατά προτίμηση η αλάνα της γειτονιάς, αλλά και ο δρόμος (χωρίς εμπόδια τότε), τ' αλώνια, το προαύλιο του σχολείου ή της εκκλησίας

Παιζόταν απαραίτητα με δύο τουλάχιστον παίχτες, αλλά συνηθέστατα με περισσότερους, ώστε το ενδιαφέρον να είναι μεγαλύτερο.¹

- Πολύ διαδεδομένο παιχνίδι επίσης και στον **Άγιο Πέτρο** Λευκάδας. Με τους γνωστούς τρόπους όριζαν ποιος θα τα "φυλάει", ποιος δηλ. θα καθόταν με το πρόσωπο στον τοίχο ή δέντρο και άρχιζε να μετράει φωναχτά μέχρι ένα σημείο που είχαν καθορίσει, ενώ οι άλλοι σε αυτό το διάστημα κρυβόταν τριγύρω.

- Αφού η "μάννα" τελειώνει το μέτρημα έλεγε "**φτου και βγαίνω κρυμμένος και άκρυφτος**" και έψαχνε να βρει τους συμπαίχτες της που είχαν κρυφτεί. Κάθε φορά που ανακάλυπτε κάποιον έτρεχε στο σημείο που τα φύλαγε κι έλεγε ... "**φτου ...[το όνομα του παιδιού]**". Όσους πρόφτανε να φτύσει η "μάννα" ήταν οι χαμένοι, ενώ όσοι πρόφταναν να φτύσουν εκείνοι πρώτοι κέρδιζαν. Στο τέλος, αφού είχαν φανερωθεί όλοι, η "μάννα" υποδείκνυε έναν από τους χαμένους να τα "φυλάει" ή έριχναν κλήρο μεταξύ τους.

Παραλλαγή του παιχνιδιού ήταν, αφού είχε συμφωνηθεί, αν κατάφερνε ο τελευταίος παίχτης να φτύσει τη "μάννα" και φώναζε "**φτου ξελευθερία φτυμένος κι άφτυστος**", ελευθέρωσε όλους τους υπόλοιπους οπότε τα ξαναφύλαγε ο ίδιος παίχτης.

Σε αυτή την περίπτωση, οι χαμένοι παίχτες βοηθούσαν τον τελευταίο, φωνάζοντας "λεμόνι" όταν τον πλησίαζε η "μάννα" και "πορτοκάλι" όσο πιο πολύ απομακρύνονταν από αυτόν, για να τον διευκολύνουν.

Καμιά φορά η "μάννα", για να μην αργεί το παιχνίδι και αφού είχε βρει αρκετούς παίχτες, φώναζε "ξίδι, λάδι και λεμόνι να φανερωθούνε όλοι", οπότε εμφανίζονταν και οι υπόλοιποι, που θεωρούνταν ότι είχαν φτύσει.²

Το παιχνίδι παίζεται παντού στην Ελλάδα με μικρές παραλλαγές. Αλλού ονομάζεται κρυφτό, αλλού "**κούκου**", αλλού "**κρυφτοκούτι**" ή "**κρυφτοτενεκές**". Άλλες ονομασίες ήταν "**μπαμ μπαμ**".

Σε κάποιες περιπτώσεις έπαιρνε μέρος και ένα τενεκεδάκι που έπρεπε να κρυφτεί για να το βρουν οι παίχτες.^{3,4,5}

Φυσικά παίζεται και παντού στον κόσμο, με διάφορες επίσης παραλλαγές.⁷

Συμπληρώνοντας τα στοιχεία για την προέλευση του παιχνιδιού από την αρχαιότητα να πούμε ότι λεγόταν και **φυγίνδα (ή φευγίνδα) ή κρυπτίνδα**. Ήταν και είναι -μέχρι τις ημέρες μας- ένα ομαδικό παιχνίδι, αγαπητό από τις μικρές ηλικίες μέχρι και τις μεγαλύτερες.⁸

1. Δημήτρης Κατωπόδης *Παίγνια παλαιών Καρσάνων, Εφημερίδα "Η ΗΧΩ της Λευκάδας"*
2. Στάθης Μαργέλης, *Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 110*
3. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα παιχνίδια μας, σελ. 36, 37*
4. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι, σελ 117-8*
5. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 71, 72, 93, 133, 140, 196*
6. *Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 50-51, 76*
7. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 45*

Ξυλωτό ή Σιδερωτό

Μια μορφή κυνηγητού με κανόνες

Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr

- **Ξυλωτό¹**: Παιδικό παιχνίδι της πόλης κυρίως
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Βέβαια παράλληλα, ανάλογα το υλικό έπαιζε και το **σιδερωτό²**.

- Παιδικό παιχνίδι της πόλης της Λευκάδας κυρίως.
Τα παιδιά χωρίζονταν σε δυο ομάδες και έπιανε τη θέση της η κάθε ομάδα σε αρκετή απόσταση από την άλλη. Έβγαινε ένας από τη μια πλευρά και οι πιο γρήγοροι της άλλης τον κυνηγούσαν να τον πιάσουν, προτού αυτός πιάσει σίδηρο ή ξύλο. Το ίδιο συνέβαινε και με τον παίχτη της άλλης ομάδας. Όποιος δεν πρόφτανε να πιάσει σίδηρο ή ξύλο και τον έπιαναν οι αντίπαλοί του, έχανε και μαζί μ' αυτόν και η ομάδα του.
Αυτό συμφωνούνταν από την αρχή: “σιδερωτό θα παίξομε ή ξυλωτό;” ρωτούσαν.
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Τσιντό-τσιντό³

Παιδικό παιχνίδι της πόλης και αρκετών χωριών που μας περιγράφεται στο lexikolefkadas.gr

- Χωρίζονταν σε δυο ομάδες, έβγαине ο πιο γρήγορος από τη μια ή την άλλη ομάδα και ο πιο γρήγορος αντίπαλος τον κυνηγούσε να τον πιάσει. Όταν τον έπιανε όρθιο, έχανε.

Αυτός όμως, κατά τους κανόνες του παιχνιδιού, καθόταν στα γόνατα, οπότε ήταν κερδισμένος και φώναζε: "τσιντό-τσιντό το καθιστό" ή "δεν κάθομαι, δεν κάθομαι ποτέ", γιατί έχανε σε δυο περιπτώσεις: ή αν πιανόταν όρθιος ή αν καθόταν στο χώμα. Έτσι καθόταν στα γόνατα.
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Πρόκειται λοιπόν για κυνηγητό με συγκεκριμένους κανόνες. Ανάλογα με την παραλλαγή σε κάθε μέρος της Ελλάδας επιλέγεται ο τρόπος με τον οποίο το κάθε παιδί δεν θα κινδυνεύει από αυτόν που το κυνηγά. Να πιάσει ξύλο, σίδερο, κλπ, να καθίσει στα γόνατα, να καθίσει κάτω κλπ.

Παραλλαγή του παιχνιδιού με το όνομα "Η αλεπού" ή "Πιάνω Ξύλο" από την Ήπειρο ή "Δεν τσακώνω ξύλο" στα Τρίκαλα, το "τσιν τσιν τα πιάτα μου" στις Κυκλάδες, το "Πέτρα-χώμα" στην Κρήτη, το "Κάθομαι, δεν κάθομαι" στη Σπάρτη (Μάνη). κ.ά

Σε άλλες περιοχές έχουμε και το "Μαρμαρωτό", δηλαδή τα παιδιά να ακουμπάνε τοίχο.^{4,5}

1. <https://lexikolefkadas.gr/xyloto>
2. <https://lexikolefkadas.gr/sideroto>
3. <https://lexikolefkadas.gr/tsinto-tsinto>
4. Γεωργία Ταρσούλη Τα παιχνίδια μας, σελ.27, 50, 51
5. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 124, 227

Παιχνίδια πολέμου (ατομικά, ομαδικά)

Παιχνίδια επιθετικής φύσεως, αρεστά στα αγόρια σε μια προσπάθεια μίμησης του άγριου κόσμου των μεγάλων. Αυτοσχέδια όπλα κάθε είδους, μάχες και άγρια κυνηγητά σε πλήρη εξέλιξη στα βουνά και στις απλωσιές των χωριών και της πόλης.

Αντενοτούφεκα

Λαστιχιέρα

Σφεντόνα

Φυσέκια

Φυσοκάλαμα

Μπορνέλες

Βαρ κι βαρ και πίσω πίσω

Πάλη

Πετροπόλεμος

Κλέφτες

Κομάν

Αντενοτούφεκα¹

Κατασκευή ξύλινου ομοιώματος όπλου όπως μας περιγράφεται από τον **Άγιο Πέτρο**

Για να μιμηθούν τους μεγάλους, τα παιδιά, έφτιαχναν από ξύλο τα δικά τους "μεγαλίστικα" όπλα, τα "αντενοτούφεκα" ή "[ξύλοκούμπουρα](#)"² που ήταν συνδυασμός [λαστιχέρας](#)³ και του φεκιού.

Έκοβαν μια κάπως χοντρή σανίδα και τη σκάλιζαν ώστε να μοιάζει με πραγματικό κοντάκι όπλου. Στο μπροστινό μέρος του προσάρμοζαν μια κάνη που έκοβαν από τον κορμό μιας παλιάς ομπρέλας. Σκάλιζαν ένα άνοιγμα από πάνω μέχρι κάτω στο σημείο της σκανδάλης, όπου περνούσαν ένα στριμμένο γερό σύρμα, έτσι ώστε να κάνει τρύπα στη μέση, που έμπαινε μια πρόκα που κάρφωναν από το πλάι. Αυτή ήταν η σκανδάλη, την οποία άφηναν να περισσεύει πάνω σαν κόκορας και κάτω, και ήταν τοποθετημένη έτσι, ώστε να κινείται λίγο μπρος και πίσω.

Στο εμπρός μέρος του κοντακιού, κάτω από την κάνη, κάρφωναν δύο πρόκες στις οποίες έδεναν λάστιχα που στο πίσω μέρος τους ενώνονταν με ένα πετσί ([ψίδι](#)⁴) όπως της λαστιχιέρας. Έκοβαν μετά, ένα λεπτό έλασμα από τενεκέ και το κάρφωναν κάτω από τη σκανδάλη, αφού πρώτα του είχαν κάνει μια τρύπα στο κέντρο του και το Αντενοτούφεκι ήταν έτοιμο.

Για να δουλέψει το τουφέκι τοποθετούσαν πρώτα τη σκανδάλη στην τρύπα του υποσκάνδαλου και περνούσαν μια [αντένα](#)⁵ στην κάνη, ενώ το πίσω μέρος της το έβαζαν μέσα στο ψίδι που, αφού τέντωναν τα λάστιχα, το μάγκωναν στο σύρμα της σκανδάλης που περίσσευε από πάνω. Το όπλο ήταν οπλισμένο και έτοιμο να ρίξει αρκούσε να σημαδέψουν και να πατήσουν το υποσκάνδαλο λίγο προς τα κάτω.

Τότε η σκανδάλη πήγαινε προς τα πίσω, ενώ το πάνω μέρος της προς τα εμπρός αφήνοντας απότομα τα λάστιχα, που παρέσυραν με δύναμη την αντένα στο στόχο.

Μερικοί έφτιαχναν πολύ όμορφα καλλιτεχνημένα όπλα και κάποιοι προσάρμοζαν σκόπευτρο, ακόμα και σκάστρα στην πορεία του λάστιχου, οπότε το όπλο τους έκανε πραγματικά μπαμ

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 123
Η λογική του α συνθετικού της λέξης υποθέτω ότι αφορά το γεγονός ότι περνούσαν σύμφωνα με την παραπάνω περιγραφή μια "αντένα" στην κάνη του.
2. Περιγράφεται παρακάτω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/xylokoymproyro/>
3. Περιγράφεται αμέσως μετά. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/lastichera/>
4. <https://lexikolefkadas.gr/psidi-to/>
5. <https://lexikolefkadas.gr/antena-i>

Λαστιχέρα¹

Στο lexikolefkadas.gr² αναφέρεται απλά ως **σφεντόνα**³. Όμως από τον Στάθη Μαργέλη περιγράφεται εντελώς διαφορετικά:

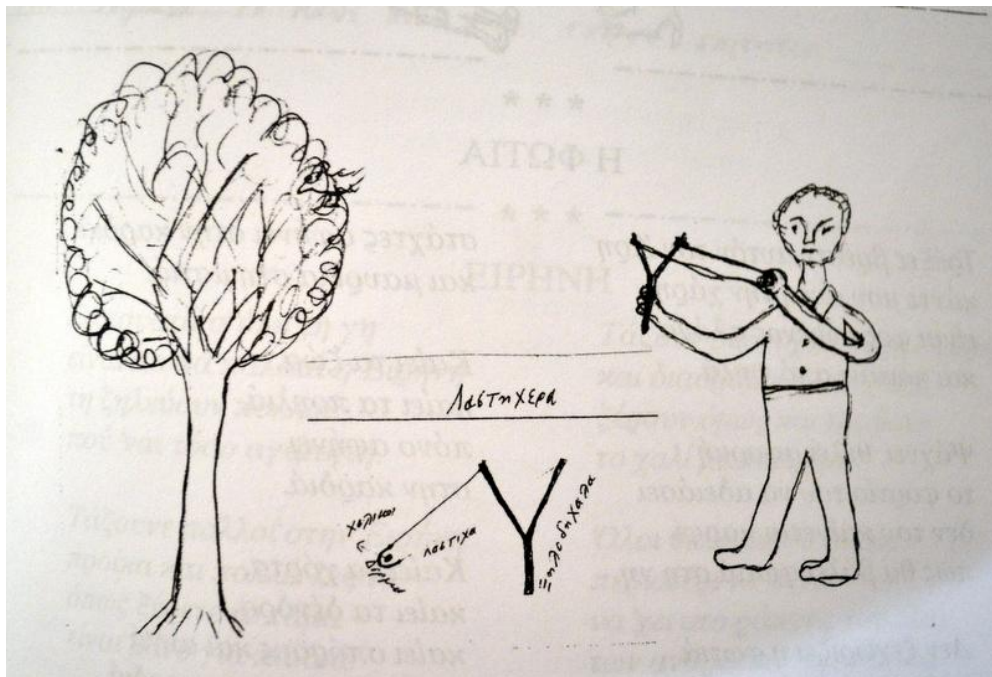
Έτσι λένε στον **Άγιο Πέτρο** το παιδικό όπλο που αλλού λένε (λάθος σύμφωνα με τον μελετητή) σφεντόνα.

Η λαστιχέρα φτιάχνονταν με ένα ξύλο δίχαλο σχήματος Y ή U που κόβανε από σκληρό ξύλο, αγριλίδα συνήθως, για να είναι λεπτό και γερό. Η χειρολαβή της είχε περίπου μήκος 10 πόντους και τα σκέλη της διχάλας 6-8 πόντους.

Στις άκρες των δυο πάνω ξύλων του γινόταν εγκοπές στις οποίες δένονταν σφιχτά δύο λάστιχα, που στην άλλη άκρη τους δένονταν ένα κομμάτι πετσό (δέρμα) το ψίδι⁴ που έπαιρναν από παλιά δερμάτινα παπούτσια.

Τα λάστιχα έπρεπε να είναι γερά και καλά και τα αγόραζαν από τα μαγαζιά αλλά μια που τις περισσότερες φορές δεν υπήρχε χρήμα, χρησιμοποιούσαν μερικές φορές, λάστιχα που έκοβαν από σαμπρέλες.

Στο πετσάκι τοποθετούσαν ένα μικρό στρογγυλό λιθαράκι και το κρατούσαν με το αριστερό χέρι ενώ με το δεξί κρατούσαν το διχάλι. Σημαδεύοντας ανάμεσα από το διχάλι τέντωνναν τα λάστιχα και άφηναν απότομα το ψίδι οπότε έφευγε η πέτρα για το στόχο.

Εικόνα 22 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήεις από τη ζωή μου⁵

Σφεντόνα

Ο Στάθης Μαργέλης⁶ περιγράφει και τη σφεντόνα⁷ και δίνει ξεκάθαρα τη διαφορά της από τη λαστιχέρα.

- Τις έφτιαχναν τα παιδιά και ήταν συνήθως μιας χρήσης γιατί την επόμενη ημέρα ξεραίνονταν. Το πλέξιμο γινόταν -περίπου μια οργιά- με τρία κλωνιά, σαν κοτσίδα και στην αρχή άφηναν μια θηλιά για να μπαίνει το δάχτυλο. Προς τη μέση έκαναν το καυκί, από τρία τρίκλωνα για να δέχεται την πέτρα και την τελείωναν με τον ίδιο τρόπο .

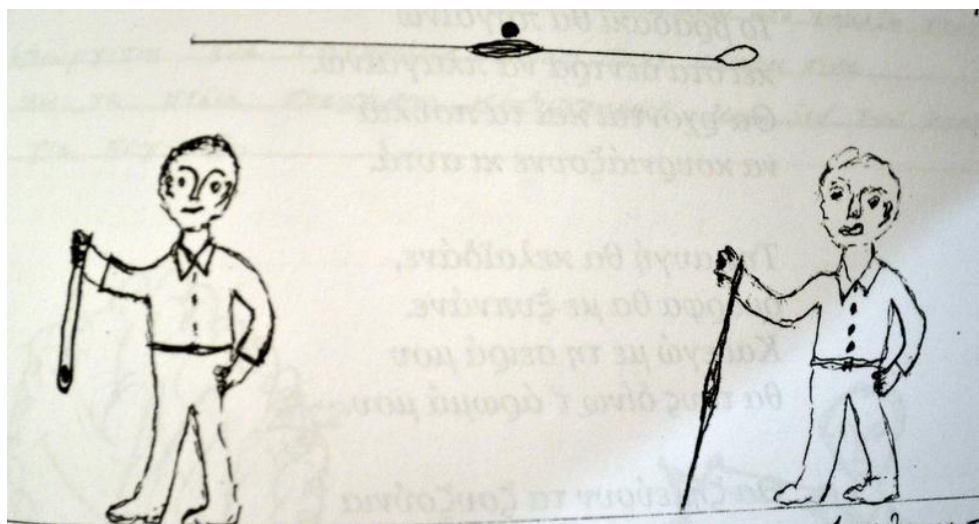
Για να την χρησιμοποιήσουν έβαζαν το δάχτυλο στη θηλιά τοποθετούσαν την πέτρα στο καυκί και κρατώντας και την άλλη άκρη τη στριφογύριζαν δυνατά, οπότε δημιουργούνταν φυγόκεντρος δύναμη. Μετά άφηναν απότομα το ελεύθερο άκρο της οπότε η πέτρα εκσφενδονίζονταν και η σφεντόνα έμενε στο χέρι τους.

Λεπτομέριες μας δίνει και ο Ανδρέας Λάζαρης⁹

- Παιχνίδι για μεγάλα παιδιά, αλλά και για βοσκούς. Πετούσαν πέτρες (χαλίκια) μπροστά από τα ζώα, και σημάδευαν πουλιά πάνω στα δέντρα.

Την πλέκανε με λινάρι, περίπου 15 εκ. Από τη μια άκρη είχε τρύπα να χωράει τον καρπό του χεριού μας να περάσει μέσα , έτσι ώστε άμα πετιόταν η πέτρα να μη φεύγει κι η σφεντόνα, αλλά να κρέμεται από το χέρι μας.

Ακριβώς στο κέντρο τη φτιάχναμε πιο πλατιά, έτσι να κάθεται το χαλίκι και να μη πέφτει. Πιάναμε την άλλη άκρη με την παλάμη. Αρχίζαμε και τη στρίβαμε με δύναμη και σε κάποια στιγμή, αφήναμε την παλάμη. Η σφεντόνα τέντωνε, το χαλίκι έφευγε με δύναμη και ο καλός χρήστης έβρισκε το στόχο του

Εικόνα 23 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Φυσικά τέτοιου είδους κατασκευές ήταν πολύ συνηθισμένες σε όλη την Ελλάδα.¹⁰

1. Στάθης Μαργελής Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 102
2. <https://lexikolefkadas.gr/lastichera/>
3. Περιγράφεται αμέσως μετά
4. <https://lexikolefkadas.gr/psidi-to/>
5. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 303
6. Στάθης Μαργελής Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 121
7. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**
σφεντόνα η [sfendóna]: 11. παιδικό όπλο, κατασκευασμένο από ένα λάστιχο, στερεωμένο συνήθ. σε

ένα διχαλωτό ξύλο, με μια δερμάτινη λουρίδα στο κέντρο, όπου τοποθετείται η πέτρα την οποία ρίχνουν μακριά αφού τεντώσουν το λάστιχο: Χτυπάνε πουλιά με τη ~. 2. σφενδόνη. II. (λαϊκότρ.) η έκταση του αλωνιού.

[αρχ. σφενδόν(η) (προφ. [nd]) (στη σημ. I) μεταπλ. -α]

Λεξικό Liddell Scott:

σφενδόνη, ἡ, ὡς καὶ νῦν, κοινῶς σφενδόνα, λατ. iunua, κω-
 ρίον ἐκ δέρματος εὐρύτερον κατὰ τὸ μέσον καὶ στενότερον καθ' ἐκά-
 τερὸν ἄκρον, Ἴλ. N 600 (ἔνθα χρησιμεύει ὡς ἐπίδεσμος), Ἀρχίλ.
 3. Εὐρ. Φοίν. 1142, Ἀριστοφ. Ὀρν. 1185, Θουκ. 4. 32· σφεν-
 δόνη οὐκ ἂν ἐφικοίμην αὐτόσ', δὲν θὰ ἔφθανα διὰ σφενδόνης,
 Ἀντιφάν. ἐν Ἀσροδίτης γυναῖς· 1. 19. 2) μεταφορ., σφεν-
 δόνας ἀπ' εὐμέτρου, μὲ καλῶς μεμετρημένην βολὴν ὡς ἀπὸ
 σφενδόνης, Αἰσχύλ. Ἀγ. 1010. II. πᾶν πρᾶγμα ἔχον ὅμοιον
 σχῆμα: 1) δεσμός ἐν εἴδει σφενδόνης δι' οὗ κρέμαται ἀπὸ
 τοῦ τραχήλου πάσχουσα χεὶρ, σφενδόνην χρῆ ἐκ ταινίης περὶ
 τὸ δεξιὸν τοῦ ἀγκῶνος ποιήσαντα ἀναλαμβάνειν περὶ τὸν
 αὐχένα Ἰππ. περὶ Ἀρθρ. 793, ἴδε Ἴλ. ἐνθ' ἄνωτ. — ὡσαύτως,
 ἐπίδεσμος περὶ τὸ αἰδοῖον, λατιν. subligaculum, Ἰππ. 656. 29
 τὴν σφενδόνην φορεῖτο 687. 54. 2) διάδημα ἢ ται-
 νία τῆς κεφαλῆς ἣν ἐφόρουν αἱ γυναῖκες, Πολυδ. Ε', 96, Εὐστ.,
 ἴδε Winckelm. Gesch. d. Kunst. 3. 2, § 13. 3) ἡ ὀπὴ
 δακτυλίου, ἐν ἣ ἐτίθετο ὁ λίθος, τὸ «δέσιμον» τοῦ δακτυλίου λίθου,
 καὶ μάλιστα τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ μέρος τὸ περὶ τὸν λίθον, ὡς ἐν
 τῇ λατιν. funda ἀντὶ pala annuli, Εὐρ. Ἰππ 862, Ηλιάτ. Πολ.
 359E κέξ., Ἀριστ. Φυσ. 3. 6, 10, πρβ. Ruhnk. Tim. 4)
 τὸ λευκὸν τοῦ ὀφθαλμοῦ, «τὸ μετὰ τὴν κόρην λευκὸν ἅπαν σφεν-
 δόνη» Πολυδ. Β', 70. 5) μικρὸς ὀδοιπορικὸς χάρτης
 ἐν εἴδει ἱμάντος, ὡς τὸ Tabula Peutingeriana. 6) ὡς τὸ
 λατιν. funda, ἐλλειψοειδὲς τόξον ἢ ἀψίς, ἀψιδωτός, θολωτός διά-
 δρομος, Νικήτ. Χρον. 153Α, 200Α, Μαλαλ. III. ὁ διὰ
 σφενδόνης βριπτόμενος λίθος, Ξεν. Ἀνάβ. 3. 4, 4., 5. 2, 14, κλπ.
 τοιαύταις σφ., ἐπὶ χαλᾶζης, Ἀριστοφ. Νεφ. 1125. (σφενδ-
 όνη εἶναι αὐτὸ τὸ λατιν. fund-η, ἐκπεσόντος τοῦ s ὡς ἐν τῷ
 σφάλλω, fallo — ὁ Κούρτ. σχετίζει τὴν λέξιν πρὸς τὰ σφαδ-
 άζω, σφεδ-ανός, σφοδ-ρός, καὶ σφόνδ-υλος, κοινῆς οὐσης
 ἐν ἀπάσαις ταῖς λέξεσι ταύταις τῆς ἐννοίας τῆς περιστροφικῆς κί-
 νησεως).

Λεξικό Μπαμπινιώτη:

(μονκ) ὄργανο που λειτουργεῖ ως ὄπλο ἢ ως παιχνίδι και εἶναι κατασκευασμένο

(α) ἀπὸ διχαλωτό ξύλο στο οποίο στερεώνεται ελαστικό υλικό, ὅπως λάστιχο, το οποίο όταν το τεντώνει και το αφήνει ἀπότομα ο χρήστης, εκτοξεύει μακριά την πέτρα ἢ το βλήμα που ἔχει στο κύρτωμά του.

(β) ἀπὸ λουρί, σχοινί ἢ δέρμα του οποίου τα δύο ἄκρα ἐνώνονται και στη μέση του τοποθετεῖτε πέτρα ἢ ἄλλου εἶδους βλήμα και το οποίο ο χρήστης γυρνᾶ περιστροφικά με ταχύτητα ἔτσι, ὡστε να κατευθύνει το βλήμα ἐκεῖ που θέλει μα φυγόκεντρο δύναμη

ΣΥΝ σφενδόνη

ΦΡ. φεύγω σφεντόνα > φεύγω πολύ βιαστικά

- 8. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις ἀπὸ τη ζωὴ μου, σελ. 301
- 9. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωὴ Βαλάση, Ἀς παίξομε πάλι, σελ. 81
- 10. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακὴ Φυσικὴ Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικῆς, σελ. 29

Φυσέκια¹

Μετά από τους πυροβολισμούς με γκράδες ή πιστόλια που ρίχνοντας σε χαρές στο χωριό², τα παιδιά συνήθιζαν να μαζεύουν τα **φυσέκια** και να παίζουν με αυτά.

Το παιχνίδι παιζόταν με δυο τρόπους ως εξής:

Βάζαμε ένα πετραδάκι, βόλι το λέγαμε και ο καθένας πετούσε από την ομάδα μια πέτρα ή κεραμίδι στο βόλι. Αν τύχαινε και η πέτρα πήγαινε πάνω στην άλλη, τότε το λέγαμε "**πλάκα σάντα**" και ξαναπαίζαμε. Όποιος θα έριχνε πρώτος σιμά στο βόλι το φυσέκι, κέρδιζε τα άλλα που έριχναν οι άλλοι.

Άλλος τρόπος ήταν:

Επάνω σε μια πέτρα ή κεραμίδι βάζαμε τα φυσέκια στη σειρά. Πετούσαμε την τσομάδα και όσο τα φυσέκια γκρεμίζονταν και ήταν πιο σιμά στη τσομάδα από την πέτρα ή το κεραμίδι, τα κέρδιζε αυτό που έριχνε.

Για μέτρο είχαν ένα ξυλαράκι οι μετρούσαν τις αποστάσεις από την πέτρα ή την τσομάδα³. Τα άλλα τα ξανάβαζαν στη πέτρα όρθια και εξακολουθούσαν το παιχνίδι.

1. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, Εγκλουβή, σελ. 247

2. Εννοεί τον Άγιο Πέτρο Λευκάδας

3. Περιγράφεται παραπάνω. Βλ. και εδώ: <https://lexikolefkadas.gr/tsomada-es/>

Φυσοκάλαμα¹

Πιο τεχνική εκδοχή της μάχης εξ αποστάσεως αποτελούσαν τα φυσοκάλαμα.

Ήταν πλαστικοί λεπτοί σωλήνες που υποδέχονταν χάρτινα κωνικά βελάκια και με την δύναμη του φυσήματος τα εκτόξευαν.

Είναι απίστευτο το πόσο μακριά μπορεί να φτάσει ένα τέτοιο βελάκι αν είναι λεπτό, ελαφρύ και αεροδυναμικό (πάνω από 30-40 μέτρα!). Είναι επίσης απίστευτο το πόσο εύκολο ήταν να σου βγάλουν κανένα μάτι.

Ήθελε ασφαλώς και το βελάκι την τέχνη του, γιατί τα χαρτάκια τα στρίβαμε και τα κολλάγαμε με το σάλιο. Ανεπαρκές σάλιο μπορούσε να το κάνει ν' ανοίξει μέσα στον σωλήνα και να «τσουφλώσει». Μερικοί, θυμάμαι, έβαζαν και σκόπευτρο στα φυσοκάλαμα. Δεν βοηθούσε πουθενά, αλλά όσο ν' ναι, προσέθετε πρεστίζ.

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 127

Μπουρνέλες¹

Πολεμική χροιά είχαν και οι "[μπουρνέλες](#)"², δηλαδή τα άγουρα κορόμηλα. Σας έχει πάρει τέτοιο στο κεφάλι με «σβίδο» (ορμή); Αν ναι, ξέρετε για τι μιλάω.

Συνήθως έρχονταν στη μόδα εκεί του Αγίου Κωνσταντίνου με τα κλαρίνα με θύματα μικρούς και μεγάλους.

2. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 127
3. <https://lexikolefkadas.gr/bournella-i/>
4. Στο lexikolefkadas.gr μας δίνεται με άλλη έννοια: <https://lexikolefkadas.gr/svido-to/>

Βαρ' και βαρ' και πίσω πίσω¹

Τοπικό και ξενόφερτης έμπνευσης παιχνίδι που παιζόταν σύμφωνα με το μελετητή από το '60 και μετά στο χωριό του **Δρυμώννα** (στη Λευκάδα φυσικά). Ας δούμε την περιγραφή του:

Παιχνίδι, τοπικό, που παρουσιάστηκε στο Δρυμώννα στις αρχές του 1960, όταν το έδειξε στα παιδιά ο Γιώργος Φέτσης, Δρυμωνιατής έμπορος στην Αθήνα και ενεργό μέλος της διοίκησης του Συλλόγου Λευκαδίων Αττικής. Σε ένα διάλλειμα του δημοτικού σχολείου Δρυμώννα, με φώναξε κοντά του και άρχισε να με χτυπάει με άγνωστο σε μένα αντικείμενο, πολύχρωμο και σε σχήμα σφυριού. Η ενέργεια του αυτή μου φάνηκε παράδοξη αν και τα χτυπήματα δε πονούσαν.

Γρήγορα μου εξήγησε πως είναι ένα παιχνίδι και φωνάζοντας και τα άλλα παιδιά μας έδειξε τον τρόπο διεξαγωγής του. (Το αντικείμενο το γνώρισα αργότερα όταν πήγα στην Αθήνα να σπουδάσω, βλέποντας το στα χέρια των Αθηναίων τις Απόκριες, που το χρησιμοποιούσαν για να χτυπάνε τους περαστικούς, σύμφωνα με το έθιμο.)

Στο παιχνίδι μπορούσε να πάρει μέρος απεριόριστος αριθμός παιδιών, αγόρια και κορίτσια (αν και τα κορίτσια μειονεκτούσαν έναντι των αγοριών, αφού το παιχνίδι απαιτούσε γρήγορο τρέξιμο).

Ένα από τα παιδιά έκανε τη μάνα και έδινε τα παραγγέλματα βάσει των οποίων διεξάγονταν το παιχνίδι, ένα δεύτερο κρατούσε το μαλακό σφυρί και εκτελούσε τις εντολές της μάνας, ενώ τα άλλα παιδιά δεν είχαν κάποιο διακριτό ρόλο. Στην έναρξη του παιχνιδιού, η μάνα καθόταν σε ένα σημείο, τα παιδιά χωρίς διακριτό ρόλο στέκονταν σε μια απόσταση 5-6 μέτρων και ο παίχτης με το σφυρί στεκόταν ανάμεσα στη μάνα και τα άλλα παιδιά.

(Όταν το πολύχρωμο μαλακό σφυρί φθάρθηκε και δεν υπήρχε δυνατότητα αντικατάστασής του με άλλο όμοιο, η αντικατάστασή του έγινε από κάποιο εγχώριο μαλακό προϊόν, όπως μια μπόλια ή ένα κλωνάρι δέντρου).

Το παιχνίδι άρχιζε με το παράγγελμα της μάνας "βαρ και βαρ", που αποτελεί παραφθορά του "βάρα βάρα", με το οποίο έδινε εντολή στον παίχτη με το σφυρί να αρχίσει την καταδίωξη των παιχτών και την άδεια να βαράει όποια από τα παιδιά έπιανε στο τρέξιμο. τα χτυπήματα ήταν ανώδυνα λόγω μαλακής υφής του αντικειμένου με το οποίο καταφέρονταν και έτσι κανένα παιδί δεν κινδύνευε από τραυματισμό. Η καταδίωξη συνεχίζονταν όσο η μάνα από τη βάση της φώναζε "βαρ και βαρ" και μπορούσε να φτάσει σε μεγάλες αποστάσεις.

Κάποια στιγμή η μάνα άλλαζε το παράγγελμά της σε "πίσω και πίσω" και τότε η κατάσταση άλλαζε και οι καταδιωκόμενοι άρχιζαν να κυνηγούν τον παίχτη που τους καταδίωκε πριν Αν κάποιος παίχτης κατάφερε να τον πιάσει πριν αυτός φτάσει στη μάνα, του έπαιρνε την θέση και στη συνέχεια του παιχνιδιού γινόταν αυτός ο διώκτης, εκτελώντας αυτός τις εντολές της μάνας.

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας, *Παιδικά Παιχνίδια από το Δρυμώννα Λευκάδας αρ. φυλλ, 173*

Πάλη¹

Πάντα τα παιδιά παλεύουν μεταξύ τους, είτε ως παιχνίδι, είτε ως μάλωμα. Η πάλη στα αρχαία χρόνια ήταν άθλημα και όχι παιχνίδι.

Για τη Λευκάδα περιγράφεται από τον Ανδρέα Λάζαρη.

Ποιος από τους δυο παίχτες, θα ακουμπήσει την πλάτη του φίλου του στο χώμα; (καναβάτσο).

Στην αρχή ο αγώνας γίνεται τίμια, μετά τα μισά που ο αγώνας είναι αμφίρροπος αρχίζουν οι τρικλοποδιές και οι μπηχτές στα πλευρά του αντιπάλου²

Εικόνα 24 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήεις από τη ζωή μου

1. Λεξικό Τριανταφυλλίδη

πάλη η [ράλι] Ο30α : 1. (αθλ.) αγώνισμα σώμα με σώμα μεταξύ δύο ατόμων που προσπαθούν ο ένας να ρίξει τον άλλον και να τον ακινητοποιήσει στο έδαφος: Ελληνορωμαϊκή* ~. 2. προσπάθεια, αγώνας για επικράτηση μεταξύ αντίθετων δυνάμεων: Η ~ του ανθρώπου ενάντια στα στοιχεία. Η ~ του παλιού με το καινούριο. Η ~ του Κακού με το Καλό. Η ~ των τάξεων, στην κοινωνία.

[λόγ. < αρχ. πάλη]

Λεξικό Κριαρά

πάλη η· απάλη.

1) Πάλη: (Βίος Αλ. 2414).

2) α) Αγώνας, μάχη·

(εδώ) κατόρθωμα: του Διγενή τα άθλα και τες πάλες (Διγ. Ο 2157)·

β) (μεταφ.) πνευματικός αγώνας: η πάλη και ο πόλεμος οπού έκαμε (ενν. ο άνθρωπος) να δεχθεί τον λογισμόν ή όχι (Χίκα, Μονωδ. 121).

[αρχ. ουσ. πάλη. Η λ. και σήμ.]

Λεξικό Liddell Scott:

πάλη [ᾰ], ἡ, τὸ παλαίειν, κοινῶς «πάλαιμα», Λατιν. *lucta*, Ἰλ. Ψ. 635· ἢ πύξ ἢ ἐ πάλη ἢ καὶ ποσὶν Ὀδ. Θ. 206· κρατέων πάλα Πινδ. Ο. 8. 27. νικᾶν πυγμὴν καὶ πάλην Εὐριπ. Ἄλκ. 1031, πρβλ. Πλάτ. Νόμ. 795B· π. μανθάνειν Ἀριστοφάν. Ἰππ. 1238· συγν. ἐν Συλλ. Ἐπιγρ. 239, 245-6, 1421, κ. ἄλλ. — Ὁ παλαιστής ἔπρεπε νὰ ρίψῃ κάτω τὸν ἀντίπαλον (καὶ ἐλεῖ νὰ θλίβῃ καὶ κατέχῃ αὐτόν, Ἀριστ. Ρητ. 1. 5, 14)· περὶ τῶν διαφορῶν τρόπων τῆς πάλης καὶ τῶν τηρουμένων συνηθειῶν κατ' αὐτὴν ἴδε Πλάτ. Νόμ. 396, Θεόκρ. 24. 109, Πλούτ. 2. 638D. 2) καθόλου, μάχη, συμπλοκή, ἄπτειν πάλην τινὶ Δίσχύλ. Χο. 866· π. ὁσοῦς Εὐρ. Ἡρακλ. 159. (Ἐκ τοῦ πάλλω, κινῶ τῆδε κάκεισε, ῥίπτω).

2. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 297

Πετροπόλεμος

Πανελλαδικό επίσης "παιχνίδι", βάνουσο που παιζόταν παντού μόνο από αγόρια. Πρόκειται για προγραμματισμένη συμπλοκή ομάδων με όπλο μικρές πέτρες.¹

Για τη Λευκάδα έχουμε αναφορά στο lexikolefkadas.gr²

- Αναφέρεται εδώ γιατί στη Χώρα, γινόταν συνήθως ο χωρισμός των ομάδων βάσει των δυο συνοικιών του Πουλιού και της Αγίας Κάρας, (δυτική και ανατολική -σήμερα-παραλία). Τα παιδιά της ανατολικής παραλίας τα έλεγαν "μαύρους". ... "Έρχονται οι μαύροι, ετοιμασθήτε..." κι έπιαναν οι Πουλιώτες τις θέσεις τους.

Ο πετροπόλεμος γινόταν στα σοκάκια της Χώρας, οπότε έσπαγαν και κάνα κεραμίδι ή τζάμι και ξεσηκώνονταν οι νοικοκυρές και έπαιρναν στο "ξελάκου" τους γενναίους πολεμιστές.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

1. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 56, 240
2. <https://lexikolefkadas.gr/petropolemos>

Κλέφτες

Κλασικό αγορίστικο παιχνίδι κρυφτοκυνηγητού με αυτοσχέδιους κανόνες συνήθως ανάλογα την περίσταση, τον τόπο διεξαγωγής, τον αριθμό των παιδιών που έπαιρναν μέρος. Συνήθως στην ονομασία του έπαιζαν και οι αστυνόμοι ή χωροφύλακες.

Παιχνίδι κυρίως για αγόρια.

Άφηναν ένα παιδί που το ονόμαζαν "κλέφτη" να φύγει προς τα βουνά (η περιγραφή είναι από την Εγκλουβή). Τότε ομάδες παιδιών κατόρθωναν να τον πιάσουν και να τον φέρουν πίσω. Το ξεφάντωμα, άμα τα κατάφερναν ήταν πολύ μεγάλο.¹

Στο Μεγανήσι, συναντάται και με το πιο "μοντέρνο" όνομα:

Κομάν (κομάν)²

Περιγράφεται σαν παραλλαγή του κρυφτού με "πολεμικό" χαρακτήρα.

Δυο ομάδες κρύβονταν και προσπαθούσαν να ανακαλύψει η μία την άλλη και να πουν πρώτοι "κομάν" στους αντιπάλους.

Αν και η περιγραφή δεν δίνει πολλές λεπτομέρειες υποθέτουμε ότι η προσπάθεια να ανακαλύψει η μια ομάδα την άλλη γινόταν με πολύ προσεκτικές κινήσεις μιας και όλοι οι παίχτες ήταν κρυμμένοι.

Μερικές φορές συνόδευαν το παιχνίδι και με αυτοσχέδια όπλα από σανίδες. Για την ονομασία του παιχνιδιού υπάρχει η υπόθεση ότι έρχεται από την αγγλική φράση come on που ακούγονταν πολύ απειλητική στα αυτιά των μικρών παιδιών

Πολλές οι παραλλαγές του.

Στην Κάρπαθο το λέγανε και "**τα σαράντα κόσκια**", φράση που έλεγε η "μάνα" όταν αφού τελείωνε το προσυμφωνημένο μέτρημα από τη μια ομάδα (π.χ. μέχρι το 100) ξεκινούσε η διαδικασία να βρουν τους παίχτες-"κλέφτες" της άλλης ομάδας.

Σε χωριά της Ηπείρου, οι ομάδες ήταν τρεις, κλέφτες, αστυνόμοι και βοσκοί. (οι κλέφτες έκλεβαν τα πρόβατά τους).^{3,4}

Βέβαια δεν έχουμε την αποκλειστικότητα ως χώρα στο παιχνίδι αυτό. Παίζεται παντού στο κόσμο, παντού υπήρχαν, υπάρχουν και θα υπάρχουν κλέφτες και αστυνόμοι άλλωστε. Μια περιγραφή - παραλλαγή παιχνιδιού από το Νεπάλ, δίνει τη δυνατότητα στους κλέφτες να ελευθερώσουν τους "συναδέρφους" τους αν αυτοί συλληφθούν από τους αστυνομικούς.⁵

1. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, *Εγκλουθή*, σελ. 246
2. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 127
3. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα παιχνίδια μας*, σελ. 56
4. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία της Γυμναστικής*, σελ. 116
5. *Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο*, σελ. 58

Παιχνίδια που βγάζουν ήχους -μουσικά όργανα

Τσαμπούνες

Τούρκ'λας

Δες και στην κατηγορία: Παιχνίδια /Συνήθειες των γιορτών

Τσαμπούνες

Ατομικό (και συχνά αυτοσχέδιο) παιχνίδι. Μας το περιγράφει ο Πανταζής Κοντομίχης στα Σύμμεικτα¹.

Πρόκειται για έναν **άσκαυλο**² (μουσικόν όργανον πνευστόν, συγκείμενον εκ δερματίνου ασκού, εφ' ου προσαρμόζονται αυλοί. Σήμερα λέγεται **γκάιντα** ή **ασκομαντούρα**³.

Σαν παιχνίδι είναι απλούστατο, αυτοσχέδιο ή του εμπορίου. Έβγαζε έναν μονότονο και οξύ ήχο.

Οι αυτοσχέδιες φτιάχονταν από τα ίδια τα παιδιά με ένα καλάμι αθέριστου σιταριού ή κριθαριού που κατάλληλα χρησιμοποιούμενο έβγαζε κάποιο ήχο οξύ και απροσδιόριστο.

Του εμπορίου ήταν ξύλινες 5-8 εκατοστά με ένα λαστιχάκι στη μια άκρη που τοποθετημένες στο στόμα έβγαζαν τον ίσο ήχο.

Συνηθίζονταν σαν πρωτοχρονιάτικο δώρο. Πολλές φορές εφάρμοζαν στο στόμιο της αγοραστής τσαμπούνας⁴ ένα μπαλόκι καλά φουσκωμένο, δημιουργώντας μια αυτοσχέδια γκάιντα.

Από αυτό βγήκε και η φράση "Τι τσαμπουνάς"

1. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας σελ. 573

2. Λεξικό Τριανταφυλλίδη

άσκαυλος ο [άσκανλος]: (μουσ.) πνευστό μουσικό όργανο· γκάιντα.

[λόγ. ασκ(ός) + αυλ(ός) -ος, κατά τη σημ. του ελνστ. άσκαύλης 'παίκτης γκάιντας']

Λεξικό Γεωργακά

άσκαυλος [άσκανλος] ο, (L) = ασκαύλι το

είχανε και σε τούτα τα βουνά τη γκάιντα, τον ποιμενικό άσκαυλο (Loukatos)

[fr καθ άσκαυλος, cpd of ασκός & αυλός; cf Martialis (1st c. AD) ασκαύλης 'bagriper' (also pap, 2nd AD & gloss)]

Λεξικό Μπαμπινιώτη

άσκαυλος: (ο) (ασκαύλ - ου/-ων -ους) ΜΟΥΣ (λογ) η γκάιντα Επίσης λαϊκ. ασκαύλι (το)

ETYM. < ασκός + αυλός, απόδ του γερμαν. Sackpfeife)

Λεξικό Liddell Scot

άσκ-αύλης, ου, ό, (άσκός) ό παίζων τόν άσκαυλον, τήν «άσκο-
μαντοῦραν» ή «γκάινταν», Γδε Reisk. εις Δίωνα Χρυσ 2. 381.

3. Λεξικό Γεωργακά

ασκομαντούρα [askomandúra] η, mus

.. να πάει να τη βλογήσουνε στους ήχους της ασκομαντούρας (Diktaios)

[cpd w. μαντούρα]

4. Λεξικό Τριανταφυλλίδη

τσαμπούνα η [tsabúna]: λαϊκό πνευστό μουσικό όργανο, που αποτελείται από ένα δερμάτινο ασκό στον οποίο είναι προσαρμοσμένοι οι αυλοί για την παραγωγή του ήχου.

[μσν. *τσαμπούνα (πρβ. μσν. τσαμπουνίζω) αντδ. < ιταλ. zampogna ([o > u] από επίδρ. των χειλ. [mb]) < λατ. symphonia < αρχ. συμφωνία στην ελνστ. σημ.: 'όνομα μουσικού οργάνου' (πρβ. μσν.

τσαμπούρνα από παλ. ιταλ. τ. με [r])]

Λεξικό Μπαμπινιώτη

(η) χωρίς γεν. πληθυντικού. ΜΟΥΣ. πνευστό όργανο ης νησιωτικής Ελλάδας, που αποτελείται από ασκί (από δέρμα αρνιού ή κατσίκας) το οποίο φουσκώνει με αέρα ο εκτελεστής του (τσαμπουνάρης) και από δυο καλαμένιους αυλούς με γλωσσίδι, από τους οποίους παράγει χαρακτηριστικό οξύ ήχο -πβ γκάιντα

ΣΥΝ (λογ) άσκαυλος

ETYM. Αντιδαν., μεσν < ιταλ. zampogne <λατ. symphonia < αρχ. συμφωνία (ως μουσ. όρος)

Τούρκ'λας¹

Αυτοσχέδιο παιδικό παιχνίδι ήχου. Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr

- Δένουν σε γερό σπάγκο ένα κομμάτι λεπτής σανίδας, τη βρέχουν και την περιστρέφουν με γληγοράδα, ώστε να βγάνει φωνή όμοια με της τρυγόνας. (τούρκλας)
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Τούρκιλας /ό/ (Λ. turtur, Άλ. τούρτουλε -ι) = ήχητικόν παίγνιον έκ τεμαχίου λεπτῆς σανίδος δεδεμένου ἀπὸ τοῦ ἄκρου διὰ νήματος τὸ ὁποῖον διὰ ταχείας περιφορᾶς ἀποδίδει ἤχον βρομμῶδη ὡς φωνὴν τρυγόνος.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

1. <https://lexikolefkadas.gr/toyrk-las/>

Δες και στην κατηγορία: *Παιχνίδια /Συνήθειες των γιορτών*

Παιχνίδια τύχης για παιδιά

Παιχνίδια συνήθως με νομίσματα τα της τύχης, ή με χαρτάκια και χαλικάκια.

Κορφιάτικο

Στριφτό

Ψιλό

Βολάκι

Λοταρία

Μονά ζυγά

Τύχες

Ένα παιχνίδι, τέσσερις ονομασίες:

Κορφιάτικο¹

- το παιχνίδι "στριφτό" ή "κορώνα ή γράμματα" ή αλλιώς "ψιλό"
Γλωσσάριο Βασ. Φίλιππα / Μια φορά κι έναν καιρό ..

Στριφτό²

- Η "κορώνα ή γράμματα". Ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων "τυχερών παιχνιδιών", έτσι όπως μετεξελίχθηκε από τους αρχαίους.

Είναι παιχνίδι, που όπως σημειώνει με κάποια δόση υπερβολής – νεότερος λόγιος Λευκαδίτης, σε αυτό προπολεμικά έπαιζαν οι Λευκαδίτες ολόκληρα λιοστάσια κι αμπελοχώραφα, δεν τους έφτανε - λέει – ο καφενειακός μπακαράς και το 14-31. Και το χαρακτηρίζει πρόδρομο των καζίνων.

Και οι Καρσάνοι το παίζανε μετά μανίας, ιδίως οι μεγαλύτεροι, ενίοτε και οι γεροντότεροι, το .. στρίβανε. (...)³

Παίγνια παλαιών Καρσάνων – Δημ Κατωπόδης

Συμπλήρωση περιγραφής από τον Άγιο Πέτρο: (για παιδιά)⁴

- Αν δεν υπήρχε νόμισμα τα παιδιά το έπαιζαν με τα καπάκια από τις λεμονοπορτοκαλάδες ή τις μπίρες από τα καφενεία που τα χτυπούσαν με ένα σφυράκι ή πέτρα και τα ίσιωναν να γίνουν επίπεδα.
(Με δυο παίχτες παιζόταν όπως παραπάνω στην περιγραφή του Δημήτρη Κατωπόδη).

Αντί για κορώνα, την πλευρά αυτή την έλεγαν και "**μούτρο**".

Σε περίπτωση που έπαιζαν περισσότερα παιδιά ρίχνανε τα νομίσματα (δεν το αναφέρει η πηγή, αλλά υποθέτουμε ήταν περισσότερα και τα νομίσματα) στο βόλι ή σε μια γραμμή που έκαναν στο έδαφος. Αυτός που έρχονταν πρώτος έστριβε όλα τα νομίσματα στον αέρα και έπαιρνε όσα ταίριαζαν με αυτό που είχε διαλέξει, συνέχιζε ο δεύτερος με τα υπόλοιπα, ο τρίτος κ.τ.λ., ώσπου να τελειώσουν όλα. Φυσικά οι τελευταίοι δεν περίσσευε να πάρουν τίποτα.

Το συναντάμε και σαν "**χτυπητό**" που ήταν πιο δύσκολο. Αφού καθοριζόταν η σειρά που θα έπαιζε ο καθένας, πύοστιαζαν⁵ τα νομίσματα, το ένα πάνω στο άλλο όλα όμως από την ίδια πλευρά και ο πρώτος τα χτυπούσε με ένα μεγαλύτερο νόμισμα και έπαιρνε όσα από αυτά γύριζαν ανάποδα, μετά συνέχιζε ο δεύτερος, ο τρίτος κ.τ.λ.

Ψιλό⁶

- το παιχνίδι “στριφτό” ή “κορώνα ή γράμματα”, αλλιώς “κορφιάτικο”
Γλωσσάριο Βασ. Φίλιππα / Μια φορά κι έναν καιρό ..

Και η εκδοχή του Μεγανησίου

Βολάκι⁷

- Δημοφιλές παιχνίδι κατά το οποίο κάθε παίχτης προσπαθούσε να φτάσει το όριο μ' ένα νόμισμα, δεκάριο ή εικοσάριο. Όποιος τα κατάφερνε είχε το πλεονέκτημα να στρίψει τα νομίσματα, τα έβαζε λοιπόν μέσα στις χούφτες του και μετά από ένα ισχυρό κουρτάλισμα τα αφήνει στον αέρα και έλεγε "κορώνα ή γράμματα" και φυσικά έπαιρνε τη μερίδα του λέοντος.

Σαν "κορώνα⁸ ή γράμματα" ή "κορωνίτσα" συναντάται σε όλα τα μέρη της Ελλάδας.⁹

1. <https://lexikolefkadas.gr/korfiatiko>
Δεν υπάρχει αναφορά αν σχετίζεται η ονομασία με την Κέρκυρα (Corfu)
2. <https://lexikolefkadas.gr/strifto>
3. Περισσότερες πληροφορίες για την "ενήλικη" εκδοχή του και για την αρχαία καταγωγή του παιχνιδιού βλ. στην κατηγορία Παιχνίδια Ενηλίκων παρακάτω.
4. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 112
5. <https://lexikolefkadas.gr/postiazo/>
6. <https://lexikolefkadas.gr/psilo>
7. Από σχόλιο σε σχετική με τα παιδικά παιχνίδια του Μεγανησίου:
<http://www.meganisitimes.gr/2011/12/13/%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%B1%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B9/>
8. Με τη συγκεκριμένη έννοια που εμφανίζεται στο παιχνίδι βρίσκουμε τη λέξη κορώνα στο **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**
κορώνα η [κορόνα]: 2α. επί βασιλείας, ως διακριτικό των ανώτερων αξιωματικών, αντίστοιχο του εθνόσημου. β. (προφ.) η μία όψη του μεταλλικού νομίσματος με ανάγλυφη εικόνα ενός ιστορικού προσώπου ή μιας προσωπικότητας, σε αντιδιαστολή προς την άλλη όψη που φέρει τα γράμματα, κυρίως στην έκφραση ~ ή γράμματα, επιλογή με βάση την τύχη, που γίνεται στρίβοντας στον αέρα ένα μεταλλικό νόμισμα, και στη ΦΡ (παίζω / ρίχνω κτ.) ~ γράμματα, ριψοκινδυνεύω
9. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυναστικής, σελ. 83, 226

Λοταρία¹

Όταν πρόκειται να βάλουν στο λότο ένα αντικείμενο, το έβαζαν με αριθμούς που όριζαν την αξία. Κατόπιν έγραφαν και ένα χαρτάκι με τη λέξη "γκράτσια".

Μέσα σε δύο σκούφιες έριχναν στη μια τα αριθμημένα και στην άλλη λευκά όσα και τα αριθμημένα και μέσα "γκράτσια".

Δυο παιδιά έπαιρναν ένα από τα λευκά και ένα από τα αριθμημένα, όποιος έπαιρναν ένα από τα λευκά και ένα από τα αριθμημένα, όποιος έβαζε τον αριθμό κέρδιζε ένα αντικείμενο και ο άλλος τη "γκράτσια".

1. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, *Εγκλουθή*, σελ. 248

Μονά ζυγά

Επίσης παιχνίδι που παίζεται παντού στην Ελλάδα. Για τη Λευκάδα έχουμε την εξής περιγραφή:¹

- Κύριο στοιχείο του οι άρτιοι και οι περιττοί αριθμοί.

Ένας από τους παίχτες (2 ή περισσότεροι) βάζει στην παλάμη του, που την κρατά κλειστή, ένα αριθμό μικροπραγμάτων, συνήθως χαλικιών ή οσπρίων και ρωτάει τον συμπαίκτη του "μονά ή ζυγά;" Κι ανάλογα με την απάντηση έχανε ή κέρδιζε.

Παλιότερα στη **Θεσσαλία**, το παίζανε με λιοκόκαλα, κρανοκόκαλα και κουκούτσια από χαρουπιά.²

Αρτιασμός ή άρτια ή περιττά παίζουν³

Ο "**αρτιασμός ή άρτια ή περιττά παίζουν**" είναι η αρχαία ονομασία του παιχνιδιού και ήταν ιδιαίτερα αγαπητό στα αγόρια και στα κορίτσια

Κατά τον Πολυδέκη: "*το δ'αρτιάζειν εν αστραγάλων πλήθει κεκρυμμένων υπο ταιν χεροίν μαντείαν είχαν των αρτίων ή και περιπτών*" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 101).

Ο αρτιασμός ήταν ένα ομαδικό παιχνίδι και παιζόταν συνήθως με δύο παίκτες. Ο ένας παίκτης έκρυβε στη παλάμη του τους αστραγάλους και τείνοντας το χέρι του στο συμπαίκτη του ρωτούσε: άρτια ή περιττά; Κάποιες φορές ρωτούσαν απλά: πόσα; Ο συμπαίκτης έπρεπε να μαντέψει σωστά, πόσους αστραγάλους έκρυβε στο χέρι του. Συνηθισμένη ήταν η χρήση καρδιών, αμυγδάλων και κουκιών, αντί για αστραγάλους. Ο Πολυδέκης έγραψε: "*τούτο δε τούτο και κυάμοις ή καρύοις τε και αμυγδάλοις*" (Πολυδέκης ΙΧ, 101)

Χαλκίνδα⁴

Η είναι ένα παιχνίδι που παιζότανε από νέους και νέες κι όχι από παιδιά και είναι στην ουσία το σημερινό παιχνίδι "μονά-ζυγά"

1. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας σελ. 579
2. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 41,
3. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003 σελ. 47
4. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση (Διδακτορική Διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003 σελ. 74

Τύχες¹

Αυτά ήταν μικρά χαρτάκια που αγοράζαμε μετά μανίας και που μέσα έγραφαν το "δώρο" ή είχαν έναν αριθμό που αντιστοιχούσε σε ένα δώρο.

Τα "δώρα" αυτά ήταν ευτελή, πχ μια τσίγλα, ένα πλαστικό μπρελόκ, ένα "μπαρμπακάκι" (ανθρωπάκι) κτλ.

Το κόλπο ήταν ότι σε κάθε σετ "τυχών" υπήρχαν ένα- δυο δώρα κράχτες (πχ μια δερμάτινη μπάλα ή ένα ποδήλατο) που φλόγιζε το πάθος και την φαντασία των μικρών τζογαδόρων. Και όπως συμβαίνει πάντα με τον τζόγο, οι "τύχες" είχαν ανατινάξει πολλάκις τους παιδικούς προϋπολογισμούς και είχαν εξανείσει χαρτζιλίκια ων ουκ έστι αριθμός.

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 124

Κούνια και τραμπάλα

Απλά, διασκεδαστικό παιχνίδι κυρίως. Πολύ πριν τα συναντήσουμε στις οργανωμένες παιδικές χαρές, υπήρχαν σε αυτοσχέδια μορφή και υλικά της φύσης.

Κούνια

Τραμπάλα

Κούνια¹

Στο lexikolefkadas.gr διαβάζουμε για την κούνια:²

- **Αιώρα**³. Στα χωριά το έλεγαν **τραμπάλα**.⁴

Στην απλούστατη μορφή της γινόταν από δυο σκιοινιά που κρεμούσαν από ένα δέντρο και κόμπιαζαν κάτω τις άκρες τους. Εκεί πρόσθεταν στη θέση του καθίσματος και δεύτερο σκιοινιά και πάνω καθόταν ένα κορίτσι, ενώ άλλες δυο το κουνούσαν να πηγαίνει ψηλά. Στην καλύτερη περίπτωση, η αιώρα, εξοπλιζόταν από ένα μαξιλάρι για κάθισμα ή με μια μικρή σανίδα.

Αιώρα ήταν γνωστή η κούνια στην αρχαιότητα. Σχετικές παραστάσεις έχουμε σε αγγειογραφίες. Στην Αθήνα έπαιζαν την αιώρα οι κοπέλες κατά τους μήνες Αύγουστο και Σεπτέμβρη, εποχή που ωρίμαζαν τα σταφύλια και αυτό εις ανάμνηση του αποκεφαλισμού της Ηριγόνης, που απαγχονίστηκε γιατί ο πατέρας της Ικάριος (ήρωας της Αττικής) φονεύθηκε από βοσκούς της Αττικής, όταν τους έδωσε να πιουν κρασί, που για πρώτη φορά τους το παρουσίαζε αφού του είχε μάθε ο Διόνυσος τη διαδικασία παρασκευής του. Οι βοσκοί ζαλίστηκαν και νόμιζαν ότι ο Ικάριος τους δηλητηρίασε και τον σκότωσαν. Η Ηριγόνη περιπλανήθηκε πού να βρει το νεκρό πατέρα τη και αφού τον ηύρε, στο τέλος με τη βοήθεια του σκύλου της απαγχονίστηκε. Από τότε γιόρταζαν την αιώρα με θυσίες και κοινά δείπνα. Τα κορίτσια κουνιόταν ομαδικά και τραγουδούσαν το άσμα "αλήτις" (για την περιπλάνηση της Ηριγόνης)

Πληροφορίες έχουμε από τον Ησύχιο (Ε αι μ Χ) τον Πολυδέυξη (Β αι μΧ) τον ιατρό Ορειβάσιο (325 μ Χ) . Από τους αρχαίους πέρασε στους ρωμαίους και τους Βυζαντινούς. Οι Βυζαντινοί μάλιστα την έλεγαν κρεμάστρα αιώρα.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Συμπληρώνοντας τις παραπάνω πληροφορίες του Κοντομίχη για την αραία καταγωγή της κούνιας⁵

Ο Παυσανίας την περιέγραψε να είναι κατασκευασμένη με μονό ή πολλαπλό σχοινί, του οποίου τα δύο άκρα δένονταν σ' ένα γερό κλαδί δέντρου, είτε από το υπέρθυρο της πόρτας ή απ' όπου ήταν δυνατό και το παιδί καθόταν στο καμπύλο σημείο του σχοινού. Η αιώρα ονομαζόταν και σειρά και μπορούσε να αποτελείται από μια απλή σανίδα ή ένα τετράποδο κάθισμα, τα οποία κρέμονταν με δύο σχοινιά,

Εκτός από παιχνίδι η αιώρα ήταν και ένα λατρευτικό αντικείμενο στην εορτή της Αιώρας προς τιμήν του Διονύσου στην Αττική και Ικαρία.

Σ' αυτήν την γιορτή λάμβαναν μέρος παιδιά, έφηβες και ανύπαντρες γυναίκες. Στην διάρκεια της τελετής οι παρευρισκόμενοι τραγουδούσαν το τραγούδι "αλήτις" που είδαμε ότι σχετίζεται με την ιστορία της Ηριγόνης. Η γιορτή είχε εξαγνιστικό-καθαρτικό χαρακτήρα Η τελετή είχε έναν χαρακτήρα ευλογίας για την γονιμότητα των νέων γυναικών, αλλά και για την επιβίωση των παιδιών και γενικά για όλους όσους λάμβαναν μέρος στη γιορτή.

Η γιορτή της Αιώρας γιορτάζονταν στην διάρκεια των Ανθεστηρίων κατά την ημέρα των Χυτρών

Την κούνια συχνά συνόδευε και το χαρακτηριστικό τραγουδάκι:^{6,7}

Κούνια μπέλα

Έπεσ' η κοπέλα

χτύπησε στο πόδι / ή έσπασε τα πιάτα

και το καλαπόδι / ή γεμάτα σοκολάτα

ή

Κούνια μπέλα

Έπεσ' η κοπέλα

κι έσπασε το γόνα της

και την κλαίει ο νόνα της

κι έσπασε το νύχι της

και την κλαίει η νύφη της

κι έσπασε το χέρι της

και την κλαίει το ταίρι της.

1. <https://lexikolefkadas.gr/kounia>

2. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

κούνια η [κύνια]: 1. μικρό κρεβάτι για βρέφη που στηρίζεται σε ημικυκλική βάση, ώστε να μπορεί να λικνίζεται. || το κρεβατάκι του βρέφους. (έκφρ.) από ~, από την παιδική του ηλικία, από πολύ μικρός: Είναι ψεύτης από ~. ΦΡ ~ που σε κούναγε!, ειρωνική αμφισβήτηση για όσα πιστεύει ή ελπίζει κάποιος. ΠΑΡ Άσχημο στην ~, όμορφο στη ρούγα, για άσχημο μωρό που ομορφαίνει όταν μεγαλώσει. 2. μικρό κάθισμα, το οποίο κρεμείται με αλυσίδες ή σκοινιά από κάποιο ψηλό, σταθερό σημείο (δέντρο κτλ.) και με το οποίο αιωρείται κάποιος. (έκφρ.) ~ μπέλα, από την αρχή παιδικού τραγουδιού που το έλεγαν επάνω στην κούνια: Κάνω ~ μπέλα, κουνιέμαι σε κούνια.

[μσν. κούνια < ελνστ. κοῦνα εν. του κοῦναι < λατ. cupae με επίδρ. του ελνστ. υποκορ. τ. κουνίον]

Λεξικό Κριαρά

κούνα η· κούνια.

Λίκνο, κούνια: ωσάν παιδί στην κούνια (Φορτουν. Γ' 351).

[<λατ. cupa. Η λ. τον 7. αι., στο Meursius και σήμ. ιδιωμ. Ο τ. στο Βλάχ. και σήμ.]

Λεξικό Μπαμπινιώτη:

...- κάθισμα (με ή χωρίς στήριγμα για την πλάτη) αναρτημένο με σχοινί ή αλυσίδες από σιδερένια κατασκευή ή δέντρο, ώστε να ταλαντώνεται με ωθήσεις. ΣΥΝ. αιώρα.

ΦΡ. Κούνια που σε κούναγε, για ανθρώπους που έχουν άγνοια του κινδύνου ή της σοβαρότητας μιας κατάστασης ή υπερτιμούν τις δυνάμεις τους ... ΣΥΝ γελιέσαι.

- κούνια μπέλα η αρχή παιδικού τραγουδιού που συνοδεύει την κίνηση πάνω στην κούνια // (ως ουσ.) η ίδια η κούνια, ιδ. για παιδιά, έλα να σε κάνω ~

3. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

αιώρα η [εόρα]: 1. (λόγ.) η κούνια. 2. είδος κρεβατιού που αποτελείται από δίχτυ, το οποίο δένεται σε δύο σταθερά σημεία. [λόγ. < αρχ. αιώρα]

Λεξικό Μπαμπινιώτη

αιώρα: (η) αιωρών, δίχτυ ή ανθεκτικό ύφασμα στερεωμένο σε δυο δοκάρια ή κρεμασμένο από σχοινιά, ώστε να χρησιμεύει ως αιωρούμενο κρεβάτι

ΕΤΥΜ. αρχ. Φαι-Φωρ-α < αιωρώ, ταλαντεύω, σείω

Λεξικό Liddell Scott:

αἰώρα. ἡ, (αἰώρα) μηχανὴ δι' ἧς σώματα κρατοῦνται μετέωρα, αἰώρα, κρεμάθρα, εἶδος ὀχήματος ἐπὶ ἐλατηρίων, Πλάτ. Νόμ. 789D, Πλουτ. 2. 793B, κτλ. ἴδε Μίλλεγγ. Ἀνέκδ. Μνημ. 1. 77, πίν. 30. 2) βρόχος διὰ κρεμάλαν. σχοινίον ἀγχόνης, Σοφ. Ο. Τ. 1264 (κατὰ τὸν τύπον εἴωρα). II. αἰώρησις, ταλάντευσις ἐν τῷ ἀέρι, Πλάτ. Φαίδ. 111E, Διον. Ἄλ. 3. 47, κτλ.

4. Προφανώς καμία σχέση με τη γνωστή τραμπάλα που όλοι γνωρίζουμε και περιγράφεται αμέσως μετά.

5. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 44

6. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 210

7. Μαούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 78

Τραμπάλα

Μιλάμε φυσικά για αυτοσχέδια τραμπάλα και όχι για τις έτοιμες και ευφάνταστες που βλέπουμε στις σημερινές οργανωμένες παιδικές χαρές.

Σχετικές πληροφορίες έχουμε και στο lexikolefkadas.gr¹

- Παιδικό παιχνίδι με κύριο όργανο μια σανίδα, ή δοκάρι, στα δυο άκρα της οποίας κάθονται δύο παιδιά. Η σανίδα στηρίζεται στο κέντρο της πάνω σε ένα βαρέλι, ή άλλο κατάλληλο αντικείμενο.

Τραμπάλα, λέμε και την, άλλως λεγόμενη “**κούνια**”². Δένομε ένα σκοινί καλά σε κορμό δέντρου, καθόμαστε στη μέση και μας σπρώχνουν με δύναμη.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Τραμπάλα /ή/ (l. trabalare) = κηλώνιον, ή παιδιά του άνεβοκατεβάσματος επί δοκοῦ ἢ σανίδος στηριζομένης μόνον εἰς τὸ μέσον ἐνῶ οἱ δύο παῖκται κάθηνται εἰς τὰ δύο ἄκρα.

Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Έχουμε και μια περιγραφή από τον **Δρυμώνα**³

1. Από τα πιο δημοφιλή και διαδεδομένα παιχνίδια των παιδιών του Δρυμώνα, στο οποίο συμμετείχαν κυρίως αγόρια αλλά και κορίτσια, χωρισμένα σε δυο ομάδες. Κάθε ομάδα περιλάμβανε μέχρι 4-5 παιδιά.

Για τη διεξαγωγή του παιχνιδιού χρειάζονταν ένα ανθεκτικό, ίσιο και μακρύ ξύλο, συνήθως ένας κορμός κυπαρισσιού, μήκους 5-6 μέτρων και διαμέτρου 20-30 εκατοστόμετρων. Το ξύλο τοποθετούνταν πάνω σε ένα τοίχο, που είχε κενό κι από τις δυο πλευρές του κάθετα, έτσι ώστε να ισορροπεί, και κάθε άκρο του να μπορεί να τραμπαλίζεται πάνω -κάτω. Για να παραμένει σταθερό στο σημείο επαφής του με τον τοίχο το ξύλο και να μην μετακινείται πέρα δώθε χάνοντας την ισορροπία του, γινόταν μια λακκούβα στο σημείο επαφής όπου έμπαινε το ξύλο. Η σταθεροποίηση του κορμού μπορούσε να γίνει με την τοποθέτηση πετρών ή ξύλων με τη μορφή σφηνών.

Τα παιδιά της κάθε ομάδας (4-5) κάθονταν διχάλα σε κάθε άκρο του ξύλου, εκατέρωθεν του τοίχου, το ένα μπροστά από το άλλο, κοντά-κοντά, αγκαλιάζοντας το καθένα το μπροστινό του από τη μέση. Η τοποθέτηση των παιδιών άρχιζε από την άκρη του κορμού. Αφού ισορροπούσαν καλά, άρχιζαν το τραμπάλισμα με τη μια ομάδα να ανεβαίνει και την άλλη να κατεβαίνει, εναλλάξ.

Το ανεβοκατέβασμα το βοηθούσε κάθε ομάδα με τη σειρά της όταν αυτή βρίσκονταν στο άκρο του κορμού που ήταν χαμηλότερα και κοντά στ έδαφος, όπου ακουμπούσαν με τα πόδια τους και έδιναν κίνηση προς τα πάνω. Η τραμπάλα⁴ απαιτούσε προοχή και επιδεξιότητα, γιατί η πτώση από τον κορμό εγκυμονούσε κινδύνους και δεν ήταν σπάνια τα σπαζοκεφαλιάσματα.

Πρόκειται φυσικά για συνηθισμένη κατασκευή (και παιχνίδι) σε όλη την Ελλάδα.

Στερέωναν το ξύλο με διάφορους τρόπους και μάλιστα συνόδευαν το τραμπάλισμά τους με σχετικό τραγουδάκι:

Τράμπα ... τράμπα ... λίζομαι
Πέφτω και τσακίζομαι
και χτυπώ το γόνα μου
και φωνάζει η νόνα μου
και γελούνε τα παιδιά
που μου σκίστηκε η ποδιά^{5,6}

Πέταυρον ή πέτευρον⁷

Η αρχαία εκδοχή της τραμπάλας είναι το "**Πέταυρον**" ή "**πέτευρον**".

Από τις απεικονίσεις φαίνεται ότι αποτελούνταν από μια απλή σανίδα, η οποία στηριζόταν πάνω σε μία μαρμάρινη βάση ή πάνω σε έναν κίονα ή σ' ένα κομμάτι κορμού δέντρου. Οι παίκτες απεικονίζονται όρθιοι να ισορροπούν πάνω σε αυτήν

1. <https://lexikolefkadas.gr/trabala-i>

2. <https://lexikolefkadas.gr/kounia>

3. Σπύρος Ζ Φίλιππας, Παιδικά παιχνίδια από το Δρυμόνα Λευκάδας, ΗΧΩ αρ. φυλ.173

4. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

τραμπάλα η [trambála]: παιδικό παιχνίδι ανοιχτών χώρων, που αποτελείται από ένα δοκάρι του οποίου το κέντρο στερεώνεται σε μία βάση, έτσι ώστε να μπορεί να ταλαντώνεται, και που σε κάθε άκρη του κάθεται ένα παιδί: Κάνω ~.

[ιταλ. traballa γ' εν. του trabbalare 'ταλαντεύομαι' ή γ' εν. του βεν. trambalar 'παραπαίω από αδυναμία']

Λεξικό Liddell Scott

πεταυρίζω, ἀναπηδῶ ἐπὶ ἐλαστικῆς σανίδος, χορεύω ἐπὶ σανίδος, κυδιστῶ, Γλωσσ.— πεταυρισμός, ὁ, τὸ χοροπηδᾶν, κυδιστῶν· μεταφορ., π. τῆς τύχης Πλούτ. 2. 498C.— πεταυριστής, οὔ, ὁ, κυδιστῆρ, σχοινοβάτης, Λατιν. petaurista, Varro ap Nonn.· μεταφορ., ἐπὶ φυλλῶν καὶ τῶν ὁμοίων, Πλίν. 11. 39· ὡσαύτως πεταυριστήρ, -ῆρος, ὁ, Μανέθων 4. 278, ἐν τῷ τύπῳ πεταυρ-· — οὕτω πεταυριστέω ἔχει διορθωθῆ ἀντὶ πεταυριπέτω ἐν Γαλῆν. 2. 9.

πίταυρον ἢ πίτευρον, τὸ, σανίς ἐφ' ἧς κοιμῶνται αἱ ὄρνιθες, Ἄριστοφ. Ἄποσπ. 667, Θεόκρ. 83. 13, — ἀμφότεροι ἐν τῷ τύπῳ πίτευρον· ἐντεῦθεν πᾶν ξύλον, «κοντάρι» ἢ σανίς, Δυκόφρ. 884.

II ἐλαστικὴ τις σανίς ἐν χρήσει παρὰ τοῖς κυδιστῶσι θαυματοποιοῖς καὶ σχοινοβάταις, Μανέθων 6. 444, Lucil. παρὰ Fest. Juvenal. 14. 265, κτλ. — καθόλου, ἰκρίωμα, Πολύβ. 8. 6, 8.

III «εἶδος παγίδος» Ἡσύχ. (ἴσως ἐκ τοῦ πέδαυρος, Διολ. ἀντὶ τοῦ μετέωρος), πρβλ. τὸ τῆς λαλουμένης πίταυρον.

5. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 76-7

6. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 210

7. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική τέχνη. Παιδαγωγική Προσέγγιση (Διδακτορική διατριβή) σελ. 61

Βαρελάκια και μακριές γαιδούρες

Πόσα αστεράκια έχ' ο ουρανός -Καβάλες

Σκαμνάκια

Βαρελάκια

Πρώτη Ελιά

Μακριά γαιδούρα

Πόσα αστεράκια έχ' ο ουρανός - Καβάλες

Λευκαδίτικες αναφορές στο συγκεκριμένο παιχνίδι βρήκαμε τις εξής:

2. Παιγνίδι που παίζονταν από δυο παιδιά, αγόρια ή κορίτσια, με τη μορφή άσκησης γυμναστικών επιδείξεων που ψυχαγωγούσε τα παιδιά και ταυτόχρονα αποτελούσε μια καλή μέθοδο εκγύμνασης, πολλών μυών του σώματος (μηριαίοι, κοιλιακοί, ραχιαίοι, μύες των χεριών).

Τα παιδιά στέκονταν όρθια, ακουμπώντας το ένα με την πλάτη του στην πλάτη του άλλου. Από τη θέση αυτή πιάνονταν σφιχτά από τους αγκώνες. Το ένα παιδί έσκυβε μπροστά, σηκώνοντας έτσι στις πλάτες του το άλλο, μέχρι που τα πόδια του να μην ακουμπούν στο έδαφος.

Στη στάση αυτή μεταξύ των παιδιών γινόταν ο παρακάτω διάλογος:

-Κάτω παιδί:-Πόσ' αστεράκια έχ' ο ουρανός;

-Πάνω παιδί:-Τρία και μ'σό

-Κάτω παιδί:-Γύρνα πάρε και μένα το κακομοίρ' το κ'τσό (=κουτσό).

Μετά από αυτό το διάλογο τα παιδιά άλλαζαν θέση, το κάτω παιδί έρχονταν στην πλάτη του άλλου και το παιγνίδι-άσκηση συνεχίζονταν με τη συνεχή εναλλαγή της θέσης των παιδιών.¹

3. Στους Σφακιώτες ², το παιχνίδι ονομάζεται "**Καβάλες**" και παιζόταν με το εξής διάλογο:

- Τι πατάς;

- Γη

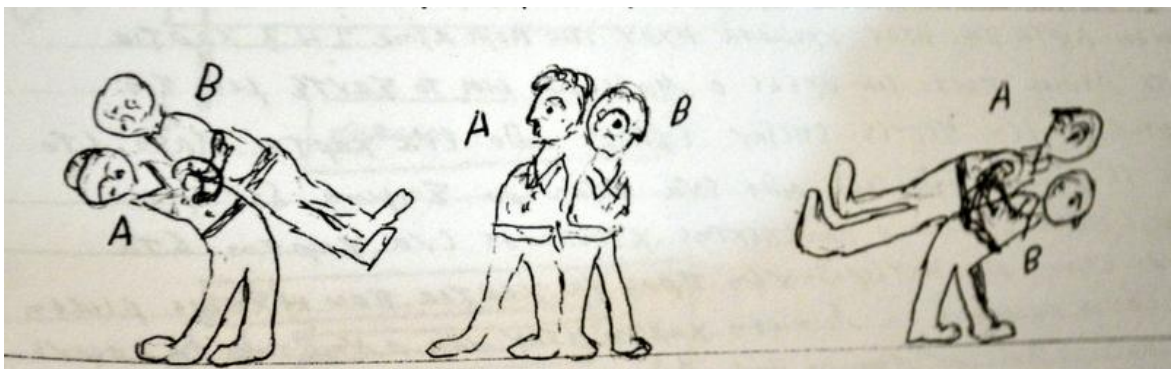
- Τι βαστάς;

- Ουρανό

- Πόσα αστέρια έχει η Πούλια;

- 5+1

- Γύρ'σε και πάρ' κι εμένα

Εικόνα 25 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις απο τη ζωή μου

Το παιχνίδι το συναντάμε με το όνομα "Τι βλέπεις" ή "Τι είναι πάνω" και σε άλλες περιοχές (Εύβοια, Αττική, Καλάβρυτα κ.λπ) με τον εξής διάλογο:^{3, 4}

-Τι βλέπεις; (ή τι είν' απάνω;)

-Ουρανό(ς)

-Τι πατάς; (ή τι είναι κάτω;)

-Γη (ή γη και φως)

-Τι τρως; (ή Πόσα αστέρια;)

-Ψωμί κι αγγούρι (ή Δέκα κι ένα ή πέντε κι ένα)

-Πέσε κάτω σα γαιδούρι (Γύρισε και πάρ' κι εμένα ή Φτου σε σένα)

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας Παιδικά Παιγνίδια από το Δρυμώνα Λευκάδας ΗΧΩ αρ. φυλλ. 171
2. Ανδρέας Λάζαρης: Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 307
3. Μαρούλα Κιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 48-49
4. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή - Λαογραφία Γυμναστικής σελ 55

Σκαμνάκια¹

Παιγνίδι στο οποίο μπορούσε να πάρει μέρος απεριόριστος αριθμός παιδιών και που μπορούσε να εξελισσεται σε μεγάλη απόσταση κατά μήκος ενός δρόμου, αρχίζοντας από ένα σημείο και τελειώνοντας αρκετά μακριά από αυτό.

Παίζονταν σχεδόν αποκλειστικά από αγόρια, γιατί απαιτούσε μεγάλα άλματα πάνω από σκυμμένα παιδιά και αρκετή ρώμη για να τα πραγματοποιήσουν.

Τα παιδιά έσκυβαν, ακουμπώντας τα χέρια του στα γόνατο τους, ενώ ταυτόχρονα "έβαζαν μέσα το κεφάλι" ακουμπώντας με το πηγούνι τους το στέρνο τους για να το προφυλάξουν από πιθανό χτύπημα κατά την προσπάθεια κάποιου παιδιού να πραγματοποιήσει άλμα από πάνω τους.

Σε αυτή τη σκυφή θέση τοποθετούνταν όλα τα παιδιά, στοιχισμένα σε μια γραμμή του δρόμου σε απόσταση 8-10 μέτρα το ένα από το άλλο, και με στραμμένο το κεφάλι τους προς την ίδια πλευρά του δρόμου. Το μήκος της γραμμής ποίκιλε ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών που συμμετείχαν στο παιγνίδι και η αρχή και το τέλος της άλλαζαν συνέχεια κατά την εξέλιξη του παιγνιδιού ως αποτέλεσμα του τρόπου διεξαγωγής του, έτσι ώστε η θέση όπου τελείωνε το παιχνίδι να απέχει πολλές φορές, μεγάλη απόσταση από τη θέση έναρξης. Στον Δρυμώννα συνήθως το παιγνίδι ξεκινούσε από τα μαγαζιά στο κέντρο του χωριού και τελείωνε στη τοποθεσία Ρουπακιά σε απόσταση περίπου δυο χιλιόμετρα μακριά.

Την έναρξη του παιγνιδιού την έκανε το παιδί που ήταν πρώτο στην αρχή της γραμμής, διανύοντας τρέχοντας τα 8-10 μέτρα που το χώριζαν από το δεύτερο. Όταν έφτανε κοντά στο δεύτερο παιδί, τοποθετούσε τα χέρια του στην πλάτη αυτού και πραγματοποιούσε άλμα από πάνω του προσπαθώντας να προσγειωθεί στην άλλη μεριά και να συνεχίσει την προσπάθειά του, μέχρι να πηδήσει πάνω από όλα τα σκυμμένα παιδιά. Αφού περούσε πάνω απ' όλα τα παιδιά έπαιρνε θέση στη σειρά των σκυμμένων παιδιών. Κάθε παιδί από τα σκυμμένα, αμέσως μόλις περνούσαν από πάνω του όλα τα προηγούμενα παιδιά, σηκώνονταν κι άρχιζε τρέχοντας να κάνει άλματα πάνω από τα άλλα σκυμμένα παιδιά, μέχρι να φτάσει το τέλος της γραμμής και να ξαναπάρει τη θέση του στη σειρά των σκυμμένων παιδιών. Το κάθε παιδί από τα σκυμμένα μπορούσε να σηκωθεί και να αρχίσει τα άλματα του, πριν τα προηγούμενα από αυτό τελειώσουν τα δικά τους άλματα. Έτσι πραγματοποιούνταν ταυτόχρονα άλματα από πολλά παιδιά, γεγονός που έδινε μια συνεχή κινητικότητα στο παιγνίδι, εναλλασσόμενη από οριζόντια κίνηση (από τα παιδιά που έτρεχαν για να κάνουν άλματα) και από κάθετη κίνηση (από τα παιδιά που πραγματοποιούσαν ταυτόχρονα τα άλματά τους) κι αυτό έδινε μια δυναμική κα μια ιδιαίτερη ομορφιά στο παιγνίδι.

Τα άλματα επαναλαμβάνονταν μέχρι να φτάσουν στο προκαθορισμένο σημείο τερματισμού και για να επιτευχθεί αυτό ο αριθμός των προσπαθειών του κάθε παιδιού εξαρτιόταν από τον αριθμό των παιδιών που συμμετείχαν στο παιγνίδι. Πολλές φορές δεν οριζόνταν σημείο τερματισμού, και το παιγνίδι διεξάγονταν για όσο άντεχαν οι παίχτες. Βασικό ήταν οι παίχτες που πραγματοποιούσαν τα άλματα, να φροντίζουν να μην τραυματίσουν σκυμμένα παιδιά και για αυτό φρόντιζαν να ανοίγουν όσο γινόταν περισσότερο τα πόδια τους στη διάρκεια του άλματος για να μην έρθουν σε επαφή με το κορμί κα κυρίως με το κεφάλι του σκυμμένου παιδιού και του προκαλέσουν τραυματισμό.

Βαρελάκια

Περιγραφή για το παιχνίδι από τον Άγιο Πέτρο²

- Παιχνίδι άσκησης στο οποίο ο καθένας παίρνει φόρα, και ακουμπώντας τα χέρια στην πλάτη του σκυμμένου συμπαίχτη του, πηδάει από πάνω του και κάθεται λίγο πιο πέρα και ο ίδιος σκυμμένος, οπότε πηδάνε όλοι οι άλλοι με τον ίδιο τρόπο και η γραμμή προχωράει συνέχεια.

Το ύψος των σκυμμένων παιδιών σιγά σιγά ανεβαίνει για να γίνεται πιο δύσκολο και χάνει όποιος στο πήδημα ακουμπήσει το συμπαίχτη του με άλλο εκτός από τα χέρια μέρος του σώματος του, οπότε υποχρεούται να τον κουβαλήσει στην πλάτη του σε μια, από πριν καθορισμένη, απόσταση.

Πανελλήνιο παιχνίδι με πολλές παραλλαγές που παιζόταν αποκλειστικά από αγόρια. Αναφέρεται και με τις δυο παραπάνω ονομασίες.

Οι παραλλαγές αφορούν συνήθως το πώς κάθονται τα παιδιά ή τις αποστάσεις που κρατούν μεταξύ τους. Για παράδειγμα στη Θράκη, το παιχνίδι είναι εύκολο καθώς τα παιδιά κάθονται χαμηλά ακουμπώντας τα χέρια στο έδαφος, οπότε το παιχνίδι είναι ευκολότερο, ή στον Πόντο η απόσταση μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου σκυμμένου παιδιού είναι μικρή οπότε δεν μπορεί αυτό που πηδά να πάρει φόρα και το παιχνίδι έχει τη δυσκολία του.

Στη Ήπειρο το βρίσκουμε και με την ονομασία "**Αρδαλίτσες**"^{3, 4}

Εικόνα 26 Τα παιχνίδια μας

Το παιχνίδι συναντάται και σε άλλες χώρες του κόσμου.

Εδώ έχουμε μια παραλλαγή από την Ισπανία με την ονομασία "**κουτός γάιδαρος**". Παίζεται με τον ίδιο τρόπο που περιγράφεται παραπάνω, απλά εκεί διευκολύνουν τους μικρότερους ηλικιακά παίκτες με το να είναι γονατιστά στο έδαφος τα παιδιά-εμπόδια.

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας Παιδικά Παιχνίδια από το Δρυμόνα Λευκάδας ΗΧΩ αρ. φυλλ, 172
2. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 117
3. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια *μ ας*, ΟΕΔΒ, 1979, σελ 86-87
4. Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 151
5. Παιδικά Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 99

Αντίστοιχο παιχνίδι με τη διαφορά ότι ένας μόνο παίχτης, η μάνα, έπαιρνε τη σκυφή θέση, για να πηδήξουν οι υπόλοιποι παίχτες από πάνω της είναι και η

Πρώτη ελιά

Στο lexikolefkadas.gr¹ περιγράφεται ως εξής:

- Παιδικό παιχνίδι, διασκεδαστικό και αθλητικό. Ασκούσε τους παίχτες στο πήδημα ύψους με την αντιστήριξη των χεριών. Το έπαιζαν περισσότεροι από δύο.

Ο ένας καθόταν "μάνα" και ήταν υποχρεωμένος να σκύψει, να λυγίσει τη μέση του, στηρίζοντας τα χέρια του στα γόνατα, με το κεφάλι μέσα, και οι άλλοι ένας ένας να παίρνουν φόρα και να τον πηδούν με ανοιχτά πόδια, βάνοντας ελαφρά τα χέρια τους στη μέση της μάνας.

Ένας, ένας που πηδούσε, έλεγε:

"πρώτη ελιά" ή "πρώτος ήλιος κι άγγιαχτος" (σε μερικά χωριά), γιατί δεν έπρεπε ο πηδών να 'γγίξει σε κανένα σημείο του σώματος της μάνας.

Σε αντίθετη περίπτωση, καθόταν αυτός κάτω και τον πηδούσαν οι άλλοι.

Όταν τελείωναν όλοι επιτυχώς το πήδημα, τότε η μάνα σηκωνόταν πιο ψηλά, οπότε τα πράγματα δυσκόλευαν.

Πηδώντας για δεύτερη φορά οι συμπαίχτες έλεγαν:

"δεύτερη (εννοώντας ελιά) με τα κλαριά" ή "δεύτερος ήλιος κι άγγιαχτος".

Και πάλι όποιος έγγιαζε καθόταν μάνα.

Γινόταν τέλος και τρίτη και τελευταία προσπάθεια, οπότε η μάνα σηκωνόταν ακόμα πιο ψηλά και ο δειλιάζων και μη αποπειρώμενος αποσυρόταν.

Τώρα καθένας που πηδούσε φώναζε: "τρίτη κι άγγιαχτη".

Θυμίζουμε ότι από τη δεύτερη φάση του παιχνιδιού, όποιος πηδούσε, έδινε και μια γερή χεροκωλιά στη μάνα.

Η "πρώτη ελιά" θυμίζει το άθλημα "γαϊδάρα"² που εκτελούσαμε στις γυμναστικές επιδείξεις του γυμνασίου. Σήμερα το βλέπουμε σε διάφορες παραλλαγές του στα διάφορα αγωνίσματα. (σημείωση, δεν αφορά το παιχνίδι γαϊδάρα που θα δούμε παρακάτω)

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Σε άλλες λευκαδίτικες πηγές συναντάμε και άλλες πληροφορίες για το παιχνίδι:

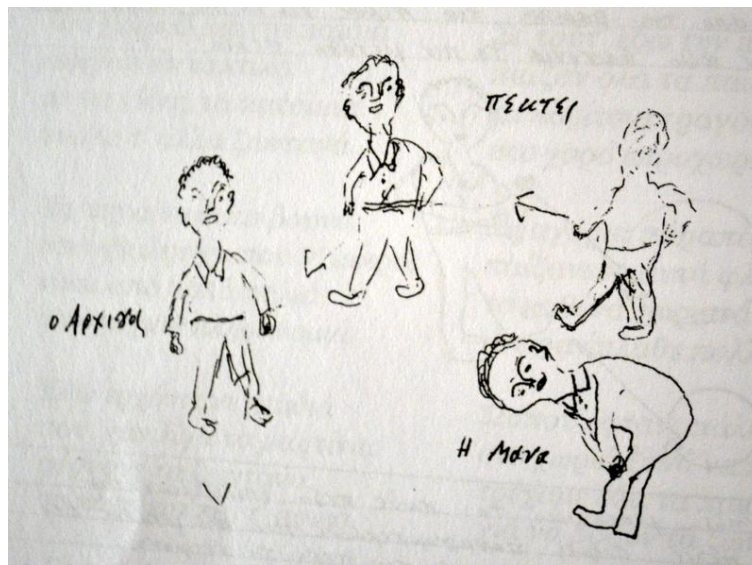
- Στον Άγιο Πέτρο³ σε κάθε πέρασμα πάνω από τη ράχη κάθε παιδιού έλεγαν:

Πρώτη κ'ελιά
Δεύτερη και με τα κλαριά
Τρίτη και άγγιχτος
Σταυρός αμίλητος
Και μιλημένος

- Ο Ανδρέας Λάζαρης⁴ το αναφέρει ως "**προτ καληά**" (δική του ορθογραφία). Παιζόταν με πολλά παιδιά με την ίδια λογική που περιγράφεται παραπάνω λέγοντας τα εξής:

"προτ καληά"
"δέφτερ με τα κλαριά"
"τρητ και άγκιαχτη"
"τέταρτη με τα κλοσόπουλα"

Κάθε φορά η μάνα σηκωνόταν και πιο ψηλά, μέχρι να μην τα καταφέρει κάποιος και να πάρει τη θέση της.

Εικόνα 27 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Σε άλλες περιοχές τώρα παίζει πολύ η πρώτη ελιά (ή πρωτηλιά ή πρωτολιά) με αυτή ή άλλες ονομασίες και με μικρές παραλλαγές.^{5,6,7}

Για παράδειγμα το βρίσκουμε ως "**Πρώτος είναι ο Άη Λιας**" και "**Ψιλή Καμαρίτσα**", αλλά και ως "**Γαϊδουροπούπουζα**", "**Ποταμός**" (Χίος) αλλά και ως "**Βαρελάκια**" (στη Ρόδο)

Καθώς πηδούν λένε:

- Πρώτος είναι ο Άη Λιας
- Δεύτερος και τα κλαδιά
- Τρίτη κι άγγελιοι
- Τέταρτη πάμε στη Σπάρτη
- Πέμπτη φέγγει
- Έξι η Κούλα τ' Αλέξη
- Εφτά της Μαρινέλας τα παιδιά
- Οχτώ το φουστανάκι το κοντό
- Εννιά του Ζούκα τα παιδιά
- Δέκα μια όμορφη γυναίκα
- Έντεκα στα δώδεκα τα παιδιά στα γόνατα

Τα παιδιά που δεν έχουν, όμως καταφέρει να πηδήξουν, κάθονται και αυτά σκυμμένα για να πηδήξουν από πάνω τους τα υπόλοιπα. Αμέσως μετά κι αφού έχουν πηδήξει όλοι, κάθονται σε κύκλο και το παιδί που τα φύλαγε σηκώνεται και φωνάζει: Ένα-δύο-τρία. Αμέσως όλα σηκώνονται *α π ό* τον κύκλο και ο τελευταίος τα "φυλάει" και ξεκινούν από την αρχή.

Στην **Ψιλή Καμαρίτσα**, μετά τη φράση "**Έντεκα στα δώδεκα**" τα παιδιά πηδούν λέγοντας σε κάθε πήδημα: "**Κουταλιά**" δίνουν ένα χτύπημα στην πλάτη του παιδιού ή των παιδιών που είναι σκυμμένα.

Έπειτα λένε "**Πηρουσιά**" και τους δίνουν ξανά ένα χτύπημα και τέλος "**μαχαιριά**", με πολύ δυνατό χτύπημα μέχρι να δυσανασχετήσουν οι σκυμμένοι παίχτες.

Στο "**Γαϊδουροπούπουζα**" λένε το εξής:

- Πρώτη ελιά
- Δεύτερη με τα κλαδιά
- Τρίτη με τα χάσικα,
Πηδάτε βρε μπαγάσικα
- Τέταρτη κολοκτυπητή

Στην παραλλαγή της **Ρόδου**:

- Πρώτ' ελιά
- Δεύτερη στα κλαδιά
- Τρίτη μοναχή
- Τέταρτη σπαρτή, κατακτήσαμε τη Σπάρτη με αρχηγό το Γάτι
- Άναψε κερι και φέγγε
- Φώναξε τ' Αλέξη
- Φάε του σκύλου τα κοφτά
- Φάε του σκύλου το κοφτό
- Κτύπα τα κανιά

Άρπα μια χοντρή γυναίκα και κτύπα την με την καρέκλα

12 Τα παιδιά στα γόνατα

13 Τα παιδιά στην εκκλησιά

14 Τα παιδιά στα τέσσερα

και μετά

Μαχαιράτες

Πηρουνάτες

Κουταλάτες

Γαϊδουράτες

Σε παραλλαγές της Νάξου, των Δωδεκανήσων, της Κύπρου, της Χίου και περιοχών της Μακεδονίας (πρωτολιά), η μάνα λέγεται "**γαϊδούρι**" και οι φράσεις είναι παρόμοιες με μικρές παραλλαγές.

1. <https://lexikolefkadas.gr/proti-elia>
2. Δεν σχετίζεται με το ομώνυμο παιχνιδι που περιγράφεται παραπάνω
3. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 118
4. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου", σελ. 312
5. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 87
6. Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 152-153
7. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 67, 184, 221, 312, 383, 461-2

Μακριά γαιδούρα

Παιχνίδι που παιζόταν παντού στην Ελλάδα και φυσικά και στην Λευκάδα όπως περιγράφεται παρακάτω¹

- Αγορίστικο παιχνίδι που παίζονταν από 8-10 αγόρια για να έχει επιτυχία στη διεξαγωγή του. Ένα από τα παιδιά, που έκανε τη μάνα, στέκονταν όρθιο μπροστά σε έναν τοίχο, ακουμπώντας τις πλάτες του σ' αυτόν.

Η υποστήριξη της μάνας από τον τοίχο ήταν απαραίτητη για να προστατεύει (σα μάνα) το πρώτο σκυμμένο παιδί, στο οποίο μεταφέρονταν η πίεση από τα άλματα που θα επιχειρούσαν τα παιδιά στη διάρκεια του παιχνιδιού, αλλά και το πρώτο παιδί που θα επιχειρούσε το πρώτο από τα άλματα που περιγράφονται παρακάτω, ώστε να μην προσκρούσει στον τοίχο και τραυματιστεί.

Ένα άλλο παιδί έσκυβε μπροστά στη μάνα ακουμπώντας το κεφάλι του στο στομάχι της και αγκαλιάζοντας την από τη μέση. Στη συνέχεια δυο-τρία παιδιά ακόμη, έσκυβαν το καθένα πίσω από το άλλο, αγκαλιάζοντας το καθένα το προηγούμενο του από τη μέση και ακουμπώντας με τους ώμους στους γλουτούς του μπροστινού του.

Τα υπόλοιπα παιδιά έπαιρναν φόρα, ένα-ένα, και τρέχοντας προς το σύμπλεγμα της μάνας και των σκυμμένων παιδιών επιχειρούσε με ένα άλμα να πηδήσει στις πλάτες των σκυμμένων παιδιών, πλησιάζοντας όσο το δυνατόν πιο κοντά στη μάνα, για να υπάρχει χώρος να πηδήσουν πάνω τους και τα υπόλοιπα παιδιά.

Αν η κατάληψη του χώρου στις πλάτες των σκυμμένων παιδιών, δεν παρουσίαζε κενά και το κάθε παιδί τοποθετούνταν κοντά στο άλλο, τότε επιτυγχάνονταν η αναρρίχηση όλων των παιδιών στις πλάτες των σκυμμένων παιδιών, κι αυτό αποτελούσε επιτυχία του παιχνιδιού.

Ακολουθούσε επανάληψη του παιχνιδιού με τα παιδιά να έχουν διαφορετικούς ρόλους σ' αυτό.

Αντίστοιχα παιχνίδια με μικρές ή μεγαλύτερες παραλλαγές έχουμε με το όνομα "**Γκαμήλα**" στο Καστράκι Καλαμπάκας. Στη Σκόπελο το λένε "**Αη Γιώργη Καβαλάρη**". Στην Κύπρο "**Κωλοθυμωνιά ή Αυγά καθαριστά**", στη Χίο "**Αραί-μπουραί**" ή "**Ξυλογαϊδάρια**" ή "**Στάγκα Μαρία**", στην Πυλία "**Μαυροστάφυλο**", στην Κάρπαθο "**Μπουρδουκέλας ή Πατρίχα**"^{2,3,4}

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας, *Παιδικά παιχνίδια από τον Δρυμώννα Λευκάδας*, ΗΧΩ αρ. φυλλ, 172
2. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 154
3. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 68, 421
4. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα παιχνίδια μας*, σελ. 89-92

Παιχνίδια /Συνήθειες των γιορτών

Παιχνίδια ή και συνήθειες που σχετίζονται με τις περιόδους των μεγάλων γιορτών, του Δωδεκαημέρου, της Αποκριάς και του Πάσχα.

Πορτοκάλια (Δωδεκαήμερο)

Χάσκαρη (Απόκριες)

(Πάσχα)

Κάλυκας

Κοντάκια

Ξυλοκούμπουρο

Σκάστρες

Τρακατρούκες

Κλιτσόνια ή Κριτσόνια

Τριτσόνια

Πορτοκάλια¹

Παιζόταν στατικά (χωρίς κυνηγητά), ανήκει εν μέρει στα τυχερά παιχνίδια και είναι εποχικό, παιζόταν κυρίως τους μήνες Δεκέμβρη και Γενάρη και ιδιαίτερα τις ημέρες του **δωδεκαημέρου** στις γιορτές.

Παιζόταν με 2 τουλάχιστον παίκτες. Έστηναν σε κάποια άκρη ένα πορτοκάλι σε απόσταση 1-2 μέτρων και το σημάδευαν με τη σειρά χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό ένα νόμισμα, τάλιρο ή δίφραγκο. Όποιος κατάφερε να καρφώσει το νόμισμα στο πορτοκάλι, το κέρδιζε, και συνέχιζε να σημαδεύει ένα δεύτερο, ένα τρίτο κ.λπ. Αν αποτύχαινε πλήρωνε την αξία του πορτοκαλιού.

Σε άλλες περιπτώσεις - αυτό γινόταν στην πόλη - σ' ένα πανεράκι με πορτοκάλια, που το ακουμπούσαν πλάγια, κάπου, έστηναν ψηλότερα, για να ξεχωρίζει από τα άλλα, ένα πορτοκάλι και ο παίκτης το σημάδευε, με νόμισμα πάλι, αλλά κατά προτίμηση με μπακιρένια (χάλκινη) παλιά δεκάρα, του τη λέγανε μπακίρα (<https://lexikolefkadas.gr/mpakira/>), και που πολλοί παίκτες του παιχνιδιού τη φύλαγαν από προπολεμικά, αφού τώρα (στην εποχή του Κοντομίχη, αλλά και σήμερα) δεν είναι πια σε χρήση.

Οι όροι του παιχνιδιού ήταν οι ίδιοι, μόνο που καμιά φορά το κάρφωμα ή η αποτυχία συνεπαγόταν κέρδος ή χάσιμο πολλαπλάσιο της αξίας ενός πορτοκαλιού.

Εξυπακούεται ότι σ' αυτή την τελευταία μορφή το παιχνίδι το 'παιζαν άνδρες, φανατικοί μάλιστα και το έλεγαν "καρφωτό"².

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

1. <https://lexikolefkadas.gr/ta-portokalia-paichnidi>

Χάσκαρι/η¹

Ουσιαστικά πρόκειται για **έθιμο** και όχι για παιχνίδι που λαμβάνει χώρα στο **αποκριάτικο** τραπέζι.

Ωστόσο και ο Κοντομίχης και ο Λάζαρης το παρουσιάζουν σαν **παιχνίδι**. Μάλιστα ο ένας μας το δίνει ως ουδέτερο με -ι και ο δεύτερος σαν αρσενικό με -η.

Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr

- Παιχνίδι που παίζεται στο αποκριάτικο τραπέζι.

Κρεμούσαν από το ταβάνι ένα σπάγκο στην κάτω άκρη του οποίου δένονταν ένα μαντολάτο ή παστέλι.. Το κινούσαν γύρω-γύρω, πάνω από τα στόματα των παρευρισκομένων στο τραπέζι, κι όποιος το 'πιανε με το στόμα του, το 'τρωγε.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Χάσκαρ(η)ς /ό/ (χάσκω) = παιδιά καθ' ήν κρεμάται γλύκισμα ή λίχνευμα υπέρ τήν τράπεζαν άφ' ύψηλοῦ, τοῦτο δέ ώθούμενον εις κυκλοτερή κίνησιν προσπαθοῦσι νά συλλάβωσι δια τοῦ στόματος οί περικαθήμενοι.

Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

Πρόκειται για έθιμο που αναβιώνει κυρίως σε περιοχές της **Καστοριάς** (πιθανόν και σε άλλες περιοχές). -**Ο χάσκαρης**.

Αναφέρεται ότι όταν τελειώσει η διαδικασία, ο μεγαλύτερος σε ηλικία καίει την κλωστή που χρησιμοποιήθηκε αναφωνώντας, μέχρι να καεί ολόκληρη, κάποιο από τα προϊόντα που καλλιεργεί.

Όσον αφορά το συμβολισμό του, λένε ότι με το αυγό "σφραγίζεται" το στόμα για τη νηστεία της Σαρακοστής. Με το αυγό, το κόκκινο, θα "ανοίξει" πάλι μετά την Ανάσταση.

1. <https://lexikolefkadas.gr/chaskari-to>

Πανελλήνια συνήθεια τις **ημέρες της Μεγάλης Εβδομάδας και το βράδυ της Ανάστασης**, είναι οι, αυτοσχέδιες συνήθως -στο παρελθόν τουλάχιστον, "στρακαστρούκες", τα δυναμιτάκια που δίνουν κρότο και λάμψη στα Άγια Πάθη.

As δούμε λοιπόν τι κατασκεύαζαν στη Λευκάδα μεγάλοι αλλά και μικροί, μέσα από το lexikolefkadas.gr, αλλά και άλλες Λευκαδίτικες πηγές:

Κάλυκας¹

Ο κάλυκας ήταν ένα αυτοσχέδιο παιγνίδι που κατασκεύαζαν τα παιδιά από μόνα τους και το χρησιμοποιούσαν την Μεγάλη Εβδομάδα, κυρίως την Ανάσταση, σαν ένα είδος υποκατάστατου στρακαστρούκας που τα παιδιά δεν είχαν τη δυνατότητα να προμηθεύονται. Αποτελούσε κατ' εξοχήν πασχαλινό παιχνίδι.

Η κατασκευή του απαιτούσε ευτελή και προσιτά στα παιδιά υλικά:

Μια [ορκέλα](#)² (=ξύλινο καρούλι της κουβαρίστρας, όπου ήταν τυλιγμένη η κλωνά ραψίματος)

Μερικά κομματάκια [βολουμιού](#)³ (=μολύβι, μολυβδος). Το βολύμι βρισκόταν εύκολα από παλιά υλικά, όπου το αναζητούσαν και το έβρισκαν τα παιδιά

Μια αρβυλόπροκα (=ειδικό καρφί μικρού μήκους και με πλατύ κεφάλι που χρησιμοποιούνταν στην κατασκευή αρβυλών. Η εύρεση της αρβ'λόπροκας ήταν τότε εύκολη, αφού πωλούνταν σε όλα τα μαγαζιά των χωριών, απ' όπου τις αγόραζαν οι αγρότες για να επισκευάσουν μόνοι τους τις σόλες από τια αρβύλες τους

Ένα σκουτί σπίρτα

Η διαδικασία κατασκευής του παιχνιδιού ήταν η εξής:

Σ' ένα τζιτζιρούλι (= το μεταλλικό στρογγυλό κουτί της [πάτνας](#)⁴= μογιά των παπουτσιών,) τοποθετούνταν τα κομματάκια του βολουμιού και ζεσταίνονταν σε φλόγα μέχρι να λειώσουν. Το τζιτζιρούλι κρατιόταν με μια τανάλια για να αποφευχθεί το έγκαυμα.

Στη συνέχεια με την ορκέλα τοποθετημένη κάθετα σε μια ίσια επιφάνεια, χύνονταν το υγρό βολύμι στον αυλό της ορκέλας, σιγά σιγά, με προσοχή για να μη καούμε, μέχρι να γεμίσει ο αυλός της ορκέλας. Μετά από αναμονή λίγης ώρας μέχρι να κρυώσει και να πήξει το βολύμι, ανοίγονταν χρησιμοποιώντας ένα καρφί, μια μικρή τρύπα στο στερεοποιημένο, μέσα στον αυλό της ορκέλας, σε μέγεθος ικανό να χωράει το κεφάλι από ένα σπίρτο.

Μετά από αυτή τη διαδικασία ο κάλυκας ήταν έτοιμος για χρήση.

Ο χειριστής τοποθετούσε ένα σπίρτο στην τρυπούλα, με το κεφάλι στη τρύπα του κάλυκα, και το στριφογύριζε μέσα σ' αυτή μέχρι να αποκολληθεί το υλικό με το οποίο είναι επικαλυμμένο το κεφάλι του σπέρτου. Στη συνέχεια πίεζε με την αρβυλόπροκα το υλικό μέσα στην τρύπα, συμπιέζοντάς το. Όταν το υλικό από το κεφάλι του σπέρτου σκλήραινε σε βαθμό που να μπορεί να συγκρατήσει καρφωμένη σ' αυτό την αρβυλόπροκα, ο χειριστής του κάλυκα σταθεροποιούσε την αρβυλόπροκα στον κάλυκα, και στη συνέχεια

χτύπαγε, πάνω σε μια σκληρή επιφάνεια με το κεφάλι της, έτσι ώστε η αρβυλόπροκα να εισχωρήσει μέσα στο συμπιεσμένο από το κεφάλι του σπίρτου υλικό.

Από την πρόσκρουση προκαλούνταν έκρηξη του φωσφορούχου υλικού του κεφαλιού του σπίρτου, με αποτέλεσμα παραγωγή ήχου δυσανάλογα έντονου με το μέγεθος της αυτοσχέδιας συσκευής. (Το κεφάλι του σπίρτου είναι επικολημένο με λευκό φώσφορο ουσία εύφλεκτη, που εκρήγνυται όταν συμπιέζεται και θερμαίνεται).

Κοντάκια⁵

Τα έφτιαχναν με φυσέκια.

Αυτά αποτελούνταν από ένα ξύλο με λαβή. Στη συνέχεια του ξύλου έκαναν αυλάκι και τοποθετούσαν το φυσέκι και στο πίσω μέρος έκαναν μια τρύπα. Από τα εμπρός το γεμίζανε με στουρνάρια, μπαρούτι, μπαμπάκι και κουρελόπανα.

Στην τρύπα βάζανε λίγη μπαρούτι, μπρούμα τη λέγανε, κατόπιν φέρνανε φωτιά, άναβε το περιεχόμενο και εκπυροσκορούσε.

Ξυλοκούμπουρο⁶

Ένα ψεύτικο και αυτοσχέδιο κουμπούρι, αποτελούμενο από ένα ίσιο γερό ξύλο, μικρού μήκους, πάνω στο οποίο στερέωναν έναν κυνηγετικό κάλυκα φυσεκιού γιομάτο μπαρούτι, που αφού τον έδεναν γερά στο ξύλο, του έβαναν φωτιά, κι αυτό πετιόταν μακριά, σαν σφαίρα, κάνοντας δυνατό κρότο. Το χρησιμοποιούσαν στην περιφορά του Επιταφίου και της Ανάστασης.

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Σκάστρες⁷

Έκοβαν τη μια άκρη από μια **ρουκέλα** (κουβαρίστρα) και γέμιζαν την τρύπα, από την απέναντι από το κόψιμο μεριά με λιωμένο **βολύμι** (μολύβι). Μετά στο μολύβι έκαναν μια, όχι διαμπερή, τρύπα στην οποία έτριβαν το κεφάλι από ένα σπέρτο και από πάνω βάζανε, χαλαρά, μια πρόκα με πλατύ κεφάλι που έπαιρναν από παλιά άρβυλα.

Κρατώντας τη σκάστρα απ' το κομμένο μέρος, χτυπούσαν απότομα και δυνατά το κεφάλι της πρόκας σε μια πέτρα και αυτή έσκαγε κάνοντας ένα δυνατό ήχο

Τρακατρούκες⁸

Στις αγρύπνιες της Μεγάλης Βδομάδας, ήταν στην ημερήσια διάταξη οι **τρακατρούκες**, που τις έφτιαχναν μόνα τους τα πιο μεγάλα παιδιά.

Οι αυτοσχέδιες τρακατρούκες γινόταν εύκολα με λίγο μπαρούτι που υπήρχε στην αγορά για τους κυνηγούς, λίγο χαρτί και ένα κομματάκι (2-3 πόντους) βραδύκαυστο φυτίλι.

Έπαιρναν λοιπόν, μια λουρίδα χαρτί, έριχναν λίγο μπαρούτι στην άκρη της και τη δίπλωναν σε τρίγωνο, σαν τυροπιτάκια. Σε μια τρύπα, που έκαναν στο χαρτί, στρίμωχναν το φυτίλι, δένανε σφιχτά την τρακατρούκα με σπάγκο και ήταν έτοιμη.

Έβαζαν φωτιά στο φυτίλι, και το πετούσαν. Είχαν μερικά δευτερόλεπτα ώσπου η φωτιά να φτάσει στο μπαρούτι, οπότε αυτή έσκαγε κάνοντας έναν εκκωφαντικό θόρυβο.

Ομηρικές μάχες γινόταν με τις τρακατρούκες, κυρίως στον επιτάφιο και την ανάσταση, μέσα και έξω από τις εκκλησίες, παρά της διαμαρτυρίες των παππούδων.⁹

Όλες οι παραπάνω ονομασίες παραπέμπουν σε όπλα:

Ο **κάλυκας** είναι το μεταλλικό περίβλημα της σφαίρας, η θήκη που κρύβει (και προστατεύει) το εκρηκτικό υλικό της.

Το **κοντάκι** είναι το ξύλινο τμήμα στο πίσω μέρος του όπλου στο οποίο προσαρμόζεται η κάνη του.

Κουμπούρα, κουμπούρι είναι το όπλο και **κουμπουριά** ο πυροβολισμός

Η σκάστρα, ναι παραπέμπει σε αυτοκίνητο αλλά το πιθανότερο εδώ είναι να παίζει το σκάω, κάνω μπαμ

Η **τρακατρούκα**, σύμφωνα με το lexikolefkadas.gr και τον Χρ. Λάζαρη είναι: επαναληπτική κροτίς.

Και η **στρακαστρούκα** η μικρή κροτίδα συνώνυμο του Πάσχα!

Αντίστοιχες κατασκευές είχαμε και σε άλλα μέρη της Ελλάδας.^{10, 11}

Όπως το **τσουφλέκι**, ξύλινη κατασκευή που πέταγαν μακριά πεπιεσμένα χαρτιά, κάνοντας παράλληλα κρότο.

Ή την **στουπέκα** στην Ήπειρο, επίσης από ξύλο που πέταγε μακριά σπόρους. Ίσως θυμίζουν βέβαια περισσότερο την σφεντόνα τα συγκεκριμένα ή όπως τη λαστιχιέρα που θα δούμε παρακάτω. Σε μερικές περιοχές τα λένε και **γουρούνες**.

Επίσης έχουμε τον **χαλκουπόλεμο**, ανάμεσα σε ομάδες, με αυτοσχέδια κατασκευές με μπαρούτι στο Αργίτιο

1. Σπύρος Ζ Φίλιππας Παιδικά Παιγνίδια από το Δρυμόνα Λευκάδας ΗΧΩ αρ. φυλλ, 168
2. <https://lexikolefkadas.gr/orkella-i/> και <https://lexikolefkadas.gr/rokella-i/>
3. <https://lexikolefkadas.gr/volyimi-to/>
4. <https://lexikolefkadas.gr/patina-i-patna-i/>
5. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, Εγκλουβή, σελ. 247
6. <https://lexikolefkadas.gr/xylokoymproyro>
7. Στάθης Μαργέλης Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 122
8. <https://lexikolefkadas.gr/trakatrouka/>
9. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 121
10. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 80
11. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 108-113

Αυτοσχέδιες κατασκευές που συνόδευαν τη **Μεγάλη Εβδομάδα** είναι και αυτές που ακολουθούν. Δεν περιείχαν μπαρούτι για να προκαλούν μικροέκρηξη, αλλά από **θόρυβο** τα κατάφερναν μια χαρά!

Ακολουθούν περιγραφές από το lexikolefkadas.gr και άλλες πηγές:

Κλιτσόνια ¹ ή κριτσόνι ²

- **Κλιτσόνι:** αυτοσχέδιο θορυβώδες παιχνίδι
Λεξικό: Γλωσσάριο Μιλτιάδη Κακλαμάνη

- **Κριτσόνι:** το έντομο τριζόνι ή γρύλος.

Αυτοσχέδια ροκάνα που την κατασκευάζουν τα παιδιά μόνα τους, χρησιμοποιώντας μικρό σανίδακι, ένα κομμάτι πλατύ από καλάμι και μια οδοντωτή ρόδα.

Το περιστρέφουν κυκλικά πιασμένο από μια ξύλινη εγκάρσια λαβή και το περιφέρουν στην περιφορά του Επιταφίου και στις αγρύπνιες.

Είναι εξαιρετικά θορυβώδες.

φράση: “*Βαράνε τα κριτσόνια και δεν ακούω*”.

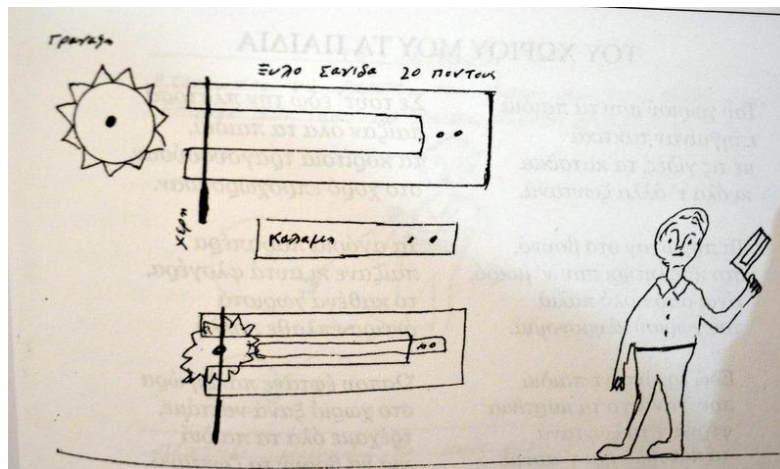
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Κριτσόνι /τò/ (κρίζω) = ό γρύλλος, τò τριζόνι,

ή **ροκάνα** ³ (τò έκ τεμαχίου καλάμου, ένòς οδοντωτοῦ τροχίσκου και ἐγκαρσίας λαβῆς θορυβώδες παίγνιον τῶν παιδιῶν εἰς τὰ χωρία, τò ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὴν αὐτοσχέδιον μουσικὴν συνοδείαν κατὰ τὴν περιφορὰν τῶν ἐπιταφίων).

Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

- **Κριτσόνι:** Ατομική κατασκευή, κάθε παιδί είχε το δικό του και το χρησιμοποιούσαν όλη τη Μεγάλη Εβδομάδα και φυσικά το βράδυ της Ανάστασης.⁴

Εικόνα 28 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήεις από τη ζωή μου

Τριτσόνια⁵

Ή **Ροκάνες**. Ήταν θορυβώδη παιχνίδια που χρησιμοποιούσαν τα βράδια στις αγρύπνιες και τη Μεγάλη Βδομάδα και τρέλαιναν τον κόσμο.

Γίνονταν με ένα σανιδάκι σκληρό ξύλο ή με καλάμι. Έπαιρναν ένα κομμάτι (20-25 πόντους) χονδρό καλάμι και από τη μια άκρη του αφαιρούσαν το ένα τέταρτο, σε απόσταση 10-12 πόντους, ενώ το απέναντί του, που θα γινόταν το γλωσσίδι, απλώς το χάραζαν. Στα δυο απέναντι κομμάτια του έκαναν, στο επάνω μέρος, από μια τρύπα.

Από ένα χερόξυλο, από αγριλιά για να αντέχει, έκοβαν μια ροδέλα 4-5 εκατοστά που της έκαναν μια τρύπα στη μέση και δοντάκια γύρω γύρω σαν γρανάζι.

Περνούσαν ένα μακρύ πείρο, χαλαρά από την τρύπα του καλαμιού, στη συνέχεια τον περνούσαν, σφιχτά, από την ροδέλα και μετά από την απέναντι τρύπα.

Κρατώντας το χερούλι του πείρου και περιστρέφοντάς το, το τριτσόνι ακούγονταν δυνατά. Η μαστοριά ήταν στο κατάλληλο πελέκημα του γλωσσιδιού, ώστε να έχει το σωστό ξερό και δυνατό ήχο.

Ακόμα πιο γερό γινόταν αν το καλάμι είχε και κόμπο στο επάνω μέρος και ακουγόταν πιο δυνατά αν περνούσαν το γλωσσίδι κάτω από την ροδέλα.

Άλλος τρόπος, πιο μαστορικός, ήταν αν αντί για καλάμι χρησιμοποιούσαν ένα σανιδάκι, που του κάρφωναν ένα γλωσσίδι, ενώ τα άλλα έμεναν ίδια.

Αν και δεν μπορεί να γίνει σύγκριση σε σχέση με τον ήχο που βγάζουν μπορούμε όμως να αναφέρουμε εδώ παιχνίδια από την αρχαιότητα που η χάρη του ήταν ακριβώς αυτή, να βγάζουν κάποιου είδους ήχο.

Ιύγκα ή Ιύγξ⁶

Τη γνωστή μας ιύγκα ή "ιύγξ" που ήταν ένας μικρός μεταλλικός ή ξύλινος δίσκος ή ρόδα (τροχός), στερεωμένος ανάμεσα σε δύο νήματα, που με το σφίξιμο και με το χαλάρωμά τους, προκαλούνταν ένας χαρακτηριστικός ήχος.

Ήταν ένα παιχνίδι-αντικείμενο για τα μεγαλύτερης σε ηλικία κορίτσια και για τις γυναίκες. Ο ήχος του προκαλούσε το ενδιαφέρον των μωρών, ενώ συχνά οι γυναίκες το χρησιμοποιούσαν για να μαντέψουν το μέλλον τους στην αγάπη (για αυτό και υπάρχουν απεικονίσεις με Έρωτες να παίζουν με αυτό).

Το "πλαταγώνιον" που ήταν ένα παιχνίδι που παιζόταν συχνά την άνοιξη από παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας και από τους νέους και διασώθηκε στα νεότερα χρόνια με την ονομασία "χτυπαριές", "τράκες". Το παιχνίδι αυτό δεν είχε ιδιαίτερους κανόνες, απλά τα παιδιά σχημάτιζαν έναν δακτύλιο με την κάμψη του δείκτη και του αντίχειρα του αριστερού χεριού. Επάνω σε αυτόν τοποθετούσαν ένα πέταλο ανεμώνης ή παπαρούνας. Κατόπιν με την δεξιά παλάμη χτυπούσαν το πέταλο, το οποίο σχιζόταν και έκανε θόρυβο.

Κατά τον Πολυδεύκη: "αλλά και του τηλεφύλλου καλουμένου φύλλα, ει κτύπον ποιήσειεν εύκροτον υποσχιθέν τη πληγή το φύλλον, μέμνησθαι τοις ερωμένοις αυτών υπελάμβανον".

1. <https://lexikolefkadas.gr/klitsonia/>
2. <https://lexikolefkadas.gr/kritsoni-to/>

3. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

ροκάνα η [ροκάνα]: είδος ξύλινου κρόταλου που αποτελείται από μια λεπτή σανίδα η οποία προσκρούει σε έναν περιστρεφόμενο γύρω από τον άξονά του οδοντωτό τροχό και που παράγει έναν ξερό και δυνατό ήχο.

[ίσως ροκάν(ι) -α]

4. Ανδρέας Λάζαρης, *Αναμνήσεις από τη ζωή μου*, σελ. 309
5. Στάθης Μαργέλι, *Άνθια Αηπετρίτικα*, σελ. 120
6. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003*, σελ. 55, 66

Κλασικά ομαδικά παιχνίδια

Πρόκειται για παιχνίδια που παίζονται παντού στην Ελλάδα σχεδόν με τον ίδιο τρόπο ή με μικρές παραλλαγές. Αναφέρουμε μόνο αυτά και όχι άλλα (υπάρχουν πάρα πολλά κλασικά ομαδικά και ατομικά παιχνίδια που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία) , γιατί μόνο αυτά περιγράφονται ή αναφέρονται στις πηγές στις οποίες βασίστηκε αυτή η μικρή καταγραφή.

Δαχτυλίδι (που 'ν το δαχτυλίδι) - Τσαμ τσαμ τσερελάκια

Δεν περνάς κυρά Μαρία

Κολοκυθιά

Μανόλης

Πετάει πετάει

Πινακωτή

Σχοινάκι

Φωτιά - Αμπάριζα

Μπιζ

Δαχτυλίδι (πού 'ν' το δαχτυλίδι)¹

Παιχνίδι που παίζεται παντού στην Ελλάδα, αμιγώς κοριτσίστικο.

Τα κορίτσια έκαναν έναν κύκλο και χρησιμοποιούσαν ένα δαχτυλιδάκι (ελλείψει αυτού, ένα χαλικάκι). Ένα κορίτσι το έκρυβε μέσα στις παλάμες του και ομοίως έκλειναν σφιχτά τις παλάμες τους και τα υπόλοιπα κορίτσια. Η κάτοχος του δαχτυλιδιού, έλεγε το γνωστό τραγουδάκι² και περνούσε από χέρι σε χέρι, μέχρι που το άφηνε κάπου κρυφά και οι υπόλοιπες έπρεπε να μαντέψουν σε ποιο χεράκι είχε καταλήξει.

Η λευκαδίτικη εκδοχή του είναι το:

Τσαμ-τσαμ-τσερελάκια³

Το συναντάμε στο lexikolefkadas.gr

Σχετικά με το πώς βγήκε η ονομασία δεν κατάφερα να βρω πληροφορίες.

Σύμφωνα με τον Χρ. Λάζαρη η φράση είναι τούρκικη.

- Παιδικό παιχνίδι που παίζεται ως εξής: Η μάνα παίρνει ένα χαλίκι και το κρατάει σφιχτά στις παλάμες της, ενωμένες όμως. Ύστερα γυρίζει στους γύρω συμπαίχτες της και αγγίζει τις μισάνοιχτες παλάμες τους, ενώ σε κάποια στιγμή αφήνει το χαλίκι στην παλάμη κάποιου και κάνει το ίδιο.

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

- Τσάμ-τσάμ-τσερελάκια (Τ. τσάλ-τσενελίκ) = παίγνιον παιζόμενον διὰ χάλικος τὸ ὁποῖον, κρύπτων ἐντὸς τῶν συνηνωμένων παλαμῶν ὁ εἷς παίκτης καὶ ἐγγίζων δι' αὐτῶν τὰς ἡμιανοίκτους παλάμας τῶν πέριξ καθημένων συμπαικτῶν, ἀφίνει λάθρα ἐντὸς τῶν παλαμῶν τινὸς ἐκ τούτων κ.λπ.

Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Παραλλαγές του παιχνιδιού συναντάμε πολλές.^{4,5,6}

Αναφέρουμε του Πόντου όπου το δαχτυλιδάκι περνιέται σε ένα σπάγκο και το περνούν τα κορίτσια από χέρι σε χέρι και η "μάννα" είναι αυτή που πρέπει να ανακαλύψει σε ποιο χέρι βρίσκεται.
Ή του χωριού Πλάτανος Τρικάλων που αντί για δαχτυλίδι κρύβουν ένα καρπό του φυτού κρανιά (και το ονομάζουν "μοιράζω κράνο". Και άλλες ακόμα.

Υπάρχει και παραλλαγή της Ηπείρου με την ονομασία "**κουρούνα κράκα**" που συνδυάζει το παιχνίδι με κυνηγητό καθώς το κορίτσι στο οποίο καταλήγει το δαχτυλίδι στο χέρι του τρέχει για να μη πιαστεί από τα υπόλοιπα. Το παιχνίδι συνοδεύει άλλο τραγουδάκι άσχετο εντελώς με το πανελλήνιο .

Λέγεται ακόμα "**δαχτυλιδάκι**" ή "**κρινάκι**".

Το παιχνίδι παίζεται σε όλο τον κόσμο με μικρές παραλλαγές και συχνά την ίδια ονομασία, όπως για παράδειγμα στην Γρανάδα ("**το δαχτυλίδι**")⁷

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 121
2. Το κλασικό τραγουδάκι που συνοδεύει συνήθως το παιχνίδι είναι αυτό:
Πουν' το πουν' το, το δαχτυλίδι
Ψάξε ψάξε δε θα το βρεις
Δε θα το βρεις δε θα το βρεις
Το δαχτυλίδι που ζητείς
Να' το να' το το δαχτυλίδι
Ψάξε ψάξε δε θα το βρεις
Δε θα το βρεις δε θα το βρεις
Το δαχτυλίδι που ζητείς
Το δαχτυλίδι που ζητείς.
3. <https://lexikolefkadas.gr/tsam-tsam-tserelakia>
4. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα Παιγνίδια μας*, σελ. 31, 110
5. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 170-1
6. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 37, 50, 467
7. *Παιδικά Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο*, σελ. 72

Δεν περνάς κυρά Μαρία¹

Παιχνίδι που παίζεται παντού στην Ελλάδα.

Την παρακάτω περιγραφή έχουμε από το Μεγανήσι.

Αμιγώς κοριτσίστικο παιχνίδι, όπου ένα κορίτσι έκανε την "**Κυρά Μαρία**" που ήθελε να πάει στον κήπο να διαλέξει βιολέτες για την καλή της (τη φίλη της). Η "Κυρά Μαρία" στεκόταν στη μέση ενός κύκλου που τον σχημάτιζαν τα άλλα κορίτσια (4 και παραπάνω).

Αλλά η αλυσίδα (ο κύκλος) των κοριτσιών την εμπόδιζε και την άφηνε συνήθως να περάσει με ανταλλάγματα κάποιο μουσικό ή κάτι άλλο.

Το όλο παιχνίδι συνοδευόταν από το γνωστό τραγουδάκι:

Δεν περνάς κυρά Μαρία,
δεν περνάς, δεν περνάς,
Δεν περνάς κυρά Μαρία,
δεν περνάς, περνάς!

Θα υπάγω εις τους κήπους / Θε να πάω εις τους κήπους
Δεν περνώ, δεν περνώ,
Θα υπάγω εις τους κήπους,
Δεν περνώ, περνώ.

Τι θα κάνεις εις τους κήπους,
Δεν περνάς, δεν περνάς,
Τι θα κάνεις εις τους κήπους,
Δεν περνάς, περνάς!

Θε να κόψω δυο βιολέτες, / Θα μαζέψω δυο βιολέτες
Δεν περνώ, δεν περνώ,
Θε να κόψω δυο βιολέτες,
Δεν περνώ, περνώ!

Τι θα κάνεις τις βιολέτες,
Δεν περνάς, δεν περνάς
Τι θα κάνεις τις βιολέτες,
Δεν περνάς, δεν περνάς

Θα τις δώσω στην καλή μου
Δεν περνώ, δεν περνώ

Θα τις δώσω στην καλή μου
Δεν περνώ, δεν περνώ

Και ποιος /ποια είναι η καλή σου
Δεν περνάς, δεν περνάς
Και ποιος /ποια είναι η καλή σου
Δεν περνάς, δεν περνάς

Η καλή μου είναι ο/η ...
Δεν περνώ, δεν περνώ
Η καλή μου είναι ο/η ...
Δεν περνώ, δεν περνώ

Μόλις άκουγε το όνομα του το κορίτσι που ανέφερε η Κυρά Μαρία έφευγε απ' τον κύκλο και έμπαινε στη μέση και γινόταν αυτή Κυρά Μαρία.

Παραλλαγή του παιχνιδιού: Το κορίτσι που άκουγε το όνομά τους έφευγε από το παιχνίδι και καθόταν στην άκρη. Η Κυρά Μαρία συνέχιζε λέγοντας κάθε φορά άλλο όνομα, μέχρι να μη μείνει κανένα κορίτσι στον κύκλο.²

Αρχαίος πρόγονος του παιχνιδιού είναι:

Χελιχελώνη³

Η "χελιχελώνη", ένα ομαδικό παιχνίδι κι αγαπητό στα κορίτσια

Οι παίκτριες έκαναν κύκλο στο κέντρο του οποίου καθόταν -σαν μια χελώνα- ένα κορίτσι και γύριζαν γύρω – γύρω απ' αυτό κάνοντας ένα μελωδικό διάλογο μεταξύ τους. Προφανώς στο τέλος της στιχομυθίας έπαινε η χελιχελώνη να παριστάνει το ζώο κι έτρεχε να πιάσει ένα άλλο κορίτσι που έπαιρνε τη θέση της

Ο μελωδικός διάλογος μεταξύ των παιχτών ήταν ο εξής:

-- χελιχελώνα, τί ποίεις εν τω μέσω;
--μαρύομ' έρια και κρόκαν Μιλάσιαν
--ο δ' εκγονός τευ , τί ποίων απώλετο;
--λευκάν αφ' ίππων εις θάλασσαν άλατο

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 121
2. Γεωργία Ταρσούλη, *Τα Παιχνίδια μας*, σελ. 29
3. Ειρήνη Βασιλοπούλου, *Το παιδί και το παιχνίδι στην Αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική Προσέγγιση (διδακτορική διατριβή)*, Θεσσαλονίκη, 2003, σελ. 77

Κολοκυθιά

Πανελλήνιο παιχνίδι, με μικρές παραλλαγές.

Παιζόταν φυσικά και στη Λευκάδα όπως το συναντάμε στον **Άγιο Πέτρο** και την **Εγκλουβή**

Τα παιδιά κάθονται κυκλικά και παίρνουν έναν αριθμό το καθένα, στη σειρά ή μπερδεμένα.
Η "μάννα" ξεκινάει λέγοντας:

-Έχω μια κολοκυθιά που κάνει [τόσα] κολοκύθια.

Το παιδί που έχει τον αριθμό που λέει η "μάννα" πρέπει να απαντήσει:

-Και γιατί να κάνει [αριθμός που έχει αναφερθεί από τη μάννα]

-Πόσα θες να κάνει τότε;

-Να κάνει [άλλος αριθμός]

Και γιατί να κάνει [τον αριθμό που ειπώθηκε παραπάνω]

-κ.ο.κ

Αν κάποιο παιδί δεν απαντούσε καθόλου στη σειρά του ή απαντούσε στη θέση άλλου έκανε μια τιμωρία που του επέβαλε η "μάννα".¹

Το παιχνίδι το έπαιζαν 5-10 παιδιά (με τον τρόπο που περιγράφεται παραπάνω). Μια από τις τιμωρίες για τον χαμένο ήταν να του κάνει η μάννα με ένα κάρβουνο ένα σταυρό στο μέτωπο.²

Το παιχνίδι με τον ίδιο σχεδόν τρόπο παίζεται παντού στην Ελλάδα.^{3, 4, 5}

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 108

2. Μιλτιάδης Κακλαμάνης, Εγκλουβή, σελ. 248

3. Γεωργία Ταρσούλη, Τα Παιχνίδια μας, σελ. 115,

4. Μαρούλα Κλιάφα -Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 32

5. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 38

Μανόλης

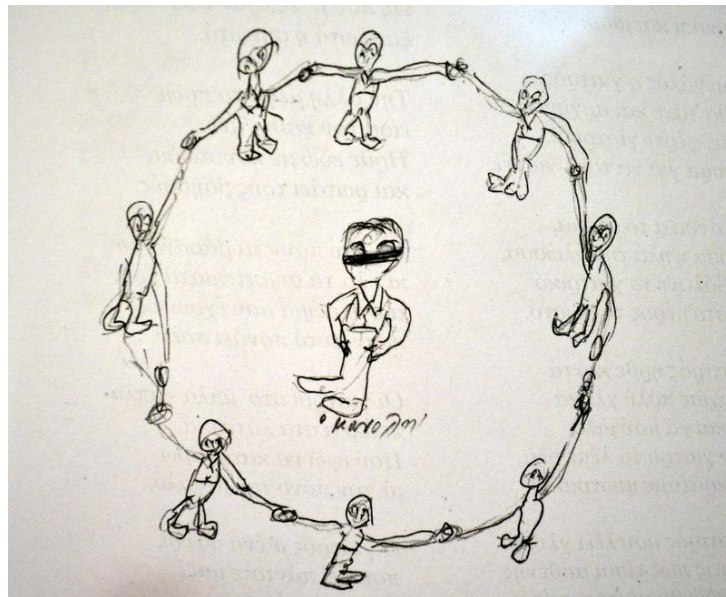
Το κλασικό παιχνίδι που συχνά παίζεται και σήμερα από μικρά παιδάκια. "Γύρω γύρω όλοι στη μέση ο Μανόλης". Συνοδεύεται και από τραγουδάκι. ¹

Μας το περιγράφει ο Ανδρέας Λάζαρης ²

Τα παιδιά πιάνονται από τα χέρια σε μεγάλο κύκλο χορεύοντας και τραγουδώντας:

Γύρω γύρω όλοι στη μέση ο Μανόλης
γη γη καταγή και όλοι κάθονται στη γη

και τα παιδιά κάθονται κάτω πλην του φύλακα (του Μανόλη εννοεί) που με τα μάτια κλειστά και δεμένα με ένα μαντήλι και πάντα στη μέση του κύκλου, έπιανε ένα (παιδί) και προσπαθούσε να μαντέψει το όνομά του. Εάν δεν το πετύχαινε με την πρώτη τα ξαναφύλαγε, έως ότου έβρισκε ποιος ήταν και αλλάξει φύλακα (Μανόλη) το παιχνίδι. Οι παίχτες δε μιλούσαν και προσπαθούσε από τα κεφάλια να καταλαβει. Σημείωση ότι όλα ήταν κουρεμένα με την ψιλή.

Εικόνα 29 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Όπως ήδη είπαμε το παιχνίδι παιζόταν παντού.

Σε κάποιες περιπτώσεις ο Μανόλης είχε κλειστά μάτια σε άλλες όχι και κυνηγούσε τα παιδιά να πιάσει ένα να πάρει τη θέση του. ^{3,4,5}

1. *Γύρω, γύρω όλοι
στη μέση ο Μανόλης
χέρια πόδια στη γραμμή
όλοι κάθονται στη γη
κι ο Μανόλης στο σκαμνί*
2. *Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 313*
3. *Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 36*
4. *Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιγνίδια μας, σελ. 17*
5. *Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 46*

Πετάει -πετάει

Πανελλήνιο παιχνίδι για μικρά παιδιά.

Για τη Λευκάδα έχουμε την περιγραφή από τον Άγιο Πέτρο. ¹

Κάθονται όλοι οι παίχτες γύρω-γύρω και ακουμπούσαν κάτω το δείκτη του δεξιού τους χεριού. Η "μάννα" έλεγε "πετάει-πετάει ... και έριχνε ένα όνομα". Αν αυτό που έλεγε πετούσε, όλοι έπρεπε να σηκώσουν το χέρι τους λέγοντας "πετάει". Προσπαθώντας να τους παρασύρει να κάνουν λάθος η "μάννα" έκανε τ' αντίθετα απ' ό,τι έπρεπε ή επιτάχυνε το ρυθμό του παιχνιδιού.

Όποιος έκανε έκανε μια τιμωρία που του επέβαλε η "μάννα" ... π.χ. να κάνει τον γάιδαρο ή άλλο ζώο ..

Το παιχνίδι παίζεται παντού στην Ελλάδα και τον κόσμο με μικρές παραλλαγές και συνήθως την ίδια ονομασία . ^{2,3,4,5}

1. Στάθης Μαργέλι, Άνθια Αηπετρίτικα σελ. 109
2. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ 106
3. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 32
4. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ 40
5. Παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 52

Πινακωτή ¹

Πανελλήνιο παιχνίδι.

Για τη Λευκάδα, καταγράφεται ως παιχνίδι στην αναφορά της Ιωάννας Κόκλα στο lexikolefkadas.gr

- Πινακωτή, η, ή πινακωτόν, το: Πίνακας (ξύλινο σανίδι) με πολλά χωρίσματα (τετραγωνίδια), όπου τοποθετούνταν οι πεπλασμένοι άρτοι (τα ψωμιά), πριν το ψήσιμο στον φούρνο.
" Πινάκιον: ο πίναξ ή και μαζο-νόμος, εφ' ού επετίθεντο τα εκ κριθίνου αλεύρου πλακούντια και διανέμοντο", (Ομηρ. Λεξικόν Πανταζίδη).
Η «Πινακωτή» υπήρξε μέχρι πρότινος και άριστο ομαδικό παιχνίδι εκμάθησης της προσθαφαιρετικής μεθόδου των αριθμών για τα παιδιά, αρχίζοντας ως εξής: «Πινακωτή, πινακω... Από τ' άλλο μου τ' αυτί... Πόσα παιδιά έχεις; Δέκα παρά ένα ή οκτώ και ένα, κ.λ.π.».
Γλωσσάριο Ιωάννας Κόκλα

Η διαδικασία του παιχνιδιού έχει ως εξής:

Η "μάννα" κάθεται κάπου και επάνω της κάθεται ένα παιδί και πάνω στο παιδί κάθεται κάποιος άλλο παιδί και πάνω σε αυτό το παιδί κάποιο άλλο κ.ο.κ. Αυτά είναι τα αρνιά.

Ένα άλλο παιδί κάνει τον απεσταλμένο του βασιλιά κι έρχεται στη μάννα και λέει:

- Πινακωτή, πινακωτή!
- Από τ' άλλο μου τ' αυτί, είμαι λιγάκι εγώ κουφή (απαντάει η μάννα)
- Πινακωτή, πινακωτή! (φωνάζει πιο δυνατά από τ' άλλο αυτί)
- Από τ' άλλο μου τ' αυτί, γιατί είναι η μάννα μας κουφή (φωνάζουν τα παιδάκια τώρα)
- Πινακωτή, πινακωτή!
- Ορίστε;
- Είπε ο βασιλιάς να μου δώσει έν' αρνί!
- Διάλεξε και πάρε! (τότε ο απεσταλμένος αρχίζει και μυρίζει τα παιδιά και λέει:
- Πφφφ ρέγγες, πφφφ σαρδέλες, πφφφφ σκόρδα
- και στο τελευταίο λέει: Μμμμ! Μόσκος και γαρύφαλλο/κανέλα/τριαντάφυλλο και του βασιλιά κοπέλα. (Παίρνει το παιδί και φεύγει. Σε λίγο ξανάρχεται και ακολουθείται η ίδια διαδικασία μέχρι το τελευταίο παιδί. Όταν έρχεται να πάρει και το τελευταίο, απαντάει η μάννα και λέει:
- Ένα το 'χω, δεν το δίνω, μα τον Άγιο Κωνσταντίνο!
Το παιχνίδι εδώ ανάλογα με την περιοχή συνεχίζεται είτε με την επιμονή του απεσταλμένου λέγοντας:
- Έχεις και θα μου το δώσεις
- Αυτό το θέλω να με πλένει, να με χτενίζει, να με ψειρίζει
- Θα το πάρω!
- Έλα να το βρεις (και προσπαθεί να το κρύψει, πίσω της)
- Θα το βρω! Για δείξε μου το δαχτυλάκι σου. (Κι απλώνει το χέρι της η μάννα, μαζί και το "αρνί". Αν ανακαλύψει ο απεσταλμένος το δαχτυλάκι του "αρνιού", λέει:
- Αυτό είναι και το παίρνω.
Σε άλλη παραλλαγή ο απεσταλμένος περιμένει να πιάσει στον ύπνο τη μάννα και τότε έρχεται και παίρνει το τελευταίο παιδί. Τότε πάει η μάννα στον απεσταλμένο και λέει:
- Μην είδες το αρνί μου, μην είδες το αρνάκι μου;
- Μύρισε τα δικά μου κι αν το βρεις πάρ' το. (Η μάννα τα μυρίζει και λέει επαναλαμβάνει:
- Πφφφ ρέγγες, πφφφ σαρδέλες, πφφφφ σκόρδα
- Και στο τελευταίο λέει: Αχ μόσκος και κανέλα και του βασιλιά κοπέλα! Τούτο είναι το αρνί μου!

- (Το παίρνει και φεύγει και στο δρόμο το ρωτάει): Τι σε τάζαν αρνάκι μου;
- Ψωμί και ξίδι
- Έτρωγε ψωμί και ξίδι και της γάτας το κοψίδι, έλεγαν τα υπόλοιπα παιδιά. Τότε η μάνα Πινακωτή θύμωνε και άρχιζε να τα κυνηγάει.

1. <https://lexikolefkadas.gr/pinakoti-i>
2. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιγνίδια μας, σελ. 39
3. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 163
4. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 47 κ.ά

Σχοινάκι¹

Κλασικό παιχνίδι για κορίτσια σε όλη την Ελλάδα.

Δυο κορίτσια κρατούσαν τις άκρες από ένα σχοινάκι και το γυρνούσαν γύρω γύρω. Στη μέση ένα ή περισσότερα κορίτσια χοροπηδούσαν πάνω από το σχοινάκι καθώς αυτός γυρνούσε ξανά και ξανά προσέχοντας να μην το πατήσουν ή να μην μπερδευτούν

Σε άλλα μέρη της Ελλάδας το παιχνίδι συνοδεύει και τραγουδάκι ^{2,3}

*Μπαίνω Βγαίνω
φωνάζω φιλενάδα
από το σχολείο, το δημοτικό,
που τη λένε...
και την αγαπώ*

ή

ανάλογα με τις κινήσεις και τα πηδήματα λένε:

*Ψαράκι ένα /δυο /τρεις
ήρθε η ώρα για να μπεις*

Μπορούσε σαν παιχνίδι να είναι ατομικό ή ομαδικό και παίζεται παντού στον κόσμο ⁴

1. Παναγιώτης Κονιδάρης, *Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο*, σελ. 128
2. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, *Ας παίξουμε πάλι*, σελ. 85
3. Θωμάς Γιαννάκης, *Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής*, σελ. 63
4. *Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο*, σελ. 10-103

Φωτιά - Αμπάριζα

Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr ¹

- Παιχνίδι μαθητών δημοτικού.

Μαζευόταν μια παρέα -γύρω στα 8-10 και πιο πολλοί ακόμη -μοραζόντανε σε δύο ομάδες, που απείχαν μεταξύ τους 80 μ. περίπου.

Πριν πάρουν τη θέση τους, έπαιρναν ένα κομμάτι κεραμίδι και το φτύνανε στη μια πλευρά. Ύστερα το ρίχνανε ψηλά και όποια ομάδα κέρδιζε (με το “**φτυστό**” ή το “**άφτυστο**”) έβγαινε στη θέση της πρώτη.

Η κάθε ομάδα είχε έναν αρχηγό και το παιχνίδι άρχιζε απ’ την ομάδα που έβγαινε πρώτη.

Ο αρχηγός της φώναζε: “**παίρνω φωτιά και βγαίνω**” και κατευθύνονταν προς το μέρος της αντίπαλης ομάδας. Συγχρόνως από την άλλη ομάδα έφευγε ένας και προσπαθούσε να πιάσει τον αντίπαλο. Εκείνος όμως, που βγήκε πρώτος, προσπαθούσε να τον αποφύγει, αλλά και να τον φέρει σιγά σιγά προς τη δική του ομάδα, ξεγελώντας τον. Κι όταν ο άλλος σίμωνε εκεί αρκετά, πετιόταν ένας γλήγορος από την πρώτη ομάδα και προσπαθούσε να ’γγίξει τον επιτιθέμενο αντίπαλο. Αν το κατόρθωνε, τον έπαιρνε σκλάβο.

Οι σκλάβοι κάθονταν σε μια πέτρα και οι δικοί τους προσπαθούσαν να τους ελευθερώσουν. Με τον ίδιο τρόπο συνεχιζόταν το παιχνίδι έως ότου νικήσει η μια ομάδα.

Νικήτρια ομάδα έβγαινε εκείνη που έπιανε περισσότερους σκλάβους. Ο νικητής τότε έλεγε ότι: “έβαλε μια κολοκύθα”

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

- Στον **Άγιο Πέτρο** ² περιγράφεται το παιχνίδι ως εξής:

Οι παίχτες καθόταν σε μια γραμμή τη “**φωτιά**” και ο παίχτης που έβγαινε τελευταίος μπορούσε να πιάσει όσους αντιπάλους είχαν βγει νωρίτερα από αυτόν, όχι όμως και το αντίθετο. Κάθε παίχτης γύριζε στη βάση του κι έπαιρνε ξανά “φωτιά” είχε πλεονέκτημα έναντι των άλλων, γιατί μπορούσε να τους πιάσει όλους ενώ δεν επιτρεπόταν να τον συλλάβει κανείς. Ο παίχτης μπορούσε να πιάσει κάποιον αντίπαλο ή να ελευθερώσει, ακουμπώντας τον, κάποιον συμπαίχτη του που είχε συλληφθεί νωρίτερα και κρατούνταν στη “φωτιά”. Νικούσε η ομάδα που κατάφερε να συλλάβει όλους τους αντιπάλους.

- Από το **Μεγανήσι**³

Η "φωτιά" θαρρώ ότι συμπίπτει με την πανελλήνια γνωστή **αμπάριζα**. Συνδύαζε δράση στρατηγική και τακτική.

Δύο ομάδες προσπαθούσαν να αιχμαλωτίσουν η μία την άλλη και ταυτόχρονα να προστατέψουν από την κατάληψη την «φωτιά» τους, το ρόλο της οποίας έπαιζε μια μεγάλη πέτρα ή ένας σωρός. Όσο ήσουν στην "φωτιά", υποτίθεται ότι έπαιρνες "**δύναμη**".

Όποιος είχε την πιο πρόσφατη τέτοια επαφή με την "**φωτιά**" του, άρα και ισχύ, μπορούσε να κυνηγήσει και να συλλάβει έναν αντίπαλο αρκεί να τον άγγιζε.

Οι αιχμάλωτοι έκαναν μια αλυσίδα στο εχθρικό στρατόπεδο, εκλιπαρώντας να τους ακουμπήσει κάποιος δικός τους για να τους απελευθερώσει. Όμως αυτό ήταν δύσκολο αφού φυλούσαν οι εχθροί κοντά στις φωτιές τους, ενώ οι επίδοξοι απελευθερωτές θα έπρεπε να απομακρυνθούν από τις δικές τους. Η ζώνη, η νοητή γραμμή πίσω από τις "**φωτιές**" ήταν ουδέτερη (όποιος την πέρανε δεν μπορούσε να συλλάβει ή να συλληφθεί), κάνοντας τα πράγματα πιο περίπλοκα στη φύλαξη των αιχμαλώτων. Θυμάμαι ότι πολλές φορές παίζαμε για πολλές-πολλές ώρες χωρίς νικητή.

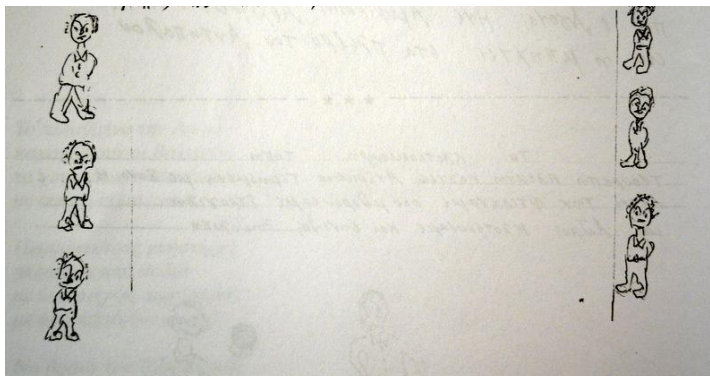
- Από τους **Σφακιώτες**⁴

Φωτιά ή αμπάριζα: Παίζεται με δυο ομάδες ισόβαθμες και οπωσδήποτε πολυδύναμες.

Η κάθε ομάδα έχει παραταχθεί στη δικιά της γραμμή και απέναντι από την άλλη, περίπου 20 μέτρα μακριά. Ο κάθε αρχηγός, έλεγε στα παιδιά της ομάδας του ποιον θα έχει ο κάθε παίχτης αντίπαλο.

Ο αρχηγός συνήθως βγαίνει πρώτος φωνάζοντας "Παίρνω αμπάριζα και βγαίνω". Πηγαίνει κοντά στην απέναντι ομάδα και τους κοροϊδεύει προσπαθώντας να τα προκαλέει για να τον κυνηγήσουν. Βέβαια αυτός οπισθοχωρεί και η ομάδα του παρακολουθεί, και στον κίνδυνο ο κάθε παίχτης κυνηγά αυτόν που του έχει πει ο αρχηγός, πάντα λέγοντας, και ο κάθε παίχτης κάθε φορά που βγαίνει: "Παίρνω αμπάριζα και βγαίνω".

Όταν (κάποιος) 'γγίξει τον αντίπαλο, τότε (αυτός) γίνεται αιχμάλωτος. Κάποια στιγμή που υπάρχουν αιχμάλωτοι και δεν ξέρει ποιος κυνηγά ποιον, "χάνει η μάνα το παιδί". Εκεί έπεφτε ξύλο και προσπαθούσε η κάθε ομάδα να αποδείξει ένα έπαθλο: Να πηγαίνει η χαμένη ομάδα καβάλα τους νικητές στον ενδιάμεσο χώρο.

Εικόνα 30 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Το παιχνίδι παίζεται παντού στην Ελλάδα. Έχει σχεδόν τους ίδιους κανόνες παντού και διαφέρουν οι παραλλαγές στις λεπτομέρειες αιχμαλωσίας ή απελευθέρωσης των αιχμαλώτων.

Συναντάται με την ονομασία "Αμπάριζα" αλλά και με άλλες, όπως "Σκλάβα", "Σκλαβάκια" συνήθως, αλλά και "Αγιούτο" (βοήθεια) στη Μακεδονία.^{5,6,7,}

Η λέξη "αμπάριζα" παράγεται από το "αμπάρα, αμπάρι, απαρώνω" < Ασφαλή θέση⁸.

Τριανταφυλλίδης και **Μπαμπινιώτης** πιθανολογούν από το αλβ. *ambares(e) -α*

Παρόμοια παιχνίδια παίζονται παντού στον κόσμο, όπως το "Μπαίνω στο κουτάκι" στη Λιβερία

1. <https://lexikolefkadas.gr/fotia-paichnidi>
2. Στάθης Μαργέλι, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 115
3. Παναγιώτης Κονιδάρης, Μεγανήσι, ένα ταξίδι στον χρόνο, σελ. 129
4. Ανδρέας Λάζαρης, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 298
5. Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 58
6. Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε, σελ. 121, 131
7. Θωμάς Γιαννάκης Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 73, 99, 101, 124
8. Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε, σελ. 132
9. Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 58

Μπιζ

Παιχνίδι που παίζεται παντού στην Ελλάδα.

Για τη Λευκάδα έχουμε τις παρακάτω περιγραφές:

- Αυτός που τα φύλαγε καθόταν με το αριστερό του χέρι να κρύβει από το πλάι το αριστερό του μάτι και το δεξί του χέρι κάτω από τη μασχάλη του αριστερού, με την παλάμη ανοιχτή προς τα πίσω ή το αντίθετο.

Όλοι οι άλλοι καθόταν κρυμμένοι πίσω του και κάποιος χτυπούσε με δύναμη την ανοιχτή παλάμη του, οπότε αμέσως όλοι σήκωναν το δείκτη του δεξιού χεριού φωνάζοντας μπιζιζιζι προσπαθώντας να τον μπερδέψουν

Αν εύρισκε ποιος τον χτύπησε άλλαζαν θέση και συνέχιζαν.

Μια παραλλαγή του, όταν ήθελαν να κάνουν χοντρή πλάκα σε κάποιον που δεν το ήξερε, ήταν το Γαλλικό μπιζ. Σε αυτό καθόταν τρία άτομα, με το θύμα στη μέση, που το αγκάλιαζαν από τους ώμους και τους υπόλοιπους πίσω τους.

Το χτύπημα γινόταν στο σβέρκο του θύματος, αλλά χτυπούσαν εναλλάξ μόνο οι δυο που ήταν δίπλα του οπότε αποκλειόταν να βρει ένοχο που τον έψαχνε στους πίσω του και έτσι έτρωγε της χρονιά τους.¹

- Τα χτυπήματα τα λέγανε **παλαμίσματα**.

Γνωστό στους αρχαίους και τους Βυζαντινούς ως **κολαβισμός**. ρ κολαβίζω > κόλαφος > ράπτισμα
Παίζονταν με διάφορες παραλλαγές.

Στο **λεξικό Liddel & Scott** στη λέξη κολαβίζω διαβάζομε: "*παίζω παγνίδιον εν ώ εις τις κρατεί κλειστούς τους οφθαλμούς ετέρου, ενώ τρίτος πλήττει αυτόν δια της πυγμής επί του ωτός και ερωτά αυτόν να εικάσει τίνος χερι τον έπληξε*" (Πολυδεύκης Ι, 129 -σοφιστής και γραμματικός του Β' αι. μ. Χ. από την Αίγυπτο, δίδαξε ρητορική στην Αθήνα, έγραψε το περίφημον Ονομαστικόν).

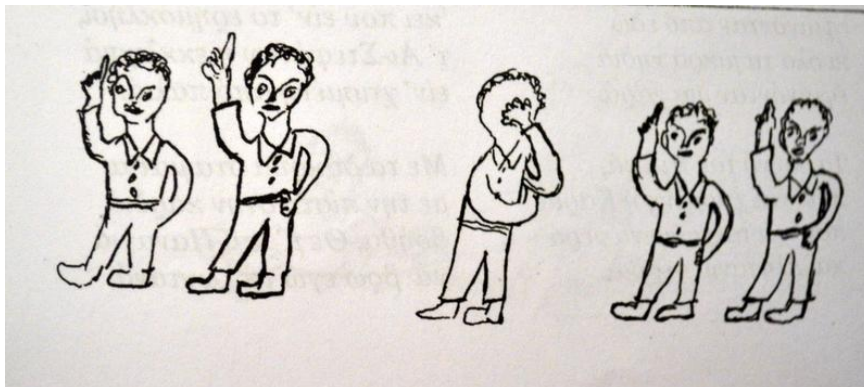
Στο **λεξικό Σκαρλάτου Βυζαντίου** επίσης βλέπομε: *Κολλαβίζω = παίζω το παιγνίδι εις το οποίο με κλεισμένα μάτια ή πεσμένος τα "πίστομα, πρέπει να εύρω με ποίον χέρι με εκτύσησαν"*

Στο λεξικό Δημητράκου: *Κολλαβίζω= αρχ. λέξ. παίζω παιδίαν τινα, καθ' ημών εις των συμπαικτών κρατεί κλειστούς δια της παλάμης της χειρός τους οφθαλμούς ετέρου παίχτη, ενώ άλλος τις εκ των πολλών πλήξαε αυτόν δια της παλάμης επί του ωτός, ερωτά να εικάση, τις ο ραπίσας, ή δια ποία χειρός. Και παραπέμπε ομοίως εις τον Πολυδ.*

Το παιγνίδι ήταν γνωστό και στους Βυζαντινούς. Ο Φώτιος μας λέει σχετικά "*Τοιούτον έστι το είδος της παιδίας. Οι μεν τους οφθαλμούς περικαλύπτουσιν οι δε πυξ κατά κόρρης παίοντες επερωτώσι*

μηνύσαι τον παίσαντα"²

- **Μπήζη** (ορθογραφία του μελετητή) το αναφέρει ο Ανδρέας Λάζαρης.³

Εικόνα 31 Ανδρέας Λάζαρης Αναμνήσεις από τη ζωή μου

Το συναντάμε και σαν "**Μπιζζζ, μέλισσα**" και αλλού σαν "**Μπατζούζ**"^{4, 5, 6}

Το μιζζ παίζεται και αλλού στον κόσμο, όπως πχ. το "**Ποιος με άγγιξε**" από το Τόγκο⁷

Συμπληρώνουμε τα στοιχεία που μας δίνει πιο πάνω ο Κοντομίχης σχετικά με την αρχαία εκδοχή του παιχνιδιού:⁸

Ο "**κολλαβισμός**" ήταν ένα παιχνίδι που παιζότανε από δυο παίκτες.

Ο Πολυδεύκης (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 129) έγραψε: "το δε κολλαβίζειν έστιν, όταν ο μεν πλατείαις ταις χερσί τας όψεις, επιλάβη τας εαυτού, ο δε παίσας ερωτά ποτέρα τετύπτηκεν".

1. Στάθης Μαργέλης, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ. 111-112
2. Πανταζής Κοντομίχης, Λαογραφικά Σύμμεικτα Λευκάδας σελ. 582 + σημείωση
3. Ανδρέα Λάζαρη, Αναμνήσεις από τη ζωή μου, σελ. 309
4. Μαρούλα Κλιάφα, Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 162
5. Γεωργία Ταρσούλη, Τα Παιχνίδια μας, σελ. 105
6. Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής σελ. 32, 184
7. Παιδικά παιχνίδια απ' όλο τον κόσμο, σελ. 32
8. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία ελληνική παιδαγωγική τέχνη, Παιδαγωγική Προσέγγιση (Διδακτορική Προσέγγιση), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 57

Παιχνίδια χωρίς κατηγορία

Παιχνίδια με ελλιπή περιγραφή ή που δεν κατατάσσονται σε καμία από τις παραπάνω κατηγορίες

Κεραμηλιά

Κουρκουσέ

Κεραμ(η)λιά ¹

Το παιχνίδι αναφέρεται στο lexikolefkadas.gr

- Ομαδικό παιδικό παιχνίδι (κεραμηλιά /κεραμλιά)
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Κεραμ(η)λιά /ή/ («κυρά»-«μηλιά») = ομαδική παιδιά τῶν χωρίων.
Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

Δυστυχώς για το συγκεκριμένο παιχνίδι οι μελετητές δε μας δίνουν πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο που παιζόταν ή τα υλικά τα οποία χρειάζονταν για την πραγματοποίησή του. Ο Κοντομίχης αν και το έχει ως λήμμα στο λεξικό του, δεν το παρουσιάζει καθόλου στο σχετικό κεφάλαιο στα Λαογραφικά Σύμμεικτα του. Προφανώς η πηγή του είναι "Τα Λευκαδίτικα" του Λάζαρη, στα οποία δεν παρουσιάζεται κάποια πηγή για το συγκεκριμένο παιχνίδι. Πιθανόν να προέρχεται από προφορική πηγή.

1. <https://lexikolefkadas.gr/keramilia-i/>

Κουρκουτσέ¹

Συνήθως παιζόταν σε εξωτερικούς χώρους "δουλειάς" πχ. βοσκοτόπια.

Για να αποφύγουν το κρύο άναβαν φωτιά. Αυτό το εκμεταλλεύτηκαν και το έκαναν παιχνίδι. Παιζόταν από 4 άτομα συνήθως (μπορεί και περισσότερα).

Στη μέση η φωτιά. Τα άτομα τοποθετούνταν αντικριστά. Χτυπούσαν παλαμάκια φωνάζοντας τη λέξη "κουρκουτσέ" και πηδούσαν ανά δυο (αντίθετες κατευθύνσεις) την φωτιά προσπαθώντας να περάσουν και να μη καούν αλλά και να μη χτυπηθούν με το αντίθετα ερχόμενο άτομο.

Όποιος έχανε, εκτός από το κάψιμο, ήταν αναγκασμένος να κάνει κάτι από αυτά που πριν είχαν κανονιστεί (πχ, να μαζέψει τα ζώα που έφευγαν μακριά, να φέρει νερό από την πηγή κ.λπ)

1. Θωμάς Γιαννάκης Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, σελ. 482 (από αφήγηση της Μαρίας Βρεττού από μνήμες της γιαγιάς της)

Με τη γραφή " korkutse" στα τούρκικα, η λέξη σημαίνει "φοβίζει" (Φυσικά το πιθανότερο είναι να μην έχει καμία απολύτως σχέση με το συγκεκριμένο "παιχνίδι" (συνήθεια)

Λέξεις που σχετίζονται με τα παιχνίδια

Ζαβολιά

Λη

Σκλίικια

Ζαβολιά ¹

Μια ζαβολιά² ήταν ικανή όχι απλά να διαλύσει το παιχνίδι και τη διάθεσή των παιχτών, αλλά να προκαλέσει και καυγάδες και να δοκιμάσει φιλίες. Και στα παιδικά και στα παιχνίδια των ενηλίκων και φυσικά και στη ζωή γενικότερα.

- Παράβαση, πονηριά, στραβοπάτημα, κυρίως στα παιχνίδια: "Δεν σε παίζομε εσένα, κάνεις ζαβολιές. Είσαι ζαβολιάρης".

Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης

1. <https://lexikolefkadas.gr/zavolia-i/>

2. **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

ζαβολιά η [zavoliá]:

α. η δόλια παράβαση κανόνων παιχνιδιού: Δεν παίζω, γιατί κάνεις ζαβολιές.

β. (στις καθημερινές συναλλαγές ή σχέσεις) παράβαση ή διαστρέβλωση συμφωνιών, προσπάθεια εξαπάτησης, συνήθ. για ασήμαντο όφελος ή για αστείο: Άσε τις ζαβολιές και κάνε ό,τι υποσχέθηκες.

Α, όλα κι όλα! ζαβολιές δε θέλω. (έκφρ.) τρίτη* και ~.

[< διαβολιά, με τροπή [di > z] (πρβ. ελνστ. *ζάβολος (< διάβολος) μαρτυρημένο μέσω του λατ. *zabulos*, *zabolus*)]

Λη

- Λέξη άγνωστης σημασίας και προέλευσης. Χρησιμοποιείται σε μερικά παιδικά παιχνίδια, όπου ένας παίχτης βγαίνει έξω από τον κύκλο του παιχνιδιού και του λένε “κάτσε λη” ή “είμαι λη”.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Λῆ (ληίς, Τ. λῆ) = προσκαίρως άμέτοχος τῆς παιδιᾶς, έν προσωρινῆ διαθεσιμότητι, πίσω άπ’ τῆ γραμμῆ τῶν παιζόντων. «μένω λῆ».
Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

1. <https://lexikolefkadas.gr/li-epirr>

Σκ’λίκια ¹

Πρόκειται για συνθηματική φράση των παιδιών, όπως διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr.

- σύνθημα παιδικού παιχνιδιού.
Σημαίνει σταματάω, δεν παίζω για λίγο.
(σκλίκια)
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Σκ(ου)λίκια (σχολή, σχολάζω) = σύνθημα τῶν παιδιῶν σημαίνον πρόσκαιρον άποχήν άπό τῆς παιδιᾶς.
Τα Λευκαδίτικα — Χριστόφορος Λάζαρης

1. <https://lexikolefkadas.gr/sk%ce%84likia>

Παράρτημα 1ο

Παιχνίδια ενηλίκων (αμπαλί, τυχερά παιχνίδια)

Αμπαλί

Καρτέλλες

Καρφωτό

Πορτοκάλια

Κόσκινο

Λιμό

Πασέτα

Πρέφα

Σεούρια

Στριφτό

Αμπαλί

Παιγνίδι ενηλίκων και αποκλειστικά για άντρες. Παιζόταν στην πόλη της Λευκάδας σε ειδικά διαμορφωμένο γήπεδο, όπως θα δούμε παρακάτω.

Στο lexikolefkadas.gr,¹ το λήμμα αμπαλί συναντάται ως εξής:

- αμπαλί (το)
και κατά συμπεριφορά = τ' αμπαλί, όπως είναι γνωστό.
Υπαίθριο παιχνίδι που παιζόταν στην πόλη από τον 19ο αι. και ίσως παλιότερα. Παίζουν 2 ομάδες με ξύλινες από πουρνάρι μπάλες. Νικητής είναι η ομάδα που θα πλησιάσει το αμπαλί με περισσότερες μπάλες της.
Παιζόταν σε δύο ειδικά γήπεδα, τη θέση Πάλλα στον κάμπο της Χώρας.
Σήμερα, δεν παίζεται. Σταμάτησε γύρω στα 1978.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Άμπαλι: /τό/ (ύποκορ. τοῦ ἔμπαιος, ἴ. balla) = σφαιροειδής συμπαγής στόχος τοῦ υπαιθρίου παιχνιδίου «ἀμάδες», ἐγκειμένου εἰς τὴν ἐκτίναξίν του διὰ τῆς ἐξ ἀποστάσεως ριπτομένης ὑφ' ἐκάστου παίκτη «ἀμάδας».
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Σχετικά με το αμπαλί λήμματα που συναντάμε στο lexikolefkadas.gr:

- [αμπάς](#): (ο)²
παλιότερη ονομασία της ελλειψοειδούς μπάλας, με την οποία ο παίκτης με το “σμπούκιο” εκτίναζε το αμπαλί και ανέτρεπε τα ως τότε δεδομένα του παιχνιδιού.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Ἄμπᾶς /ὄ/ (ἔμπαιος, ἔμπαίω, ἀμπάλλω, ἴ. balla) = δισκοειδής λίθος δι' οὗ ὁ παίκτης πειρᾶται ἐξ ἀποστάσεως νὰ ἐκτινάξῃ τὸ «ἀμπαλί».
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- [σμπούκιο](#)³
(το), ἡ λέξη χρησιμοποιεῖται στο ψυχαγωγικό παιχνίδι αμπαλί που παίζονταν με ξύλινες μπάλες στη Λευκάδα (πόλη) και σημαίνει ρίξιμο με δύναμη πάνω στο αμπαλί για ανατάραξη των μέχρι τότε δεδομένων. Οι χρησιμοποιούντες το σμπούκιο λέγονταν μπουκαδόροι.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Σμπούκιο /τό/ (Ι. sbucciare) = ἀνδρική παιδιὰ μὲ σφαῖρας ἐλαιοξύλου, εὐστοχος βολὴ τῆς ξυλοσφαίρας ἐπὶ τοῦ «ἀμπαλίου».
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης

Ας δούμε λοιπόν το αμπαλί και πώς παιζόταν⁴

Οι ρίζες του χάνονται στην αρχαιότητα, καθώς πρόκειται για παραλλαγή του παιχνιδιού "Bocce", μια από τις πολλές που εδώ και χιλιάδες χρόνια συναντάται σε όλους τους γνωστούς πολιτισμούς ανά τον κόσμο (Κίνα, Μεσοποταμία, Αρχαία Αίγυπτο, Ελλάδα, Αρχαία Ρώμη).

Από το "Bocce" (από το ρ. "bocciare" = απορρίπτω-δώχνω-εξοστρακίζω) προέρχονται μια σειρά από πολύ διαδεδομένα σήμερα παιχνίδια με μπάλες διαφόρων ειδών όπως το bowling και το μπιλιάρδο. Αλλά και το ίδιο το παιχνίδι εξακολουθεί να παίζεται σήμερα, όχι μόνο στην Ιταλία που θεωρείται η σύγχρονη πατρίδα του αλλά και σε άλλες λατινικής επιρροής συνήθως χώρες. Μάλιστα έχει ενταχθεί στο επίσημο πρόγραμμα των Παραολυμπιακών Αγώνων, ενώ μετράει και μια συμμετοχή σαν άθλημα επίδειξης στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1924.

Η ελληνική εκδοχή του είναι το "Άμπαλί", παραδοσιακό παιχνίδι που πάθιαζε τους "[Μπρανέλου](#)"⁵ (κι όπου Μπρανέλοι βλέπε τους Λευκαδίτες της χώρας, της πόλης της Λευκάδας), μέχρι το 1978 όπου παίχτηκε για τελευταία φορά στο νησί. Από τότε έμεινε πόθος κρυφός των φανατικών φίλων του που ζητούν την επιστροφή του.

Το κληρονόμησαν από τα χρόνια της Ενετοκρατίας στο νησί (1684-1797) και ήταν ένα καθαρά αντρικό παιχνίδι. Το παιχνίδι παίζεται και στην Πρέβεζα.

Στα "Λευκαδίτικα" του Χ. Λάζαρη, διαβάζουμε:

[Αμπαλί](#)/το/ (It. balla) = σφαιροειδής συμπαγής στόχος του υπαίθριου παιχνιδιού "αμάδες", εγκειμένου εις την εκτίναξιν του δια της εξ αποστάσεως ριπτόμενης υφ' εκάστου παίκτου "αμάδας"

(*) Οι [αμάδες](#)⁶ είναι πανάρχαια αθλοπαιδιά που έφθασε μέχρι τις μέρες μας με πολλές παραλλαγές. Κύρια μορφή της ομαδικής αυτής αθλοπαιδιάς είναι η με πεπλατυσμένο λίθο σε μορφή δίσκου και μεγέθους παλάμης "αμάδα", που με σύρσιμο επί του εδάφους επιχειρείται η εύστοχη σημάδευση και κρούση σ' εκείνη του αντιπάλου.

Παιζόταν σε γήπεδο σχήματος παραλληλόγραμμου, με πλάτος 8 ή 9 μέτρα και μήκος 38 μέτρα. Το γήπεδο ήταν χωμάτινο και έπρεπε να ήταν πολύ καλά πατημένο, και καλά καθαρισμένο από περιττά χώματα και χαλίκια. Στην τοποθεσία υπήρχαν δέντρα (ελιές, συκιές, πλατάνια) γύρω από το γήπεδο που εξασφάλιζε σκιά και δροσιά, αφού το παιχνίδι παιζόνταν κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες. Ωστόσο υπήρχε και χειμερινό γήπεδο πιο δίπλα, χωρίς την προστασία δέντρων για να είναι ανοιχτό στον ήλιο.

Τα γήπεδα βρίσκονταν στην τοποθεσία "Πάλλας" λίγο έξω από την πόλη, εκεί που ξεκινούσε ο κάμπος. Εκεί λειτουργούσε και καφενείο που εξυπηρετούσε τις ανάγκες αθλητών και θεατών.

Αριστερά και δεξιά από το γήπεδο στο μήκος του υπήρχαν ξύλινα αυτοσχέδια τραπέζια από μακρινές σανίδες καρφωμένες σε πασσάλους για τα κεράσματα των θεατών που παρακολουθούσαν τους αγώνες οι οποίοι συχνά κατέληγαν σε φοβερές μονομαχίες. Για την αποφυγή ατυχημάτων στους θεατές από τις μπάλες που ρίχνονταν με δύναμη, υπήρχε γύρω από τον αγωνιστικό χώρο, δικτυωτό σύρμα καρφωμένο σε πασσάλους ή καλαμιές πλεγμένες.

Οι θεατές απολάμβαναν [σουμάδα](#)⁷ (ένα λευκαδίτικο αναψυκτικό, με δροσερό νερό και πάστα από πικραμύγδαλο), βανίλια "υποβρύχιο" και γλυκά του κουταλιού.

Οι μπάλες του ήταν ξύλινες⁸ και βαριές. Ζύγιζαν δυο ή τρία κιλά η κάθε μία εκτός από την μπάλα "αμπαλί" που ήταν μικρότερη.

Οι μπάλες ήταν πλακουτσές και λίγο ελλειψοειδείς και της έλεγαν "ροτέλες". Στις μπάλες υπήρχε και μια μαύρη, που έριχναν κλήρο ποια ομάδα θα την πάρει. Σπάνια υπήρχαν δυο μαύρες και έτσι κάθε ομάδα έπαιρνε τη δική της. Οι μπάλες είχαν και ονόματα όπως "Ρουμάνο", "Στραβή", "Στρογγυλή".

Οι ομάδες ήταν δυο. Κάθε ομάδα είχε έναν έως τέσσερις παίκτες, σπάνια έφταναν μέχρι έξι. Στις περιπτώσεις που η κάθε ομάδα είχε μόνο έναν παίκτη, τότε έλεγαν ότι γίνεται "μονομαχία" και κάθε παίκτης είχε τρεις μπάλες, ενώ σε άλλες περιπτώσεις είχαν από δυο.

Το παιχνίδι ξεκινούσε με το ρίξιμο του "αμπαλιού", όσο μπορούσαν πιο μακριά στο γήπεδο. Στη συνέχεια, άρχιζαν να ρίχνουν τις μπάλες τους οι παίκτες με τη σειρά, με στόχο να τις ρίξουν όσο πιο κοντά γίνονταν στο "αμπαλί", για να πιάσουν "κόσιο", δηλαδή να κερδίσουν πόντο. Οι πόντοι του παιχνιδιού ήταν έντεκα. Όποια ομάδα τους συγκέντρωνε κέρδιζε το παιχνίδι. Έριχναν όλες τις μπάλες τους με τη σειρά. Σε περιπτώσεις που έβλεπαν ότι οι μπάλες των αντιπάλων τους ήταν κοντά στο "αμπαλί", ενώ οι δικές τους όχι, τότε έριχναν μια μπάλα μέσα στις υπόλοιπες με σκοπό να αποκρούσει ή το "αμπαλί" ή τις μπάλες των αντιπάλων και να γίνει "χαλασά". Αυτό λεγόταν "[σμπούκιο](#)" και αποτελούσε μια νόμιμη κίνηση του παιχνιδιού. Άλλες κινήσεις ήταν η "κυλιτά", κατά την οποία η μπάλα κυλούσε με την ρίψη της στο έδαφος, και το "κόστο" που δεν ήταν δυνατή ριψιά αλλά απαιτούσε δεξιότητες.

Για το ρίξιμο της κάθε μπάλας φυσικά χρειάζονταν ιδιαίτερη δεξιότητα γιατί δεν αρκούσε απλά να τη ρίξουν, αλλά παράλληλα να διαγράψει μια τέτοια καλά υπολογισμένη κίνηση, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος που ήταν να πλησιάσει και να σταθεί κοντά στο "αμπαλί".

Ακριβώς σε αυτό έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο το "τιμόνι" και ο καλός "τιμονιέρης" ετύγχανε μεγάλου ενθουσιασμού από τους θεατές. Την απόσταση που είχαν οι μπάλες από το "αμπαλί" την μετρούσαν με διάφορους τρόπους (ξύλα, πόδια κλπ). Το βραβείο των νικητών ήταν το κέρασμα τους από τους χαμένους, που συνήθως ήταν δροσερή από το πηγαδίσιο νερό του καφενείου σουμάδα, ή γλυκό του κουταλιού.

Το παιχνίδι αυτό το έπαιζαν με πολύ πάθος οι παλιού Λευκαδίτες, και συχνά μιλούσαν και στις μπάλες τους, όταν εκείνες δεν έπεφταν στο επιθυμητό σημείο, αλλά δεν υπήρχε φανατισμός.

Το παιχνίδι αναβιώνει τα τελευταία χρόνια από το σύλλογο Λευκαδίων Ηλιούπολης (Αττικής) με μεγάλη επιτυχία.

1. <https://lexikolefkadas.gr/abali-to>
2. <https://lexikolefkadas.gr/abas-o/>
3. <https://lexikolefkadas.gr/sboukio-to/>
4. <https://golefkas.gr/abali-ena-mystiko-paradosiako-pechn/>
5. <https://lexikolefkadas.gr/bouranellos-a/>
6. <https://lexikolefkadas.gr/amada-i/> Βλ. και περιγραφή παραπάνω.
7. <https://lexikolefkadas.gr/soumada-i/>
8. Χρησιμοποιούσαν συνήθως πουρνάρι ή ρουπάκι και αφού το έκοβαν το άφηναν ένα χρόνο να ξεραθεί καλά στον ήλιο και στη συνέχεια το έριχναν στη θάλασσα για να μουσκέψει καλά και να κρατάει υγρασία για να μην ανοίγει εύκολα. Τα ξύλα μεταφέρονταν σε τονναδόρους που τους έδιναν το επιθυμητό σχήμα και έδιναν ιδιαίτερη προσοχή στο "τιμόνι" της μπάλας, δηλαδή σε μια μικρή προεξοχή σε ένα σημείο της, που έπαιζε ρόλο σημαντικό στην πορεία της μπάλας καθώς την πετούσαν.

Καρτέλλες ¹

Ιταλικό είδος λοταρίας (για ενήλικες) με τράπουλα (από το Ιτλ cartella = λαχνός). Περιγράφεται στο lexikolefkadas.gr

- Ο άνθρωπος που "βγάζει" στις καρτέλλες κάτι, θα 'πρεπε πρώτα να πουλήσει τα "[σκαρτίνα](#)"² (τους λαχνούς), 13 χαρτιά από τον Άσσο μέχρι και τον Ρήγα. Ο αγοραστής κάθε τέτοιου χαρτιού συμμετέχει στο παιχνίδι.

Τα 13 αυτά τραπουλόχαρτα παίρνονταν από μια άλλη τράπουλα, ανεξάρτητη από το παιχνίδι.

Ύστερα από αυτό κι αφού γίνει το απαραίτητο ανακάτωμα και "κόψιμο" της τράπουλας, ο "λοταρτζής", θ' αρχίσει να βγάζει ένα ένα τα φύλλα σχηματίζοντας τα φωναχτά και να τα τοποθετεί απλωμένα, κατά είδος, σ' ένα τραπέζι, μέχρι ένα από τα 13 να συμπληρώσει και τα τέσσερα φύλλα του, όπου και κέρδιζε.

Υποχρεωμένος επίσης, ήταν, όταν ένα είδος έφτανε στα τρία χαρτιά και πήγαινε για το τέταρτο, να προειδοποιεί φωνάζοντας τη φράση: π.χ. "Ο Φόντες πάει περ ούνο" (από το Ιτλ per uno = για ένα).

Καρτέλες έβγαιναν από τα καφενεία, κύρια στα εξοχικά, τα βραδάκια στις ταβέρνες κι έξω από τα κουρεία. Τα είδη που κληρώνονταν ήταν συνήθως φαγώσιμα, μαντολάτα, αλλαντικά, κάνα μεγάλο ψάρι, κοτόπουλα, γαλοπούλες, κυνήγι, μέχρι και αρνιά ζωντανά. Τα κέρδη των ανθρώπων που έβγαζαν καρτέλες έφταναν 100-200 μέχρι και 300% της αξίας του αγαθού που κλήρωναν.

Απ' τον Αη Μηνά ίσαμε τον Γιόντε

1. <https://lexikolefkadas.gr/kartelles/>
2. <https://lexikolefkadas.gr/skartini/>

Καρφωτό¹

Το συναντάμε στο lexikolefkadas.gr

- Το παιχνίδι "[πορτοκάλια](#)"², όταν το έπαιζαν ενήλικες.
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

Η ονομασία καρφωτό υποθέτουμε από το γεγονός ότι έπρεπε να καρφωθεί η δεκάρα στα πορτοκάλια.

1. <https://lexikolefkadas.gr/karfoto>
2. Παιζόταν στατικά (χωρίς κυνηγητά), ανήκει εν μέρει στα τυχερά παιχνίδια και είναι εποχικό, παιζόταν κυρίως τους μήνες Δεκέμβρη και Γενάρη και ιδιαίτερα τις ημέρες του δωδεκαημέρου στις γιορτές. Παιζόταν με 2 τουλάχιστον παίχτες. Έστηναν σε κάποια άκρη ένα πορτοκάλι σε απόσταση 1-2 μέτρων και το σημάδευαν με τη σειρά χρησιμοποιώντας για το σκοπό αυτό ένα νόμισμα, τάλιρο ή δίφραγκο. Όποιος κατάφερνε να καρφώσει το νόμισμα στο πορτοκάλι, το κέρδιζε, και συνέχιζε να σημαδεύει ένα δεύτερο, ένα τρίτο κ.λπ. Αν αποτύχαινε πλήρωνε την αξία του πορτοκαλιού.
Σε άλλες περιπτώσεις - αυτό γινόταν στην πόλη - σ' ένα πανεράκι με πορτοκάλια, που το ακουμπούσαν πλάγια, κάπου, έστηναν ψηλότερα, για να ξεχωρίζει από τα άλλα, ένα πορτοκάλι και ο παίκτης το σημάδευε, με νόμισμα πάλι, αλλά κατά προτίμηση με μπακιρένια (χάλκινη) παλιά δεκάρα, του τη λέγανε μπακίρα (<https://lexikolefkadas.gr/trakira/>), και που πολλοί παίκτες του παιχνιδιού τη φύλαγαν από προπολεμικά, αφού τώρα (στην εποχή του Κοντομίχη, αλλά και σήμερα) δεν είναι πια σε χρήση.
Οι όροι του παιχνιδιού ήταν οι ίδιοι, μόνο που καμιά φορά το κάρφωμα ή η αποτυχία συνεπαγόταν κέρδος ή χάσιμο πολλαπλάσιο της αξίας ενός πορτοκαλιού.
Εξυπακούεται ότι σ' αυτή την τελευταία μορφή το παιχνίδι το 'παιζαν άνδρες, φανατικοί μάλιστα και το έλεγαν "καρφωτό".
Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη
<https://lexikolefkadas.gr/ta-portokalia-paichnidi>

Κόσκινο¹

Παιχνίδι (για ενήλικες) που συνήθιζαν στην πόλη προπολεμικά, την ημέρα των Χριστουγέννων. Το συναντάμε στο lexikolefkadas.gr.

- Είχαν ένα ειδικό κόσκινο², μεγαλύτερο από τα συνηθισμένα. Ο πυθμένας του ήταν χωρισμένος σε πυραμοειδή [φελιά](#)³ διαφόρων χρωματισμών και πάνω σε αυτά και ενώ το κόσκινο έμενε ακίνητο, κινούταν μια μπίλια, σα μικρή μπάλα μπιλιάρδου, που περιστρεφόταν γύρω σ' ένα περιφερειακό αυλάκι του κόσκινου.

Όποιος ήθελε να παίξει έβαζε χρήματα στο φελί στο χρώμα της αρεσκείας του. Κι αν η μπίλια σταματούσε εκεί, κέρδιζε.

Αφεντικό του παιχνιδιού ήταν ο ιδιοκτήτης του κόσκινου και έπαιζαν ένας δύο, το πολύ. Το κόσκινο στηνόταν ένα σημείο της αγοράς⁴. Και γύρω γύρω έστεκαν αρκετοί περίεργοι και όσοι ήθελαν να παίξουν. Ο κάτοχος του κόσκινου λεγόταν κοσκινατζής.

Κάποτε έτυχε να ονομάζεται Κουγιωγιού, και ήταν γυναίκα και γι' αυτό το κόσκινο το αφέντευε κάποιος πληρεξούσιος ή συνέταιρος της. Κι έλεγαν εν χορώ, ή κατά μονάς, μικροί και μεγάλοι συμπαίκτες διασκεδάζοντας, αλλά και διαλαλώντας για το κόσκινο:

*“Άσπρο, μαύρο, κόκκινο
τσ' Κουγιωγιούς το κόσκινο
Τούρλουλας... δαιμόνιο”*

Από τη σειρά βιβλίων «Λαογραφικά της Λευκάδας» του Πανταζή Κοντομίχη

1. <https://lexikolefkadas.gr/koskino>

2. **Λεξικό Μπαμπινιώτη**

Στρογγυλό σκεύος με τρυπητό πλέγμα στη βάση με φαρδιά περίμετρο, μέσα από το οποίο περνάμε κοκκώδη υλικά για να καθαριστούν από ξένα σώματα ή να κατακρατηθούν οι μεγαλύτεροι κόκκοι. Ξύλινο/λεπτό/ψιλό.

Φράσεις: περνώ κάποιον από κόσκινο / θα σουβάλω κόσκινο να μη ντρέπεται / θα σε κάνω κόσκινο / Παλιά μου τέχνη κόσκινο / καινούριο κοσκινάκι μου και που να σε κρεμάσω

ΕΤΥΜ. < αρχ. κόσκινον, αγνώστου ετύμου. Πιθανόν από λιθ(ουανικό) kosti (στραγγίζω) ή από λατ. scinto (διασχίζω, διασπώ)

Λεξικό Τριανταφυλλίδη

κόσκινο το [kóskino]: στρογγυλό σκεύος με ξύλινο συνήθ. πλαίσιο και επίπεδο μεταλλικό διάτρητο πυθμένα, το οποίο, από ένα υλικό σε μορφή κόκκων ή σκόνης, συγκρατεί τα ξένα σώματα ή τους μεγαλύτερους από το κανονικό κόκκους· (πρβ. σήτα): Ψιλό / χοντρό ~. ΦΡ κάνω κπ. ή κτ. ~, κατατρυπώ κπ. ή κτ. με σφαίρες. περνώ κπ. / κτ. από (ψιλό) ~, εξετάζω κπ. ή κτ. εξονυχιστικά. βάλε ένα ~ και πήγαινε, για υπερβολικά ντροπαλό άτομο. ΠΑΡ έκφρ. παλιά μου τέχνη* ~. ΠΑΡ Καινούριο είναι το ~, ψηλά είναι κρεμασμένο. κοσκινάκι το ΥΠΟΚΟΡ. ΠΑΡ Καινούριο ~ μου και πού να σε κρεμάσω, (ειρ.) για την υπερβολική φροντίδα και προσοχή που δείχνουμε για καθετί καινούριο.

[αρχ. κόσκινον]

Λεξικό Κριαρά

κόσκινον το· κόσκινο.

Κόσκινο: (Ιερακοσ. 4034).

[αρχ. ουσ. κόσκινον. Ο τ. και σήμ.]

Λεξικό Liddell Scott

κόσκινον, τό, ὡς καὶ νῦν, Σιμων. Ταμβ. 6. 59, Ἀριστοφ. Νεφ. 373, Ἀποσπ. 28, κτλ.· φορεῖν ὕδωρ τετρημένῳ κοσκίνῳ Πλάτ. Γοργ. 493B· ἐν ἄδου κοσκίνῳ ὕδωρ φέρειν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν τιμωρίαν τῶν Δαναίδων, ὁ αὐτ. ἐν Πολ. 363D· κοσκίνοις μαντεύεσθαι Διλ. π. Ζ. 8. 5. Ὅτι ἡ λέξις εἶναι κόσκινον καὶ οὐχὶ κόσκινος, φαίνεται ἐκ τοῦ Ἀριστοφ. Ἀποσπ. 404, Πολυδ. Γ', 149.

3. <https://lexikolefkadas.gr/fel/>

4. Αγορά είναι ο κεντρικός πεζόδρομος της πόλης της Λευκαδας, γνωστός και ως παζάρι.

Λιμό¹

Αναφέρεται στο lexikolefkadas.gr :

- Τα παιγνιόχαρτα που αφαιρούνται από μερικά παιγνίδια, όπως στην [πρέφα](#)² και στο [τζογλί](#)³ Συνήθως αφαιρούνται το 3, 4 και το 5.
Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος – Πανταζής Κοντομίχης
- Λ(ι)μό /τò/ (λιμός) = έκαστον τῶν έναρίθμων παιγνιοχάρτων ποὺ ἀφαιροῦνται ἀπὸ ὠρισμένα παίγνια (τζογλί, πρέφα, σόλιο) ἤτοι τὰ 3, 4 καὶ 5.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Χαρτί τράπουλας. Τα χαρτιά, που αφαιρούνται από κάποια παιγνίδια τράπουλας, το 3, 4 και 5.

Η λέξη προέρχεται από το αρχαίο λιμός, που σημαίνει πείνα, αλλά έχει και την έννοια του αδύνατου, του μικρού (όπως των χαρτιών της τράπουλας που αφαιρούνται).

Προκειμένου για την τράπουλα υπάρχει ρήμα λιμώνω, που σημαίνει, κατά τη σχετική ορολογία παίζω με τα μικρά χαρτιά. Αλλά (απ'την ίδια λέξη λιμός), λιμάζω (από πείνα). Τέλος φαίνεται να συγγενεύει με τη "λειμματίδα".

Καρσάνικα Γλωσσικά Ιδιώματα – Δημ. Κατωπόδης

1. <https://lexikolefkadas.gr/limo-to>
2. <https://lexikolefkadas.gr/prefa/>. Περιγράφεται και παρακάτω.
3. <https://lexikolefkadas.gr/tzogoli-to/>

Πασέτα ¹

Παιχνίδι ενηλίκων. Διαβάζουμε στο lexikolefkadas.gr

Ιταλικό τυχερό παιχνίδι με τράπουλα (πιθ. από το Ιτλ. rassetto = βηματάκι, για τον κάπως ρυθμικό, τελετουργικό θα λέγαμε, τρόπο που παίζεται)

Ύστερα από το απαραίτητο ανακάτεμα και “κόψιμο” της τράπουλας, που κατά κανόνα χειρίζεται αποκλειστικά η “μπάγκα” κι αφού οι γύρω παίχτες ποντάρουν στο φύλλο της αρεσκείας τους, αρχίζει το παιχνίδι.

Ο “μπαγκιέρης” γυρίζει την τράπουλα προς τα πάνω, να φαίνεται το πάνω χαρτί, κι αρχίζει να αφαιρεί αργά, με “πάσο” και κατά ζευγάρια τα χαρτιά. (πρώτο, δεύτερο) μέχρι να βρεθεί το φύλλο που έχει “πονταριστεί”. Στο πρώτο χαρτί κερδίζει η “μπάγκα” και στο δεύτερο ο παίχτης.

Η πασέτα παιζόταν κατά κόρον όλο το Δωδεκαήμερο, έξω από τα κουρεία και αλλού, με μαντολάτα και φυσικά με το αντίτιμό τους για τους χαμένους. Όμως δε λείπανε και οι φανατικοί τζογαδόροι που έπαιζαν στην πασέτα μεγάλα χρηματικά ποσά.

Λεξικό: Γλωσσάριο Παναγιώτη Ματαφριά

1. <https://lexikolefkadas.gr/paseta>

Πρέφα ¹

Τυχερό παιχνίδι με χαρτιά, παιχνίδι ενηλίκων.

Πληροφορίες στο lexikolefkadas.gr:

- Πρέφα /ή/ (l. prefato; preve;) = είδος συντόμου χαρτοπαιγνίου.
Τα Λευκαδίτικα – Χριστόφορος Λάζαρης
- Το γνωστό σε πολλούς τυχερό παιχνίδι της τράπουλας, που παιζόταν στα καφενεία του χωριού από φανατικούς παίχτες.
Το αναφέρουμε εδώ για τη λαϊκή σημασία της φράσης: “παίρνω πρέφα”, συνήθως αρνητικά “δεν παίρνω ...”, δηλ. χαμπάρι, μυρουδιά.
Και το ρήμα [χαμπαριάζω](#)².
Η λέξη πρέφα είναι συγκεκριμένος τύπος του γαλλικού preference=προτίμηση (Μπαμπινιώτης).
Καρσάνικα Γλωσσικά Ιδιώματα – Δημ. Κατωπόδης

1. <https://lexikolefkadas.gr/prefa>
2. <https://lexikolefkadas.gr/chaberiazoo/>

Σεούρια¹

Τεχνικό χαρτοπαίγνιο που παίζεται από 4 παίκτες (ανά ζεύγη αντικριστά)

Κόβεται η τράπουλα κι αυτός που κόβει, βγάζει κι ένα χαρτί που η ράτσα του είναι τα τριόμφα γι' αυτή την παρτίδα.

Ο μοιράζων βγάζει άλλα 3 χαρτιά που με το τριόμφο αποτελούν την κουμάντα που μένει ανοιχτή δίπλα, μέχρι το τέλος της κάθε παρτίδας. Μοιράζει από 12 χαρτιά στο κάθε παίκτη με το τελευταίο ανοιχτό. Οι παίκτες παίρνουν τα χαρτιά τους, τα ταχτοποιούν κατά χρώμα και συνεννοούνται μεταξύ τους οι κολήδες, πόσα τριόμφα έχουν και τι ρηγάδες ή κουμούδια. Μεταξύ τους οι 2 ομάδες λένε πόσα τριόμφα έχει η καθεμιά.

Δυνατά χαρτιά είναι Ρήγας καλός (τριόμφο) - οι υπόλοιποι ρηγάδες ισάξιοι μεταξύ τους, Όταν πέσουν 2 ρηγάδες νικάει αυτός που τον πρωτόπαιξε, εκτός και του τα πάρει το καλό. Κουμονδί βαλές σπάθι ισχυρότερο από το κουμονδί δέκα καρό. Ακολουθούν τα τριόμφα με σειρά δύναμης 4, 3 2, Α, Ντάμα, Βαλές, 10.

Τα υπόλοιπα χαρτιά είναι ισάξια με την ίδια σειρά δύναμης. Αυτός που κερδίζει με το δυνατότερο χαρτί παίζει πρώτος και ζητάει ένα χρώμα ή να τσακίσουν (κόψουν) με τριόμφο ή κόζι.

Ρίχνονται κάθε φορά 4 χαρτιά κάτω, ένα από κάθε παίκτη και κερδίζει το δυνατότερο χαρτί κάθε φορά. Οι πόντοι κάθε παρτίδας είναι 90 και παίζεται στα 350.

χαρτί	πόντοι
A-1	4
2-2	8
3-3	12
100-5	5
Βαλές -6	6
10άρια-1	3
Βαλές-1	3
Ντάμα -1	4
Ρηγάδες-7	21
Ρήγας καλό -8	8
Σύνολο	90

Όταν παίζει κάποιος πρώτος οι επόμενοι πρέπει να του ρίξουν ίδιου χρώματος χαρτί αν έχουν, διαφορετικού αν δεν έχουν από το ίδιο ή να τσακίσουν με τριόμφο ή κόζι . Συνεννόηση μεταξύ κολέων επιτρέπεται.

Αυτός που πιάνει τελευταίος παίρνει και τα χαρτιά της κουμάντας

Όλη η τέχνη έγκειται στο να πιάσεις τους αντιπάλους στα νοήματα πόσους ρηγάδες (ισάριθμο κλείσιμο ματιών) ή πόσα κουμούδια (στράβωμα στόματος) ή πόσα τριόμφα (όπως με τους ρηγάδες) έχει ο καθένας. Έτσι μπορείς να τους στριμώξεις και να τους παίρνεις όσο το δυνατό περισσότερους πόντους κάθε φορά.

Επίσης όταν πιάνει ο κολέας σου και συ ρίχνεις τελευταίος, να τον φορτώνεις με όσο δυνατό περισσότερους πόντους εφόσον μπορείς.

1. Στάθης Μαργέλι, Άνθια Αηπετρίτικα, σελ 126

Στριφτό¹

Ή "**κορώνα**² ή **γράμματα**". Ανήκει στην κατηγορία των λεγόμενων "**τυχερών παιχνιδιών**", έτσι όπως μετεξελίχθηκε από τους αρχαίους.

Είναι παιγνίδι, που όπως σημειώνει με κάποια δόση υπερβολής – νεότερος λόγιος Λευκαδίτης, σε αυτό προπολεμικά έπαιξαν οι Λευκαδίτες ολόκληρα λιοστάσια κι αμπελοχώραφα, δεν τους έφτανε -λέει – ο καφενειακός μπακαράς και το 14-31. Και το χαρακτηρίζει πρόδρομο των καζίνων.

Και οι Καρσάνοι το παίζανε μετά μανίας, ιδίως οι μεγαλύτεροι, ενίοτε και οι γεροντότεροι, το .. στρίβανε.

Πρόδρομος του, ήταν στους αρχαίους η λεγόμενη "**οστρακίδα**" (από τη λέξη όστρακο), της οποίας παραλλαγή είναι η "**στρεπτίδα**". Λέγεται ακόμα και "οστράκου /οστρακίου περιστροφή".

Περιγραφές του παιχνιδιού έχουμε από τους Πολυδέκη (δες και περιγραφές παρακάτω) (2ος μΧ αι) και τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης (11ος μΧ αι). Οι παίχτες χωρίζονταν σε δυο ομάδες, δεξιά και αριστερά μιας γραμμής, που προηγουμένως χάραζαν στο έδαφος, σε εκτεταμένο υπαίθριο χώρο. Ένας από τους παίχτες κρατάει ένα όστρακο, το οποίο εσωτερικά είναι αλειμμένο με πίσσα. Το ρίχνει στον αέρα και ρωτάει: "νύχτα ή μέρα;". Οι παίχτες της ομάδας που θα κερδίσει, διασκορπίζονται δρομαίως, ενώ της αντίπαλης είναι υποχρεωμένοι να τους συλλάβουν και να τους επαναφέρουν στην αφετηρία πάνω στους ώμους των.

Εμείς έχουμε τη δική μας παραλλαγή στο "στριφτό". Η διαφορά βρίσκεται στο ότι χρειαζόμαστε δυο (όχι ένα) μεταλλικά νομίσματα. Το παιχνίδι στη σημερινή του μορφή περιγράφεται στα λεξικά με ένα νόμισμα. Στη δική μας παραλλαγή το ένα νόμισμα το χρησιμοποιούσαμε στην αρχή – προετοιμασία του παιχνιδιού, για να δούμε ποιος θα αρχίσει. Ρίχνουμε δηλαδή την πεντάρα ψηλά με το νύχι του μεγάλου δάκτυλου λέγοντας, "κορώνα ή γράμματα;". Κι όποιος μάντευε άρχιζε.

Με τα δυο λοιπόν νομίσματα παίζεται ως εξής:

Πρώτα πρώτα τοποθετούνται κατάλληλα στα άκρα των πέντε δακτύλων του δεξιού (ή του αριστερού αν είναι αριστερόχειρας) χεριού του παίκτη. Παίζει ρόλο η καλή τοποθέτηση των νομισμάτων. Με τη βοήθεια και του άλλου χεριού μπαίνουν ακουμπώντας το ένα πάνω στο άλλο κεκλιμένα ελαφρά και καλά στηριγμένα στα δάκτυλα. Έπειτα ο παίκτης με μια επιδέξια φιγούρα, κάνοντας δηλαδή έναν ελλiptή κύκλο στον αέρα από αριστερά προς τα δεξιά, εκτοξεύει τα ενωμένα νομίσματα προς τα πάνω κατακόρυφα και πολύ θεαματικά, λέγοντας "**κορώνα ή γράμματα**". Όταν πέσουν στο έδαφος με χαρακτηριστικό ήχο τα μάτια όλων χαμηλώνουν στη γη να δουν το αποτέλεσμα. Αν τα νομίσματα δεν πέσουν με την ίδια όψη που έχει επιλέξει ο παίκτης, χάνει και φυσικά κερδίζει ο άλλος, που εισπράττει και το ποσό που συμφωνήθηκε με το "**πόσα βάζεις;**" Αν ο ένας επιλέξει "**γράμματα**", για τον άλλο ισχύει η "**κορώνα**", εφόσον πρόκειται για δυο παίχτες. Σ' εμάς κατά κανόνα ήταν δύο οι παίχτες, περιστοιχιζόμενοι και από μικροομάδες θεατών.

Αν τώρα τα δυο νομίσματα πέσουν με διαφορετικές το ένα με το άλλο όψεις, τότε τα ξαναρίχνει ο παίκτης μέχρι να δείξουν την ίδια όψη και πάει λέγοντας.

Επειδή ανήκει, όπως είπαμε στην κατηγορία των τυχερών παιχνιδιών, οι παίχτες λαβαίνανε και κάποια μέτρα προφύλαξης. Διαλέγανε απόμακρα μέρη, δεν εκτίθονταν σε δημόσιους χώρους, απομάκρυναν μικρά παιδιά, γυναίκες δεν λαβαίναμε συνήθως μέρος.

Ήταν καθαρά **ανδρικό** παιχνίδι. Τους τζογαδόρους τους κυνηγούσε η αστυνομία. Εννοούμε τους

συστηματικούς, που παίζανε “στα κλεφτά” και μεγάλα ποσά. Συχνό ήταν και το φαινόμενο κάποιων επεισοδίων.

Κατά το Δημητράκο το όνομα προήλθε: " ... δημ. κορώνα ή γράμματα, είδος τυχερού παιχνιδιού, καθ' ο αναρρίπτεται στροφηδόν (εξού "στριφτό") εις τον αέρα νομισμάτι"
Παίγνια παλαιών Καρσάνων – Δημ Κατωπόδης

Συμπληρώνουμε μερικά στοιχεία (απ' αυτά που ήδη αναφέρει ο Δημ. Κατωπόδης παραπάνω) για την αρχαία εκδοχή του:³

Οι νικημένοι αναγκάζονταν να παίξουν τον "εφεδρισμό"⁴ και καλούνταν "όνιοι" και οι νικητές "βασιλιάδες".

Στο Πλάτωνα υπάρχει αναφορά σ' αυτό το παιχνίδι: "οστράκου μεταπεσόντως ίεται φυγή μεταβαλλών...τούτων πολλάκις ηττώντο ή ενίκων" και "τούτω δη, ως έοικε, ουκ οστράκου περιστροφή, αλλά ψυχής περιαγωγή...ιούσης επάνοδον"(Plat.de Rep.VII,521d).

Κατά τον Πολυδεύκη: "οστρακίνδα δε, όταν γραμμήν ελκύσαντας οι παίδες...επιλέγη νύξ -ημέρα...και όστρακα περιστροφή το είδος τούτο της παιδιάς" (Πολυδ. Ονομαστικόν ΙΧ, 111) και κατά τον Σουίδα: "όστρακον περιστροφή, παροιμία παροιμία επι των ταχέως τι ποιούντων λεγομένη" , ενώ κατά τον Ησύχιο: "παιδιά επι τω οστράκω" και κατά τον Ευστάθιο: "παροιμία επι ων όποι τύχη μεταβαλλομένων το οστράκου...ή το πισηρόν σκοτεινόν" (Eusth.ad Iliad XVIII,543).

Στα νεότερα χρόνια και στις ημέρες μας παίζεται το ίδιο παιχνίδι, με την ονομασία "άσπρο -μαύρο", μόνο που αντί για όστρακο, οι παίχτες χρησιμοποιούν βότσαλο, πέτρα ή οποιοδήποτε πλατύ αντικείμενο κι αντί πίσσα, βάζουν στην μια πλευρά σάλιο κι λένε "βροχή-ξέρα", "άσπρο-μαύρο", "φτυστό-άφτυστο", αντί "νυξ-ημέρα".

Ο Παπασλιώτης αναφέρει, ότι αυτό το παιχνίδι διασώζεται στο Μεσολόγγι , με την ονομασία "ψιλό"⁵ και ότι στις ημέρες μας αυτό το παιχνίδι χρησιμοποιείται περισσότερο σαν λάχνισμα (μελωδικά στιχάκια που φτιάχνονται με μια φανταστική γλώσσα και πολλές φορές δεν έχουν κάποια σημασία και με τα οποία ορίζεται ποιά ομάδα ή ποιό άτομο ξεκινά ένα παιχνίδι).

Η "στρεπτίνδα" ήταν ομαδικό παιχνίδι. Τα παιδιά τοποθετούσαν στο έδαφος ένα νόμισμα ή ένα όστρακο κι από μικρή απόσταση προσπαθούσαν να το ανατρέψουν με κάποιο άλλο νόμισμα , όστρακο ή πλατειές πέτρες.

Κατά τον Πολυδεύκη: "όστρακον οστράκω ή νόμισμα νομίσματι τω βληθέντι το κείμενον έστρεφον" (Πολυδ. Ονομαστικόν, ΙΧ , 117).

Στα νεότερα χρόνια, αλλά και στις ημέρες μας παίζεται το ίδιο παιχνίδι με τις ονομασίες: "γυριστάκι", "τσικάκι", "στουμπιστό" και "τσούκος".

1. <https://lexikolefkadas.gr/strifto>

2. Με τη συγκεκριμένη έννοια που εμφανίζεται στο παιχνίδι βρίσκουμε τη λέξη κορόνα στο **Λεξικό Τριανταφυλλίδη**

κορόνα η [κορόνα]: 2α. επί βασιλείας, ως διακριτικό των ανώτερων αξιωματικών, αντίστοιχο του εθνόσημου. β. (προφ.) η μία όψη του μεταλλικού νομίσματος με ανάγλυφη εικόνα ενός ιστορικού προσώπου ή μιας προσωπικότητας, σε αντιδιαστολή προς την άλλη όψη που φέρει τα γράμματα, κυρίως στην έκφραση ~ ή γράμματα, επιλογή με βάση την τύχη, που γίνεται στρίβοντας στον αέρα ένα μεταλλικό νόμισμα, και στη ΦΡ (παίζω / ρίχνω κτ.) ~ γράμματα, ριψοκινδυνεύω

3. Ο "**εφεδρισμός**" δεν ήταν κάποιο συγκεκριμένο παιχνίδι, αλλά στην ουσία ένα ιδιαίτερο είδος "τιμωρίας", που επιβαλλόταν στον χαμένο παίκτη, στο παιχνίδι "υπάς" (ή "εν κοτύλη") και "οστρακίνδα". Στα νεότερα χρόνια το παιχνίδι πήρε τις ονομασίες "**καβάλες**" "**πόσα φύλλα έχει το δεντρί**", "**τα σουμάδια**".

Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 53

4. Ειρήνη Βασιλοπούλου, Το παιδί και το παιχνίδι στην αρχαία Ελληνική Τέχνη, Παιδαγωγική προσέγγιση, (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 2003, σελ. 53, 60, 67

5. <https://lexikolefkadas.gr/psilo/>

Παράρτημα 2ο

Η "μάνα" στα παιχνίδια

Η μάνα στα παιχνίδια είναι ένας ρόλος ιδιαίτερος και απαιτητικός.

Μπορεί να θεωρηθεί ο αρχηγός του παιχνιδιού, που καθορίζει τον ρόλο των άλλων παιδιών, που θα είναι υπεύθυνος για την τήρηση των κανόνων και που σε αρκετές περιπτώσεις, ανάλογα και με τις συμπάθειες ή τις αντιπάθειες, θα άλλαζε τους κανόνες κατά το πώς βόλευαν.

Μπορεί όμως και να καθορίζει την κυρίαρχη θέση στο παιχνίδι. Όχι σαν πρόσωπο, αλλά σαν σημείο.

Η επιλογή της μάνας (και ο τρόπος επιλογής της σειράς των παιχτων, όπου ήταν απαραίτητο) γίνεται με πολλούς τρόπους:

- με κρύψιμο μικρού αντικειμένου και προσπάθεια ανεύρεσής του
- με τράβηγμα τριχών από τις βλεφαρίδες ή τα γυμνά (συνήθως) πόδια
- με το ρίψιμο μικρού αντικειμένου, πέτρας, βώλου, μικρού κλαδιού κ.λπ., σε συγκεκριμένο στόχο ή σημείο (και όποιος πάει πιο κοντά σε αυτό)
- με το "κορώνα ή γράμματα" και τη ρίψη νομίσματος στον αέρα¹
- με πλατιά πέτρα ή κεραμίδι, σημαδεμένο (συνήθως το έφτυναν από τη μια μεριά) που το έριχνα στον αέρα και επέλεγαν "ξηρά ή θάλασσα" -ουσιαστικά παραλαγή του "κορώνα ή γράμματα" λόγω έλλειψης νομίσματος²
- με τα "μονά ζυγά", έκρουβαν πετρούλες στα χέρια τους και μάντευαν αν ήταν μονός αριθμός ή ζυγός³
- με το να κρύβουν πίσω τους ένα κλαδάκι ή ξυλάκι και να μάντευαν αν ήταν κοντό ή μακρύ
- με κλήρωση
- με κομπιασμένο μαντήλι
- με ποδαράκι, περπατούσαν δυο αντίπαλοι ο ένας απέναντι από τον άλλο, ο ένας προς τον άλλο, με τέτοιο τρόπο ώστε το ένα πόδι να ακουμά τα δάχτυλα του άλλου μέχρι να πληιάσουν ο ένας τον άλλο και όποιος πατούσε τον άλλο πρώτος κέρδιζε.
- με κοινή αποδοχή
- με τσίμπι τσίμπι -βάζουν τα χέρια τους το ένα πάνω στο άλλο και αυτός που τα "βγάζει" τσιμπά αυτό που βρίσκεται πάνω πάνω (σε συνδυασμό με λάχνισμα)
- με τα λαχνίσματα⁵
- με τις κουρμπανιές⁶

Να σημειωθεί ότι ο ρόλος της "μάνας", μπορεί να αλλάξει κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, αν το παιδί που κάνει τη "μάνα" στην αρχή, νικηθεί.

1. Βλ. παραπάνω στα παιχνίδια της τύχης, σελ. 149-154
2. Βλ. παραπάνω στα παιχνίδια της τύχης, σελ 149-154
3. Βλ. παραπάνω στα παιχνίδια της τύχης, σελ 149-154
4. βλ. αμέσως μετά
5. βλ. αμέσως μετά

Λαχνίσματα και κουρμπανιές ^{1,2}

Λάχνισμα είναι μια παιγνιώδης μορφή "δημοκρατικής" διαδικασίας να αποφασίσουν τα παιδιά "δίκαια" ποιος θα κάνει τη "μάννα" στα παιχνίδια τους ή με ποια σειρά θα παίξουν οι παίχτες ή οι ομάδες, όπου αυτό απαιτείται.

Οι φράσεις που χρησιμοποιούνται στη διαδικασία αυτή είναι: "**τα βγάζουμε**" ή "**να τα βγάλουμε**". Ενώ χαρακτηριστική λέξη για το ξεκίνημα ήταν σε πολλές περιπτώσεις το "**μπουφ**".

Σχετικά με την ετυμολογία της λέξης, μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Θεωρητικά προέρχεται από το ρήμα λαγχάνω που θα πει "πέφτω σε κλήρο, στο μεριδιο κάποιου" ή "τυχαίνω", "πετυχαίνω".

Πρόκειται για ρυθμικούς στίχους που είτε τους έλεγαν ομαδικά ή τους έλεγε ένας μονο παίχτης. Συνήθως πρόκειται για στίχους, χωρίς λογικό νόημα, στίχους που έμπλεκαν την αρχαία Ελλάδα με τις μόδες της κάθε εποχής, ασυνάρτητες, ακατανόητες λέξεις και συλλαβές, περιπαιχτικά στοιχάκια που όμως ήταν ιδιαίτερα αγαπητοί και τους αποστήθιζαν με μεγάλη ευκολία τα παιδιά.

Πολλά από αυτά είναι παραφθαρμένες απαγγελίες αρχαίων επικλήσεων, παρομιών, τραγουδιών ή μύθων ή ακόμα και ξενόγλωσσων τραγουδιών ή λαχνισμάτων καθώς η πατρίδα μας γνώρισε αρκετούς κατακτητές ανά τους αιώνες.

Στη διαδικασία σχεδόν πάντα όλοι οι παίχτες ήταν όρθιοι σε κύκλο. Αυτός που έλεγε το λάχνισμα πέρναγε το χέρι του μπροστά από κάθε παίχτη και τον άγγιζε ελαφρά. Ο τελευταίος της κάθε συλλαβής απ' το λάχνισμα, συνήθως έβγαине πρώτος και ανάλογα τη συμφωνία ήταν αυτός η "μάννα" του παιχνιδιού ή ο τελευταίος που έμενε - σε αυτή την περίπτωση η διαδικασία επαναλαμβάνεται μέχρι να "βγουν" όλοι οι παίχτες.

Με τον ίδιο περίπου τρόπο καθόριζαν και τη σειρά των παιχτών και των ομάδων (όπου αυτό ήταν φυσικά απαραίτητο).

Η **κουρμπανιά** (παραφθορά τη λέξης κομπανιά) ήταν διαδικασία ίδια με το λάχνισμα, με τη διαφορά ότι το τραγουδάκι συνήθως το έλεγαν όλα τα παιδιά και κουνούσαν τα χέρια τους ρυθμικά πάνω κάτω. Με την τελευταία συλλαβή του τραγουδιού, είτε τα έβαζαν μπροστά στο στήθος τους ή μπροστά στον κύκλο με τη παλάμη ή τη ράχη του επάνω ή κάτω. Ανάλογα με το ποια περίπτωση ήταν τα περισσότερα παιδιά, κρίνονταν από αυτά η "μάννα" ή η σειρά των παιχτών.

Παραλλαγή στον τρόπο που τα έβγαζαν ήταν να έχουν οι παίχτες και τα δυο χεριά τους μπροστά στον κύκλο σαν γροθιές και αυτός που τα έβγαζε, να ακουμπά, αντί για το σώμα των παιχτών, τα χέρια τους και τα δύο και σε κάθε τέλος της στροφής του λαχνίσματος να κρύβεται το χέρι που τύχαινε πίσω από την πλάτη του παίχτη, μέχρι να μην έμενε κανένα χέρι μπροστά.

Η παραλλαγή αυτή, ανάλογα βέβαια και τον αριθμό των παιδιών είχε ένα βαθμό δυσκολίας και ήταν χρονοβόρα.

Στη συνέχεια έχουμε μια μικρή συλλογή από λαχνίσματα και κουρμπανιές από διάφορα μέρη της Ελλάδας. Πολλά από αυτά με μικρές παραλλαγές λέγονταν παντού.

Λαχνίσματα³

<p>A μπε μπα μπλομ Του κιθε μπλομ A μπε μπαμπλομ Του κιθε μπλομ Μπλιμ μπλομ</p> <p>Όταν / σαν θα πάμε εκεί Στη Βόρεια/Νότι' Αμερική Θα δούμε τον Ερμή Να παίζει μουσική Μ' ένα κόκκινο βρακί / σκουφί</p> <p><i>(Βγαίνει το παιδί που τυχαίνει στην τελευταία συλλαβή και έχει επάνω του κόκκινο)</i></p>	<p>Έχω έν' αυτοκίνητο Που όλο όλο τρέχει Και που θα σταματήσει Στην Αμερική....</p> <p>Και τι χρώμα θα ζητήσει; Πχ γκρι</p> <p>Η Αμερική έχει χρώμα γκρι...</p> <p><i>(Βγαίνει το παιδί που τυχαίνει στην τελευταία συλλαβή)</i></p>	<p>Κάτω στην άμμο Τη Γαλιλαία Είναι ο Βούλγαρος Με τη σημαία Έλα βρε Βούλγαρε Να πολεμήσουμε Τη Γαλλία, τη Ρωσία Τη Μεγάλη Εβδομάδα</p> <p><i>(Βγαίνει το παιδί που τυχαίνει στην τελευταία συλλαβή)</i></p>
<p>Πήραμε πολλά κανόνια Για να πολεμήσουμε Την Τουρκία, τη Ρωσία Τη Μεγάλη Βρετανία.</p> <p>Πόσα πήραμε; Π.χ. πέντε</p> <p><i>(Όποιος αρχίζει η αρίθμηση και σ' όποιο παιδί τύχει το πέντε, βγαίνει)</i></p>	<p>Ένα, δύο τρία Πήγα στην κυρία Μου 'δωσε ένα μήλο Μήλο δαγκωμένο Το 'δωσα στην κόρη Έκανε αγόρι Το 'βγαλα Θανάση Σκούπα και φαράσι</p>	<p>Έν ντε τρουά Φασόλια με κουκιά Μπεστε όλοι στη σειρά Κόκκινες καλές ντομάτες Δυο δεκάρες η οκά</p>
<p>Εναράκι δυαράκι Τριαράκι τεσσαράκι Πενταράκι εξαράκι Εφταράκι οχταράκι Εννιαράκι δεκαράκι Βασιλάκη</p> <p><i>Μακεδονία</i></p>	<p>Ο Χριστός κι η Παναγία Βάλανε τη στοιχημία Ποιος θα βρει το δεκατρία Ένα δυο τρία κλπ</p>	<p>Ένα δυο τρία Και πατώ στα δεκατρία Βάζω γω το στοίχημα μου Κι αν δε βγούνε δε-κα-πέ-ντε</p>
<p>Ένεμι (ένα) Δίδυμι (δύο) Τρίκακα (τρία) Τζούτζουρα (τέσσερα) Πέντε Λέγκα (έξι) Σούντε (επτά) Μούιντε (οχτώ) Τάλια (εννιά) Γρίτσα (δέκα)</p>	<p>Έκανα Δίκανα Τρίκακα Σούσουλα Πέγκα Λέμα Σούιδι Μούιδι Τάλια Δέκα</p>	<p>Ένα δύο τρία τέσσερα πέντε Έξι επτά οχτώ εννέα, δέκα Και του Παντελή γυναίκα Πήγε ν' αγοράσει γάλα Και κατάπτε μια κουτάλα Που θα πάει να γιατρευτεί; Στην Αγία Παρασκευή Που 'χει δώδεκα γιατρούς Και σαράντα παλαβούς</p>

<i>Εύβοια</i>	<i>Φωκίδα</i>	<i>Σκόπελος</i>
Ένα δύο πέντε δέκα Και του Παντελή η γυναίκα Έσκυψε να πάρει πέτρα Να χτυπήσει την Άνετα Κι η Αννέτα το Γιωργάκη Το μικρό παλικαράκι	Έχω μια πάπια Που κάνει δέκα αυγά Έχω κι άλλη μία Που κάνει δεκατρία 1, 2, 3, 4, 5, 6,	Θα μετρήσω ως τα δέκα Κι όποιος βγει θα τα φυλάει Ένα, δύο, τρία ... δέκα <i>Αλόνησος</i>
Η ώρα είναι μία περνάει η αστυνομία Η ώρα είναι δύο περνάει το λεωφορείο Η ώρα είναι τρεις περνάει η στοματρίς Ένα δύο τρεις <i>Αγριά Βόλου</i>	Άβαλα Μαντάβαλα Μαντόσκο Σκούβαλα Ματσέγκα Τσέγκα Μούζι Σκούζι Ντάλια Δέκα	Άβλα κατάβλα Μπέκι μπέκι Τούζα τούζα Μένε σουζα Βήτα οχτώ Όντζο, μόντζο, ζόντζο, τζουφ!
Άκατα μάτακα Σούκου τουμπέ Άμπερ φάμπερ ντομινέ Άκατα μάτακα Σούκου τουμπέ Άμπερ φάμπερ, βγε	Ο μόνι, μόνι, μόνι Ακατέμπα φισιφό Σούπερ χα χα χα χα Ούνι, έπε, έπε, έπε Ούνι τσέπε τσέπε τσέπε Ούνι μάου μάου μάου Μίκυ μάου μάου μάου <i>Θράκη</i>	Εν μένι ντουτνουμένι Τρια ρον καζακόν Πίφ ταλέβαντα πιφ <i>Μακεδονία</i>
Η Λιλίτσα μιμπιλίτσα Τα κατάρι το ματάρι Έρσον μπέρσον τζιά κορίτσια Κι έβγα! <i>Χαλκίδα</i>	Αραβέ ζονί Κουφέτο ρεβανί Ποποντό σορτιρά κε ζο Βγάινω εγώ Τα φυλάω εγώ Τα φυλάς εσύ <i>Χαλκίδα</i>	Αν σου τριαρίνι φόξα Και ξαλίνι και βαρέν <i>Χαλκίδα</i>
Ίνα μίνα κίστε Ες χάμπε ιντε κίστε Ίνα μίνι μέη Ουντ ντου μπιστ βεκ Βεκ μπιστ ντου νο Λάγκε νιχτ Βαλτ ες μαλ βι αλτ Του μπιστ	Έπετι πονώ σιγανό κιγκέ Κι από τη σαφά μα πορτέ πορτέ Κλακ (Στο παιδί που θα πέσει η λέξη, δίνουν ένα χαστουκι και συνεχίζουν) Μαντάμ σιγανό κιγκέ Ντεμό ντε μοντέ Από στη πάρλα Ε ντε σχε βου ντε πα	Ω! μάνα μάνα μα Μακαρόνια Ιταλικά Βαμπακά ίκα ίκα Ω! ζεμπέ λε ιλέ Χρωματίζουνε μπελε Ουνα παπαλούν. Πουφ!

	<i>Βόλος</i>	
Ε - ε πικοντέ Λα μαρίνα φισοντέ Πάρ' την κάπα σου λαντέ Πικ	Αερούμπα βίρι βίρι βίρι τζε Άϊ σούμπα σούμα ρι Άϊ το καλό παιδί Τζο στε φίλο που θα βγεις Τζουμ! <i>Θεσσαλία</i>	Αερούμπα βίρι βίρι βίρι τζε Άϊ καλάμε λε λε Άϊ σούμα σούμα ρι Βγες φίλε μου εσύ! <i>Θεσσαλία</i>
Πέντε φούσκες στον αέρα Μάνα, πατέρα μπουμ Το ψωμί το λένε μπουμ Και η γάτα μαντολίνο Και τον ποντικό σωλήνο	Πέντε φούσκες στον αέρα Περπατούν και πάνε πέρα Μάνα, πατέρα βγες!	Άτρα νταμ Πίκι πίκι ραμ Το χωμί το λένε νταμ (ή μαμ) Και τη γάτα Καρολίνα Και τον ποντικό σωλήνα Που πηγαίνει στη κουζίνα Και ψοφάει από την πείνα
Η κυρία Αφροδίτη Που παντρεύτηκε στην Κρήτη Πήρε άντρα κρητικό Με κολάρο στο λαιμό Πατέρα Γιώργο και βγήκα εγώ!	Ανέβηκα σ' ένα βουνό Και είδα ένα γουρούνι Το κοίταξα καλά καλά Και μου 'μοιαζε στη μούρη (ή σου 'μοιαζε στη μούρη) Γω γω γω, συ συ συ Βγαίνω και τα φυλάς εσύ!	Ένα κοριτσάκι από την Αθήνα Ήθελε να κάνει την καπελού Φόρεσε καπέλο, φούστα και βέλο Κι ένα τακουνάκι του παλιού καιρού Γω γω γω Συ συ συ Και τα φυλάς εσύ! <i>Θεσσαλία</i>
Άλα μελάνα και μπιτσελάνα Και στην πόλη μπιτσιλί Έκατασαν οι κλέφτες να φαν ψουμί Τα καραούλια χούιζαν Μπαμ μπουμ Του μιλιά μου ρουφ Εσύ βγήκες! <i>Σκόπελος</i>	Άλα μελάνα και μπιτσελάνα Και στην πόλη μπιτσιλί Σούρτα φέρτα βεερίγκος Ή Σαλτα βόλτα μπελεγρί <i>Σκόπελος</i>	Μπραΐμ Μπραΐμ Μπουλούκι ζαΐμ Συραΐμ σουραΐμ Μπουζούκια αραΐγ
Αμ νταν ντες Τίζι μάλι πρες Τιζι μάλι πούμπανες Αμ νταμ ντες	Ανεβαίνω στη συκιά Να κόψω ένα πιπερί Κι η πιπεριά τσακίστηκε Και μου 'κοψε το χέρι Δώσ' μου το μαντηλάκι σου Το χρυσοκεντημένο Να δέσω το χεράκι μου Που είναι ματωμένο	Ανεβαίνω στη συκιά Και πατώ στην καρυδιά Τρώω τα συκόμηλα Και τα καρυδόμηλα Και φωνάζω χούι χούι'και κανέννας δε μ' ακούει

<p>Ανεβαίνω στη συκιά Και πατώ στην καρυδιά Ολινω το γλυκό κρασί Απ' την κούπα τη χρυσή Και φωνάζω κούι κούι Μα κανέννας δε μ' ακούει Ανεβαίνουν κι οι παπάδες Με τις κόκκινες λαμπάδες Ανεβαίνουν τα παιδάκια Με τα κόκκινα βρακάκια Ανεβαίνω και εγώ Με το κόκκινο τ' αυγό</p>	<p>Της κουμπάρας το παιδί Έπεσε από το σκαμνί Βάρεσε στο πόδι του Και στο καλαπόδι του Ώσπου να έρθει η μάνα του Κι η σκύλα η αδερφή του Επρόφτασεν ο άγγελος Του πήρε την ψυχή του</p>	<p>Δυο καράβια έρχονται Πάνω απ' τη Ρωσία Το 'να φέρνει το γιατρό Και τ' άλλο τη γιατρίνα Ανοίξτε τα παράθυρα και στρώστε τα βελούδα για να περάσει ο βασιλιάς με τη βασιλοπούλα Ο βασιλιάς παντρεύτηκε Και πήρε μια μικρούλα Και τη μικρή τη λέγανε Μικρή Αγγελικούλα Αγγελικούλα ζάχαρη Αγγελικούλα μέλι Αγγελικούλα κρύο νερό που πίνουν οι Αγγέλοι</p>
<p>Από δω κι από κει Να στήσω ένα γεφύρι Για να περ'σει η αγάπη μου Να πάει στο πανηγύρι Κι η Θεσσαλία να καεί Κι ο Βόλος να βουλιάξει Και τα καημένα Τρίκαλα Θεός να τα φυλάξει</p>	<p>Κόρακα Ξεκόρακα Που 'χεις χίλια πρόβατα Κάτω στα λακώματα Τρώει ο λύκος χαίρεται Κι η αλεπού μαραίνεται</p>	<p>Ανοίξτε τα παράθυρα Και στρώστε τα καλά σας Για να περάσει ο βασιλιάς Με τη βασιλοπούλα Κι ο βασιλιάς Δεν πρόσεξε Και πάτησε τη γάτα Κι η γάτα του απάντησε "στραβέ δεν έχεις μάτια;" ή "στραβέ ίσα περπάτα"</p>
<p>Ανοίξτε τα παράθυρα Και στρώστε τα βελούδα Για να περάσει ο βασιλιάς Με τη βασιλοπούλα Βασιλοπούλα ζάχαρη Βασιλοπούλα ζάχαρη Βασιλοπούλα μέλι Βασιλοπούλα κρύο νερό Που πίνουν οι αγγέλοι</p> <p>Λακωνία</p>	<p>Της Ελένης το βραχιόλι Έπεσε στον ποταμό Και το πήραν οι αγγέλοι Και το κάνανε σταυρό Τι σταυρό, τι δαχτυλίδι Του παπά το πετραχήλι</p>	<p>Έμouνα γανωτής Μέσα στην Αθήνα Κατσαρολες γάνωνα Τα περνούσα φινά Έρθε μια γριά γριά Μια γριά νταρτνάνα Μου 'φερε για γάνωμα Τρύπια караβάνα</p>
<p>Αμερικανοί 'μαστε περιηγητές Και τον τόπο σας δεν είδαμε ποτές Όλα τα κοιτώ, σαν παιδί κουτό Την Ακρόπολη και το Λυκαβητό</p>	<p>Ένα κορίτσι απ' την Αθήνα Έχει φορέσει χρυσό σταυρό Όλ' η Αθήνα το υμνούσε Γιατί παντρεύτηκε μελαχροινό Θέλω καπέλο γάντι και βέλο Για την ωραία δέση λαιμό</p>	<p>Τώρα βγήκε νέα μόδα Του γαιδάρου την ουρά Να την παίρνουν τα κορίτσια Να την κάνουν κατσαρά</p> <p>Ανδριανούπολη</p>

<p>Τώρα βγήκε νέα μόδα Τα μαλλιά βερίκοκο Και οι ψείρες στο κεφάλι Παίζουνε κυνηγητό</p> <p><i>Λακωνία</i></p>	<p>Τώρα άλλαξε η μόδα Ο μπαμπάς με το μωρό Η μαμά στο καφενείο Πίνει τον καφέ Ω, ω, ω, ω, κάνει το μωρό Θέλει παγωτό Μα δεν του δίνω εγώ Έχει πυρετό Σαράντα και μισό</p> <p><i>Θεσσαλία</i></p>	<p>Μια κουκουβάγια βρωμερή Πίσω απ' την πόρτα κατουρεί Και της φωνάζει ο μυλωνάς Φύγε απ' εδώ γιατί βρωμάς</p> <p><i>Αγριά Βόλου</i></p>
<p>Νανιάρα, νανιάρα κατέβα κατουρλιάρα ο ψύλλος ο βεβέλος που φορεί στραβά το φέσι που φέρνει γύρω τ' αλόγου ποιος εσήμανε την καμπάνα;</p> <p><i>(ιδιωματισμός Σκοπέλου)</i></p>	<p>Μπαμ στα νέα Μπαμ σ' αρχαία Μπαμ στα μαθηματικά Και του χρόν' στην ίδια τάξη Θα τα περάσουμε καλά Με μια βολτίτσα στην παραλίτσα Κι ένα χωνάκι παγωτό</p>	<p>Πρώτη δευτέρα Μες στη μπουμπουνιέρα Τρίτη τετάρτη μες στο παλάτι Πέμπτη έκτη ξύλο που πέφτει</p> <p><i>Θεσσαλία</i></p>
<p>Πρώτη ψειρού Δευτέρα κονιδού Τρίτη χεσμένη Τετάρτη κατουρημένη Πέμπτη, έκτη ξύλο που μας πέφτει</p> <p><i>Λακωνία</i></p>	<p>Ο Καραμανλή έφυγε στις 3 Πήγε στην Αθήνα στη κυρά Κατίνα Του 'δωσε γλυκό, είπε ευχαριστώ Του 'δωσε καπέλο, είπε δεν το θέλω</p> <p><i>Πρώτη Σερρών</i></p>	<p>Τέσσερα και τέσερα, οχτώ Τη χείρα της κόρης σας ζητώ Οχτώ κι οχτώ, δεκάξι Αλλού εγώ την έχω τάξει Δεκάξι και δεκάξι τριανταδυό Να σς βράσω και τις/τους δυο</p> <p><i>Αγριά Βόλου</i></p>
<p>Τζι τζι ο τζίτζικας Λέει στα κορίτσια Κορίτσια μη περάσετε Απ' την οδό Σταδίου Γιατί σας περιμένουμε Αγόρια Γυμνασίου. Ο πρώτος είναι φοιτητής Ο δεύτερος δικηγόρος Ο τρίτος ο μικρότερος είναι αεροπόρος Η πρώτη βγαίνει με μαγιό Η δεύτερη με μπικίνι Η τρίτη η μικρότερη Φοράει σούπερ μίνι Ο πρώτος λέει σ' αγαπώ Ο δεύτερος θα σε πάρω Κι ο τρίτος ο μικρότερος Στεφάνι θα σου βάλω.</p>	<p>Η πλειοψηφία Πάντα μας κερδίζει Και μας κοπανίζει Χαστουκιές ελληνικές</p>	<p>Μπουφί! Ο Μπελούκος ο μπεκρής Τάπα τάπα ρούσα Ο μπελούκος ο μπεκρής Τάπα τάπα γκρις</p> <p><i>Λακωνία</i></p>

<p>Μπουφ! Κοπερτί το κοπερτί Τάπι τάπι ρούσι Κοπερτι το κοπερτί τάπι τάπι ρούσι</p> <p><i>Αττική & Κορινθία</i></p>	<p>Μπουφ! Πώς την κάνουν τη μπουγάδα Με νερό και σαπουνάδα Και μια χούφτα γαλατάδα</p> <p><i>Αγ. Δημήτριος Πηλίου</i></p>	<p>Ο Καρακατσάνης μπήκε στο τηγάνι Κι έσπασε τ' αυγά Γιατί Καρακατσάνη Μπήκες το τηγάνι Κι έσπασες τ' αυγά; Μπούφλες, μπούφλες Κόκκινες παντούφλες Ράσια ράσια Κόκκινα κεράσια</p>
<p>Ο Καρακατσάνης μπήκε στο τηγάνι Κι έσπασε τ' αυγά Γιατί Καρακατσάνη Μπήκες το τηγάνι Κι έσπασες τ' αυγά; Φάε τώρα μια καρπαζιά</p>	<p>Μπιλίκι μπιλίκι Ροκάνι καραμέλα Διάλυση μύτη Ωραία γλυκιά κανέλα</p> <p><i>Κορινθία</i></p>	<p>Μπουφ! Μηλίτσι, μηλίτσι Λουκάνικο στη μύτη Διότι σουμέτι κανέλα</p> <p><i>Αγ. Δημήτριος Πηλίου</i></p>
<p>Τον καιρό εκείνο Πέθαν' η Κοκκίνω Πήγα να τη θάψω Μου 'ρθε να τη χάψω</p>	<p>Ένας τζέτζερας Κάπα τζέτζερας Με πατάτες και με κρέας παραγεμιστός Της κυρίας Αφροδίτης Που παντρεύτηκε στην Κρήτη Πήρες άντρα Κρητικό Με κορδέλα στο λαιμό</p>	<p>Μπουφ! Κόκι κρίνο θέλω Να βάλω στα πίτσια Στα κρίνα κόκο κρίνω</p> <p><i>Καλάβρυτα</i></p>
<p>Λάχνισμα για τσίμπι τσίμπι 1ο</p> <p>Τσίμπι τσίμπι το λεπτό Το λεπτό το σιγανό Τρώει η πάπια το παπί Και φωνάζει γριβινί Γριβινί καλόγερε Πού 'ν' το πιαδί που βάφτισες; Στ' ανώγεια στα κατώγεια' Τσιμ κουκουσίτσα</p>	<p>Λάχνισμα για τσίμπι τσίμπι 2ο</p> <p>Τσίμπι τσίμπι τουν αιτό Τουν αιτό τουν σταυραϊτό Ρίχν' η βάβου του κουντάρι Και βαρνά τουν ουρανό - Όρανι, κουτσόρανι Πού 'ν' τα μοναστήρια σου; - Για τα ιδώ, για τα κεί Για τα μέσα στο σακί</p>	<p>Λάχνισμα για τσίμπι τσίμπι 3ο</p> <p>Τσιούμ τσιούμ του λεπτό Του λεπτό του σιγανό Πέφτει ο διακκος στου κοντό Και βαρεί τον ουρανό Ουρανό κουτσουρανό Κατέβα κουτσοπόδαρε</p>

Λαχνίσματα⁴

<p>Άμπε κατέ Σοκολάτα με καφέ Το ψωμί το λένε μπα Και το κόκαλο μπαμπά Και τη γάτα Καρολίνα Και τον ποντικό σωλήνα Που ψοφάει από τη πείνα</p> <p><i>Τσακωνία</i></p>	<p>Πέντε φούσκες στον αέρα Μάνα, πατέρα, μπουφ!</p>	<p>Έχω χήνα που γεννά Που γεννά σαράντα αυγά Και τη βγάζω κλωσσομάνα Και μου βγάζει τα που-λιά</p>
<p>Αμ-στραμ -νταμ Νίκι νίκι ραμ /πίκι πίκι ραμ Τούρι τούρι ρουμ Αμ-στραμ-νταμ</p> <p><i>Άρτα</i></p>	<p>Ήρθε μια γριά απ' την Πόλη Κι έφερε το χάσει χάσει Παναγία μου να χάσει</p>	<p>Μπουφ! Άνα-τάβλα, πέκε-πέκε Τα βεντούζα μέν ξούζα Πεταχτά Ότζο-μότζο-ξότζο</p> <p><i>Σπάρτη</i></p>
<p>Τσιμ, τσιμ, του λιλί Του λιλί το σιγανό Κρούει ο Δράκος το νερό Κι χτυπάει στον ουρανό Ούρακι κουτσούρακι Έβγα συ κου-του-πο-δα-ρι</p> <p><i>Χαλκιδική</i></p>	<p>Έχω ένα αυτοκίνητο Που όλο όλο τρέχει Και που θα σταματήσει; Στην Αμερική! Και τι χρώμα έχει /θα ζητήσει; Κόκ-κι-νό (ή οποιοδήποτε χρώμα συλλαβιστά) Η Αμερική έχει χρώμα κόκ-κι-νό</p>	<p>Πί-πο-ντο Με φαΐ ζεστό Με πατάτες και με κρέας Πί-πο-ντό</p>

Λαχνίσματα⁵

<p>Μες στη τζαμαρία Κάθετ' η Μαία Και κενάει μαντηλάκι Που το δίνει του Γιωργάκη Που της στρίβει το μουστάκι</p> <p><i>Κρήτη</i></p>	<p>Πιποντό, το φουστάνι σου κοντό Η κυρία Αφροδίτη Επαντρεύτηκε στην Κρήτη Πήρε άντρα Κρητικό Με κολλάρο στο λαιμό Με παπούτσια λασιχένια Μες στη λίγδα βουτημένα</p> <p><i>Λέσβος</i></p>	<p>Ένας αράπης στο βουνό Πόσα πυλακία σκότωσε; Εν , δυο Ποιος β'γηκε Εγώ!</p> <p><i>Κρήτη (για δυο παιδιά)</i></p>
--	--	--

<p>Άλφα βήτα Κόε πίτα Δος και με Και του Νικήτα: <i>Ευρυτανία</i></p>	<p>Καντούνι καντουνιστήρι Όποις πιάσει το καντούνι <i>Νάξος(Τρέχουν στις τέσσερις γωνιές με την τελευταία λέξη. Όποιος δεν προλάβει, τα φυλάει)</i></p>	<p>Καριοφύλλι και κανέλα Διάλεξε μου μια κοπέλα Από τούτη ως ετούτη' Η καλύτερη είν' ετούτη! <i>Κύπρος</i></p>
<p>Εμαλωσαν οι Οβραίοι Για 'να ψάρι, για 'να χέλι Για 'να κόκκινο τσεμπέρι!</p>	<p>Έβγα πάνω στη μηλιά Κόψε μήλο δροσερο Να το πάω στο χρυσικό Να μου κάνει δαχτυλίδι Δαχτυλίδι πυργωτό Πυργωτό καμαρωτο Χά'χει ανώγεια και κατώγεια Κι εκατό παραθυράκια Ν' ανεβαίνουν οι κοπέλες Με τις κόκκινες ομπρέλες! Ν' ανεβαίνουν τα παιδάκια Με τα κόκκινα βρακάκια <i>Μακεδονία</i></p>	<p>Τσίρι τσίρι πούπουλο Και σταφιδοκούκουτσο Παίρνει η γάτα το κοτνάρι Και χτυπά τον αγελάρη - τι μου δίνεις αγελάρη; -Θέλω μπα, θέλω ξα, θέλω κόκκινη φωτιά να φωλιάσω τα παιδιά μου λιστα ία με τ' αυτιάμου! <i>Κιλκίς (όταν είναι πολλά παιδιά)</i></p>
<p>Άλφα βήτα Κόψε πίτα Δώσε και του καβαλάρη Για να βρει το παλικάρι! <i>Κρήτη (για αγόρια)</i></p>	<p>Ηλιανός μπιλιανός Μπιμπίλα, μπιλιατάγκος Με το σπαθί, με το γυαλί Με της ελιάς το φύλλο Τσακώνω πέντε πέρδικες Και πέντε περδικούδια Βαρεί κλείσε το γεράκι Κι έβγα συ βρε γουρλωμάτη! <i>Χαλκιδική (για αγόρια)</i></p>	<p>Ένα δύο τρία Κι από κάτω δεκτρία Έβαλα το στοίχημα μου 'για να τύχει τα' όνομά μου! <i>Σπάρτη (για αγόρια)</i></p>

Κουρμπανιές⁶

Κουρμπανιά Να βγω κι εγώ Εεεγώ!	Κουρμπανιά Πέθαν' η μάνα (γιαγιά) Πήγα να τη θάψω Και βγήκε ζωντανιά!	Εν τινίτι Σαραμαντίτι Αμπαγια-μπα-για-μπουμ Και πίονε Και ταπαθίονε Μπουμ τα λεβάντια μπουμ! <i>Λακωνία</i>
Με του βοηθού το χέρι Και του δράκου το μαχαίρι Αυτός βγαίνει Ή Κερδίζει	Βοηθός βοηθός Πέθαν' ο σπανός Πήγα να τον θάψω Και βγήκε ζωντανός	Ζου-μπα-νά-τες Βηθώντες!

Κουρμπανιές⁷

Εν ντε τρουά Μακαρόνια με κιμά Μια δεκάρα η οκά (μόλις έλεγαν τη λέξη "οκά", όλοι έφερναν τις παλάμες κάθετες προς την κοιλιά, ή με την παλάμη ή τη τη ράχη. Οι περισσότεροι (με τη παλάμη ή τη ράχη) κέρδιζαν.	Κομπανία βο-η-θός Κι του βο-η-θού το χέρι (και όποιος παίχτης έβγαине αντίθετα με τους παίχτες του κύκλου, έβγαине) <i>Ηλεία</i>	Ο παππάς ο γούμενος Με τα γουμενάκια του Και με τα παιδάκια του Τα δισεγγονάκια του Έρθε πα να φάει κουκιά Ά-στρα-νταμ Πίτσι-πίτσι-πίτσι ρά-μου <i>Κρήτη</i>
Αλάτσι ψηλό, αλάτσι χοντρό Έχα τη μάνα μου και πάω να τη βρω παπούτσια δε μου δίδει να πα-ω στο χο-ρό <i>Κρήτη</i>	Άκατα μάκατα Σούκουτου μπε Άνε θέλεις μέσα μπε Άκατα μάκατα Σούκουτου μπε Α-μπε, φλα-μπε, βγες!	Η ώρα είναι μια Θάρθει η αστυνομία Η ώρα είναι δυο Θάρθει το φρουραρχείο Η ώρα είναι τρεις Θάρθει ο υπασπιστής Μ' ένα κόκκινο ταξί Όπου τ' οδηγούνε τρεις Έ-νας, δύ-ο, τρεις και βγήκες!
Πίποντο, αλαβεβεγά Σε διακοντό Κεληδεί στ' αφράν Έχει και ουράν Κορα λεφινί Πιποντό αρνί Σό-ντε, γά-ντε, ό-ρα, πι-πο-ντό		

Κερδισμένοι και χαμένοι - Βραβεία και τιμωρίες⁸

Η απόλυτη ικανοποίηση ότι κέρδισαν το παιχνίδι ήταν συνήθως αρκετή για τους νικητές, ειδικά αν ο/οι αντίπαλος/οι δεν ήταν της συμπάθειάς τους. Και αυτό ήταν και το έπαθλο στα περισσότερα παιχνίδια.

Οι **νικητές** όμως είχαν κάποιες φορές και τα τυχερά τους.

Για παράδειγμα κέρδιζαν τους βώλους ή τα νομίσματα, τα τσιγκάκια (τα καπάκια από τις μπύρες και τα αναψυκτικά) ή τα χαρτάκια σε σχετικά παιχνίδια .

Ή κέρδιζαν το προνόμιο να τους πάει ο χαμένος "**καβάλά**" μια προσυμφωνημένη διαδρομή.

Σε πολλές περιπτώσεις κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, όπως για παράδειγμα στα κότσια, νικητές και χαμένοι άλλαζαν θέση και από τη μια απολάμβαναν το προνόμιο να διατάζουν σαν βασιλιάδες ή να δέρνουν σαν δερνάτορες, αλλά σύντομα έτρωγαν τις ξυλιές τους ως χαμένοι της παρτίδας.

Σαφώς το τελικό αποτέλεσμα ήταν αυτό που είχε σημασία.

Οι **χαμένοι** από την άλλοι ένιωθαν πιο έντονα την ήττα τους, απ' ό,τι οι νικητές τη νίκη τους.

Σε αρκετά παιχνίδια ο χαμένος έτρωγε ξυλιές από τους υπόλοιπους παίχτες. Και μιλάμε για δυνατές ξυλιές. Αν μάλιστα υπήρχε και αντιπάθεια με τον εκάστοτε νικητή, τότε μιλάμε για πολύ δυνατές ξυλιές. Οι ξυλιές ανάλογα το παιχνίδι και τους κανόνες του, δίνονταν είτε με το χέρι είτε με λουρί.

Σε άλλες περιπτώσεις ο χαμένος καλούταν να μιμηθεί φωνές ζώων ή να απαγγείλει ένα ποίημα ή ένα τραγούδι.

Το να κάτσει στο ένα πόδι για ένα προσυμφωνημένο χρονικό διάστημα επίσης ήταν μια καλή τιμωρία.

Επίσης υποχρεούταν να πάει καβάλα τον νικητή (στην πλάτη του) μια αρκετά μεγάλη απόσταση.

Φυσικά, ανάλογα το παιχνίδι και την περιοχή, οι τιμωρίες αφήνονταν στη φαντασία των παιδιών που αποδεικνύονταν σε πολλές περιπτώσεις ιδιαίτερα σκληρά με τους φίλους και τα γειτονόπουλά τους .

1. *Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 94, 107*
2. *Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 14, 15, 17, 19*
3. *Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 95-106*
4. *Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ.17-19*
5. *Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 9-14*
6. *Μαρούλα Κλιάφα - Ζωή Βαλάση, Ας παίξουμε πάλι, σελ. 107-112*
7. *Θωμάς Γιαννάκης, Παραδοσιακή Φυσική Αγωγή, Λαογραφία Γυμναστικής, σελ. 20-21*
8. *Γεωργία Ταρσούλη, Τα παιχνίδια μας, σελ. 120-122*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Εισαγωγή - Σκεπτικό</i>	2
<i>Πηγές</i>	4
<i>Ατομικά παιχνίδια, αυτοσχέδια και του εμπορίου</i>	7
Ατομικές "κατασκευές" - παιχνίδια	8
Βρούτσα	9
Καροτσίνι	10
Κλωστές ή πριονάκι	12
Μπαμπίνι	13
Στεφάνι	17
Στριφογέροντας ή Τρογυρίστρα	21
Σφυρίχτρες	24
Χαρταετός	25
Ζιζί ¹ και Λιλί	27
<i>Ατομικά και ομαδικά αυτοσχέδια παιχνίδια με διάφορα αντικείμενα</i>	29
Αμπάτσα -αμπατσόνα	30
Δεντροβατείν	31
Καβάλημα καλαμιού	32
Πηδήματα (με πέτρες στο νερό)	33
Ποταμάκι	34
Τσιγκάκι	34
Στρομπούλι	35
Τσετσεροδρομία	36
Φούσκα και μπαλίνια	37
Χαρτιά	38
<i>Παιχνίδια με βώλους και "αστραγάλους"</i>	39
Βώλοι ή Βόλοι	40
Κότσι	43
<i>Πεντόβολα</i>	53
Πεντόβολα	53
<i>Παιχνίδια με μπάλα</i>	62
Τόπι	63

Κορόιδο	72
Μήλα	73
Παιχνίδια με αμάδες, χαλίκια, στόχους και σχέδια στο έδαφος	75
Αμάδα και τσομάδα και τσουμάδα	76
Άντανα	79
Βόλι	80
Γουρούνα	82
Δέκα δέκα	83
Λάκκοι	84
Κουτσοντέρι	86
Τριόδα (Τρηόδα) ή Κουτσό	87
Κούτσι-κούτσι ή κούτσα-κούτσα	88
Ντάνα	89
Καλόγερος	90
Χάρακας	91
Μπόμπολας	95
Τριόδα ή τρίλιζα	100
Μπρίτσολας, Πρίτσολας και Πρίτσουλας	101
Παιχνίδια με ξύλα και λακκούβες	103
Γουρούνα	104
Λύμπες	105
Σκλέντζα	105
Σκλίτζα-μίτζα	106
Τσελικά	107
Παιχνίδια με λουριά ή σχοινιά	109
Γαϊδάρα	110
Κλώτσος	111
Λουρί της μάνας	112
Ξινή μυζήθρα	113
Παιχνίδια με έντομα και πουλιά	115
Μπούρμπ(ου)λας	116
Έντομα	119
Πετροπαγίδες	120

Τυφλόμυγες	121
Τυφλόμυγα	122
Τυφλοπόντικας	122
Κρυφτό και Κυνηγητό	126
Κρυφτούλι ή Κρυφτό	127
Ξυλωτό ή Σιδερωτό	129
Τσιντό-τσιντό	130
Παιχνίδια πολέμου (ατομικά, ομαδικά)	131
Αντενοτούφεκα	132
Λαστιχιέρα	133
Σφεντόνα	134
Φυσέκια	137
Φυσοκάλαμα	138
Μπουρνέλες	138
Βαρ' και βαρ' και πίσω πίσω	139
Πάλη	140
Πετροπόλεμος	142
Κλέφτες	143
Κομάν (κομάν)	143
Παιχνίδια που βγάζουν ήχους -μουσικά όργανα	145
Τσαμπούνες	146
Τούρκ'λας	148
Παιχνίδια τύχης για παιδιά	149
Κορφιάτικο	150
Στριφτό	150
Ψιλό	151
Βολάκι	151
Λοταρία	152
Μονά ζυγά	153
Τύχες	154
Κούνια και τραμπάλα	155
Κούνια	156
Τραμπάλα	159

Βαρελάκια και μακριές γαϊδούρες	162
Πόσα αστεράκια έχ' ο ουρανός - Καβάλες	163
Σκαμνάκια	165
Βαρελάκια	166
Πρώτη ελιά	168
Μακριά γαϊδούρα	172
Παιχνίδια /Συνήθειες των γιορτών	173
Πορτοκάλια	174
Χάσκαρι/η	175
Κάλυκας	176
Κοντάκια	177
Ξυλοκούμπουρο	177
Σκάστρες	178
Τρακατρούκες	178
Τριτσόνια	181
Κλασικά ομαδικά παιχνίδια	183
Δαχτυλίδι (πού 'ν' το δαχτυλίδι)	184
Τσαμ-τσαμ-τσερελάκια	184
Δεν περνάς κυρά Μαρία	186
Κολοκυθιά	188
Μανόλης	189
Πετάει -πετάει	191
Πινακωτή	192
Σχοινάκι	194
Φωτιά - Αμπάριζα	195
Μπιζ	198
Παιχνίδια χωρίς κατηγορία	200
Κεραμ(η)λιά	201
Κουρκουτσέ	202
Λέξεις που σχετίζονται με τα παιχνίδια	203
Ζαβολιά	204
Λη	205
Σκ'λίκια	205

Παράρτημα 1ο	206
Παιχνίδια ενηλίκων (αμπαλί, τυχερά παιχνίδια)	206
Αμπαλί	207
Καρτέλλες	210
Καρφωτό	211
Κόσκινο	212
Λιμό	214
Πασέτα	215
Πρέφα	216
Σεούρια	217
Στριφτό	218
Παράρτημα 2ο	221
Η "μάνα" στα παιχνίδια	221
Λαχνίσματα και κουρμπανιές	222
Κερδισμένοι και χαμένοι - Βραβεία και τιμωρίες	232
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	233

